

Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти

Кафедра теорії права та конституціоналізму

**НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ:
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА**
Збірник матеріалів Четвертої міжнародної
науково-практичної конференції

12 квітня 2024 року

Львів – 2024

УДК 342.7+[351.86:342](477)(063)

Н 44

*Рекомендувала до друку
Вчена рада Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 10/24 від 03.06.2024)*

*Рекомендувала до друку кафедра теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 12 від 23.05.2024)*

Н 44 Незалежність України: права людини та національна безпека : збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12 квітня 2024 року) / Національний університет «Львівська політехніка» ; упоряд. проф. Л. В. Ярмол, Я. С. Олійник. Київ : КНТ, 2024. 260 с.

ISBN 978 - 966 - 373 - 998 - 4

У збірнику опубліковано матеріали Четвертої міжнародної науково-практичної конференції на тему «Незалежність України: права людини та національна безпека», яка відбулася 12 квітня 2024 року в Навчально-науковому інституті права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Конференцію організувала кафедра теорії права та конституціоналізму.

У своїх виступах учасники – зарубіжні та вітчизняні дослідники – розкрили актуальні наукові і практичні питання, що стосуються посягання на державний суверенітет України, національну безпеку України та порушення прав людини у зв'язку з війною Російської Федерації проти України.

Сформульовано рекомендації, пропозиції щодо реформування української держави у воєнний і післявоєнний період, удосконалення юридичних механізмів забезпечення прав людини в Україні.

Призначається для науковців, викладачів, студентів та аспірантів юридичних й інших гуманітарних навчальних закладів, юристів-практиків, громадських діячів та всіх, хто не байдужий до проблематики конференції.

Матеріали подано в авторській редакції

УДК 342.7+[351.86:342](477)(063)

ISBN 978 - 966 - 373 - 998 - 4

© Ярмол Л. В., Олійник Я.С. упоряд., 2024

© Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка», 2024

© ТОВ «КНТ», 2024

ЗМІСТ

Ортинський Володимир Привітання.....	11
--	----

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Ковальчук Віталій Конституційна ідентичність та національні цінності в умовах перманентних загроз державності	13
Онщенко Наталія Відновлення України: актуальні питання теорії права.....	17
Fardelli Marino Human rights in global crises: the role of Ombudsmen in national and international contexts...	18
De Iuliis Massimo Carmelo Business and human rights.....	20
Melkevik Bjarne/ Мелкевік Б'ярн Criticism of legicentrism/ Критика легіцентризму.....	22
Puczko Aleksandra Human rights in actions of public administration.....	26
Бедь Віктор Державна ідеологія, як невід'ємна складова форми держави: її вплив на форму державного правління, форму державного устрою та державний режим.....	30
Стецюк Петро Проблеми реалізації конституційного припису щодо відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах.....	32
Филипович Людмила, Колодний Анатолій Релігійна безпека: базові наративи та сучасні виклики.....	34
Rembierz Marek Niepodległość Ukrainy: prawa człowieka, prawa kulturowe i bezpieczeństwo kulturowe.....	37
Пархоменко Наталія Нормативна складова механізму забезпечення прав людини: проблеми трансформації в умовах війни.....	40
Człowiekowska Joanna Prawo do sądu wobec prawa do informacji publicznej.....	43
Баймуратов Михайло, Кофман Борис Роль муніципальної влади у повоєнному відновленні України: питання теорії та практики.....	46

Харитонова Олена, Харитонов Євген	
Інформаційна безпека як один з чинників національної безпеки України: загрози під час війни.....	53
Предко Олена	
Релігійний символ: безпекові контексти в часі війни.....	56
Ярмол Лілія	
Свобода віросповідання в умовах війни в Україні.....	58

СЕЦІЯ І
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ЦІННОСТЕЙ, ПРАВ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ

Зозуля Євген	
Діяльність національних спеціалізованих антикорупційних органів в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.....	62
Марцеляк Олег	
Спеціалізовані омбудсмани в механізмі захисту прав людини в Україні та світі.....	64
Федчишин Сергій	
Право на державну службу в умовах воєнного стану в Україні.....	67
Górny Witold	
Administracyjnoprawne instrumenty ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej jako element systemu ochrony praw człowieka	69
Zalewski Nicholas	
The Dark History Of The Russian Language In Ukraine.....	73
Пукас Антон	
Закон України «Про відновлення довіри до судової влади України» як етапний момент в утвердженні незалежності України.....	75
Забзальук Дмитро, Курилишин Андріана	
Окремі питання становлення юридичної науки в середньовічній Європі.....	77
Мельниченко Богдана, Мельниченко Вікторія	
Актуальні питання публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів.....	79
Мельниченко Богдана, Мозольова Юлія	
Обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні...	81
Олійник Ярина, Воловець Світлана	
Ціна війни для жінок: нові виклики та ролі.....	83
Сірант Мирослава, Лакомська Соломія	
Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні за допомогою митного тарифу.....	85

Олійник Ярина, Хоцянович Олег	
Вплив війни на зовнішню торгівлю України.....	87
Олійник Ярина, Лемішко Валентина	
До питання забезпечення прав людини під час воєнного стану в контексті права Європейського Союзу.....	89
Софінська Ірина, Хоцянович Олег	
Чинники, які впливають на перспективу вступу України до Європейського Союзу.....	91
Стецюк Наталія	
Збереження демократії та забезпечення демократичного розвитку країни в умовах воєнного стану.....	93
Бедрій Мар'ян	
Звичай у рішеннях Конституційного суду Республіки Польща.....	95
Спасенко Вікторія	
Окремі питання забезпечення права на безоплатну правничу допомогу в адміністративному судочинстві.....	97
Ромців Олена	
Завдання органів державної влади по підготовці України до вступу в ЄС.....	99
Беліченко Олександра, Обрембальський Святослав	
Історичний аспект розвитку конституціоналізму в Україні.....	100
Перів Ірина, Парфенюк Ірина	
Рівноправність у контексті європейського вектору України.....	103
Неофіта Дмитро	
Імплементация положень Конвенції Ради Європи «Про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні» 1992 р. у національне законодавство.....	105
Шимін Олег	
До питання ефективності судової системи.....	108
Сидорович Руслан	
Роль публічної служби в правовій системі держави.....	109
Колтун Юрій	
Доступ до адміністративного судочинства: сучасна практика.....	110
Мазовіта Андрій	
Принципи функціонування судової влади у державній євроінтеграційній політиці України.....	111
Воробець Святослав	
Ідея справедливості та її закріплення як загальної засади в законодавстві України.....	114

Костильова Ольга	
Свобода слова як конституційна цінність.....	116
Дроботюк Катерина	
Одяг за гендером у війні: соціально-правовий аспект.....	119
Гатала Вікторія	
Особливості застосування права Європейського Союзу в судовій практиці України.....	121

СЕКЦІЯ II МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сушинський Олександр	
Права людини та право на захист в умовах війни.....	123
Гольд Ольга	
Глобальний світ і сучасні міграційні правоправні процеси: соціально-філософський аспект.....	127
Гарасимів Тарас	
Ціннісний вимір правомірної поведінки сучасної людини.....	130
Сливка Степан	
Фабрика чеснот у природно-надприродній правовій сфері: нектарний вимір.....	132
Романова Альона	
Соціально-правова адаптація внутрішньо переміщених осіб в Україні.....	135
Грещук Галина, Ратушна Богдана	
Приватно-правовий характер земельного спору як чинник визначення цивільної юрисдикції суду.....	136
Сірант Мирослава, Шурак Володимир	
Стан забезпечення прав людини в умовах воєнного стану.....	138
Мельниченко Богдана, Чиж Валерія	
Проблематика захисту прав дітей на тимчасово окупованих територіях України.....	141
Ярмол Лілія, Підгородецька Оксана	
Юридична реалізація інформаційних прав дитини в Україні.....	143
Ярмол Лілія, Літус Лілія	
Юридичне забезпечення прав дитини в Україні.....	145
Сірант Мирослава, Пунейко Роксолана	
Захист прав дітей в сучасних умовах.....	148
Андрусак Ірина	
Домашнє насильство щодо дітей: правові проблеми.....	150

Ярмол Лілія, Слободенюк Юлія	
Стан та проблеми юридичного забезпечення прав жінок в Україні.....	151
Ярмол Лілія, Мороз Ірина	
Правове забезпечення прав людини в англосаксонській правовій сім'ї.....	154
Олійник Ярина, Миханів Володимир	
Міжнародні стандарти захисту військовополонених: виклики та перспективи їх реалізації в сучасному світі.....	156
Цебенко Соломія	
Право на свободу віросповідання: європейські стандарти та українські реалії в умовах війни.....	158
Ярмол Лілія, Овдіюк Софія	
Правове забезпечення прав людини в мусульманському праві.....	160
Цебенко Соломія, Сідак Вероніка	
Гарантії і захист прав біженців згідно міжнародного права.....	163
Беліченко Олександра, Скоропад Тетяна	
Забезпечення захисту основних прав та свобод громадянина України в умовах воєнного стану.....	165
Марич Наталія	
Правове регулювання проходження альтернативної служби в Україні: стан, проблеми, пропозиції щодо удосконалення.....	168
Сорочкін Олег	
Імплементация європейських принципів адміністративного провадження.....	171
Гарасимів Богдан	
Соціальна відповідальність як міжнародний стандарт місцевого самоврядування	175
Гущенко Євгеній	
Ідея справедливості у праві: сучасний концепт.....	178
Осьмак Андрій	
Особливості реабілітації незаконно засуджених осіб у правовій системі України.....	181
Стойко Роман	
Дистанційне навчання в Україні: проблемні аспекти.....	183
Федоров Юрій	
Проблеми захисту осіб з інвалідністю.....	185
Турчиняк Ярослав	
Правове виховання особи в площині природно-правової концепції.....	187
Табачин Василь	
Роль позитивного права та правової доктрини у забезпеченні прав людини.....	188

Щербай Іванна	
Загальна теорія нормативних документів.....	191
Горкавчук Сандра	
Права людини як онтологічне начало для нації на шляху до здобуття свободи.....	192
Галаз Юлія	
Правовий статус іноземців та осіб без громадянства у контексті політичних прав.....	194
Ницяпин Соломія	
Порушення прав людини на окупованих територіях в період повномасштабного вторгнення росії в Україну.....	196
Задорожна Ірина	
Взаємодія між національними та міжнародними інституціями в контексті забезпечення прав людини в умовах війни в Україні.....	198
Концевич Віталій	
Тенденції розвитку прав людини нового покоління.....	200

СЕКЦІЯ III

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Кельман Михайло	
Право як загальнолюдська цінність.....	203
Токарська Антоніна	
Логіко-емпіричне осмислення медійного дискурсу в Україні: заборони, табу, маніпуляції.....	205
Луцький Роман	
Виклики в сфері національної безпеки України в умовах політичної нерішучості наших європейських партнерів.....	206
Ластовський Валерій	
Законопроект 3871 та ідея заборони діяльності РПЦ в Україні.....	210
Богуцький Павло	
Правове забезпечення оборони України у контексті захисту національних інтересів від збройної агресії РФ.....	212
Долгий Олександр Олександрович, Долгий Олександр Андрійович	
Законодавче гарантування депутатської етики як умова підтримки протидії корупції.....	214
Токарська Антоніна, Пашко Ангеліна	
Підстави юридичної відповідальності за злочини проти людяності.....	216

Токарська Антоніна, Смолій Владислав	
Забезпечення конституційно-правової відповідальності в Україні: зарубіжна практика захисту конституційного права.....	218
Сірант Мирослава, Ковальчук Олеся	
Концептуальна база системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні..	220
Огірко Олег	
Національно-релігійна ідентичність українців як основа національної безпеки.....	222
Матвєєва Юлія	
Загальнодоступність і професієорієнтованість мови права.....	226
Бутирін Євген	
Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері поводження з відходами після початку повномасштабної агресії РФ та введення правового положення воєнного стану.....	229
Пивовар Майя	
Виклики національної безпеки в період воєнного стану в Україні.....	231
Марченко Ярослав	
Криза сучасної системи міжнародної безпеки: фактор Кримського півострова.....	232
Ковтун Марина	
Щодо питання впливу корупції на національну безпеку в умовах воєнного стану.....	234
Білозор Юрій	
Інформаційна безпека України в умовах війни: стан та актуальні проблеми.....	236
Кельман Ростислав	
Правові заборони та обмеження як гарантії захисту суб'єктивних прав та свобод.....	238
Гелемей Юрій	
Сучасні проблеми обміну військовополоненими.....	240
Лось Наталія	
Порівняльний аналіз конституційних прав і обов'язків людини і громадянина в Україні та Європі.....	241
Яксманицька Вероніка	
Забезпечення прав людини в умовах посягання на національну безпеку.....	244
Слобода Наталія	
Обмеження прав людини як елемент забезпечення національної безпеки України в умовах воєнної агресії.....	247
Гирька Катерина	
Особливості діяльності Ради національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану.....	249
Олійник Вікторія	
Діяльність Служби безпеки України в умовах воєнного стану в Україні.....	251

Василенко Сніжана

Актуальні питання визнання та виконання рішень іноземних судів у контексті розвитку міжнародного приватного права.....253

Галабурда Аліна

Юрисдикція українських судів у справах з іноземним елементом.....255

Кузьм'як Мар'яна

Вплив збройної агресії російської федерації проти України на міжнародні приватні правовідносини.....257

ПРИВІТАННЯ

Шановні учасники конференції, з приємністю хочу привітати всіх науковців, юристів-практиків, студентів та подякувати їм за участь у Четвертій міжнародній науково-практичній конференції на тему «Незалежність України: права людини та національна безпека». На жаль, третій рік поспіль наш форум проводиться в умовах повномасштабної війни РФ проти України. Однак, незважаючи на труднощі, високий рівень проведення Першої, Другої та Третьої міжнародних науково-практичних конференцій на тему «Незалежність України: права людини та національна безпека» вимагає від нас витримати цю високу планку.

Метою сьогоднішньої конференції є обговорення актуальних наукових і практичних питань, що стосуються посягання на державний суверенітет України, національну безпеку України та порушень прав людини, у зв'язку з повномасштабним воєнним вторгненням Російської Федерації на територію України та формулювання пропозицій щодо покращення юридичного механізму забезпечення прав людини в Україні.

З цією метою на конференцію запрошені відомі зарубіжні гості: Дайнюс Жалімас – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Університету Вітауса Великого (Каунас, Литовська Республіка), член від Литовської Республіки Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія); Маріно Фарделлі – доктор філософії, президент Координації омбудсменів Італії, омбудсмен регіону Лаціо (Італія); Кармело Массімо де Юліс – професор корпоративного права кафедри публічного та приватного права економічного факультету Католицького університету Святого Серця (Мілан, Італія), адвокат; Б'ярн Мелкевік – доктор юридичних наук, поважний професор юридичного факультету Лавальського Університету (Канада); Александра Пучко – доктор юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права Факультету права та адміністрації Ягеллонського університету в Кракові (Республіка Польща); Марек Рембеж – доктор наук, професор Сілезького університету в Катовіце, факультет мистецтв і педагогічних наук (Республіка Польща); Йоанна Чвовесковска – доктор юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права Факультету права та адміністрації Ягеллонського університету в Кракові, суддя Воєводського адміністративного суду в Кракові (Республіка Польща).

Участь у конференції беруть також відомі в Україні та поза її межами вітчизняні науковці: Віталій Ковальчук – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка»; Наталія Оніщенко – заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України; Віктор Бедь – доктор богословських наук, доктор юридичних наук, професор, президент Карпатського університету імені Августина Волошина (Ужгород), єпископ Мукачівський і Карпатський, керуючий Мукачівсько-Карпатською єпархією Православної Церкви України, народний депутат України 1-го скликання; Петро Стецюк – кандидат юридичних наук, доктор права, доцент, професор кафедри конституційного та міжнародного права Університету права і адміністрації в Жешові (WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa), науковий консультант з правових питань Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, суддя Конституційного Суду України у відставці; Людмила Филипович – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (Київ); Анатолій Колодний – доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник Відділення релігієзнавства, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Київ); Наталія Пархоменко – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Михайло Баймуратов – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Заслужений діяч науки і техніки України; Борис Кофман – доктор юридичних наук, старший дослідник, професор кафедри

політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Заслужений юрист України; Олена Харитонова – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент НАПрН України; Євген Харитонов – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент НАПрН України; Олена Предко – доктор філософських наук, професор кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Лілія Ярмол – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка».

Особливо хочу відзначити, що в Конференції також беруть участь студенти та аспіранти Національного університету «Львівська політехніка», Львівського національного університету імені Івана Франка, Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Львівського державного університету внутрішніх справ, Львівського університету бізнесу і права.

Я сподіваюся, що виступи і дискусії на Конференції матимуть добрі результати, що спільно ми виробимо рекомендації, які сприятимуть перемозі над ворогом, реформуванню української держави у воєнний і післявоєнний період, подальшій розробці проблематики національної безпеки та прав людини.

Бажаю всім гарного дня, добрих дискусій і результатів. Впевнений, що з таким складом учасників робота нашого форуму буде плідною і творчою.

Володимир ОРТИНСЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
директор Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій КОВАЛЬЧУК

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ ЗАГРОЗ ДЕРЖАВНОСТІ

В останні роки поняття «конституційної ідентичності» все частіше застосовується у правовому лексиконі, воно стало однією з категорій конституційного права України. Не дивлячись на всю його складність та багатогранність більшість вітчизняних та зарубіжних конституціоналістів сходяться на тому, що конституційна ідентичність являє собою сукупність особливих ознак характерних для конституційного ладу та конституційних цінностей кожної окремої держави, які водночас об'єднують громадян в одну спільноту (народ, націю) та відрізняють цю державу (а також народ, націю) від інших держав, міжнародних та регіональних організацій, народів світу.

Базовим елементом конституційної ідентичності є цінності – значущі для кожного народу (нації) цілі та засоби їх досягнення. Конституційна ідентичність формується як з національних, так і універсальних цінностей. Серед дослідників цього питання немає єдності стосовно того, які цінності для конституційної ідентичності є пріоритетними, а відтак визначають її сутність. Так само залишається відкритим питання стосовно того яким чином співвідносяться між собою конституційна та національна ідентичність.

Поширеною серед теоретиків та практиків європейського конституціоналізму є думка про те, що ці дві ідентичності тісно переплітаються, оскільки національні цінності (такі як мова, культура, традиції, тощо) знаходять свій безпосередній прояв в конституції, яка є установчим актом народу (нації). Так польська дослідниця Е. Кшиштофік вважає, що національна ідентичність виступає базисом формування та подальшого розвитку конституційної ідентичності, хоча вони і не є тотожними [1, с.157].

Французький вчений Б. Матьє визначає взаємопов'язаність конституційної і національної ідентичності наступним чином – конституційна ідентичність кореспондує природним елементам національної ідентичності і надає їм юридичної сили. Національна ж ідентичність надає політичній спільноті суверенності, вона визначається цінностями, що надають спільноті мети та унікальності. Вона є одночасно елементом сепарації і діалогу з іншими націями. Подібну точку зору дотримується більшість вітчизняних вчених [2, с.22].

Конституція як установчий акт народу є основним джерелом конституційної ідентичності. Вона є актом вираження волі народу та механізмом контролю влади. Конституція нерозривно пов'язана з культурою та традиціями народу (нації), а тому виражає його мрії та прагнення. В цьому контексті конституційну ідентичність можна вважати особливою колективною ідентичністю нації, що виражена чи сформована конституцією. Вона уособлює в собі найбільш значущі, незмінні положення, які виражають «дух» конституції. Тому заборона до певних видів конституційних змін призначена зберегти раніше існуючу ідентичність нації і перешкодити видаленню тих її атрибутів без яких вона б перестала бути несхожою на інші нації.

Можна погодитися з думкою М. Розенфельда про те, що на конституцію не варто дивитися лише з формальної точки зору – як на текст. Адже суттєвий вплив здійснює також суддівське тлумачення, як от в США протягом ХХ ст. Адже, чи зберігається конституційна ідентичність в США, незважаючи на конституційні потрясіння, спричинені Громадянською війною «Новий курс» та рухом за громадянські права 1960-х? З іншого боку, Франція, незважаючи на ухвалення нових конституцій зберігає конституційну наступність: чинна Конституція 1958 р. у преамбулі посилається на преамбулу конституції 1946 р. Можна

погодитися з вченим стосовно того, що конституційну ідентичність формує: текст писаної конституції, офіційне конституційне тлумачення та суспільна культура загалом [3, с.153].

Конституція як основне джерело конституційної ідентичності виражає не лише усталені традиції та культуру народу, але й універсальні цінності конституціоналізму, зокрема права, свободи людини і громадянина. При цьому, як слушно зазначає нідерландська дослідниця Б. Оумен, вона може як сприяти розширенню сфери захисту індивідуальних прав і свобод, тобто тяжіти до європейської конституційної традиції, так і протидіяти такому прогресу і тяжіти до самотності як вираження ключових маркерів та ідей про колективне "я". Наприклад, у Конституції Нідерландів відображений децентралізований характер врядування і традиція консенсусу, співпраці та прагматичного плюралізму. Навіть винятковий наголос на інтернаціоналізмі тісно пов'язаний з нідерландською концепцією самотності, адже нідерландці з часів Гуго Гроція самоідентифікували себе з доктриною міжнародного права та Гаазькими мирними конференціями 1899 та 1907 рр. [4, с.250].

Сучасна Україна перебуває на складному шляху формування своєї конституційної ідентичності, яка в силу історичних причин не була сформована. Ті її окремі елементи, які з'явилися в роки незалежності так і не стали цілісною філософсько-ідеологічною доктриною, яка б дозволила Українській національній державі стати рівноправним суб'єктом міжнародного права, а українському народу (нації) реалізувати своє невід'ємне право на самовизначення. А, саме такі цілі були проголошені в Декларації про державний суверенітет України прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 року.

Доречно сказати, що текст Декларації про державний суверенітет, яка по суті заклала основи конституційної ідентичності майбутньої Української держави в своїх ключових положеннях, зокрема тих, які проголошують національні цінності, не знайшли відображення, а інколи набули зовсім іншого змісту в тексті Конституції України 28 червня 1996 року. Хоча в самій Декларації зазначалося, що: «Декларація є основою для нової Конституції» [5, с.438]. Виходячи з традиції європейського конституціоналізму (США, Франція, Чехія) Декларація розглядається як важливий конституційний акт та складова Конституції.

Така невідповідність між Декларацією та Конституцією є не випадковою, оскільки процес формування національної конституційної ідентичності, як і тексту Конституції відбувався в умовах перманентної загрози державності. При чому такі загрози мали не лише зовнішній, відкритий характер (з березень 2014 р. – початок війни з Російською Федерацією), але й внутрішній, прихований (з 24 серпня 1991 р. – моменту проголошення Акту незалежності України). Останні мали особливо небезпечний характер, оскільки часто здійснювалися популістськими політичними партіями у формі прихованої реакції на все, що пов'язано з становленням сильної та стабільної Української конституційної національної держави.

Закономірно, що це відобразилося на ключових положеннях Української Конституції. Так у тесті Основного Закону поняття «нація» і всі словосполучення пов'язані з прикметником «національна» (національна держава, національна ідентичність і т. д.) були позбавлені свого первинного етнокультурного змісту і набули переважно інституційного та політичного. Так в Преамбулі Конституції Український народ став тотожним політичній нації: Українським народом є громадяни України всіх національностей. Хоча саме в Преамбулах європейських конституцій в основному акцентується увага на етнічній нації, яка складає фундамент політичної нації та держави.

Саме за такою логікою була побудована Декларація де в 1 пункті мова йде про самовизначення української нації: «Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення». А в 2 пункті акцентується увага на питанні народовладдя: «Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України». Для розмежування етнічної та політичної нації тут застосовуються поняття «український народ» (нація) та «народ України» (громадяни).

Сучасна національна конституційна держава – це гармонійне поєднання усталеної традиції й культури етнічної нації, яка є домінуючою, та можливості на самовираження всіх етнічних груп, які проживають в межах цієї держави в якості її громадян. Роль культурного фактору для політичної нації надзвичайно вагома. Чим сильніше почуття культурної єдності, тим сильніше й глибше усвідомлення ідентичності всередині нації, і з точністю навпаки – слабкість об'єднуючого культурного елементу чи його відсутність призводять до слабкості нації та її занепаду. Шанобливе ставлення до історичної спадщини, мови, релігії титульної нації з боку інших національних груп є неодмінною умовою формування політичної нації.

Сучасна політична нація формується не лише на етнокультурній, але й правовій ідентичності. Це складний політико-правовий феномен, який виник в процесі еволюції від звичайної спільноти до суспільства правосвідомих громадян. Нація – історично сформована спільність людей із високим рівнем політичної організації та правової культури. Це суспільство правосвідомих громадян, яке відкидає будь-яку нетерпимість до “інших”, включно расову. Як слушно зазначає Б. Барбер: “Бути громадянином означає брати участь у певному усвідомленому способі буття, що припускає усвідомлення існування “Інших” і залучення до спільної діяльності разом з ними” [6, 258]. В цьому контексті на думку Ю. Габермаса йдеться про перехід від народу, пов'язаного з народним духом до нації громадян [7, с.50]. Сучасна держава, яка в основу своєї правової доктрини заклала принципи народовладдя та прав людини, не може функціонувати в межах лише однієї національної ідентичності і повинна бути орієнтована на установлення єдності між гетерогенними елементами. Це означає, наголошує німецький вчений, що між громадянами однієї державно-правової структури кожному гарантується право залишатися іншим і зберігати свою особисту автономію.

Формування такої ідентичності без почуття патріотизму та національна гідність втрачає свій зміст. Патріотизм проявляється через любов до своєї держави та готовність захистити її у разі небезпеки. Це також повага до символів держави, одним з яких є державна мова. Саме таку правову позицію зайняв Конституційний Суд України у своєму Рушенні від 14 липня 2021 р. у справі щодо конституційності Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”. У ньому Суд зазначив, що будь-які зазіхання на юридичний статус української мови загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України [8]. Патріотизм безпосередньо пов'язаний з національною гідністю як проявом історичної пам'яті, що спрямована у майбутнє. Національна гідність – це повага не лише до своєї нації, але й інших народів та націй. Почуття гідності є необхідним і дійсним проявом буття людини та нації, воно є ознакою духовного самовираження. Без гідності неможлива ні боротьба за право, ні політичне самоуправління, ні державна незалежність. Громадянин, позбавлений цього почуття – політично недієздатний, народ, не просякнутий ним, приречений на тяжке історичне приниження.

Боротьба за таку ідентичність в Україні повинна починатися зі змін у законодавстві про громадянство. Так однією з новел закону повинна стати норма про присягу на вірність Українській державі особою, яка набуває громадянство шляхом натуралізації, з автоматичною втратою його у разі її порушення. Також необхідно вимагати від нових громадян, окрім підтвердження безперервного проживання в країні протягом п'яти років. здатність читати, писати і говорити на базовому рівні державною українською мовою; знати історію Української держави; мати добру моральну репутацію; демонструвати прихильність цінностям та принципам Конституції України.

Як застереження необхідно звернути увагу на те, що національно-патріотичні гасла все частіше стають засобом боротьби за політичну владу популістських партій. Ця тенденція простежується в умовах конституційної трансформації країн Східної Європи та України. На наш погляд, таке розуміння зв'язку популізму та ідентичності є дещо спрощеним та одностороннім, оскільки не береться до уваги те, що національна ідея для популізму лише засіб досягнення основної мети – абсолютної концентрації влади. Популісти орієнтуються не на національну, а на авторитарну державу. Відмінність між ними суттєва: сучасна політична

нація з почуттям гідності – це те, що об'єднує людей, а авторитарна націоналістична держава – те, що їх роз'єднує.

Майбутнє конституційної ідентичності нерозривно пов'язана з інтеграцією Української держави в єдиний європейський правовий простір. Ці наміри знайшли своє відображення в Конституції України в результаті внесення змін, які набули чинності 21 лютого 2019 року. Прийняті поправки включили в Преамбулу Конституції положення про європейську ідентичність українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, а також положення у відповідних статтях Конституції щодо обов'язків Верховної Ради, Президента та Уряду здійснювати, відповідно до своєї компетенції, стратегічний курс, спрямований на повноцінне членство України в ЄС та НАТО. Ця мета безпосередньо впливає з правової традиції та сучасної державотворчої практики України.

Формування української конституційної ідентичності у післявоєнний період повинно відбуватися навколо нової Конституції України. Вона повинна стати реальним суспільним договором українського народу – громадянами всіх національностей, які під час війни не відмовилися від свого громадянства і тими, хто після війни його набув шляхом свого волевиявлення. В основі цього договору мають бути покладені три визначальні цінності конституціоналізму – свобода та гідність особи, самобутність та гідність нації, верховенство конституції та норм міжнародного права, які мають знайти відображення першочергово в Преамбулі Конституції України, яка складає основу конституційної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Krzysztofik E. The Position of the Principle of Respect for Constitutional Identity in EU Law: Przegląd Prawa Konstytucyjnego. 2017. №6. pp. 155–169.
2. Mathieu B. Constitutional Identity. International Law From a Central European Perspective. Budapest: Central European Academic Publishing. 2022. pp. 21–39.
3. Rosenfeld M. The identity of the constitutional subject: selfhood, citizenship, culture, and community. New York : Routledge. 2010. 344 p.
4. Oomen B. Strengthening Constitutional Identity Where There Is None: The Case of the Netherlands:Revue interdisciplinaire d'études juridiques. 2016. №2. pp. 235–263.
5. Горлов А., Чорна С. Декларація про державний суверенітет України. Конституційна традиція української державності./ред. С. Головатий. Київ: Всеукраїнська правозахисна організація «Меморіал» імені Василя Стуса. Юридичне видавництво «Право України». 2021. 438-443 с.
6. Barber B. *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press. 2003. 320 p.
7. Habermas Jürgen. Democracy and the public sphere. In Alan F. Blackwell & David MacKay (eds.). *Power*:Cambridge University Press. pp.38-54.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 14 липня 2021. №1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

Наталія ОНЩЕНКО
заступниця директора з наукової роботи
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
докторка юридичних наук, професорка,
Заслужена юристка України, академік НАПрН України

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПРАВА

Однією з актуальним проблематик у сучасній теорії права є нормопроектувальна діяльність, складовими елементами якої можуть виступати інструментальні або сутнісні чинники (пов'язані з відповідними сенсами, продиктованими сучасними умовами). До речі, саме такий підхід з урахуванням інструментальних практик та сутнісних характеристик можливо став би в нагоді при розгляді проблематик адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Що стосується інструментальних чинників то, звернемося до зарубіжного досвіду. Так, наприклад, у Бельгії в Інституті соціального права на вимогу Уряду розробляється нормопроектувальна система під назвою «SOLON» для визначення якості законодавства, яка включає в себе матеріальний критерій (зміст нормативно-правових актів) та формальний критерій (структура, спосіб оформлення тощо). Більше того, така ідея не є ноу-хау, адже подібні системи вже застосовуються в Королівстві Нідерландів (LEPA, OBW) в Італійській Республіці (Lexidit, Lexeditior IRI_AI, Arianna, Norma). Існує навіть ціла наука «legimatics», яка займається вивченням та дослідженням можливостей комп'ютерної техніки у сфері нормопроекування. Учені Інституту соціального права виділяють такі переваги системи «SOLON»: 1) допомагає нормопроекуванню уникнути помилок;

2) допомагає створювати законопроекти швидше та у більш високопродуктивний спосіб;

3) застосовує керівні принципи при нормопроекуванні, які не дозволяють проектувальникам норм права змінювати послідовність дій;

4) відіграє важливу роль, оскільки галузеві експерти часто не мають юридичної освіти.

Окрема увага в дослідженні інструментальних чинників слід приділити нормопроектувальній діяльності в Канаді, де така діяльність вважається «мистецтвом», а не буденною справою якою там займається близько 100 чоловік.

На наш погляд до цих правил слід було б додати необхідність залучення, як представників правової доктрини, так і представників юридичної практики. Певні спроби щодо цього неодноразово виникали в різних державних інституціях, зокрема в Міністерстві юстиції України. Втім, сьогодні назріла нагальна необхідність для створення єдиного Центру планування і вивчення нормопроектувальної діяльності, про що неодноразово йшлося ще до повномасштабного вторгнення РФ в Україну. І, що надзвичайно посилює цю необхідність (щодо нормопроектувальної діяльності) сьогодні.

Сутнісними чинниками може вважатися ветеранська політика, нормопроектувальної діяльності якої дозволить виокремити той досвід України, якого на сьогодні не має в жодній країні світу. Такі положення повинні підкріплюватися ілюстративними висновками. Зокрема прокоментуємо це з урахуванням тої роботи, що зараз проводиться в сфері ветеранської політики. Мається на увазі проект ЗУ «Про основні засади державної ветеранської політики». Саме цей проєктопрацюється робочою групою, що створена при Міністерстві у справах ветеранів України. Хочеться заострити увагу на таких положеннях. Державна політика, як ми розуміємо, складається з багатьох іпостасей: соціальної, правової тощо. Одна з таких іпостасей, і одна з першоосновних сьогодні – це ветеранська. Ветеранську політику, як правило, розглядають в контексті інтеграції ветеранів в цивільне життя. Втім, ми розуміємо сьогодні, що після Перемоги буде відбуватися якби двоєдиний процес: суспільство інтегруватиме ветеранів, а ветерани адаптуватимуть суспільство до життя в нових умовах і реаліях враховуючи наближеність держави - спонсори тероризму. Крім того, окремої уваги у

цьому контексті заслуговує рівень «не правової свідомості» і «не правової культури» що існує в рф. Зрозуміло, що вплинути на ці процеси неможливо ні за один день, ні за один тиждень, навіть ні за один рік. Тому саме системна робота, яка полягатиме у відповідних навчальних практиках, починаючи зі школи, закладів вищої освіти, підприємств, організацій тощо, може бути організована саме ветеранами, їх представниками та ветеранськими центрами.

Окремим цікавим питанням в зазначеному розгляді є форми здійснення ветеранської політики. Ще раз підкреслимо, що такого досвіду не існує в світових реаліях і практиках. Мова іде про створення системи ефективного контролю за виконанням державою своїх обов'язків. Розглядаємо ветеранську спільноту як гаранта незалежного дієвого контролю за владною діяльністю, а/ або / і забезпечення права народу на належне врядування.

Отже, після прикладних ілюстрацій змістовних характеристик, яких необхідно вимагає нормопроектувальна діяльності, хочемо ще раз наголосити, що нормативно-правові акти повинні відповідати реаліям життя, а нормопроектувальні практики враховувати сучасний контекст світового правового правопорядку. Це означає, що нормопроектувальна робота на усіх рівнях від вищих органів державної влади (загальна нормотворчість), центральних органів виконавчих влади (відомча нормотворчість), місцевих органів виконавчої влади (місцева нормотворчість) до нормотворчості керівників підприємств, установ, організацій (локальна нормотворчість) повинна дієво забезпечувати права, свободи і законні інтереси людини.g

Marino FARDELLI

PhD, President of the Coordination of Italian Ombudsmen,
Ombudsman of the Lazio Region (Italy)

HUMAN RIGHTS IN GLOBAL CRISES: THE ROLE OF OMBUDSMEN IN NATIONAL AND INTERNATIONAL CONTEXTS

Introduction

The topic of human rights in global crises is increasingly important in the current international context.

Global challenges such as pandemics, armed conflicts, natural disasters, and violations of even the most basic rights require effective responses at both national and international levels. In this complex context, the role of Ombudsmen emerges as crucial in protecting and promoting the fundamental rights of citizens, although this role and function may not be widely known within the national landscape of each individual country, I assure you it plays a significant supportive role rather than a substitutive role to national and regional politics.

The Role of Ombudsmen in National Contexts

At the national level, Ombudsmen serve as intermediaries between citizens and government institutions, monitoring and investigating rights violations, and providing assistance and free legal representation to vulnerable citizens. Furthermore, Ombudsmen promote awareness of human rights through education and public outreach, including regular engagements in schools, universities, and community meetings, to enhance citizen awareness of the available support. Often, issues addressed by Ombudsmen at the national level seem to be delegated to other structures such as ministries or government agencies. However, in recent times, thanks to various national initiatives, the Ombudsman institution in each country is emerging as a high-profile institutional support to national government policies.

Example: Italy

After several years during which Italy seemed indifferent to the field of ombudsmanship, there is a certain change of pace on the topic.

A thorough historical analysis of the origins and evolution of ombudsmanship reveals traces of civic defense dating back to ancient Roman practices with the birth of the "Tribune of the Plebs" in

ancient Rome. In Roman law, there are elements that I am mentioning to demonstrate that this exercise of civic defense has been known for more than 2000 years when in the "Roman Forum" plebeians could turn to this figure of guarantee for the protection of their denied rights. Today in Italy, with a different regulatory framework and context, among other tasks, the Ombudsman is entrusted with the task of "Guarantor of the right to health," a novelty that few countries in the world have adopted and that fosters a strong sense of responsibility for those who hold such a position as guarantors of people's rights.

Example: Ukraine

Today, the daily commitment of the Ombudsman of Ukraine (Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights), Mr. Dmytro LUBINET, encompasses a wide range of human rights issues. These include the rights of children, prisoners, the elderly, military personnel, and veterans. Furthermore, particular attention is paid to issues related to war crimes perpetrated by the occupiers. The keyword characterizing every initiative of the Ukrainian colleague is "Formula Peace for Ukraine." This demonstrates that every effort made aims not only to protect Ukrainian citizens but also to promote a positive perception of the concept of peace.

In the Lviv region where we are now, this exercise of "sentinel" is carried out with wisdom by colleague Mr. Taras Podvirnyi.

Example: European

In recent days, we have joined as national Ombudsmen in signing a petition raised by our European Mediator Mrs. Emily O'Reilly to support every effort aimed at encouraging citizens to participate in the European elections to be held from 6 to 9 June 2024 in the European Union Member States. Our support, our civic strength from the grassroots is therefore exploited to reach a large number of citizens for the construction of an active civic citizenship that truly feels European even to address the issue of citizens' disaffection from political choices when instead that simple act of putting a pencil on the ballot paper offers you the opportunity to be a protagonist in a democratic state.

The Role of Ombudsmen in International Contexts

At the international level, Ombudsmen collaborate with international organizations and other national institutions to address global human rights challenges. They participate in international forums, conferences, and networks of human rights defenders to exchange best practices, promote cooperation, and coordinate responses to global crises, as well as sharing useful best practices to address situations requiring institutional cooperation and shared solutions. Additionally, Ombudsmen can act as independent monitoring mechanisms to ensure that national governments respect their international commitments on human rights.

Example: Ombudsman Conference

The role of Ombudsmen in international contexts is becoming increasingly significant in the current global landscape. With the growing interconnectedness between nations and the rise of global challenges such as humanitarian crises, armed conflicts, climate change, and human rights violations, promoting effective international cooperation to address these issues becomes crucial.

The International Ombudsman Conference, to be held in Cassino and Montecassino in September 2024, represents a unique opportunity to explore and deepen the role of Ombudsmen in international contexts. This event will bring together representatives from different parts of the world, providing a forum for the exchange of ideas, experiences, and best practices.

In an increasingly interconnected world, Ombudsmen can play a fundamental role in promoting the protection of human rights globally. They act as bridges between national and international institutions, monitoring and reporting on human rights violations, and providing assistance to citizens who are victims of abuse or discrimination. You are invited to participate in the proceedings of this Conference as Universities, students, and professors.

Conclusions

In conclusion, in this context, the role of civic defense emerges as a key factor in combating misinformation and protecting citizens. Civic defenders, as guarantors of fairness and transparency

in public institutions, must address this challenge in various ways, which has repercussions on the democratic resilience of institutions and the active participation of citizens in democratic life.

As Ombudsmen, we realize that this challenge of misinformation requires a collective and coordinated effort by public institutions, the media, civil society, and individual citizens, as well as academic institutions. Civic defenders, in particular, are ready to play their role in ensuring a healthy and reliable information environment for all citizens, and events like these help to raise a widespread perception that civic defense helps, is present in the national context, and supports citizens for their needs of all kinds.

I am pleased that with this initiative, Italy and Ukraine, also thanks to the support of the Italian Embassy in Ukraine, the Italian Institute of Culture in Kiev, and the precious direction support of the National Polytechnic University of Lviv, can contribute to reflections on the involvement of young European citizens in decision-making processes and civic activism.

Carmelo Massimo DE IULIIS

Professor of Corporate law the Department of Public and Private Law of the Faculty of Economics of Catholic University of Sacred Heart (Milan, Italy), Advocate

BUSINESS AND HUMAN RIGHTS

The Universal Declaration of Human Rights, proclaimed by the United Nations General Assembly on December 10, 1948, dedicates three articles to human rights directly related to business activities: specifically, Article 23 addressing, among other things, just and favorable conditions of work; Article 24 addressing rest, reasonable limitation of working hours, and periodic holidays; and Article 25 concerning an adequate standard of living to ensure health and well-being for oneself and one's family, including food, medical care, and necessary social services.

On July 6, 2011, the Human Rights Council of the United Nations General Assembly adopted Resolution 17/4 on *Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*. The following year, on June 16, 2011, the UN Human Rights Council unanimously issued normative guidelines, known as the *Guiding Principles on Business and Human Rights*, which addressed areas not covered by government negotiations. These principles were developed by Professor John Ruggie over a six-year period. The genesis of these Guiding Principles is detailed in his book *Just Business: Multinational Corporations and Human Rights*. In summary, the Guiding Principles emerged from nearly 50 international consultations involving all stakeholder groups, numerous site visits to company operations and adjacent communities, pilot projects, and several thousand pages of research reports.

The structure of the Guiding Principles is divided into three fundamental Pillars:

- a) The first Pillar focuses on the obligation of states to protect human rights from violations originating from the private sector (referred to as the State duty to protect).
- b) The second Pillar revolves around the responsibility of corporations to respect human rights (referred to as corporate responsibility to respect).
- c) The third Pillar concerns the responsibility of both states and corporations to provide effective remedies (referred to as access to remedies) to victims of abuses.

A brief analysis of the Principles

The Guiding Principles begin by stating that “*These Guiding Principles apply to all States and to all business enterprises, both transnational and others, regardless of their size, sector, location, ownership and structure*”

This provision appears to be "new" in international public law as it extends the application of the norms contained in the aforementioned Principles not only to states, traditional actors of international conventions, but also to private entities, such as private commercial enterprises operated both individually and collectively.

In detail, the recommendations contained in the Foundational Principles prescribe that:

A. Foundational principles 1. States must protect against human rights abuse within their territory and/or jurisdiction by third parties, including business enterprises. This requires taking appropriate steps to prevent, investigate, punish and redress such abuse through effective policies, legislation, regulations and adjudication. 2. States should set out clearly the expectation that all business enterprises domiciled in their territory and/or jurisdiction respect human rights throughout their operations.

I stop here to further highlight that the obligation stated for States lacks enforceability and indicates ideally what the United Nations expect from State legislations. The provision we have just read is indeed scaled back in its binding scope by the subsequent fourth paragraph of the Foundational Principles, which specifies:

“Nothing in these Guiding Principles should be read as creating new international law obligations, or as limiting or undermining any legal obligations a State may have undertaken or be subject to under international law with regard to human rights.”

Thus, we are faced with yet another instance of *soft law* production within the realm of public international law, which serves merely as moral persuasion toward the addressees of the stated norms - States and businesses - to undertake actions for the effective protection of human rights within the realm of labor relations.

It seems redundant to highlight that many Western democracies already incorporate adequate regulations for the protection of workers' human rights in their constitutional and ordinary legislations. These include the right to fair wages, workplace safety, the freedom to join or form unions, paid vacation, and so forth.

It is entirely evident that the United Nations Human Rights Commission had in mind, concerning the businesses targeted by the principles in question, not only the businesses within the States addressed by the Principles, but also and especially multinational corporations operating in "critical" states where, as a rule, no legislation protecting the fundamental rights of local workers employed by these multinational corporations is provided. It seems clear to me that the exclusive effect of moral persuasion towards the latter by the Principles only entails an attempt to raise awareness for respecting the fundamental rights of workers.

The official Commentary on these Principles never uses the word "war," but rather refers to "armed conflict," as public international law on war necessarily entails that, in certain circumstances, the state of war may lead to the limitation or suspension of certain fundamental rights. This principle is known as "suspension of rights" and is based on the idea that in exceptional situations, such as during an armed conflict or a national emergency, some restrictive measures may be necessary to protect public safety and order.

In this regard, the commentary expresses the following:

“States should warn business enterprises of the heightened risk of being involved with gross abuses of human rights in conflict-affected areas. They should review whether their policies, legislation, regulations and enforcement measures effectively address this heightened risk, including through provisions for human rights due diligence by business. Where they identify gaps, States should take appropriate steps to address them. This may include exploring civil, administrative or criminal liability for enterprises domiciled or operating in their territory and/or jurisdiction that commit or contribute to gross human rights abuses. Moreover, States should consider multilateral approaches to prevent and address such acts, as well as support effective collective initiatives. All these measures are in addition to States’ obligations under international humanitarian law in situations of armed conflict, and under international criminal law.”

The provision and its related commentary may indeed seem like *wishful thinking*, as in the case of businesses, particularly multinational corporations, they often close their facilities in areas of war or armed conflict. These facilities may even be nationalized by the government to support military efforts. In African countries such as Niger, Libya, Somalia, where there is a lack of stable political and territorial situations, with multiple opposing military factions occupying different areas of the state, multinational corporations that continue to operate there rely on the protection of

mercenary armies. Furthermore, verifying the respect of the rights of employed workers is often impossible. These are well-known facts that do not require specific sourcing.

Subsequently, there is a series of prescriptions marked by conditional verbs, indicating the *non-legally binding nature of the norms*. Particularly noteworthy is the recommendation for businesses to conduct human rights due diligence, as outlined in Principle 17.

In order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts, business enterprises should carry out human rights due diligence. The process should include assessing actual and potential human rights impacts, integrating and acting upon the findings, tracking responses, and communicating how impacts are addressed.[...]

And finally, *III. Access to remedy A. Foundational principle 25. As part of their duty to protect against business-related human rights abuse, States must take appropriate steps to ensure, through judicial, administrative, legislative or other appropriate means, that when such abuses occur within their territory and/or jurisdiction those affected have access to effective remedy.*

I hope that this indeed happens, but considering the teachings of Gottfried Wilhelm von Leibniz [1646-1716], Cesare Beccaria [1738-1794], Pietro Verri [1728-1797], and Gaetano Filangieri [1753-1788], I advocate for laws that are **few, clear, and easily enforceable**. In my opinion, there is a risk of excessive production of soft law, which often reiterates principles deducible from existing legislation and distracts legal scholars from the study of actual law.

Bjarne MELKEVIK

Dr. Juris Habil., Professeur, Faculté de droit, Université Laval (Canada)

CRITICISM OF LEGICENTRISM

La philosophie du droit demeure encore incapable de penser la question du droit sans faire intervenir, de façon directe ou non, le concept d'État. Omniprésente, cette inaptitude à penser le « droit » sans l'État, sans la « béquille » de l'idéologie étatiste, ralentit et empêche le développement de la philosophie du droit, de même qu'une prise en compte de la complexité grandissante de la question du droit, à l'intérieur de la modernité juridique. Notre deuxième assertion, prônant que la philosophie du droit doit, impérativement, se défaire de toute obsession étatiste, s'explique sur ce fond.

Insistons, au préalable, sur le fait que « l'étatisation » de l'esprit juridique relève de causes multiples et complexes. Nous ne pourrions donc pas, dans ces quelques pages, faire plus que nous restreindre à quelques *momenta* de cette « étatisation » idéologique. Rappelons ainsi, brièvement et sur le seul plan historique, la mainmise sur le mot « droit » effectuée par le Saint-Empire romain germanique au Moyen-âge et l'incorporation de ce mot dans une nomenclature « publiciste ». Rappelons également que nous ne pouvons, aujourd'hui, saisir correctement le sens de l'absolutisme juridique et politique du 16e au 19e siècle, si nous ne comprenons pas à quel point l'étatisation du mot « droit » était l'un des éléments clefs de cette idéologie. Retenons, ensuite, que l'étatisation du mot « droit » caractérise la naissance et le déploiement des États Nations du 16e siècle jusqu'à nos jours.

C'est d'ailleurs cela qui a donné naissance à la problématique visant à toujours accompagner le fait de présenter toute « programmation politique » de l'État, comme étant simultanément et sans distinction à la fois « Loi » et « Droit » (étatique).

Limitons-nous à l'histoire de la philosophie du droit. N'est-il pas significatif en ce sens que des philosophes du droit tels que Hobbes, Grotius, Locke, Pufendorf, Wolff, Kant et Hegel, etc., se montrent incapables d'accepter l'autonomie de la question du droit ? Qu'ils s'efforcent même tous d'abolir cette autonomie au profit de l'État ?

Quoique ces illustres penseurs abordent la question du droit par des chemins intellectuels bien divers, mobilisant au passage différentes formes (ou systèmes) de philosophies et d'anthologies, c'est dans tous les cas pour remettre, au sens propre, comme au figuré, la question du droit entre les mains de l'État. Celle-ci, devenue par voie de conséquence une annexe de l'État, est même

supposée être, en un sens métaphysique, le levier « de droit » des actions et de l'existence de ce dernier. Bref il n'existe plus, à proprement parler, de question de « droit », mais un essentialisme non avoué de l'État, qui s'accompagne de la croyance d'un « droit étatiste ».

Éclairons davantage ces affirmations en nous adressant, de façon privilégiée, à l'illustre théoricien (et philosophe) du droit autrichien Hans Kelsen. Car, au-delà de l'estime et de l'admiration que nous exprimons volontiers pour son œuvre, il est indéniable qu'il incarne à nos yeux, de manière emblématique, l'idéologie d'un tel « droit étatiste ». Ouvrons le bal en reconnaissant, l'œil rivé sur notre objectif, que si le concept de droit se trouve associé d'une façon ou d'une autre au concept (et à la réalité) du « Pouvoir », c'est qu'il s'agit ici de l'héritage que nous a laissé l'époque d'absolutisme juridique et politique mentionnée plus haut.

Aussi, il devient l'instrument d'une politique volontariste et un moyen de classement (des problèmes, mais aussi des groupes) et de cantonnement ».

La préoccupation immédiate d'un juriste doit elle-même de domestiquer ce Pouvoir, de s'assurer qu'il s'effectue et se déploie à l'intérieur de la raison et, mieux encore, du droit ?

En d'autres mots, le juriste devra chercher à introduire une thèse plaçant la nécessité du monopole du pouvoir (et donc de la violence), il s'efforcera de conjuguer cette thèse sous le signe d'une symbiose hypothétique entre une vision de l'État et une vision du droit.

Ainsi, cette nouvelle symbiose prétend caractériser l'État comme une réalisation conceptuelle particulière du droit, conception qui s'avère n'être rien d'autre qu'une moralité substantialiste sous le mode du respect des « obligations » tenues pour « fondamentales », voire même, « foundationalistes ». C'est justement ici que Kelsen a un trait de génie lorsque, pour abolir toute différence entre une telle vision de « l'Idéo-droit » et la réalité de l'État, il les fait tout simplement fusionner. Le résultat peut aisément se lire dans le succès que connaît la « Théorie pure du droit » de Kelsen au 20e siècle (et bien sûr : au-delà).

Exemplifions cette étatisation du « droit » (ou du placebo qui en tient lieu dans le kelsenianisme) en étudiant maintenant de plus près la si séduisante suggestion voulant que « L'État soit un ordre juridique ». Contemplons l'image (peut-on ajouter métaphysique ?) que Kelsen nous présente :

«Une théorie de l'État débarrassée de tout élément idéologique, métaphysique ou mystique ne peut comprendre la nature de cette institution sociale qu'en la considérant comme un ordre réglant la conduite des hommes. L'analyse révèle que cet ordre organise la contrainte sociale et qu'il doit être identique à l'ordre juridique, car il est caractérisé par les mêmes actes de contrainte. Or, une même communauté sociale ne peut être constituée par deux ordres différents. L'État est donc un ordre juridique, mais tout ordre juridique n'est pas un État. Il ne le devient qu'au moment où il établit certains organes spécialisés pour la création et l'application des normes qui le constituent. Il faut, par conséquent, qu'il ait atteint un certain degré de centralisation ».

De ce dernier point, de cette « centralisation » étatique ou bureaucratique, il découle, logiquement, que la fusion du concept de « droit » avec la réalité de l'État ne peut être complète et parfaite, qu'à un stade historique ultime où l'État moderne se confirme, empiriquement, dans une administration centralisée et fonctionnarisée. Cette position correspond d'ailleurs au développement de l'État dans les pays occidentaux à partir du 19e siècle, en particulier l'Autriche et l'Allemagne – toujours présentes à l'esprit de Kelsen – qui s'enorgueillissent du « professionnalisme » de leurs systèmes étatiques respectifs. Que ce développement de l'État ait été professionnellement et empiriquement « entre les mains » de juristes ne peut, dans une perspective kelsenienne, que témoigner en faveur de sa thèse. Or, une telle constatation prémunit aussi Kelsen, et c'est peut-être le but visé, contre toute critique historique qui aurait, pour sûr, beaucoup à dire sur la formation de cet État et, surtout, sur la question de « droit » qui l'a effectivement accompagnée.

Relativement à ce dernier aspect, le « droit » autrichien et allemand aurait, en effet, autant de chance de se figurer dans des histoires d'horreur, d'oppression et de discrimination, que dans des histoires édifiantes ou illustrant la bienséance étatique.

C'est ici qu'intervient le raisonnement, typiquement kelsenien, voulant que si l'État est conceptuellement « droit » il s'ensuive que cela réalise, par magie, l'État de droit et que le concept

мème de « droit » appartient à cet État. Ainsi, c'est toujours un Idéo-droit qui s'affirme, qui monopolise, improprement, la question du droit à l'intérieur d'un cadre étatiste.

Il y aurait, certes, beaucoup à dire encore sur l'Idéo-droit étatiste, sur ses variantes et ses avatars, mais rappelons qu'aussi séduisante et réconfortante que paraisse cette conception, il y a des raisons supérieures d'en rejeter le soutien.

Une philosophie du droit marchant (ou clopinant) grâce aux béquilles de l'État, n'arrive guère à se hisser au-dessus d'une stratégie inadéquate dite « du troisième concept imposé ». Nous faisons référence ici à une pseudo logique consistant à dissoudre tout questionnement sur le « droit » ou le « juridique » – i.e. les concepts de base – dans le concept de l'idéodroitétatique, pour finalement projeter le « tout » dans, ou vers, un troisième concept magique qui peut, selon les variantes, s'appeler « norme », « normativité », « règle », « règle de droit », « principe », « souveraineté », « contrat social », « justice », « efficacité » et *tutti quanti*. De tels concepts sont supposés représenter la « solution ».

Une telle stratégie résorbe, ou fige, toute question de droit à l'intérieur d'une dogmatique (elle aussi désignée à tort comme « droit ») et fait que la question de droit se trouve disqualifiée au profit du « concept » à la mode ou prédominant dans la dogmatique. Nous pensons que cette conception de l'idéodroit a pour effet néfaste de livrer improprement l'individu en chair, os et âme, à l'État.

Alors, sans plus de béquilles et libéré de l'obsession de l'État, nous pouvons aborder la question du droit dans son autonomie. Dès lors, il convient de reprendre la distinction entre la loi en tant que source du droit et le droit lui-même (indépendant, différent et autonome).

C'est par cette autonomie que nous allons, à présent, en tant que juriste, reconnaître l'apport nécessaire de toute législation issue de processus démocratiques, comme une « source du droit ». Ceci nous permet également de penser la possibilité du droit au sein d'une société moderne dans toute son ambiguïté, son incomplétude, sinon dans toute sa relativité. En faisant éclater la « bulle étatique » où était emprisonnée la question du droit, c'est la tension entre « pratique » et « théorie » que l'on rétablit et qui retourne au centre des préoccupations de la philosophie du droit et celle-ci ne peut que s'enrichir et se démocratiser à la suite d'une telle libération.

Б'ярн МЕЛКЕВІК

доктор юридичних наук, поважний професор
юридичного факультету Лавальського Університету (Канада)

КРИТИКА ЛЕГІЦЕНТРИЗМУ

Філософія права досі нездатна розглядати питання про право, не торкаючись при цьому, прямо або побічно, поняття держави. Всюдищу нездатність розглядати право поза державою, не опираючись на ідеологічну милицю етатистської ідеології, ускладнює й уповільнює розвиток філософії права й розуміння ускладнення питання права в юридичній сучасності. Із цієї точки зору пояснюється наша друга теза про те, що філософія права повинна позбутися будь-якої одержимості етатизмом.

Насамперед ми наполягаємо на тому, що «етатизація» юридичної думки зумовлена численними і складними причинами. Тут варто зупинитися на кількох основних моментах такої ідеологічної «етатизації». Коротенько нагадаємо про те, що хоча б в історичному плані в Середньовіччі Священна Римська імперія германської нації заволоділа терміном «право», а також ввела його в публічно-правову номенклатуру. Доречно згадати також, що сьогодні ми не зможемо правильно зрозуміти сенс юридичного і політичного абсолютизму XVI–XIX ст., якщо не усвідомимо, наскільки ключовим моментом цієї ідеології стала етатизація терміна «право». Далі потрібно брати до уваги, що така етатизація поняття права характеризує зародження і розвиток національних держав з XVI ст. по теперішній час. Звідси, до речі, й актуальна проблема, яка завжди супроводжує політичне програмування, що здійснюється державою, одночасно без жодних відмінностей і за «закон», і за «право» (що походять від держави).

І все ж, обмежимося історією філософії права. Хіба не вагомий у цьому плані той факт, що такі філософи, як Гоббс, Гроцій, Локк, Пуфендорф, Вольф, Кант, Гегель та інші, виявилися нездатними визнати автономність питання права? І навіть те, що згадані філософи докладали максимум зусиль, щоб знищити подібну автономію в інтересах держави? А втім, названі мислителі по-своєму розглядали питання права, застосовуючи при цьому різні форми (або системи) філософії та антропології, і все заради того, щоб передати (і в прямому, і в переносному сенсі) питання про право в руки держави. Як наслідок, це питання стало одним із придатків держави і навіть розглядається в метафізичному сенсі як пусковий механізм дій та існування самої держави. Коротко кажучи, тепер уже існує питання не про право, а про невизнаний есенціалізм держави, пов'язаний з вірою в «етатистське право».

Уточнимо ці твердження, звернувшись передусім до відомого австрійського теоретика (і філософа) права Ганса Кельзена. Попри повагу до його праць і захоплення ними, без сумніву, сам він символізує в наших очах ідеологію «етатистського права». Залишаючись вірними меті нашого дослідження, почнімо з визнання такого положення: якщо поняття права так чи інакше асоціюється з поняттям (і реальністю) влади, то це пояснюється тим, що тут мається на увазі спадщина, залишена нам епохою юридичного і політичного абсолютизму (про неї йшлося вище). Крім цього, поняття права стає інструментом волюнтаристської політики та засобом класифікації (проблем, а також груп) та розквартирування.

Хіба безпосереднім заняттям юриста є приручення (одомашнення) влади для гарантування того, що влада здійснюється і розвивається в розумних або, ще краще, у правових межах?

Інакше кажучи, юрист намагається ввести тезу про необхідність владної монополії (а тому й необхідності насильства). Він постарается помістити цю тезу під знак гіпотетичного симбіозу в розумінні держави і права. Цей новий симбіоз ставить за мету охарактеризувати державу як особливу концептуальну форму здійснення права — форму, яка є не чим іншим, як субстанціоналізованою мораллю під виглядом поваги до тих обов'язків, які вважаються фундаментальними або навіть засадничими. Саме в цьому аспекті Кельзен проявив свою геніальність: щоб усунути будь-яку різницю між «право-ідеєю» й реальністю держави, він просто змішав їх. Результат цього можна побачити в тому успіху, який мала «Чиста теорія права» Кельзена у ХХ ст. (і, зрозуміло, матиме її надалі).

Як приклад етатизації «права» (або просто того плацебо, яке займає місце права в кельзенівській теорії) докладно розглянемо таке спокусливе твердження: «державою є правопорядком». Кельзен пропонує нам такий образ (чи можна сюди додати прикметник «метафізичний?»). «Звільнена від будь-якої ідеології, метафізики або містики теорія держави може зрозуміти природу цього інституту тільки шляхом розгляду його як порядку, що зумовлює поведінку людей. Аналіз показує нам, що цей порядок організовує соціальний примус і що він повинен бути тотожним принципу верховенства права, оскільки для нього характерні ті самі примуси. Адже одне й те саме співтовариство не може ґрунтуватися на двох різних порядках. Тому держава є правопорядком, але не всякий правопорядок є державою. Правопорядок стає таким з моменту формування спеціальних органів для створення і застосування норм, які цей порядок конституують. Отже, правопорядок повинен досягти певного рівня централізації».

Із цього погляду, з подібної етатистської або бюрократичної централізації логічно випливає те, що злиття поняття «права» і реальності держави може бути повним і досконалим лише на останній історичній стадії розвитку, коли сучасна держава емпірично утверджується в межах централізованої й одержавленої адміністрації. Втім, це відповідає етапу розвитку держави в західних країнах, починаючи з ХІХ ст., особливо в Австрії та Німеччині, які завжди були зразком для Кельзена і вихвалялися професіоналізмом своїх державних систем. Те, що ці системи в професійному й емпіричному сенсі були «в руках» юристів, на думку Кельзена, може свідчити лише на користь висунутої ним тези. Таке твердження захищає Кельзена (можливо, це й було його метою) від будь-якої історичної

критики, яка могла б чимало сказати про формування держави й особливо про питання з «правом», яке супроводжувало державу. У цьому останньому аспекті австрійське і німецьке право могло бути замішане на історіях жорстокості, гноблення і дискримінації з таким же успіхом, як і в повчальних історіях державної благопристойності. Але до справи долучається типова кельзенівська логіка, яка полягає в тому, щоб держава, яка концептуально є «правом», магичним чином перетворилась на правову державу і щоб саме поняття «право» належало державі. Тому утверджується саме та «право-ідея», яка неправомірно монополізує питання про право в межах етатизму.

Очевидно, можна ще багато чого сказати про етатистську «право-ідею», про їх варіації та перевтілення. Але якою б спокусливою і заспокійливою не здавалася ця концепція, завжди є вагоміші причини для того, щоб відмовити їй у підтримці.

Філософії права, що йде (або шкутильгає) на милицях держави, ніколи не вдасться піднятися над неадекватною стратегією, так званою стратегією «нав'язаного третього поняття». Адже це псевдологіка, яка полягає в тому, щоб розчинити всі питання про «право» і про «юридичне» (тобто про базові концепти) в концепції етатистської «право-ідеї», щоб, врешті, прокласти міст від цілого до третього магичного поняття, яке в різних варіантах може називатися «нормою», «нормативним приписом», «правовим приписом», «принципом», «суверенітетом», «суспільним договором», «справедливістю», «дієвістю» тощо. Усі ці поняття проголошуються способом розв'язання проблеми.

Подібна стратегія поступово зводить нанівець питання про право або заганяє його в рамки якоїсь догматики (вона також помилково позначається як право) і призводить до того, що питання права виявляється нікчемним, як порівняти з тими поняттями, які стають модними чи домінують у догматиці. Звідси висновок про те, що ця концепція «право-ідеї» має своїм наслідком неправомірну видачу індивіда, з його тілом і душею, державі.

Вільні від милиць і від одержимості державою, ми можемо розпочати розгляд питання про право. Передусім повернімося до розмежування між законом як джерелом права і самим правом, яке є самостійним, варіативним та автономним щодо закону.

Тепер подібна автономія дає змогу юристам визнати необхідний внесок законодавства, що спирається на демократичні процеси як джерело права, і роздумувати над можливістю існування права в модерному суспільстві у всій його багатозначності, його неповноті, якщо не сказати у всій його відносності. Проколюючи «мильну бульбашку» етатизму, в якій, як у в'язниці, утримувалося питання про право, ми якраз відновлюємо напругу між «практикою» і «теорією», воно знову стає основним предметом філософії права. Остання може тільки збагатитись і демократизуватись внаслідок такого звільнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kelsen Hans. Pure Theory of Law (Reine Rechtslehre, 2nd edition), translated by Max Knight, Berkley. University of California Press, 1960
2. Kelsen Hans. Introduction to the Problems of Legal Theory (Reine Rechtslehre, 1st edition Vienna 1934), translated by Paulson Litschewski and Paulson Stanley). Oxford: Oxford University Press, 1992.
3. Kelsen, Hans. Théorie pure du droit. Introduction à la science du droit, Neuchatel, La' Baconnière, 2e édition 1988.

Aleksandra PUCZKO

Doktor nauk prawnych, adiunkt. Katedra Prawa Administracyjnego
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Jagielloński (Rzeczpospolita Polska)

HUMAN RIGHTS IN ACTIONS OF PUBLIC ADMINISTRATION

It is undisputable that human rights are the foundation of the legal system and the actions of authorities in every democratic state of law. Their close connection with the rule of law cause that

each breach of the human rights means the break-down of this rule. That is why we can say that nowadays it is a standard that contemporary states of law guarantee human rights. And the need of their protection is not only an abstract idea, but they build real system, that determine and set limits and plays the role of standards and values legitimizing actions of state and public administration.

Therefore, simultaneously state and authorities must refrain from breaching human rights and create measures for their protection and provide ways for everyone to exercise them. At the same time public administration must not breach human rights and is obliged to create conditions for their exercise on the grounds of law. It may therefore be noted that human rights are the core of the legal system, allowing it to develop along specified lines and setting limits on the actions of authorities.

It makes public administration and administrative law plays important element in the protection of human rights system. Administrative law and human rights are inseparably connected in their objectives - the relationship between the state and the individual. Administrative law is premised upon the protection of individuals against the lawful and unlawful exercise of state is also the main fundament for administrative law. The main role of administrative law is to implement the rule of law upon that exercise of discretionary powers to ensure that that the powers of public authorities are not abused and ensure that those powers are not exercised in a way that breaches the human rights. Human rights impose obligations on the state and authorities to respect and protect the rights and freedoms of individuals. Same time however, administrative law is particularly *“vulnerable to the permeation of human rights claims, since, like human rights law, it primarily constrains the exercise of public power, often in controversial areas of public policy, with a shared focus on the fairness of procedure and an emphasis on the effectiveness of remedies.”* It is also indicated in literature that: *“(…) As part of the system of executive power, law enforcement agencies can fully exercise their functions only with the participation of citizens and their associations (…)* *The protection of human and civil rights and freedom is completely impossible without the participation of civil society institutions, among which one of the main places belongs to public associations.”*

From this perspective it is possible to indicate the leading role human rights play in the legal systems, and by this in actions of public administration. This impact may be seen especially in three areas:

- a) in legal system, which part are also international acts that construct protection of human rights and by this are also the foundation for actions of public authorities;
- b) in axiology in which human rights are understood as values that impact, they ways of interpretation of legal acts and must be taken into account in the process of application of law;
- c) in application of law, where the legal norms regulating human rights can be part and basis for decision-making process exercised by public authorities.

In the area of legal system first of all it must be emphasized, that international legal acts are the part of the domestic legal system, what makes them the legal base for actions of state and its authorities. This makes it also complicated due to the vast system of legal acts in this area. Since the time of the American Declaration of the Rights and Duties of Man under the Inter-American human rights system and the Universal Declaration of Human Rights under the United Nations in 1948, the international human rights system is still developing through actions of many international institutions and organizations and cooperation between states. It is built with numerous international universal and local agreements and generates diverse international obligations for states, and the system of administration, which must be adapted to their actions and introduced to the legal systems. As it is noticed: *“The country of the world that has undertaken to comply with international conventions, including human rights, must be guided by the principles and norms of these agreements in its domestic legislation. Such norms are contained in international documents and are compulsory legislative developed states, that is, international standards. It is to indicate that this concept (international standards) covers heterogeneous norms, such as the rules of international treaties, resolutions of international organizations, political arrangements.”* This may cause the main problem of harmonization of international standards of human rights and freedoms in different states also on different levels of democratization.

The source of human rights in the international treaties may lead to conclusion that international standards in human rights are international, what is denied with the argument of specifics of human rights for each society. Therefore very important is the perspective of the universal nature of human rights, which means that human rights are universal, their breaching does not depend on what is considered to be such a breach in a given country but on international, universal level. As it is stated: *“Were the assessment of whether a breach of human rights took place to depend on what is considered to be such a breach in a given country, the meaning of these rights, as rights arising from the essence of the human being, would be undermined”*.

The major problem in this area is however connected with exact action of public administration. Because of the rule of law and other limitations connected with the construct of the system of public administration, authorities in many countries are related to all the norms and unable to challenge domestic acts which, may be inconsistent with international acts establishing the human rights standards. It creates the realistic risk of omitting norms originating from international treaties, because of the role that internal law plays in public administration. This is due to its detachment from the hierarchy of the sources of law and because of the phenomenon of so called: ‘the inverted hierarchy of the sources of law’ in which in practice of public administration, internal acts issued by entities with higher ranks in organizations can eliminate the application of acts stating the protection of human rights. Although internal legal acts cannot be the basis for making-decision proceedings, it is noticed that: *“this does not mean that [...] an administrative authority may not use the interpretative guidelines of authorities – particularly central authorities – to interpret the legal provisions that raise doubts when deciding on an individual administrative case.”*

As a value in the axiology system human rights are the standards that give guidelines in application and interpretation of the domestic legal framework. Connection between human rights and the systems of values, also indicates that the need of human rights respect is much wider than it results from the provisions of applicable law. As an idea they come also from unexpressed in law customs, practices and subjective opinions that cannot be avoided in decision-making processes.

First of all, in the light of previous analysis the human rights are guaranteed by public interests, which expresses values important in for given society, state. In this concept law-making process as well as implementation of norms, should be executed in accordance with respect for human rights. Simultaneously by interpreting legal norms through the need of human rights protection and applying those that regulate this matter. Based on this, it is possible to talk about the principles of human rights that guides the actions of public administration and is the source of information for the development of a legal framework and public administration activities. In this perspective is noticeable the close connection with this subject and the principles of “good governance”. Therefore it is not a misuse, that human rights would not be respected without “good governance” principle. The principle of good administration should play a significant role in the implementation and constitution of acts of internal law, mandating the rule of law. In the light of above, existence of an appropriate legal framework and institutions but also competencies of public administration are so essential to fulfil the aims of the human rights protection set in its system.

At the same time, it cannot be forgot that the main role of public administration is weighing - up/balancing different values. In its actions public administration often comes close to breaching human rights due to the conflicting nature of administrative law, and it does so when justifying the protection of other goods. In every case public administration must be aware not only about a conflict between individual and public interests but also between individual interests, what means determining which human right in given set up deserves more protection. This is because a conflict of values occurs in this regard and one of these values is given priority. From the point of view of public administrative authorities, it is normal that one value is compromised in favor of another important value. Public administration will always risk breaching human rights to protect other values. From the point of the human rights protection it means that depending on the factual state not every right will be respected. To solve this paradox, it is important to set rules which will minimize the effects of the breaching and will provide protection for those affected with such

actions. It means first of all existing access to a procedure for claiming rights and receiving compensation for any instances of their violation. As it is said: “ (...) *under the rule of law the administration takes more care of individual matters, paying less attention to breaches resulting from neglecting human rights, e.g., concerning the environment.*”

Above conclusions have major implications on the application of the human right in the area of substantial law. It is natural, that the solutions adopted in international treaties and agreements on human rights are further developed in national legislation. This makes possible for administration to base its decisions on state acts without special need for search other ways to implement results of international regulations into domestic legal systems. Such solutions also do not raise doubts regard the legal basis for actions of public administration.

The problem that is connected with this matter is the situation when the basis for administrative decision, because of the lack of domestic regulation, could be an international act providing protection on human rights. The problem does not concern the formal inclusion international treaties in the system of domestic law, but rather their content. The problem in this regard is not the so-called self-executing treaties, which enable the direct application of the law based on international legal norms, without the intermediation of a domestic act implementing the treaty. Their norms constituting subjective rights are, in principle, precise, clear and unconditional, thereby making it possible to apply such treaties directly. This makes them possible to set rights, freedoms and obligations for the parties of administrative proceedings. However, some treaties have different nature. Sometimes their content is declarative, so that it is impossible to use their provisions as a legal basis for administrative decisions. Same, they are acts between the states, what also exclude individuals from the group of the direct recipients of the provisions. Furthermore, the application of those treaties by public administration in its action can lead to unwanted result. Polyphonic interpretation can lead to distortion of the meaning of their content.

Concluding analysis it must be said that it first of all indicates the huge role of the domestic legal system in the implementation of human rights and introducing them to actions in public administration. Constituting domestic acts developing the system of human rights protection in unified way with other countries, increases its efficiency and gives public administration the legal and axiological basis for its actions.

REFERENCES

1. Czepek J., Zobowiązania pozytywne państwa w sferze praw człowieka pierwszej generacji na tle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Olsztyn 2014
2. Dąbek D., Zakres aksjologicznej samodzielności samorządowego prawa miejscowego [in:] Aksjologia prawa administracyjnego, vol. 1, ed. J. Zimmermann. Warszawa 2017
3. Granat M., Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna, Państwo i Prawo 2014, no. 8,
4. Lipowicz I., Zagrożenia dla realizacji praw człowieka wynikające z prawa administracyjnego, Roczniki Nauk Społecznych, 1994–1995, no. 1
5. Lisowski P., Aksjologiczny kontekst i wymiar rządowych aktów prawa miejscowego [in:] Aksjologia prawa administracyjnego, vol. 1, ed. J. Zimmermann. Warszawa 2017
6. Masternak-Kubiak M., Przestrzeganie prawa międzynarodowego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków 2003
7. Mehmedić A., Izmirlija M., Madacki S., Human rights in Bosnia and Herzegovina 2011. Legal Provisions, Practice and International Human Rights Standards with Public Opinion Survey, Sarajevo 2012
8. Pomaza-Ponomarenko A. L., Law enforcement bodies, human rights organizations and the society: mechanisms of interaction of public institutions, East Journal of Security Studies 2020, vol. 6
9. Puczko A., Problems with applying human rights in the actions of public administration, Adam Mickiewicz University Law Review 2022, vol. 14.

Віктор БЕДЬ

доктор богословських наук, доктор юридичних наук, професор,
президент Карпатського університету
імені Августина Волошина (Ужгород),
єпископ Мукачівський і Карпатський,
керуючий Мукачівсько-Карпатською єпархією Православної Церкви України
народний депутат України 1-го скликання

ДЕРЖАВНА ІДЕОЛОГІЯ, ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ФОРМИ ДЕРЖАВИ: ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ, ФОРМУ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ТА ДЕРЖАВНИЙ РЕЖИМ

Постановка проблеми. Дослідження форми держави та її трьох складових (форма державного правління, форма державного устрою та форма державного (політичного) режиму) в теорії держави і права розглядається без належного врахування політичної (державної) ідеології як визначальної і невід'ємної її складової. Відповідно, політична (державна) ідеологія має розглядатися і досліджуватися як невід'ємна складова форми держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань форми держави висвітлюються такими українськими вченими юристами, як І. Тетарчук, О. Скакун, Т. Дяків, Н. Крестовська, Л. Матвєєва, Є. Білозьоров, Т. Пікуль, Н. Заяць, М. Кельман, А. Молдаван, В. Озель та іншими. Однак питання щодо політичної (державної) ідеології як невід'ємної складової форми держави та її трьох складових досліджуються недостатньо, не в повному обсязі та залишаються поза увагою правого аналізу та належного наукового дослідження в юриспруденції.

Мета статті – дослідження політичної (державної) ідеології як невід'ємної складової форми держави та її трьох складових: форма державного правління, форма державного устрою та форма державного (політичного) режиму.

Виклад основного матеріалу

Форма держави – це сукупність способів організації, устрою та здійснення державної влади, що виражають її сутність.

Загально визнані три складові форми держави: форма державного правління, форма державного устрою та форма державного (політичного) режиму.

Форма державного правління – сукупність способів організації державної влади. Форма державного правління визначає, через які види інститутів державної влади здійснюється публічна, політична влада.

Основні форми державного правління:

– Монархія та її різновиди: абсолютна, або необмежена, та обмежена (станово-представницька, дуалістична, конституційна, парламентська) – організація верховної політичної влади за одноособового керівництва монарха або за участі декількох монархів, або з обмеженими повноваженнями монарха.

– Республіка та її різновиди: парламентська, президентська та змішана (парламентсько-президентська чи президентсько-парламентська) – форма державного правління, за якої всі вищі державні органи обираються громадянами держави або формуються загальнонаціональним представницьким органом політичної влади.

Форма державного устрою визначає, які саме види адміністративно-територіального поділу практикуються в тій чи іншій державі.

Основні форми державного устрою: проста (унітарна держава: без автономних чи адміністративно-адміністративних одиниць, з державно-адміністративними одиницями або з

адміністративно-автономними одиницями) та складна (федерація (автономна чи союзна) або конфедерація).

Державний (політичний) режим – це сукупність державно-правових принципів, ідеологічних концепцій, методів та прийомів, за допомогою яких інститути державної влади здійснюють її у взаємодії, взаємозв'язку або протидії з усіма суб'єктами політичної системи суспільства в межах держави.

Основні види державного (політичного) режиму:

➤ демократичний:

- рабовласницька демократія (аристократія та демократія);
- феодальна демократія;
- буржуазна / капіталістична демократія;
- соціалістична демократія;

➤ антидемократичний:

- тоталітарний;
- комуністичний;
- фашистський;
- нацистський;
- автократичний: колективна автократія (аристократія та олігархія) та одноособова автократія (деспотія, тиранія, режим особистої влади) [1].

Як вбачається з аналізу форми держави та її трьох складових, будь-яка складова форми держави як на теоретичному рівні, так і на практиці перебуває у взаємозв'язку з тією чи іншою політичною (державною) ідеологією. І цей взаємозв'язок є прямим та визначальним у ході реалізації форми держави: форми державного правління, форми державного устрою та форми державного (політичного) режиму.

При цьому, зокрема, в Україні згідно з положенням частини 2 статті 15 Конституції України «жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» [2].

На практиці ж при реалізації форми держави та її трьох складових (форми державного правління, форми державного устрою та форми державного (політичного) режиму) в усіх випадках ми вбачаємо наявність політичної (державної) ідеології, яка реалізовується в державі через волевиявлення та механізм державного управління, які здійснюються суб'єктами органів політичної (державної) влади. А це, зі свого боку, визначально впливає на здійснення форми держави та її складових елементів.

Що ж насправді є суттю ідеології загалом і політичної (державної) ідеології зокрема?

Ідеологія (грец. *ιδεολογία*, від *Ιδέα* — прообраз, ідея і *λογος* — слово, розум, вчення) — це система визначених ідей чи ідеї у формі світоглядних філософських, політичних, соціально-економічних, культурних чи релігійних поглядів щодо світоустрою і місця в ньому рас, народів, націй, людини, культур тощо.

Політична (державна) ідеологія – це система визначених ідей чи ідеї у формі світоглядних філософських, політичних, соціально-економічних, культурних чи релігійних поглядів щодо націотворення, державного та церковного будівництва і здійснення публічної політичної (державної) влади в системі світового співіснування рас, народів, націй, народностей, людської спільноти [3].

До числа найбільш відомих форм політичної (державної) ідеології, зокрема, належать: анархізм, імперіалізм, комунізм, консерватизм, лібералізм, лібертаріанство, місіянство (виборність), нацизм, національна ідея, пацифізм, расизм, рашизм, соціалізм, унітаризм, федералізм, фашизм, християнська демократія, шовінізм тощо.

Аналіз тієї чи іншої політичної (державної) ідеології засвідчує те, що її реалізація через систему органів публічної політичної (державної) влади має один із визначальних і беззаперечних факторів у формуванні та функціонуванні форми держави та її трьох складових: форми державного правління, форми державного устрою та форми державного (політичного) режиму.

Висновки

Якщо проаналізуємо зміст політичної (державної) ідеології, то побачимо, що реалізація форми держави та її трьох складових знаходиться у прямій залежності від втілення в життя тієї чи іншої політичної (державної) ідеології, яку офіційно чи неофіційно впроваджує публічна політична (державна) влада в системі державного управління.

Тож політична (державна) ідеологія насправді є невід'ємною самостійною складовою форми держави та її видів. Відповідно, питання політичної (державної) ідеології повинні досліджуватися і розглядатися в рамках вивчення форми держави та її трьох складових: форми державного правління, форми державного устрою та форми державного (політичного) режиму.

При цьому в рамках політичної (державної) ідеології як невід'ємної складової форми держави окремої уваги, аналізу та дослідження заслуговує і політична (державна) пропаганда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедь В. В. Теорія держави і права (у визначеннях та схемах). Ужгород. 2000. С. 23–26.
2. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
3. Бедь. Теорія держави і права (у визначеннях та схемах). Ужгород. 2000. С. 29–30.

Петро СТЕЦЮК

кандидат юридичних наук, доктор права, доцент,
професор кафедри конституційного та міжнародного права
Університету права і адміністрації в Жешові
(WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa),
науковий консультант з правових питань
Українського центру економічних і політичних досліджень
імені Олександра Разумкова,
суддя Конституційного Суду України у відставці

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИПISУ ЩОДО ВІДБОРУ КАНДИДАТУР НА ПОСАДУ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ НА КОНКУРСНИХ ЗАСАДАХ

1 «Права людини» і «національна безпека» визнаються невід'ємними складовими незалежності будь-якої сучасної демократичної держави. Їхня роль стає особливо відчутною в процесі утвердження державної незалежності як такої в країнах т.з. «молодої» демократії, або в тих країнах, які вимушені відстоювати свою незалежність від зовнішньої агресії, як це сталося, наприклад, з Україною через загарбницьку війну росії проти неї. У зв'язку з цим, надзвичайно важливим є забезпечення належного функціонування тих органів державної влади та управління, від діяльності яких безпосередньо залежить саме забезпечення прав людини та національної безпеки. Серед останніх, як відомо, вагому роль в Україні традиційно відводиться Конституційному Суду України (КСУ). Адже, саме цей орган державної влади покликаний забезпечувати верховенство Конституції України на всій її території [2], а також утверджуючи і забезпечуючи права і свободи людини, оскільки останнє, як відомо, є головним конституційним обов'язком сучасної Української держави загалом (ч.2 ст.3 Конституції України)[1].

2. Однак, діяльність КСУ останнім часом, насамперед з огляду на його «формальну результативність», викликає обґрунтовану стурбованість не тільки у фаховому та експертному середовищі, а й серед широкої вітчизняної громадкості. Адже, наприклад, протягом більше одного року часу КСУ не спромігся ухвалити жодного рішення своїм

конституційним складом (Великою палатою КСУ). Останнє таке рішення було ухвалено ним ще на початку лютого 2023 року [6]. Мало того, більше двох років судді КСУ виявилися не спроможними обрати із свого складу Голову КСУ, що також не сприяє покращенню організації діяльності самого органу конституційної юрисдикції як такого. Не безпідставно вважається, що частково до цієї ситуації «доклалися» і самі суб'єкти призначення суддів КСУ, оскільки тривалий час склад КСУ нараховує всього тринадцять суддів КСУ із вісімнадцяти передбачених Основним Законом держави при встановленому кворумі для пленарних засідань суду - дванадцяти суддів КСУ.

3. Подібної ситуації із критичним не ухваленням рішень КСУ в його діяльності не було жодного разу за всю більш ніж чверть столітню історію функціонування, хоч певного роду «кризи» в організації діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції мали місце і раніше. Тому, певну надію на покращення ефективності діяльності КСУ покладалося у свій час на конституційні зміни 2016 року (щодо правосуддя) [4]. Однак, вони виявилися поки що мало результативними. Останнє, насамперед, стосується практичної реалізації запроваджених нових (додаткових) вимог до кандидатів на посаду суддів КСУ при їхньому конкурсному відборі. Мова йде про те, що конституційними змінами 2016 року (щодо правосуддя) ч.4 ст. 148 Конституції України була викладено у новій редакції, а саме «суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності» [1]. Дві останні вимоги до кандидата на посаду судді КСУ, які за своїм змістом відносяться до категорій юридично невизначених, власне і були конституційними новелами 2016 року. Звідси, майбутня практична реалізація дотримання нових конституційних вимог («високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності») у процедурі відбору кандидатів на посаду суддів КСУ на конкурсних засадах від самого початку містили в собі приховані «труднощі» суб'єктивного характеру.

4. Свою «лепту» в ускладнення виконання конституційного припису конкурсного відбору кандидатур на посаду судді КСУ, як це не парадоксально, внесли також і законодавчі зміни грудня 2023 року, зокрема, щодо залучення до цієї процедури спеціально створеної Дорадчої Групи Експертів (ДГЕ)[3]. Адже, будучи «органом», який діє виключно на громадських засадах, має у своєму складі половину осіб не громадян України і який покликаний тільки «сприяти» (допомагати) суб'єктам призначення суддів Конституційного Суду в їхньому оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду, ДГЕ на практиці фактично втручається безпосередньо у сам відбір таких кандидатів. Дана ситуація ускладнюється ще й тим, що ті ж самі «високі моральні якості» та відповідний «рівень компетентності правника» (очевидно, насамперед, як фахівця в національному конституційному праві) самих же членів ДГЕ як для кандидатів на посаду суддів КСУ, так і для широкої громадскості – були і залишаються надалі фактично не відомими.

5. Передбачена чинним національним законодавством процедура реалізації конституційного припису щодо конкурсного відбору кандидатів на посаду судді КСУ потребує суттєвого доопрацювання. В майбутньому, як видається, необхідно уникати використання в цій процедурі юридично невизначених понять та категорій, а також не створювати ситуацій можливого уникнення суб'єктами призначення суддів КСУ політичної відповідальності за свою діяльність в цьому напрямку. В той же самий час, в недалекій перспективі як видається, варто суттєво переглянути саму встановлену конституцієдавцем процедуру призначення суддів КСУ парламентом, главою держави та з'їздом суддів в контексті використання кращих європейських практик/традицій та посилення парламентаризму як такого. Останнє відповідатиме як «європейській ідентичності Українського народу», так і забезпеченню «незворотності європейського та євроатлантичного курсу України» [5]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/#Text>.
2. Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2017, N 35, ст.376
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах. Закон України. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text>
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України // Відомості Верховної Ради, 2019, № 9, ст.50.
6. Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“ від 7 лютого 2023 року №1-р/2023. URL:<https://ccu.gov.ua/docs/5779>

Людмила ФИЛИПОВИЧ

докторка філософських наук, професорка,
провідна наукова співробітниця Відділення релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (Київ)

Анатолій КОЛОДНИЙ

доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник Відділення релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Київ)

РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА: БАЗОВІ НАРАТИВИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Описуючи базові наративи релігійної безпеки України, експерти говорять про захищеність духовного і релігійного простору від агресії, руйнування, втручання, нав'язування, примушування, корегування тощо з боку інших неукраїнських структур, організацій, держав, людей, що спрямовані на розмиття та знищення українського світу, зменшення його опірності всім іншим світам. Час сама ідея релігійної безпеки не мала розвитку, вона не розроблялася в безпекових стратегіях, не бралася до уваги при соціальному прогнозуванні. Але є потреба концептуалізувати ці безпекові питання у вигляді теоретичних умовисновків і легітимізувати у формі закону.

Чи не вперше в європейській правовій практиці релігія пов'язалася з безпекою лише в 2019 році, коли Бюро ОБСЄ з демократичних ініціатив і прав людини (БДІПЛ) оприлюднило документ «Свобода релігій або переконань і безпека: Керівні принципи» [8, 67-71]. В документі прямо не йдеться про релігійну безпеку/небезпеку в окреслених конотаціях. Документ пропонує зосередитися на зміцненні безпеки релігійних або віросповідних громад, на розбудові потенціалу громадянського суспільства, релігійних/віросповідних громад і відповідальних державних установ у галузі розуміння та запровадження міжнародних стандартів щодо свободи релігії чи віросповідання; на виявленні та протидії злочинам на ґрунті ненависті; на сприянні міжконфесійному діалогу, а також діалогу між державою, організаціями громадянського суспільства та релігійними чи віросповідними громадами тощо. Документ писався на підставі узагальнення світового досвіду захисту релігійних свобод, а не з безпекових потреб. Він носив превентивний характер, попереджуючи про можливі загрози, але не безпеці, а релігійним громадам. Крім того, членам ЄС давалися загальні рекомендації [7, 74-99], якими можна скористатися в разі порушення свободи совісті. Тоді, в 2019, ніхто не міг передбачити таких форс-мажорних обставин, як, наприклад,

війна. Нікому в голову не приходило прописати конкретні інструкції, як вчиняти державі, суспільству, релігійним організаціям в разі знищення культових споруд, вбивства священнослужителів чи міграції мільйонів віруючих людей в результаті воєнних операцій.

Українське. Законодавство не має спеціального закону чи рекомендацій щодо релігійної безпеки/небезпеки. Вони частково були внесені в Закон України 2003 р. "Про основи національної безпеки України", де серед загроз національним інтересам і національній безпеці названо "можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізму та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад, загрози проявів сепаратизму на релігійній основі в окремих регіонах України" [5]. У новому Законі 2018 р. [4] жодного разу не згадано "релігію", "релігійні організації", "церкву" в контексті національної безпеки.

Російсько-українська війна і роль релігії та церкви в її перебігу актуалізують прийняття спеціального закону про релігійну безпеку. Законодавчі ініціативи у вигляді проектів відповідного закону зареєстровані у Верховній раді давно. Їх аналіз свідчить про необхідність попередньої розробки **концепції релігійної безпеки**. Така концепція має чітко визначити, що слід захищати у сфері віросповідання, суспільно-релігійних, державно-церковних та міжконфесійних відносин. Відповідь очевидна: життєво важливі для суспільства й особи інтереси, які у сфері релігії визначено як «свобода сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність». Право на свободу світогляду і віросповідання та їхнє забезпечення є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості.

На десятому році російсько-української війни Україна нарешті законодавчо спробувала визначити наявні і можливі загрози національній безпеці з боку зарубіжних релігійних центрів, налаштованих вороже щодо державної суверенності і духовної самобутності України. До Парламенту надійшло декілька законопроектів про заборону діяльності релігійних організацій, які входять до структури (є частиною) релігійного об'єднання, керівний центр якої знаходиться за межами України в державі, яка визнана військовим агресором або окупантом. Але до 2023 року вони не розглядалися депутатами і навіть не вносилися в порядок денний.

З огляду на конкретні реалії після повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли громадськість вимагала радикально вирішити питання щодо УПЦ, яка продемонструвала колабораціоністську позицію з окупаційною владою, політику подвійних стандартів, повільно визначаючись в своєму ставленні до країни-агресорки та РПЦ, президент України доручив Кабінету міністрів розробити новий Закон, направлений на захист релігійної безпеки. На початку 2023 р. Кабінет міністрів представив свій проект закону [6], який направлений на обмеження антиукраїнської діяльності релігійних організацій. Цей законопроект тут же отримав в суспільстві назву «Закон про заборону УПЦ», хоча в тексті жодного разу ні УПЦ, ні якась інша церква не згадується.

За оцінками експертів, представлений проект виявився доволі ліберальним, але його з великими зусиллями вдалося прийняти в першому читанні в середині жовтня 2023. З боку УПЦ була організована потужне протистояння прийняттю закону і в правовій, і в інформаційній площині. Постійна критика, позови до судів, листи в ООН, предстоятелям церков, міжрелігійним організаціям, де доводилося, що УПЦ – церква-мучениця, яку в Україні переслідують за віру. Скликалися спеціальні засідання Ради безпеки, правда, з ініціативи РПЦ. Останнім кроком в захисті УПЦ від української влади, яку звинуватили в тому, що вона хоче знищити історичне православ'я, стало запрошення скандального американського юриста з юридичної компанії «Амстердам і партнери», чим перенесли в нутрі українську ситуацію на міжнародну арену. Ця контора підготувала правовий аналіз українського законопроекту 8371, в якому гостро розкритикувала закон [1].

Після прийняття Закону в першому читанні надійшло 1200 правок, які були враховані відповідним комітетом. Вже пів року суспільство очікує завершення процесу, але ця епопея продовжується. Запропоновані зміни для другого читання кардинально змінили доволі нейтральний зміст первісного закону в бік його радикалізації. Експерти закликають уважно і відповідально поставитися до прийняття закону у другому читанні, добре подумати про наслідки його прийняття.

Те, що свій духовний і релігійний простір потребує захисту - очевидно. Тривалі роки він піддавався агресії, руйнуванню, втручанню, нав'язуванню, примушуванню, корегуванню тощо з боку чужих Україні просторів, структур, організацій, держав, людей, що призводило до розмиття та знищення українського світу, зменшення його опірності всім іншим світам і насамперед "руському". Будування та зміцнення українського світу в суспільно-релігійній сфері означає діяльність наявних у країні суб'єктів релігійно-суспільних відносин: 1) спрямовану на задоволення релігійних потреб, свободу волевиявлення та віросповідання окремих людей і груп віруючих; 2) орієнтовану на збереження та розвиток духовної самобутності українського народу; 3) чітко визначену у справі утвердження державної незалежності України; 4) націлену на запобігання використанню релігійного чинника в антиукраїнських цілях; 5) сконцентровану на досягненні внутрішньої і зовнішньої релігійної стабільності; 6) що має на меті зміцнення міжнародного авторитету України через виконання нею відповідних міжнародних угод.

Реальність релігійних небезпек засвідчує наявність у країні величезних загроз, зовнішніх і внутрішніх. Країна стоїть перед масою викликів, які в умовах війни майже неможливо подолати. Агресор руйнує храми та молитовні будинки, вбиває віруючих, православних і та інших християн і нехристиян, знищує саму українську державу, встановлює рашистський режим на окупованих територіях, примусово вивозить українців в росію, силою денационалізує українських дітей.

РПЦ сакрально легітимізує агресію росії проти України, називаючи СВО «священною війною», про заявлено «Наказі Всесвітнього російського народного собору», названому програмним документом XXI ст. від 27.03.2024 [3]. Жодного разу не згадуючи Бога, Христа, Євангеліє, Наказ представив стратегію розвитку країни і церкви. В цій картині майбутнього немає місця ні Україні, яка названа «землями Юго-Западной Руси», ні українців, які подаються як субетнос одного – російського - народу. Якщо українці не приймуть цінності «русского міра», який створила росія - опора і захисниця цього «духовного і культурно-цивілізаційного феномену», «єдиного духовного простору Святої Русі», то будуть знищені, можливість їх існування «має бути повністю виключена».

На такі ксенофобські, фактично геноцидні заклики РПЦ і росії УПЦ відреагувала заявою відділу зовнішньоцерковних відносин, якою церква відмежувалася, не поділяючи і засуджуючи викладені в Наказі ідеї. Церква проголосила, що вона будує Божий, а не «русский мір», і не формує «геополітичні і геодуховні конструкції» [2].

Небезпека, яка неприховано присутня в політиці РПЦ щодо України, загрожує в першу чергу православним «братом», які повільно усвідомлюють ці виклики. Вимога суспільства заборонити небезпечні релігійні структури зрозуміла і виправдана, але чи змінить це зорієнтованість їхньої ідеології і практичної діяльності, що підриває незалежне буття українського соціуму?

Релігійна безпека України – це не тільки наявність тих конфесійних спільнот, що обстоюють її суверенність, це не тільки можливе позбавлення права на діяльність тих, що виявляють своє прислужництво ворогам України. Це водночас і наявність активної діяльності вірян цих конфесій в будівництві Української України, це позбавлення їх малоросійської чи хохляцької свідомості.

Виходячи з українського історичного досвіду, зазначимо, що безпека – національна, індивідуальна - немислима без вільного сповідання віри кожним громадянином за умови свободи функціонування релігійних спільнот. Релігія стає вагомим елементом всієї системи національної безпеки, яка успішно захистить українців за певних умов. Серед них

найважливішими є 1) світоглядна орієнтація на побудову *свого* українського світу, який слід розуміти як суспільство, де панують українські цінності, українські візії; 2) відстоювання цінності релігійної свободи і плюральності релігійного життя в Україні; 3) утвердження відкритості існуючих в Україні релігій, коли та чи інша релігійна система не замикається на своїй традиції, а відкрита для взаємодії з іншими інституціями як секулярного, так і релігійного світу; 4) практикування нового формату спілкування між людьми та їх спільнотами, який можливий лише через й у формі діалогу: діалогу церкви і держави, церкви і суспільства, церкви і церкви; 5) сприяння державі та її представникам у впровадженні політики рівності щодо релігійних організацій; 6) покладання на професіоналізм експертів і відповідальність ЗМІ в об'єктивному висвітленні, науковому аналізі та масштабному поширенні інформації про релігійне життя України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A White Paper by AMSTERDAM & PARTNERS LLP. <https://savetheuoc.com/wp-content/uploads/2024/01/Save-the-UOC-White-Paper.pdf> (дата звернення: 20.03.2024 р.)
2. Заклики до знищення України та виправдання військової агресії неспівставні з євангельським вченням – заява ВЗЦЗ УПЦ. <https://vzcz.church.ua/2024/03/28/zakliki-do-znishhennya-ukrajini-ta-vipravdannya-vijskovoji-agresiji-nespivstavni-z-jevangelskim-vchennyam-zauyava-vzcz-urc/> (дата звернення: 28.03.2024 р.)
3. Наказ XXV Всемирного Русского Народного Собора «Настоящее і будущее русского мира». <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=1140166.msg27853966#msg27853966> (дата звернення: 27.03.2024 р.)
4. Про національну безпеку України: Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 10.02.2024 р.)
5. Про основи національної безпеки України: Закон України (Закон втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 10.02.2024 р.)
6. Проект 8371 Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності релігійних організацій в Україні. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>.
7. Свобода релігії або переконань і безпека. Документ Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДПІЛ). Частина II. Питання і рекомендації // Релігійна свобода. 2020. №24 С.74-99.
8. Свобода релігій або переконань і безпека. Документ Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДПІЛ). Частина I. Керівні принципи // Релігійна свобода. 2019. № 22–23. С. 67–71.

Marek REMBIERZ

dr hab., prof. UŚ,

Wydział Sztuki i Nauk o Edukacji,

Uniwersytet Śląski w Katowicach (Rzeczpospolita Polska)

NIEPODLEGŁOŚĆ UKRAINY: PRAWA CZŁOWIEKA, PRAWA KULTUROWE I BEZPIECZEŃSTWO KULTUROWE

Prezentowane wspólnie wizje i koncepcje niepodległości Ukrainy wiążą się także z rozumieniem i respektowaniem praw człowieka, praw kulturowych i bezpieczeństwa kulturowego. Co więcej, w obecnej sytuacji obrony zagrożonej niepodległości Ukrainy ten związek z rozumieniem i respektowaniem praw człowieka, praw kulturowych i bezpieczeństwa kulturowego, związek nie tylko pojęciowy (semantyczny), ale występujący w doświadczanej rzeczywistości, jak najbardziej empiryczny, w szczególności uwyrażnia się w dramatycznej sytuacji ukraińskich dzieci podczas militarnej agresji i wojny obronnej (na co w swych badaniach zwraca uwagę m.in. Olena Budnyk). To właśnie ukraińskie dzieci bardzo boleśnie doświadczają obecnie zagrożenia

elementarnych praw człowieka, zagrożenia przynależnych im praw człowieka (wyrażanych też w konwencjach o prawach dziecka), zagrożenia ich praw kulturowych i zagrożenia ich poczucia bezpieczeństwa kulturowego (zwłaszcza, jeśli ukraińskie dzieci są uprowadzone i poddawane wynarodowieniu). W losie tych ukraińskich dzieci uwidacznia się „ciężar aksjologiczny” praw człowieka, uwidacznia się jaka jest „egzystencjalna waga” rozumienia podstawowych praw człowieka, uwidacznia się niezbędność i doniosłość respektowania praw człowieka, praw kulturowych i bezpieczeństwa kulturowego.

W metodologii nauk empirycznych (odwołujących się do badań eksperymentalnych) znajduje zastosowanie kategoria *experimentum crucis* na określenie doświadczenia mającego prowadzić do jednoznacznego rozstrzygnięcia prawdziwości albo fałszywości (konkurujących z sobą) teorii naukowych. W obecnej sytuacji możemy powiedzieć, że ukraińskie zmagania o zachowanie i umocnienie niepodległości Ukrainy, zmagania wielowymiarowe: zmagania militarne dające odpór pełnoskalowej agresji, zmagania dyplomatyczne, zmagania gospodarcze i ekonomiczne, ale także te – nie mniej ważne – zmagania intelektualne, w których uczestniczymy prowadząc namysł nad prawami człowieka, to właśnie *experimentum crucis* rozumienia i respektowania praw człowieka, praw kulturowych i bezpieczeństwa kulturowego. To wydarza się *experimentum crucis* w sensie metodologicznym, ale także *experimentum crucis* w sensie egzystencjalnym, w sensie bezpośredniego doświadczania egzystencjalnego wartości, znaczenia i roli praw człowieka, praw kulturowych i bezpieczeństwa kulturowego, doświadczanie krzyża (*crucis*) uobecnia się tu w sensie duchowym, w boleśnie dotkniętym duchowym życiu człowieka, w doświadczeniu cennych i ważnych dla niego wartości.

W Ukrainie walczącej o jej niepodległość prawa człowieka to są w szczególny sposób wartości gorące (jeśli przywołać podział na wartości zimne i wartości gorące). Czy mamy jednak wystarczającą jasność, co do rozumienia praw człowieka? W 1992 roku, po przełomie 1989 roku, badaczka problematyki praw człowieka, Hanna Waśkiewicz (1912-1993), stwierdziła, że daremne jest szukanie jasnej odpowiedzi na pytanie, co to są prawa człowieka. Prawa człowieka w skali globalnej nie były i wciąż nie są w ten sam sposób rozumiane i powszechnie respektowane, a niektórzy przedstawiciele innych kultur (cywilizacji) niż europejska (zachodnia) powiadają, że prawa człowieka umocowane są tylko lokalnie w „kulturze (kolektywnego) Zachodu” i tym samym nie mogą być zasadnie prezentowane jako uniwersalne.

Jakie rodzaje jasności rozumienia sensu i wartości praw człowieka są tu pożądane?

Jedna z zasad metodologicznych obowiązujących w prawie głosi, że tego, co jasne w prawie się dodatkowo nie wyjaśnia. *Claritas* sformułowań słownych w prawie stanowiony jest ich bardzo istotnym walorem, także z tego praktycznego powodu, że bez jasności pojęć trudno wypracować rzetelne i przejrzyste procedury, które chronią bezstronność osądzania i nie są one narzędziem jednostronnej realizacji czyjś interesu.

Jednak możliwy jest także inny typ jasności (nie wykluczający, ale dopełniający jasność pojęć). Chodzi o jasność intuicji co do sensu i wartości praw człowieka, jasność oglądu i widzenia sensu podstawowych praw człowieka i sensu ludzkiej godności. Pożądane jest dążenie do uzyskania intuicyjnie jasnej odpowiedzi na pytanie o rozumienie sensu i wartości praw człowieka, odpowiedzi, której treść zarazem może być – co najmniej w dostatecznym stopniu – intersubiektywnie poznawalna i komunikowalna. Jesteśmy tu wszakże na gruncie szerszej rozumianej empirii i intuicji mającej walory poznawcze, empirii aksjologicznej i intuicyjnego poznania wartości, empirii doświadczania wartości i jej intuicyjnego rozpoznania (co analizował m.in. Tadeusz Czeżowski z filozoficzno-logicznej Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, a obecnie m.in. rozpatruje Ryszard Wiśniewski).

Same formuły słowne, z których pomocą wyraża się i dookreśla treści praw człowieka, nie wydają się jeszcze wystarczające, aby pełniej rozumieć sens i zarazem afirmować wartość praw człowieka. Potrzeba doświadczania sensu i wartości praw człowieka. Ich się nie da jedynie zadekretować, aby obowiązywały, aby budziły poczucie obowiązku i powinności; one nie mogą być tylko ideowym – zewnętrznym wobec doświadczenia – konstruktem, aby odnalazły się jako siła sprawcza w złożonej i konfliktogennej rzeczywistości życia społecznego.

Warto także zwrócić uwagę na tzw. paradoks demokracji, intensywnie dyskutowany w Polsce m.in. przez Józefa Tischnera po 1989 rok. Tzw. paradoks demokracji polega – w skrócie rzecz ujmując – na tym, że demokracja sama nie wytworzy niezbędnych warunków dla jej efektywnego rozwoju i budowanie demokracji jest możliwe, gdy życie społeczne osiągnęło określoną – także nasyconą urzeczywistnianymi wartościami – postać pozwalającą na kruchą demokrację. Musi być uprzednio wypracowany i utrwalony odpowiedni sposób kształtowania dynamiki relacji międzyludzkich. Podobny paradoks – i tym bardziej paradoks – wiązać się może z rozumieniem i respektowaniem praw człowieka.

Prawa człowieka niejednokrotnie postrzega się – charakteryzuje od strony ontologii – jako przyrodzone człowiekowi i nieodbieralne, wywodzące się z „faktu bycia człowiekiem”, czyli z (metafizycznej) natury człowieka, niejako z przedustawnej harmonii. Nie ma człowieka w jego naturze (w jego istocie) wyzbytego z podstawowych praw człowieka, bo każdy „z natury” – w źródłowo ontologicznym i metafizycznym sensie – jest nimi trwale obdarzony. Głosi się niezbywalność praw człowieka, że nie da się ich wymienić za inne dobra; możemy różne rzeczy z siebie „zdyć” i chcieć je wymienić na coś innego, co w danej sytuacji jest nam bardziej przydatne czy korzystne, ale praw człowieka nie możemy z siebie zdjąć, one są z nami nierozdzielnie (ontycznie) zespolone. Nie możemy ich zbyć, aby uzyskać za nie jakieś dobra użyteczne. Są one – w źródłowo ontologicznym i metafizycznym sensie – nienaruszalne, a więc żadne prawa stanowione nie mogą podstawowych praw człowieka – w ich istocie, co do ich „ontycznej istoty” – naruszyć, żadne prawa stanowione w swej literze całkowicie negujące prawa człowieka, nie naruszają obowiązywania praw człowieka, bo te są z innego porządku (metafizycznego). Te same cechy przypisuje się zazwyczaj pojęciu godności, co pojęciu ludzkiej natury z przypisanymi jej prawami człowieka. Choć w zakresie tych zagadnień prowadzi się spory o ich rozumienie, które mogą przyczyniać do większego wyklarowania używanych tu pojęć i związanych z nimi intuicji.

Choć stwierdza się mocny ontologiczny charakter podstawowych praw człowieka, to jednak nie ma „czarodziejskiej różdżki”, za której dotykem ten mocny ontologiczny charakter przeniesiony jest w zmienny i dalece nieprzejrzysty świat życia społecznego. Choć uznaje się, że podstawowe prawa człowieka istnieją jako przyrodzone, to zarazem – tym bardziej – wnikliwie i trafnie trzeba rozeznawać warunki występowania i respektowania tych praw (oraz ich zagrożenia) w rzeczywistości społecznej taką jaką ona faktycznie jest (bez efektu „różowych okularów” albo przeciwnie: „czarnowidztwa”), aby optymalnie zabezpieczać afirmowanie i respektowanie praw człowieka.

Godność jest w swych przejawach i konkretyzacjach co najmniej w jakiejś mierze odrębnym i mającym inne właściwości fenomenem niż honor. Co prawda godność można splamić i przesłonić, można chcieć ją unieważnić, ale mimo to człowiek nie ma mocy i nie ma władzy naruszenia godności w tym, co w niej (co dla niej) najbardziej podstawowe. To także można uznać za bardzo ważny moment w całokształcie koncepcji podstawowych praw człowieka, że przypisując godności szczególnego rodzaju (osobliwą) moc ontyczną, zarazem odmawia się człowiekowi pełni władzy nad godnością, także nad jego godnością osobową i nie może on jej do końca (w samym sobie) zaprzepaścić i zniweczyć. Żaden tyran nie może czyjeś godności zawłaszczyć i zniweczyć jej sens. Żaden tyran nie może uczynić godności użytecznym dla jego niecznych celów narzędziem duchowego zniewalania, ze względu na swój unikatowy status godność osobowa nie może być niegodziwie spożytkowana, a z (czyimś) honorem i (czyimś) poczuciem honoru może być jednak inaczej.

W kontekście zmagania o ukraińską niepodległość występuje bardzo ważna sprawa praw kulturowych. Powiada się nierzadko, że prawa kulturowe to dość nowy koncept, ale można próbować wykazać, iż począwszy od jagiellońskiej szkoły praw narodów Pawła Włodkowica wysuwa się i uzasadnia wymóg, iż prawa kulturowe danych społeczności i narodów powinny być respektowane (niezależnie od tego jakich społeczności i narodów np. pod względem religii dotyczą), gdyż – co dzisiaj bardziej wyraźnie się dostrzega i akcentuje – prawa kulturowe są na swój sposób przedłużeniem i rozwinięciem podstawowych praw człowiek (myśl taką rozwija i promuje m.in. Leszek Korporowicz). Ludzie bowiem w ich aktywności kulturotwórczej nie są

„samotnymi wyspami”, ale są uczestnikami wielorakich, kulturotwórczych relacji z innymi – zwłaszcza bliskimi im – ludźmi. Osoby (z natury osobne jestestwa) obdarzone prawami człowieka wchodzi w wielorakie relacje z tymi, z którymi mają wspólne materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, dziedziczą różnorakie zasoby duchowe wytworzone przez ich wspólnych przodków, przez tych, których uznają i cenią jako wspólnych przodków, i mają prawo to w jakiejś mierze wyodrębnione dziedzictwo dalej twórczo kultywować i rozwijać. To są prawa kulturowe, które uznaje się za zespolone z godnością osobową człowieka, który współuczestniczy i współdziała z innymi – z innym aktywnymi teraz, i z tymi innymi, którzy byli kiedyś, w przeszłości aktywni – w pomnażaniu i przekazywaniu cennych duchowo dóbr.

Dzisiejsze zmagania o niepodległość Ukrainy, to są także zmagania o rozumienie i respektowanie praw kulturowych. Ważną kwestią do rozpatrzenia jest, czy prawa kulturowe mogą mieć te same cztery mocne cechy praw człowieka: przyrodzoność, powszechność, niezbywalność i nienaruszalność? W jakiej mierze mogą mieć i mają przypisane im te same cztery mocne cechy, jeśli uznaje się, że dobra, których chronią są niejako bezpośrednio zespolone z godnością osobową człowieka?

Rozumienie kategorii bezpieczeństwa kulturowego rozwinęło się po 1989 roku. Tradycyjnie pojęta ochrona dóbr kulturowych jest – rzecz można – częścią szerszej rozumianego bezpieczeństwa kulturowego. Bowiem dobra kulturowe cenione i chronione przez jednych, mogą być dla drugich przedmiotem barbarzyńskiego ataku, mogą być zbyt cennymi obiektami, które można zetrzeć z powierzchni ziemi. Dobra materialne, aby były cenionymi i chronionymi dobrami kulturowymi muszą być osadzone w żywej kulturze duchowej, w której dostrzega się ich szczególną wartość. Ochronie tej wieloaspektowej kultury duchowej służy koncepcja i praktyka bezpieczeństwa kulturowego. W sytuacji narastających i potęgujących się zagrożeń – w kontekście zmagania o niepodległość Ukrainy – tym bardziej potrzeba jest więc przedyskutowana, rozwinięta koncepcja i efektywna praktyka bezpieczeństwa kulturowego.

Tak w zarysie – w szkicowym ujęciu – przedstawiają się kwestie pilnie domagające się namysłu – wspólnego namysłu prowadzonego również w duchu dociekań i postulatów Pawła Włodkowica – w aktualnej sytuacji zmagania o zagrożoną ukraińską niepodległość.

Наталія ПАРХОМЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
член-кореспондентка НАН України,
завідувачка відділу Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

НОРМАТИВНА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Не зважаючи на введення в країні надзвичайного стану правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина є вагомою і невід’ємною складовою демократичного розвитку України, яка згідно з Конституцією України є правовою та соціальною, де людина визнається найвищою соціальною цінністю. Йдеться про так звану нормативну складову механізму забезпечення прав людини – сукупність нормативно-правових актів: конституції, законів та підзаконних актів, де формально-визначеними є основні права та свободи, обов’язки громадян щодо суспільства та держави, відповідні засоби та організаційні, інституційні, фінансові, матеріально технічні інструменти, як гарантії, що надають змогу реалізувати ці права в реальному житті, уникнути їх декларативності.

Згідно з Статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави.

Як відомо, головним завданням держави в особі правотворчих органів влади є формування системи правил поведінки, які забезпечуватимуть баланс інтересів, захист прав і обов'язків усіх суб'єктів права як за звичайних, так і за надзвичайних умов. Відповідно кожен правовий акт має свою сутність і зміст, визначений законодавцем або іншим суб'єктом правотворчості і, з огляду на це, має відповідне сутнісне навантаження. Наявність якісного та такого, що відповідає об'єктивному розвитку суспільних відносин, законодавства саме по собі є цінністю для будь-якого суспільства та окремих громадян, адже є безпосередньою передумовою забезпечення правопорядку, в тому числі за умов надзвичайного правового режиму[1; 38].

З огляду на це, «конституційне закріплення прав і свобод, розвинуте законодавство в різних сферах, виступають першим важливим елементом вказаного механізму. Стабільне законодавство в сфері прав людини передбачає не лише закони «на розвиток» бланкетних норм конституції, а і також закони, які передбачають повноваження відповідних органів публічної влади щодо забезпечення прав і свобод (наприклад, президента, уряду, судів)»[2].

Створення таких правових механізмів має важливе значення в умовах мирного функціонування держави і громадянського суспільства, та набуває неабиякого значення в умовах війни. Адже права і свободи людини мають бути максимально захищеними за будь-яких умов та обставин.

Механізм захисту прав і свобод людини під час дії в країні воєнного стану є сукупністю різного роду заходів, встановлених нормами національного та міжнародного права. Втім, як свідчить досвід понад двох років війни в Україні, об'єктивним процесом є трансформація створених за звичайних умов і обставин національних механізмів в напрямку їх адаптації та приведення у відповідність до надзвичайних умов, умов воєнного стану.

Тут слід відзначити, що з початком російсько-української війни змін зазнали практично всі складові механізму забезпечення прав і свобод громадян, в тому числі і нормативна. Насамперед йдеться про прийняття низки нормативно-правових актів. Парламент України швидко переорієнтував роботу на воєнні рейки, вчасно реагував на виклики, приймаючи вкрай актуальні і необхідні закони воєнного часу, спрямовані на якнайшвидшу ліквідацію та подолання наслідків військової агресії Росії проти України. З 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2023 року Верховна Рада України: розглянула 825 питань порядку денного; прийняла 384 закони в цілому, зокрема, 50 — у новій редакції; проголосувала 33 ратифікації та 15 денонсацій [3]. Окрім того було прийнято сотні актів підзаконного характеру іншими суб'єктами правотворчості. Практично всі ці нормативно-правові акти так чи інакше стосуються прав і свобод громадян та їх забезпечення в умовах воєнного стану та пов'язані із вступом в дію Статті 64 Конституції України, де зазначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Відповідно до пункту 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України. Йдеться про недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; втручання в особисте і сімейне життя, свободу пересування; вільний вибір місця проживання; право вільно залишати територію України; свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на працю; право на страйк та на освіту.

Окремо було введено тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення

заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

При цьому важливо, щоб будь-які обмеження, застосовані під час воєнного стану, були обґрунтованими, пропорційними та необхідними для досягнення легітимних цілей безпеки та захисту держави [4; 96-97].

Відповідно зміни чинного матеріального і процесуального права та відповідного законодавства після 22 лютого 2022 року торкнулися різних аспектів реалізації конституційно визначених прав і свобод фізичних та юридичних осіб, в тому числі і механізмів та гарантій їх захисту в умовах воєнного стану.

До прикладу, після 22 лютого 2022 року до Кримінального кодексу України було внесено більше двадцяти п'яти змін і доповнень, які стосуються удосконалення механізмів притягнення до юридичної відповідальності осіб, які вчиняють воєнні злочини, порушуючи права і свободи громадян; посилюють відповідальність за службову недбалість, якщо вона спричинила загибель людини; кримінальних правопорушення, вчинених в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці; щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв та ін.

Важливе місце в механізмі захисту прав і свобод громадян відіграє судова влада. Загалом, з формально-юридичної точки зору, введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється.

Втім, 03.03.2022 Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів». Законом передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено[5].

Під час воєнного стану з найбільшими викликами зіткнулася кримінальна юрисдикція. Законодавець неодноразово вносив зміни та доповнення до КПК України, зокрема щодо визначення підсудності, проведення слідчих дій, а також інших особливостей режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану, передбачених ст. 615 КПК України[6].

Загалом в умовах воєнного стану правосуддя здійснюється з урахуванням таких особливостей: зміна територіальної підсудності справ (справи судів, які тимчасово не працюють, розглядатимуться судом в іншому регіоні); проведення судових справ в режимі відеоконференції (якщо це можливо для всіх учасників процесу); відкладення розгляду судових справ (можливе як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників процесу); розгляд справи судом за відсутності учасника справи (для чого слід подати відповідне клопотання/заяву)[7]. Частково виникаючі проблеми, пов'язані з доступом громадян та органів державної влади до правосуддя вирішуються за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Вже під час дії воєнного стану відбулося удосконалення правових механізмів посвідчення юридичних фактів, пов'язаних із отриманням документів про освіту, призначення пенсій та інших соціальних виплат, які стосуються переселенців, та осіб, які проживають на прифронтових територіях, або виїхали з окупованих територій в т.ч. напряму спрощення адміністративних процедур; створенням механізмів компенсації фізичним та юридичним особам, чий помешкання і будівлі були зруйновані або пошкоджені внаслідок триваючих воєнних дій тощо.

Отже, введення в країні надзвичайного стану вплинуло на якісну та кількісну нормативну складову механізму захисту прав і свобод громадян. Зміни торкнулися майже всіх галузей законодавства і спрямовані на забезпечення стабілізації та поліпшення правового регулювання гарантій реалізації прав і свобод та законних інтересів фізичних та

юридичних осіб під час війни виходячи із загальнодержавного та загально національного інтересів. Відповідне удосконалення законодавства стало одним інструментів, який забезпечує трансформацію державного та правового розвитку, їх перебудову відповідно до воєнних потреб. Наразі забезпечення загальносуспільних цінностей і потреб є умовою існування України, її подальшого розвитку та гарантування конституційного принципу визнання прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пархоменко Н.М. Трансформація ціннісних засад права та правотворчої діяльності в умовах воєнного стану. Правова держава Щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2022. – Вип. 34. С. 37-47. С.38.

2. Лемак В.В., Туряниця В.В. Складові механізми захисту і гарантії прав і свобод людини <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17752/1/.pdf>

3. Рік роботи Верховної Ради України в умовах війни. <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/233494.html>

4. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 96-97.

5. Мисник Наталія Робота судів України в умовах воєнного стану https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_

6. Правосуддя в умовах війни: учасники міжнародної конференції обговорили головні виклики під час воєнного стану. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374198/>

7. Правосуддя в умовах війни: учасники міжнародної конференції обговорили головні виклики під час воєнного стану. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374198/>

Joanna CZŁOWIEKOWSKA

Doktor nauk prawnych, adiunkt. Katedra Prawa Administracyjnego,
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Jagielloński,
Sędzia w Wojewódzkim Sądzie Administracyjnym w Krakowie
(Rzeczpospolita Polska)

PRAWO DO SĄDU WOBEC PRAWA DO INFORMACJI PUBLICZNEJ

Prawo do sądu oraz prawo do informacji publicznej mają w Polsce status publicznych praw podmiotowych o randze konstytucyjnej. Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. Zgodnie natomiast z art. 61 ust. 1 Konstytucji RP: „Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa”.

Oba przywołane prawa pozostają ze sobą w ścisłym związku. Przedmiotem niniejszego opracowania jest wskazanie podstawowych przejawów tego wpływu.

Wyjść należy od tego, że prawo do informacji publicznej jest realizowane w Polsce na zasadach określonych w ustawie z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej. Ustawa określa m.in. uprawnienia wynikające z prawa do informacji publicznej, podmioty zobowiązane do udzielania informacji publicznej, zakres przedmiotowy tego prawa, sposoby udostępniania informacji publicznej, w tym za pośrednictwem Biuletynu Informacji Publicznej. Ustawa określa również ramy proceduralne udostępniania informacji publicznej na wniosek.

W doktrynie i orzecznictwie zgodnie uznaje się udostępnienie informacji publicznej, ale także zawiadomienie o tym, że żądana informacji nie ma waloru informacji publicznej lub nie może być

udostępniona w trybie ustawy, za czynność materialno-techniczną. Czynność stanowi rodzaj działania faktycznego, które co do zasady nie powoduje skutków prawnych, a tym samym, jego skutkiem nie jest nawiązanie stosunku administracyjnoprawnego, ani powstanie żadnych uprawnień lub obowiązków administracyjnych. Warto zauważyć, że w doktrynie dostrzeżono specyfikę tej czynności (także w kontekście regulacji prawa do informacji publicznej), proponując wyodrębnienie aktu informacji jako odrębnej formy działania administracji publicznej.

Wobec tego, że udostępnienie informacji publicznej zostało ukształtowane jako czynność materialno-techniczna, a tylko odmowa udostępnienia informacji publicznej i umorzenie postępowania w przypadkach określonych w ustawie o dostępie do informacji publicznej przybiera postać decyzji administracyjnej, wskazać należy adekwatne dla tego rodzaju działania środki ochrony przysługujące podmiotom domagającym się udzielenia tego rodzaju informacji. Trzeba mieć przy tym na względzie, że zgodnie z art. 16 ust. 1 i 2 ustawy o dostępie do informacji publicznej, przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego regulujące jurysdykcyjne postępowanie administracyjne, stosuje się w sprawach z zakresu udostępniania informacji publicznej, tylko do decyzji administracyjnej. A zatem w typowym postępowaniu o udostępnienie informacji publicznej Kodeks nie znajduje zastosowania. W doktrynie z tych przyczyn określa się postępowanie w sprawie udostępnienia informacji publicznej „procedurą hybrydową”.

Ustawa o dostępie do informacji publicznej nie konstruuje odrębnych środków prawnych służących dochodzeniu prawa do informacji publicznej. Wobec tego, w orbicie potencjalnych środków prawnych mogących służyć jednostce w tym kontekście pozostają uniwersalne środki prawne dotyczące czynności materialno-technicznych, decyzji administracyjnych, a także, w przypadku niewykonywania kompetencji przez podmioty zobowiązane, środki dotyczące bezczynności oraz przewlekłości działania organów administracji publicznej.

W tym kontekście ujawnia się pierwsza i podstawowa płaszczyzna wpływu prawa do sądu na prawo do informacji publicznej, immanentnie związany z istotą prawa do sądu i jego gwarancyjnym i ochronnym charakterem względem innych praw. To bowiem prawo do sądu daje możliwość ochrony prawa do informacji publicznej na drodze postępowania sądowego, przy czym w polskim systemie prawnym adekwatną drogą sądową jest droga przed sądami administracyjnymi, które sprawują wymiar sprawiedliwości przez sądową kontrolę administracji publicznej (vide: art. 184 Konstytucji RP).

Wypada zauważyć wobec tego, że zakres przedmiotowy kontroli sprawowanej przez sądy administracyjne, uregulowany w ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, obejmuje decyzje administracyjne (art. 3 § 2 pkt 1), czynności materialno-techniczne (art. 3 § 2 pkt 4), a także bezczynność lub przewlekłe prowadzenie postępowania przez organ administracji publicznej art. 3 § 2 pkt 8). W przypadku decyzji administracyjnej zainteresowanemu przysługują w pierwszej kolejności środki prawne przysługujące na drodze postępowania jurysdykcyjnego (odwołanie od decyzji albo wnioski o ponowne rozpatrzenie sprawy, oraz ponaglenie), w pozostałych przypadkach skarga do sądu administracyjnego stanowi podstawowy i w zasadzie jedyny środek prawnej ochrony jednostki. Dochodzimy w ten sposób do drugiej istotnej płaszczyzny wpływu prawa do sądu na prawo do informacji publicznej, która związana jest z kształtowaniem systemu prawa do informacji publicznej przez orzecznictwo sądowno-administracyjne.

W orzecznictwie sądów administracyjnych od początku obowiązywania ustawy z 2001 r. ukształtowała się siatka pojęciowa, składająca się na system prawa dostępu do informacji publicznej. W orzecznictwie sądów administracyjnych wypracowano sposoby definiowania informacji publicznej, w nawiązaniu do konstytucyjnego pojęcia informacji o działalności organów władzy publicznej oraz ustawowego – informacji o sprawach publicznych, a także sposób interpretacji pojęcia informacji przetworzonej. W orzecznictwie tym wykreowano również pojęcia istotne dla realizacji prawa do informacji publicznej takie jak: granice prawa do informacji publicznej, nadużycie prawa do informacji publicznej, anonimizacja, dokument wewnętrzny, dokument prywatny, informacja techniczna, informacja prosta. Kształtowanie się tych definicji i

pojęć nie jest procesem zamkniętym i dowodzi wpływu orzecznictwa sądowego na działalność organów władzy publicznej bliskiego prawu sędziowskiemu.

Warto też zauważyć, że w orzecznictwie sądów administracyjnych przyjęło się, właśnie w kontekście spraw dostępowych, szerokie rozumienie pojęcia bezczynności, które obejmuje nie tylko sytuację, w której podmiot zobowiązany nie udzielił żadnej odpowiedzi na wniosek o udostępnienie informacji publicznej, ale również udzielił odpowiedzi niekompletnej, niejasnej, wymijającej, zawiadomił, że żądana informacja nie jest informacją publiczną, podczas gdy ma ona taki walor, albo błędnie zawiadomił, że informacja publiczna nie może być udostępniona ze względu na odrębną regulację, czy wreszcie nie wydaje decyzji odmownej lub umarzającej postępowanie, gdy istnieją ku temu podstawy. To szerokie rozumienie pojęcia bezczynności spowodowało, że skarga na bezczynność jest obecnie w Polsce najdonioślejszym środkiem ochrony praw jednostki domagającej się dostępu do informacji publicznej.

Trzeba jednocześnie zauważyć, że orzecznictwo sądowe może zniwelować wszystkich mankamentów regulacjiustawowej, zwłaszcza w zakresie kluczowego pojęcia dostępu do informacji publicznej. W literaturze zauważono, że „jądro problemów związanych z dostępem do informacji publicznej w Polsce wynika z nieumiejętności rzeczywistego zdefiniowania pojęcia o informacji publicznej. W efekcie dostęp do informacji jest dotknięty zjawiskiem (...) «prowadzenia sporu na przedpolu». Idea ustawy o dostępie do informacji publicznej w państwie demokratycznym polega na tym, że organ władzy publicznej (kontroler informacji) musi prowadzić spór z wnioskodawcą co do rzeczywistej przeszkody w udostępnieniu informacji. Idzie więc o to, czy udostępnienie informacji naruszyłoby wyartykułowany interes prawnie chroniony (bezpieczeństwo, porządek publiczny, prywatność etc.). Zamiast takiego stanu rzeczy, organy władzy publicznej w Polsce często negują „publiczny” charakter informacji (twierdzą, że nie mieści się ona w zakresie art. 1 ust. 1 UDIP), nie wskazując zarazem poświęconych temu ustawowych ograniczeń”. Konsekwencją powyższego są występujące w orzecznictwie rozbieżności, utrudniające dochodzenie ochrony prawa do informacji publicznej na drodze sądowej. W też kontekście formułowane są co jakiś czas zarzuty o niekonstytucyjności przepisów ustawy o dostępie do informacji publicznej, co znamienne również przez podmioty potencjalnie zobowiązane do udzielania informacji publicznej. Na tym tle nie sposób nie zauważyć, że dochodzenie prawa do informacji publicznej może odbywać się nie tylko przed polskimi sądami administracyjnym, ale także przed sądami europejskimi, co łącznie daje bardzo wysoki standard ochrony prawa do informacji publicznej. W takim kontekście może być postrzegana sprawa ze skargi Sieci Obywatelskiej WatchdogPolska przeciwko Polsce, rozstrzygnięta wyrokiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 21 marca 2024 r. W wyroku tym przesądzono, odmiennie niż w wyrokach polskich sądów administracyjnych, że podlegają udostępnieniu kalendarze osób pełniących obowiązki Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego. ETPC stwierdził, że doszło do naruszenia 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Wyrok ten, wywodzący prawo do uzyskania informacji z chronionej Konwencją wolności wyrażania opinii, otwiera niewątpliwie nowe pole argumentacji o zakresie prawa do informacji publicznej w Polsce, a jednocześnie dowodzi gwarancji ochrony jaka z prawa do sądu wynika dla prawa do informacji publicznej.

BIBLIOGRAFIA

1. M. Bernaczyk, Prawo do informacji publicznej w Polsce i na świecie, Warszawa 2014
2. P. Daniel, F. Geburczyk, Akt informacji jako forma działania administracji publicznej, Warszawa 2019
3. D. Dąbek, Prawo sędziowskie w polskim prawie administracyjnym, Warszawa 2010
4. A. Piskorz-Ryń, M. Sakowska-Baryła (red), Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz, Warszawa 2023
5. J. Zimmermann, Alfabet prawa administracyjnego, Warszawa 2022

Михайло БАЙМУРАТОВ

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського,
Заслужений діяч науки і техніки України

Борис КОФМАН

доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського,
Заслужений юрист України

РОЛЬ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЛАДИ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

1. В процесі визначення ролі муніципальної влади у повоєнному відновленні України необхідно визначити відповідні положення об'єктивного та суб'єктивного характеру, що володіють методологічним значенням в контексті успішного вирішення цієї складної соціальної, економічної, політичної, екологічної та культурологічної проблематики.

До положень об'єктивного характеру треба віднести такі:

- по-перше, профільна проблематика напряму пов'язана з темпоральною стратегічною перспективою існування та розвитку Української держави;

- по-друге, вона повністю актуалізується та об'єктивується після Перемоги у війні з Росією, коли перед Україною повстануть і ще досить тривалий період часу стоятимуть не менш важливі стратегічні задачі відновлення суспільства і держави;

- по-третє, це вимагає завчасного проведення відповідної підготовчої роботи, починаючи з *оцінки понесених та завданих збитків* державі, суспільству, територіям, на яких функціонують територіальні громади (далі – ТГ) держави, та самим ТГ в розумінні їх економічного, людського, інфраструктурного, екологічного потенціалів та ін. – і закінчуючи *плануванням* (по об'єктах, стадіях, етапах, черговості, кадровому забезпеченню тощо), *нормопроектною* (на рівні ТГ, регіону, держави у вигляді нормопроектування/законопроектування з наступною реалізацією локально-регіональної нормотворчості та законотворення) та *ресурсо забезпечуючою діяльністю* (фінанси, інші матеріальні ресурси, робоча сила тощо), а також *формуванням масиву компетенційних повноважень органів публічної влади*, включаючи й органи публічної муніципальної влади (органи місцевого самоврядування /далі – ОМСВ/ в особі їх місцевих рад, виконавчих комітетів, структурних одиниць останніх тощо);

- по-четверте, сам процес повоєнного відновлення України носить об'єктивний, цілеспрямований (телеологічно обґрунтований), керований характер, бо він складається з відповідних нормативно-технологічних дій (включаючи дії управлінського, супроводжувального характеру, та таких дій, що його забезпечують в нормативному, матеріальному, фінансовому, ресурсному, кадровому аспектах тощо) уповноважених компетентних суб'єктів публічної влади (включаючи й ОМСВ), що здійснюють їх за рахунок відповідної організаційної та організаційно-правової діяльності;

- по-п'яте, загалом процес повоєнного відновлення України скерований, насамперед, на створення локальної, регіональної та загальнодержавної системи безпеки людини, азвідси й таких систем захисту прав людини, а на рівні саме ТГ – на створення такої системи безпеки, захисту прав не тільки людини у її повсякденній життєдіяльності, а й самої людини, її груп та асоціацій [1]. Ба більше, йдеться про створення повоєнної архітектури територіальних громад [2];

- по-шосте, треба усвідомити і розуміти, що процес повоєнного відновлення України стикнеться з якісно новими проблемами, що засновані на визнанні реалій появи «нових смислів» і «нових телеологічних призначень» щодо саме післявоєнного існування та функціонування самих ТГ (особливо тих, інфраструктура яких повністю зруйнована), включаючи території, на яких вони існували та які або будуть відновлюватися, або будуть розташовані частково, або зовсім не будуть відновлюватися [3], – тобто, йдеться про об'єктивізацію проведення і реалізації конструкторсько-проектних робіт, що будуть скеровані на зміну стратегічних цілей, задач, засобів, технологій, інфраструктури локальних людських спільнот.

До положень суб'єктивного характеру, на нашу думку, треба віднести такі:

- по-перше, чітке розуміння того, що війна продовжується, а нанесені Україні людські, матеріальні та екологічні втрати, що вже вимірюються не тільки трильйонами гривень, а й тривалістю бойових дій та терористичних бомбових, підривних, ракетних, з використанням БПЛА руйнувань цивільної інфраструктури ТГ, – отже їх масштаби продовжують неминуче зростати, – а звідси, планування, супроводження і забезпечення відновлення наданих і понесених збитків, завжди буде знаходитись під питанням, враховуючи об'єктивну неможливість їх точного обліку;

- по-друге, чітке розуміння зацікавленими сторонами повоєнного відновлення того, що воно репрезентує складний та багатофакторний процес, який складається з низки форм, етапів і стадій – зокрема, йдеться про те, що питання повоєнного відновлення актуалізують і контекстуалізують його основні форми – *реінтеграцію, реновацію, реабілітацію та реанімацію*, причому як територій з їх довоєнним інфраструктурним наповненням, так й самих ТГ, особливо в контексті відновлення та розвитку: а) їх людського складу та номенологічних ознак (з їх відповідними кількісними та якісними характеристиками) (*антропологічний чинник* – авт.); б) їх функціонально-змістовних властивостей, щодо організації їх індивідуального, групового і колективного життєвого циклу (*екзистенційний чинник* – авт.); в) особливо їх стабілізації та сталості розвитку в сферах економічного, фінансового, технологічного, екологічного, управлінського, людського та ін. ресурсних потенціалів (*ресурсний чинник* – авт.); г) їх політико-правової та економіко-правової суб'єктності, належного нормативно-статусного забезпечення тощо територій, а також людського соціуму, що на них мешкає та здійснює свій життєвий цикл – отже у вимірюванні та оцінці як окремої людини, так й її груп, асоціацій місцевих жителів та всієї ТГ (*статусний чинник* – авт.), а також г') їх морально-психологічного стану – у вимірюванні такого стану конкретної людини, їх груп та асоціацій (*морально-психологічний чинник* – авт.);

- по-третє, можна констатувати, що наведені вище напрями (чинники) виступають як *предметно-об'єктний склад повоєнного відновлення України*;

- по-четверте, в той же час, необхідно зазначити, що вирішення наведених задач повоєнного відновлення повинно вирішуватись чисельним та специфічним суб'єктивним складом, – отже, не тільки державою, – активну участь у зазначених процесах повинні приймати й самі ТГ (їх жителі-члени), що очолюються законно сформованими ними ОМСВ – як представницькими, так й виконавчими органами ОМСВ та їх інституційною структурою, а також інституції громадянського суспільства, що формуються, виникають та функціонують саме на локальному рівні соціуму в межах ТГ. Крім того, враховуючи той факт, що українське суспільство відстоює незалежність і демократичні цінності не тільки своєї країни, а й усього цивілізованого світу, – можна сподіватися на допомогу держав світу, широкого кола суб'єктів, що функціонують на їх теренах у різній якості та у різних правових статусах (індивідів, підприємницьких структур, органів державної публічної влади, муніципальних органів тощо) в розбудові зруйнованого. Отже, вважаємо, що саме так можна визначити *суб'єктний склад повоєнного відновлення України*.

2. В процесі повоєнного відновлення ТГ України профільна діяльність повинна будуватися на вже апробованій раніше в світовій практиці управлінсько-діяльнісній парадигмі в системі координат «донор – реципієнт», але в сучасних умовах, вважаючи на

широке коло суб'єктів-учасників профільної діяльності, можливість формування якісно нових та інтенсивних форм міжнародного співробітництва з зарубіжними партнерами, – вона може модифікуватися та розвиватися, насамперед, до форм спільного партнерства, сумісного виробництва, цільового співробітництва, патронату над відповідними об'єктами відновлення, фінансового забезпечення окремих програм реновації територій (включаючи й фінансові гарантії [4]), реалізації пілотних проєктів, підготовка муніципального персоналу з найбільш перспективних форм відновлення для ТГ та їх муніципального господарства тощо.

Отже, вважаємо, що в цьому контексті можна говорити про формування відповідної *управлінсько-діяльнісній парадигми повоєнного відновлення України*.

Разом з тим, треба зазначити, що перед початком розбудови українське суспільство має визначитися зі своїм баченням майбутнього та проаналізувати організаційні та компетенційно-ресурсні можливості наведених суб'єктів, що входять до кола суб'єктного складу повоєнного відновлення України.

Отже, якщо діяльність органів держави в основному забезпечена відповідними компетенційними повноваженнями в умовах екстраординарного функціонування державності, зокрема в умовах воєнного стану, то такого не можна сказати відносно ОМСВ. По-перше, треба зазначити, що в умовах воєнного стану ОМСВ фактично позбавлені більшості своїх компетенційних повноважень, завдяки діяльності військових адміністрацій, що діють в цей період замість виконавчих органів ОМСВ. По-друге, аналіз існуючих компетенційних повноважень ОМСВ свідчить про те, що є відсутніми цільові повноваження, що спрямовані на вирішення задач повоєнного відновлення нашої держави.

Крім того, на сьогодні є відсутніми концептуальні положення щодо легалізації діяльності іноземних суб'єктів у вирішенні наведених профільних задач в Україні (йде період тільки обговорення і ідентифікаційна проробка окремих форм міжнародного співробітництва – авт.), бо сьогоднішній рівень та форми такої допомоги, що переважно охоплюються наданням благодійної допомоги ТГ нашої держави (ми ні в якому разі не торкаємось вирішальної ролі наших держав-союзників у забезпеченні ЗСУ зброєю та іншими видами забезпечення – авт.), – їх вирішити, особливо в комплексному і перманентному розумінні, вирішити не зможе, об'єктивно вважаючи на обсяги, масштаби та темпоральні характеристики такої діяльності.

Отже, можна говорити про формування об'єктивної потреби в *нормативно-компетентному супроводженні і забезпеченні процесів повоєнного відновлення України на рівні ТГ*.

Крім того, треба зазначити, що у всіх країнах світу бачення майбутнього стану і розвитку ТГ відображує відповідна Візія – уявне представлення жителями-членами ТГ свого майбутнього, характерних його рис.

Але, якщо така візія вже є наробленою у загальних рисах на рівні держави у вигляді Плану відновлення України (з інтерактивною та актуальною мапою інфраструктурних руйнувань, переліком національних програм відновлення, з визначенням плану відновлення України, що базується на 5 основних принципах: 1. Негайний початок і поступовий розвиток; 2. Нарощування справедливого добробуту; 3. Інтеграція в ЄС; 4. Відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах; 5. Стимулювання приватних інвестицій тощо), що проєкт якого був презентований ще у 2022 році в межах Міжнародної конференції в Лугано (Швейцарія) [5], то на рівні місцевого самоврядування та ТГ, що його втілюють, вона фактично є відсутньою.

На думку В. Обуха, цьому є пояснення, бо: доки триває війна, складно визначити, якою буде відправна точка «українського ренесансу», бойові дії й ворожі ракетні атаки ледь не щодня вносять корективи в будь-які плани. Але це не означає, що планувати не треба. І йдеться не лише про національну візію, а й про стратегічні програми та конкретні проєкти у регіонах і на місцях. Адже зрозуміло, що єдиного рецепту відновлення для маленького села й великого обласного центру чи міста-мільйонника бути не може. Десь пошкодження незначні, а подекуди цілі міста стерті рашистами з лиця землі. Десь на звільнених від ворога

територіях вже відновлюють окремі будинки, квартали й мікрорайони, а кудись щодня «прилітає». Десь збереглися бюджетоутворюючі підприємства, а деінде їх зруйновано вщент. І таких відмінностей – безліч. Врахувати усі нюанси «за рознарядкою з центру» неможливо. Тому тут, – «м'яч на полі громад» та громадськості, яка має підказувати, допомагати й обов'язково контролювати місцеву владу [6].

Отже, саме тому держава запропонувала нову філософію повоєнного відновлення ТГ держави, що фактично базується на якісно новій методології. По-перше, замість того, щоб спускати згори конкретні завдання громадам, влада за підтримки міжнародних партнерів вирішила запропонувати в цілому методологію планування майбутнього відновлення в загальних рисах. По-друге, таку собі оболонку, що буде вже апіорі сформованою, мають наповнювати конкретним змістом самі ТГ за рахунок розроблених конкретних заходів з вказівкою на локальні та регіональні пріоритети відновлення. По-третє, план дій з розробки Програм комплексного відновлення областей або територій ТГ (їх частин), що містить чіткі алгоритми розроблення таких програм, вже обговорювався у травні 2023 року на засіданні робочої групи Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

В основі плану дій лежить аналіз структури бізнесу, майна, населення і всієї ресурсної бази ТГ, зроблений експертами Програми USAID DOBRE. Фахівці на основі такого аналізу вже взяли за підготовку пілотних проектів програм комплексного відновлення у 18 громадах Кіровоградської, Миколаївської, Харківської та Херсонської областей [6].

Отже, можна говорити про *формування методології та методологічного забезпечення повоєнного відновлення ТГ в Україні, що відповідає та кореспондує з загальнодержавними настановами такої реанімації, за безпосередньою участю самих ТГ та їх громадськості.*

Крім того, вважаючи на невизначений характер продовження та закінчення військових дій з боку Росії, вважаємо за потрібне визначитись зі строками початку такого повоєнного відновлення ТГ України. Якщо йти від метафізичних уявлень до конструктиву, то таке повоєнне відновлення необхідно вже розпочинати сьогодні, ще до закінчення активних воєнних дій, – тобто треба відбудовувати та будувати країну в період війни, використовуючи позитивний досвід держави та громад Ізраїлю, які в умовах постійного ворожого оточення з боку терористичних угруповань, навчилися будувати, розвивати та відроджувати свою інфраструктуру, створивши сучасну країну, що характеризується високим рівнем економічного і соціального розвитку, сучасними і розвиненими системами будівництва, транспорту, зв'язку, освіти, охорони здоров'я тощо.

Отже, можна говорити про *визначення темпоральних характеристик повоєнного відновлення ТГ в Україні, що відповідає передовому світовому досвіду його реалізації в екстремальних умовах існування і функціонування державності.*

3. Треба зазначити, що автори вже зверталися до дослідження цієї проблематики раніше, коли досліджували роль органів місцевого самоврядування (далі – ОМСВ) в період воєнного стану в Україні [7]; в процесі дослідження і аналізу соціально-правових аспектів виникнення та формування в Україні мілітарного конституціоналізму [8] та мілітарного муніципалізму [9]; а також в процесі дослідження законодавчого забезпечення формування і реалізації державної політики України в умовах воєнного стану [10].

Отже, ще на самому початку прямої російської агресії, в процесі визначення теоретико-праксеологічних засад мілітарного конституціоналізму фактично визначили й основоположні засади мілітарного муніципалізму, що органічно пов'язаний із основними сферами (формами) загальної діяльності ОМСВ та ТГ, які вони очолюють, на територіях свого існування і функціонування, – авторами було визначено відповідні сфери (правові стани), які напряму впливають на правовий режим реалізації та захисту прав людини, та можуть бути ефективно і продуктивно застосовані до воєнного стану та стану війни на території держави.

На нашу думку, в умовах воєнного стану в Україні можна визначити чотири такі основні сфери (форми), а саме:

а) в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що не задіяні у воєнних діях, тобто там, де існують умови для відносно стабільного здійснення діяльності ОМСВ у контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ, отже, з ординарними та стабільними умовами правового режиму реалізації та захисту прав людини;

б) в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, де проходить воєнне протистояння з агресором, тобто там, де умови для відносно стабільного здійснення діяльності ОМСВ у контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ є фактично відсутні, отже, правовий режим реалізації та захисту прав людини не може бути забезпечений;

в) в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово опинились під контролем окупаційних військ, тобто там, де умови для відносно стабільного здійснення діяльності легітимних ОМСВ у контексті належного виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ не існує, як результат або блокування таких дій з боку окупантів, або перешкоджання такій законній діяльності ОМСВ з боку окупантів без безперечного визнання їх окупаційної влади і колаборації з ними, тут також ОМСВ не тільки вельми проблематично, а й фактично не може бути забезпечений правовий режим реалізації та захисту прав людини;

г) в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово були під контролем окупаційних військ та які повернулися під контроль (юрисдикцію) української влади – тобто, йдеться фактично про початок функціонування ОМСВ на територіях, що зазнали руйнування критичної інфраструктури та в межах ТГ, мешканці яких зазнали злочини окупаційної влади у всьому їх розмаїтті та зазнали втрат свого людського потенціалу, бо понесли суттєві людські жертви. Питання забезпечення правового режиму реалізації та захисту прав людини набувають у таких умовах підвищеного значення, особливої актуалізації та акцентуації.

Отже, тут насамперед актуалізуються питання повоєнного відновлення та організації функціонування ТГ та їх ОМСВ в умовах гуманітарної катастрофи та післявоєнної реабілітації локального господарства, включаючи розмінування, прибирання завалів, території, відновлення доріг, забезпечення первинних потреб населення (медичне забезпечення, торгівля хлібом та іншими продуктами первинної необхідності, транспорт, відновлення виробництва тощо), тобто фактично йдеться про відновлення управлінської та соціальної можливостей території та реанімацію людської спільноти для створення елементарних і мінімальних можливостей функціонування ТГ та діяльності ОМСВ на визволеній території громади.

Отже, залежно від кожної з форм такої діяльності ОМСВ та ТГ, які вони очолюють, повинні здійснювати відповідний комплекс організаційних та організаційно-правових заходів [7], що насамперед скеровані на:

а) на забезпечення стабільної життєдіяльності ТГ та одночасну підтримку зусиль ЗСУ щодо відбиття нападу агресора;

б) на захист членів ТГ від негативного впливу вражаючих факторів воєнних дій, що відбуваються на території ТГ;

в) на організації функціонування ТГ в умовах воєнної окупації її території з метою недопущення негативних наслідків такого правового режиму та формування його відповідно до норм і звичаїв міжнародного гуманітарного права;

г) на відновлення стабільних умов функціонування ТГ після деокупації територій ТГ.

У зв'язку з цим, автори зазначали, що системний аналіз компетенційних повноважень ОМСВ України свідчить, що адекватних повноважень для вирішення зазначених завдань у них не існує, що:

- по-перше, актуалізує завдання їх розробки та легалізації; а,

- по-друге, враховуючи, що це завдання є системно-комплексним, воно, безумовно, повинно вирішуватись у межах мілітарного муніципалізму, що фактично отримує:

а) відповідний конкретний та екзистенціально-важливий предмет (об'єкт) свого регулювання,

б) який повинен бути підкріплений методом свого правового регулювання (імперативний метод через законодавчу регламентацію та врегулювання).

Отже, результатом аналізу наведених правових сфер (форм) діяльності ОМСВ в контексті повоєнного відновлення можуть виступати три з них, за виключенням форми функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово опинились під контролем окупаційних військ, – які, зазвичай, після деокупації можуть бути залучені до процесу післявоєнного відновлення.

3. Великого праксеологічного значення та функціональної об'єктивації в процесі післявоєнного відновлення ТГ набуває організаційна та організаційно-правова діяльність ОМСВ. Особливо привабливим з наукової точки зору в рамках організаційного супроводження і забезпечення цього мегапроцесу, тут виступає формування відповідної етапно-стадійної характеристики профільної діяльності, до якої, на нашу думку, повинні увійти наступні етапи:

- планування комплексу заходів повоєнного відновлення на території відповідної ТГ. Наприклад, треба мати на увазі, що для подальшого стратегічного планування можуть бути використовувані вихідні дані, що можуть бути отримані громадами від Програми USAID DOBRE для підготовки до розробки програм комплексного відновлення, розроблення концепцій інтегрованого розвитку, комплексних планів просторового розвитку територій ТГ. Більш того ця Програма вже сьогодні готова надати усім зацікавленим ОМСВ підготовлені опитувальники, покрокові алгоритми та зразки рішень з коментарями [5];

- створення відповідних організаційних структур в межах ОМСВ, що від імені ТГ та в їх інтересах, під контролем представницьких ОМСВ та належних державних структур будуть займатися профільними питаннями (організація, керування, курування, контроль тощо). В цьому контексті треба звернути увагу на діяльність Кабінету Міністрів України, що затвердив порядок створення та функціонування єдиної Геоінформаційної системи (ГІС) здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад. На думку віце-прем'єр-міністра з відновлення України – міністра розвитку громад, територій та інфраструктури **О. Кубракова**, «ГІС є одним з ключових цифрових рішень, які впроваджує Міністерство для успішного відновлення і розвитку ТГ. Відновлення неможливо робити наосліп, і система дозволить ухвалювати рішення, впроваджувати плани відбудови та моніторити їх виконання, ґрунтуючись на актуальних даних. Це робить її сучасним і потужним інструментом реалізації державної політики регіонального розвитку» [5]. Система, за його словами, матиме три блоки: збір інформації про громади, планування відбудови, оцінка діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях. Окремі шари ГІС вже працюють, але повний функціонал системи буде доступний у найближчий час;

- вирішення питань належного кадрового забезпечення профільних муніципальних інституцій фахівцями з різних сфер муніципально-комунального господарства;

- вибір оптимальних організаційно-правових форм відновлення, включаючи й вибір ефективних організаційно-правових форм міжнародного співробітництва, тобто таких, що вже знайшли своє позитивне апробування на практиці або є технологічно обґрунтованими;

- здійснення пошуку відповідних партнерів-донорів на рівні міжмуніципального, міжрегіонального та міждержавного, а також іншого міжсуб'єктного співробітництва (приватні суб'єкти), включаючи й зарубіжних;

- вирішення питань ресурсного забезпечення проєктів та профільних напрямків;

- реалізація наведених організаційно-правових форм відновлення з урахуванням їх кадрового і ресурсного забезпечення;

- врахування результативності та ефективності діяльності ОМСВ щодо повоєнного відновлення ТГ.

При цьому, необхідно акцентувати увагу, що будь-якому етапу, що нами визначений відповідає процес залучення широких верств локального суспільства, включаючи жителів-членів ТГ, їх груп і асоціацій, а також інституцій громадянського суспільства.

Відносно ролі ОМСВ в організаційно-правовому супроводженні і забезпеченні повоєнного відновлення ТГ України, треба звернути пильну увагу на їх діяльність в сфері саме локальної нормотворчості, що повинна і буде ефективно забезпечувати оперативну частину профільного процесу. Така локальна нормотворчість:

- по-перше, орієнтується на ординарне, мілітарне та спеціальне профільне постмілітарне законодавство держави в цій сфері;

- по-друге, вона детермінує його оновлення і модернізацію в контексті формування профільної компетенції ОМСВ, що може торкатися формування окремого блоку компетенційних повноважень в контексті мілітарного муніципалізму (компетенційне вимірювання ролі ОМСВ в умовах воєнного стану і війни, стану деокупації територій, повоєнного відновлення ТГ тощо);

- по-третє, об'єктивує процеси формування належної правосуб'єктності ТГ, особливо в контексті формування в них оптимального блоку повноважень щодо самостійного управління територіями та реалізації актуальних потреб ТГ.

Резюмуючи, необхідно зазначити, що:

- участь ОМСВ в повоєнному відновленні ТГ в Україні не має альтернативи;

- держава створює відповідні позитивні умови організаційного та нормативно-правового характеру для участі ОМСВ в процесі повоєнного відновлення ТГ;

- ОМСВ в процесі повоєнного відновлення ТГ набувають суттєвої самостійності щодо формування локальних програм відновлення територій та реанімації громад та пошуку партнерів-донорів для участі в цьому процесі;

- разом з тим, треба констатувати, що на сьогодні ОМСВ не володіють необхідними компетенційними повноваженнями щодо участі в профільному процесі, що об'єктивує та актуалізує внесення змін і доповнень до національного законодавства про місцеве самоврядування щодо формування відповідного блоку їх повноважень, особливо в контексті розвитку мілітарного муніципалізму (повноваження ОМСВ в різний період воєнного стану та війни в державі, а також в залежності від правового статусу територій ТГ в цей період та період війни).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. Юридична освіта і правова держава. Одеса: Одеський держ. університет ім. І. І. Мечникова, 1997. С. 96-101.

2. Орлов В. Повоєнна архітектура територіальних громад. «Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції»: збірник матеріалів і тез II Маріупольського конституційного форуму (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.). Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 118–121.

3. Карташева А. Шуляк назвала одинадцять населених пунктів, які, ймовірно, не відновлюватиме Україна. URL: <https://novyny.live/eksklyuziv/shuliak-nazvala-odinadtsiat-naselenikh-punktiv-iaki-ne-vidnovliuvatime-ukrayina-124107.html>

4. Одесу і Одеську область відбудують під патронатом Італії. URL: <https://budport.com.ua/news/27527-odesu-i-odesku-oblast-vidbuduyut-pid-patronatom-italij>

5. План відновлення України на 2023 – 2033 роки: URL: <https://recovery.gov.ua/>

6. Обух В. Роль громад та громадськості у повоєнному відновленні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3714133-rol-gromad-ta-gromadskosti-u-povoennomu-vidnovlenni.html>

7. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Про роль органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. Деокупація. Юридичний фронт - De-Occupation. Legal front: Матеріали міжнародного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 року)

URL: https://www.facebook.com/groups/642611143466211/permalink/6465739197_36600. (Дата звернення: 19.09. 2022).

8. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Мілітарний конституціоналізм: до питання про формування, розуміння і оформлення феноменології. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2022. № 3. С. 6-18; 2022. № 4. С. 6-18.

9. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Мілітарний муніципалізм: до розуміння онтологічних засад формування та виникнення. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2023 р., м. Львів) / [за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія]. Київ; Львів; Щецин: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. С. 29-42.

10. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Захист прав людини органами місцевого самоврядування. Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану: кол. монографія у 4-х т. / заг. ред.: Стефанчук Р.О., Мищак І.М., Савченко Л.А; Т. 3 /відп. ред. Копиленко О.Л. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ: Вид-во «Людмила», 2020. С. 263-286.

Олена ХАРИТОНОВА

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондентка НАПрН України

Євген ХАРИТОНОВ

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У Стратегії інформаційної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 інформаційна безпека України розглядається як складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [1].

Категорія «інформаційна безпека» є поняттям багатозначним [2, с. 136-139].

З практичних міркувань, не аналізуючи тут існуючі підходи до його характеристики та розуміння сутності [3, с. 823-824]. візьмемо за основу визначення, що міститься у абз.2. розд.13 Закону України від 9 січня.2007 р. «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки»: «Інформаційна безпека - стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації». (Варто зазначити, що на адресу цієї дефініції може бути висловлено чимало критичних зауважень. Разом із тим, оскільки з цього

питання снують розбіжності, а консенсусу, поки що, не досягнуто, здається виправданим використовувати її як орієнтир при визначенні напрямків правового регулювання у цій галузі).

Як впливає з наведеного визначення інформаційної безпеки, її ознаками є:

1) існування певних стабільних умов, обставин (точніше, можливо, було б вести мову про «становище», а не «стан») в яких перебуває суспільство. Слід зазначити, що у IT-сфері термін «стан» (State) позначає шаблон проектування, відноситься до класу «шаблони поведінки». Однак у згаданому Законі, як впливає із систематичного тлумачення його положень, йдеться саме про умови, обставини, у яких перебуває суспільство;

2) захищеність життєво важливих інтересів буття людини, суспільства і держави;

3) спрямованість на запобігання завданню шкоди цим інтересам;

4) визнання існування відмінностей інтересів людини, суспільства і держави;

5) визнання взаємного зв'язку інтересів людини, суспільства і держави з погляду необхідності запобігання завданню їм шкоди;

6) досягнення мети на засадах визнання гармонійності інтересів людини, суспільства і держави без надання переваги якомусь з них;

7) «інформаційна безпека» є поняттям родовим і охоплює такі різновиди як «кібербезпека», «медіабезпека у реальному вимірі» тощо.

Поруч з поняттям «інформаційна безпека» широко використовується й інше – «кібербезпека», яке, відповідно до положень Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» є захищеністю життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [4].

Таким чином, безпека є станом, за якого відсутні загрози. Інформаційна загроза – це потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні. Кіберзагроза у вже згадуваному Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» - це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів. Як бачимо, ці два поняття мають багато спільного, однак останнє має більш яскраве публічне забарвлення.

Не маючи тут змоги розглянути ці положення детально, натомість, торкнемося правової основи встановлення базового переліку можливих загроз інформаційній безпеці.

Власне, вже у самому визначенні поняття «інформаційна безпека» у абз.2. розд.13 Закону України від 9 січня.2007 р. міститься не лише його характеристика, але й вказівка на те, які загрози інформаційній безпеці мають правове значення і мають бути попередженими (усуненими).

До таких загроз, зокрема, належать:

1) неповнота, невчасність та невірогідність інформації, що використовується;

2) негативний інформаційний вплив;

3) негативні наслідки застосування інформаційних технологій;

4) несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

Стратегія національної безпеки України сучасними загрозами для національної безпеки України в інформаційній сфері визначила: 1) стрімкі технологічні зміни та зростання ролі інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя; 2) застосування росією інформаційної «зброї» у поєднанні з енергетичною для зміцнення позицій у Європі, її намагання впливати на внутрішню ситуацію у європейських державах,

підживлення триваючих конфліктів, збільшення військової присутності у Східній Європі; 3) продовження російською федерацією гібридної війни проти України шляхом системного застосування інформаційно-психологічних, кібернетичних, політичних, економічних і воєнних засобів для відновлення свого впливу на неї; 4) внутрішню і зовнішню деструктивну пропаганду, що розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність, використовуючи суспільні суперечності в умовах відсутності цілісної інформаційної політики держави, слабкості системи стратегічних комунікацій; 5) недостатню ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію державою ефективної політики (зокрема в інформаційній сфері), є джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократії; 6) посилення загроз для критичної інформаційної інфраструктури, пов'язаних із погіршенням її технічного стану, відсутністю інвестицій в її оновлення та розвиток, несанкціонованим втручанням у її функціонування, зокрема фізичним і кібернетичним, триваючими бойовими діями, а також тимчасовою окупацією частини території України.

Крім того, маємо виходити з того, що загрози інформаційній безпеці можуть мати правове значення і у тих випадках, коли вони мають місце реально, хоча й не названі у законодавчих актах.

Наприклад, низку істотних загроз інформаційній безпеці містить в собі, так звана, «інформаційна війна», що забирає не тільки ресурси, а й інтелект, використовуючи для цього всі нові методи та інструментарій, який можна використовувати для бойових дій. Мюнхенська конференція з безпеки 2017 року заговорила про «феномен постправди», яка вже стала сьогодні інструментарієм війни. Нова парадигма четвертого покоління війни активно спирається на так звану постправду, коли виникає таке поняття, як фейк, що є спотворенням правди [5]. В більшості випадків російські засоби масової інформації подають інформацію про події в Україні у викривленому стані, що негативно позначається на сприйнятті реальної ситуації в державі та створення негативного образу України у свідомості громадян [6, с. 137]. Зокрема, країна-агресор намагається переконати світове спільноту в тому, що на території України відбувається громадське протистояння, а тому фактично розгортає проти українського населення не лише військовий (який відбувається вже в умовах сучасності), а й інформаційний фронт [7, с. 497].

До загроз інформаційній та кібербезпеці слід віднести також правопорушення (передусім, злочини) у Мережі, які вчиняються з використанням інформаційних технологій або мають об'єктами вторгнення у роботу систем, крадіжку інформації (відомостей, даних тощо). Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну значно зросла кількість випадків кібершахрайства. В умовах війни російської федерації проти України небезпечні маніпулятивні впливи, направлені на розпалювання національних, релігійних та інших протиріч, ненависті та непокори, здійснювалися і здійснюються надалі в таких найбільш популярних соціальних мережах, як «ВКонтакте», «Однокласники», «Facebook» тощо [8, с. 38].

Підсумовуючи, слід зазначити значне зростання кількості загроз інформаційній безпеці під час війни, при цьому, вони можуть походити як від суб'єктів публічних відносин – держав та їхніх фігурантів, так і мають джерелом протиправну діяльність приватних осіб, якими в сучасних умовах найчастіше є хакери, пірати, шахраї різного гатунку, «полем діяльності котрих є сфера інформаційної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом резидента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
2. Попова Т.В., Ліпкан В.А. Стратегічні комунікації[словник]. за заг.ред. В.А. Ліпкана. К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2016. С.136-139.
3. Правова доктрина України: У 5 Т. Х.: Право, 2013. Т.2. Публічно-правова доктрина України / Ю.П.Битяк, Ю.Г.Барабаш, М.П.Кучерявенко та ін.; за заг.ред Ю.П.Битяка. С.823-824.

4. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.403. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

5. Георгій Почепцов. Інтерв'ю Марія Бойко, «Вголос». 9 березня 2017 р. http://www.ji-magazine.lviv.ua/2017/Pochepcov_Vijna_4_pokolinna.htm

6. Мосов С. П., Уханова Н. С. Протидія негативним інформаційним впливам на людину і суспільство в умовах гібридної війни. Інформація і право. 2018. № 2 (25). С. 134–141.

7. Ткаченко В.В., Паливода В.В. Загрози інформаційній безпеці України як проблематика національної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 497-498.

8. Шемаєв В.М., Присяжнюк М.М., Онофрійчук А.П. Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки. Наука і оборона. 2019. № 3. С. 36-39.

Олена ПРЕДКО

докторка філософських наук,

професорка кафедри релігієзнавства

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РЕЛІГІЙНИЙ СИМВОЛ: БЕЗПЕКОВІ КОНТЕКСТИ В ЧАСІ ВІЙНИ

У сучасному світі символи відіграють важливу роль, об'єднуючи та конструюючи реальність, виступаючи інструментами впливу на масову свідомість. Вони є ключовим механізмом формування смислового уявлення про світ та творчого його конструювання через знаково-символічні форми. Особливо це стає очевидним у контексті сучасних процесів глобалізації, які супроводжуються різноманітними виявами та прагненням зберегти релігійно-культурну ідентичність. Саме у цьому контексті релігійні символи виступають одним з важливих факторів захисту релігійної традиції, які, немовби розриваючи тканину буденності й «вплітаючись» у процес світотворення та людинотворення, прилучають до царини сакрального, божественного.

Як засвідчує дослідження, проведене GradusResearch наприкінці 2023 року, фактор безпеки є одним із основних серед українських респондентів (офісних працівників) (67%); натомість в Італії (28%), у Нідерландах (27%) [2]. Отже, безпека займає одне із чільних місць серед українських офісних працівників, які повертаються до роботи, адаптуючись до умов війни.

Зазвичай релігійні символи пов'язані з проблемами безпеки, однак їх значущість залежить від контексту та обставин. Наведу кілька можливих прикладів таких зв'язків. По-перше, релігійні символи часто є спільними елементами ідентичності для різних релігійних спільнот (однак у межах однієї конфесії символ виконує важливу комунікативну функцію, стаючи концентрованим засобом виразу того смислового й емоційного навантаження, яке утримує сукупність віруючих у певних межах та допомагає їм існувати в них, незважаючи на навколишні зміни). Історично це часто призводило до конфліктів між різними релігійними групами, де символи стають спільними чинниками суперечок і можуть спричиняти напруження та навіть насильство. По-друге, деякі релігійні символи стають святими для певних груп, які використовують їх як символи своєї ідеології. Це може призвести до радикалізації та терористичних актів в ім'я цих символів. Такі ситуації створюють загрозу безпеці як для конкретних груп, так і для суспільства загалом. По-третє, релігійні символи часто використовуються в піар-кампаніях та маркетингу, щоб привернути увагу аудиторії. Однак некоректне використання або спотворення цих символів може призвести до обурення та реакції від віруючих, що може вплинути на безпеку та стабільність. По-четверте, у деяких країнах релігійні символи можуть бути заборонені або обмежені у використанні в громадських місцях з метою збереження секулярності держави або запобігання конфліктам між релігійними групами. Однак ці обмеження можуть викликати напруження та

протистояння, що може мати вплив на безпеку. По-п'яте, у деяких випадках релігійні символи можуть бути використані для підсилення влади та авторитету. Це може включати в себе використання релігійних символів державними лідерами як засобу контролю над населенням, що може викликати недовіру та опозицію, що, в свою чергу, посилює простір безпеки/небезпеки.

У змістовному розумінні релігійний символ засобами своєї маніфестації нібито транслює «частину» трансцендентного у контекст процесів, явища світу. Причому, з одного боку, він безпосередньо пов'язаний із релігійним досвідом, тобто в своєму змісті становить те, що переживається релігійною людиною, а з іншого - те, що переживається та проживається, розуміється як інтенціональний зміст свідомості, що може розумітися не лише як особистісний досвід, але і як релігійна настанова свідомості в цілому.

Як засвідчують дослідження, діалогічний код релігійного символу найяскравіше розкривається в пограничних ситуаціях, коли людина, її життя попадають під «тиск» проблематизації (військові дії, горе, життєва криза, хвороба тощо). В даній ситуації життєві імперативи людини порушуються, розбалансовуються екзистенційною кризою, яка й спонукає її до пошуку психотерапевтичного чинника. Часто саме релігійний символ, «пом'якшуючи» ситуацію, стає тією точкою опори, яка здатна не допустити «розпад» особистості, зокрема в часі війни.

Безперечно, війна не лише кардинально змінила життя українців, але й спричинила відчуття постійної небезпеки, тривоги, втоми, виснаження. При чому вже сьогодні фахівці фіксують ріст кількості звернень до психологів, психотерапевтів та психіатрів, у яких українці скаржаться на надмірну тривогу, стан невизначеності, пригнічений настрій, що часто-густо супроводжується панічними атаками. Часто до фахівців звертаються з тією проблемою, що не в змозі подолати нав'язливі думки, які постійно супроводжують людину і з яких самостійно не можна позбутися. І хоча «психічні проблеми не болять», все ж вони спричиняють дискомфорт, погіршують якість життя. Проте в умовах воєнного часу українське суспільство демонструє високий рівень життєстійкості, значення його Індексу зменшилося мінімально (з 3.9 до 3.7). Однак «близько 8% вважають, що мають серйозні розлади, які сильно впливають на їхнє життя. Ще третина – мають помірні розлади» [1].

У релігійному символі немовби присутнє «почуття трансцендентності», що виконує безпекову функцію, в якому віддзеркалюється безпосередній, вертикальний (людина-Бог) і опосередкований, горизонтальний (людина-релігійні символи) зв'язок. Зазвичай вертикальний зв'язок відображає безпосереднє спілкування людини з Богом. Горизонтальний зв'язок утворюється опосередковано через релігійні образи, уявлення, символи тощо.

Наведу приклад, як релігійні символи здатні підсилювати безпековий ефект, сприяти кумулятивним та психотерапевтичним його можливостям і тим самим нівелювати небезпеки. Минулого року (квітень-червень 2023) в м. Києві в галереї «Лавра» була виставка «Храм. Українська самоідентифікація» розписів Анатолія Криволапа і Ігоря Ступаченка. У старовинному селі Липівка Макарівського району Київської області є храм, який упродовж свого існування декілька разів зазнавав руйнувань – в радянські часи був знищений (згодом меценатським коштом Богдана Батруха споруджено новий храм з таким самим посвяченням – Покрові Пресвятої Богородиці), а в лютому 2022 року «розстріляний» російськими агресорами: у архангелів повіривало груди, піддалися «розстрілу» серафими – їм відірвало крила, уламками посічений був Пантократор. Проте храм вистояв; він перетворився у прихисток для дітей, жінок, людей похилого віку. Війна не зупинила роботу митців – вони вирішили завершити розписи для встановлення їх у церкві Покрови Богородиці — Різдво, Успіння Богородиці, апостоли, Страшний суд, постаті окрилених янголів, старців-апостолів, Марії та Ісуса. Художники зуміли надати новий смисл виразу «Смертю смерть подолав», а саме: неймовірна туга, скорбота, плач всіх матерів світу за своїми синами під час війни і їх спасительна віра у перемогу життя над смертю. Розвій насичених, незрівнянних кольорів (червоного, фіолетового, жовтого, синього), які синергетично поглинають, возвеличують,

просвітлюють, створюючи візуалізацію Віри, Надії, Любові, їх символічну симфонію перемоги добра над злом як символ спротиву, незламності України.

Таким чином, безпекові смисли релігійних символів проявляються у тому, що вони, духовно та естетично «тримаючи» людину, здатні не лише нівелювати небезпеки, але й являють собою кодифіковану форму комунікації та афективний інструмент прилучення до вищих вимірів людської буттєвості, конструюючи та максимізуючи її захисні бар'єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комплексне дослідження: як війна змінила мене та країну. Підсумки року. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html (дата звернення: 16.02.2024).

2. Рівень щастя і пріоритети українських та європейських офісних працівників. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/how-happy-are-european-office-workers-and-what-exactly-impacts-their-happiness/> (дата звернення: 16.02.2024).

Лілія ЯРМОЛ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

СВОБОДА ВІРОСПОВІДАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Свобода віросповідання є обов'язковою складовою особистісного самовизначення людини. Віра людини, що лежить в основі свободи віросповідання становить обов'язковий елемент її світогляду. Свободу віросповідання можна розглядати у двох аспектах: як природне право і як суб'єктивне юридичне право.

На мою думку, існують дві свободи, основані на вірі – це свобода віровизнання та свобода віросповідання, які є природними правами людини. Свобода віровизнання передбачає можливість людини вільно обирати об'єкт своєї віри і визначати власне внутрішнє ставлення до нього. Тобто, це внутрішнє самовизначення людини з питань віри. Свобода ж віросповідання як природне право людини – це можливість людини виконувати певні дії або утримуватися від їх реалізації. Так об'єктивується її віровизнання. Правовому регулюванню підлягає лише свобода віросповідання.

В основних міжнародних актах з прав людини широко визнано свободу релігійних та інших переконань. Їх зміст (у широкому розумінні) охоплює свободу віри, насамперед релігійної, і не тільки. Здійснений аналіз міжнародних документів дає підстави для висновку, що структурними елементами свободи віровизнання та свободи віросповідання як природних прав людини є наступні можливості: 1) мати релігію чи переконання (ця можливість стосується тільки внутрішньої сфери особистості, тому є складником лише свободи віровизнання людини); 2) приймати релігію чи переконання; 3) змінювати свою релігію чи переконання; 4) сповідувати свою релігію або переконання; 5) здобувати релігійну та (або) світську освіту; 6) утримуватися від дій, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини (відмова від військової служби з заміною її альтернативною; утримання від певних дій щодо одягу, їжі, релігійних свят тощо).

Зміст та структура свободи віросповідання людини як суб'єктивного юридичного права розкриваються у Конституції України (ст. 35) та в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), який є спеціальним нормативно-правовим актом у сфері забезпечення розглядуваної свободи та діяльності релігійних організацій. Згідно з Конституцією України (ч. 1 ст. 35), свобода світогляду і віросповідання означає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти (одноосібно чи колективно) релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Також у ній стверджується, що «ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед

державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою» (ч. 4 ст. 35).

У Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплено, що «кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання» (ч. 1 ст. 3). Загалом цей Закон України є доволі демократичним, однак окремі його положення не відповідають Конституції України, а також потребують доповнень, уточнень – з огляду на зміни, що відбулися в суспільному житті нашої держави. Так, у ньому гарантується свобода совісті лише громадянам України, а не кожному. На нашу думку, формулювання даної свободи не зовсім правильне, оскільки юридичне право не може регулювати питання совісті людини. Г. Гегель стверджував, що совість – це найглибша внутрішня самотність, перебування самим з собою, де зникає все зовнішнє й будь-яке обмеження, настає цілковите усамітнення в собі самому [3, с. 125].

У період війни в Україні спостерігаються численні випадки порушення свободи віросповідання, зумовлені повномасштабним воєнним вторгненням російської федерації (далі – рф) на територію України. Такі правопорушення фіксуються як на тимчасово окупованих, так і на неокупованих територіях України. Окреслимо їх.

8 квітня 2024 р. окупаційна влада Криму, позбавлена будь-якої моральних устоїв, вчинила черговий акт вандалізму – демонтувала купол Кафедрального собору Святих рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги Православної Церкви України (далі – ПЦУ) у Сімферополі [6]. Такий злочин окупантів щодо святині вчинено не вперше і не лише проти віруючих ПЦУ, а й проти всієї української культури й ідентичності. Сам Кафедральний собор було захоплено та пограбовано (викрадено цінні реліквії та ікони) ще у травні 2023 р. Таке плундрування центру Кримської єпархії ПЦУ – свідомий акт культурного духовного геноциду.

Окупаційна влада Криму нещадно знищує Кримську єпархію ПЦУ. Після повномасштабного вторгнення рф в Україну вона фактично припинила своє існування. За вісім років окупації кількість парафій ПЦУ в Криму скоротилася з 49 до семи.

Священнослужителів ПЦУ та інших релігійних організацій на окупованих територіях переслідують, вбивають, катують. Голова Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС) В. Єленський у дискусії “Релігійні переслідування та дезінформація росії в Україні” розповів про катування і вбивство священика Подоляка в окупованому Каланчаку за відмову підкоритися московському патріархату; про загибель 28 лютого в Куп'янську протестантського пастора від ворожого авіаудару і знищення його церкви Ісуса Христа. Він став 39-ю жертвою росіян серед українського духовенства від початку повномасштабного вторгнення [7].

Щонайменше 500 культових споруд в Україні зазнало різного ступеня руйнувань з 24 лютого 2022 р. по 24 вересня 2023 р. внаслідок повномасштабного вторгнення рф. З них понад 100 релігійних об'єктів або повністю зруйновані, або настільки пошкоджені, що не можуть більше використовуватися для проведення релігійних служб [1]. Пошкоджено 283 православні релігійні споруди, 155 – протестантських, 15 – юдейських, 12 – католицьких та 7 – мусульманських. Під обстріл потрапили і щонайменше сім релігійних навчальних закладів [1]. Релігійні споруди пошкоджено переважно в регіонах, де велися чи досі й ведуться активні бойові дії: 163 релігійні споруди лише на території двох областей – Донецької (101) та Луганської (62). Близько ніж 80 релігійних споруд обстріляно на Київщині, 61 об'єкт у Харківській області, 55 об'єктів – у Херсонській області (зокрема, внаслідок руйнування дамби Каховської ГЕС), понад 20 релігійних споруд – у Запорізькій (31), Сумській (30), Чернігівській (26) та Миколаївській (21) областях [1].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінець у виступі на Міжнародному саміті релігійної свободи на тему «Порушення свободи віросповідання в зонах війни та конфлікту» (Вашингтон) підкреслив: «Те що робить Російська Федерація на нашій землі — це війна проти будь-яких цінностей, зокрема і свободи віросповідання» [4]. Він також акцентував увагу на цифрах, зафіксованих з початку повномасштабного вторгнення рф на територію України:

- щонайменше 76 актів релігійних переслідувань в Україні;
- щонайменше 29 священнослужителів або релігійних лідерів різних конфесій російські солдати вбили або ув'язнили;
- близько 600 релігійних об'єктів пошкоджено або знищено [4].

Ще одна суттєва проблема у сфері реалізації свободи віросповідання – це намагання окупанта поширювати «руській мір» на території України, що несе велику загрозу державному суверенітету та національній безпеці України.

Голова ДЕСС В. Єленський справедливо наголосив, що Російська православна церква (далі – РПЦ) – не просто натхненниця розв'язаної війни проти України, а й активна її учасниця [2]; «руській мір» несе нетерпимість до інакомислення та релігійної свободи. Він проаналізував наказ глави РПЦ, де так звана «спеціальна військова операція» називається «священною війною» [5]. Підтримка РПЦ жажливих злочинів, які вчиняються рф на території України, роблять її співучасницею правопорушень, за які вона як релігійна організація та її представники будуть справедливо покарані!

Без сумніву, в Україні має бути заборонена діяльність релігійних організацій, пов'язаних з державою-агресоркою.

Нагальною проблемою у сфері реалізації свободи віросповідання в Україні є питання проходження альтернативної служби. В Україні не існує єдиної юридичної практики у цій сфері. Необхідно наголосити, що, згідно з Конституцією України (ч. 4 ст. 35) (1996 р.), «ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою». Тобто, громадяни України мають право на альтернативну службу і в воєнний період.

Пропоную такі *основні напрями вдосконалення механізму юридичного забезпечення свободи віросповідання в Україні*:

- припинення повномасштабного воєнного вторгнення рф на територію України, притягнення до міжнародної відповідальності рф як терористичної держави за вчинення злочинів, геноциду українського народу та ін.;
- приведення положень законів України з питань свободи віросповідання у відповідність з Конституцією України;
- прийняття законів України, які заповнять прогалини у сфері нормативного регулювання реалізації свободи віросповідання (скажімо, права на альтернативну (невійськову) службу» в умовах воєнного стану);
- вдосконалення процедурно-юридичних механізмів забезпечення свободи віросповідання;
- заборона діяльності релігійних організацій, пов'язаних з державою-агресоркою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні понад 500 релігійних споруд знищено або пошкоджено внаслідок російського вторгнення. URL: https://risu.ua/v-ukrayini-ponad-500-religijnih-sporud--znishcheno-abo-poshkodzheno-vnaslidok-rosijskogo-vtorgnennya_n142666 (дата звернення: 02.04.2024).
2. Віктор Єленський: російська православна церква — не просто натхненниця розв'язаної війни проти України, вона бере в ній участь. URL:

- <https://dessa.gov.ua/viktor-yelenskyy-rosiyska-pravoslavna-tserkva-ne-prosto-natkhnennysia-rozv-iazanoi-viyny-proty-ukrainy-vona-bere-v-niy-uchast/> (дата звернення: 07.04.2024).
3. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.
  4. Омбудсман України працюючи у Вашингтоні, виступив на Міжнародному саміті релігійної свободи, присвяченому тематиці «Порушення свободи віросповідання в зонах війни та конфлікту». URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-ukrayini-pracyuyuchi-u-vashingtoni-vistupiv-na-mizhnarodnomu-samiti-religijnoyi-svobodi-prisvyachenomu-tematici-porushennya-svobodi-virospovidannya-v-zonah-vijni-ta-konfliktu (дата звернення: 07.04.2024).
  5. Релігійна свобода закінчується там, де починається "русскій мір" — Єленський URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=103894> (дата звернення: 12.03.2024).
  6. Світ не може мовчати, коли варвари руйнують храми та топчуть віру – заява ДЕСС з приводу чергового акту вандалізму окупаційної влади Криму <https://dessa.gov.ua/svit-ne-mozhe-movchaty-koly-varvary-ruynuiut-khramy-ta-topchut-viru/>. URL: (дата звернення: 02.04.2024).
  7. Світ не може мовчати: жахливі свідчення релігійних переслідувань росії в Україні URL: <https://dessa.gov.ua/svit-ne-mozhe-movchaty-zhakhlyvi-svidchennia-relihiynykh-peresliduvan-rosii-v-ukraini/> (дата звернення: 02.04.2024).

СЕКЦІЯ І
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ:
ПИТАННЯ ЦІННОСТЕЙ, ПРАВ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ

Євген ЗОЗУЛЯ

доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри
соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін
факультету №1 Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ АНТИКОРУПЦІЙНИХ
ОРГАНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ
УКРАЇНИ**

У сучасному світі корупція є однією з найбільших загроз національній безпеці, стабільності держави та ефективності державного управління. В Україні, як і в багатьох інших країнах, проблема корупції, на жаль, й на сьогодні має глибоко системний характер і потенційно негативно впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства.

Умови воєнного стану, що є наслідком збройної агресії Російської Федерації (далі РФ), роблять цю проблему ще більш актуальною і небезпечною. Зазначене зумовлено тим, що в умовах воєнного стану, корупційні прояви можуть мати серйозні наслідки для національної безпеки та ефективності оборони країни.

Відтак, важливим аспектом державного управління в умовах війни є ефективна робота антикорупційних органів. Зазначене зумовлено тим, що антикорупційні органи України в таких умовах виконують ключову роль у забезпеченні національної безпеки, відстоюючи державні інтереси та запобігаючи можливим втратам у результатах оборонної діяльності. Однак, діяльність антикорупційних органів в умовах воєнного стану потребує особливого підходу та врахування специфічних умов та викликів, що виникають у таких ситуаціях.

Необхідно зазначити, що сучасна система спеціалізованих антикорупційних інституцій України була сформована протягом 2014-2019 років. До її складу входять: Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) – ключовий спеціалізований центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та координацію антикорупційної політики в Україні [1, ст. 4-1]; Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ) – центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [2, ст. 1]; Спеціалізована антикорупційна прокуратура Генеральної прокуратури України (далі – САП) – окремий орган прокуратури в загальній системі органів прокуратури зі статусом окремої юридичної особи публічного права [3]; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА) – центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом уповноваженим на формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні, а також управління активами, які арештовані у кримінальному провадженні [4]; Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС) – є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України [5].

Агресія росії проти України підняла тему боротьби з корупцією на новий рівень, відтак суб'єкти антикорупційної інфраструктури виконують важливі завдання в контексті забезпечення належної обороноздатності, соціально-економічної і політичної стабільності в державі.

Зокрема, НАЗК суттєво вдосконалило напрямки своєї діяльності спрямовані на моніторинг способу життя керівників територіальних центрів комплектування (далі ТЦК). В результаті цих заходів було виявлено необґрунтовані активи на понад 260 млн грн, що дозволило повідомити відповідним фігурантам про підозру та накласти арешт на майно. До того ж НАЗК впровадило нову систему оцінки ризиків декларацій. Як наслідок, декларації чиновників, які мають найвищий показник рейтингу ризику, потрапляють у повну перевірку першими, а «неризикові» ж декларації проходять автоматизовану перевірку.

Одночасно НАЗК підготувало низку досліджень антикорупційної спрямованості та стратегічних аналізів які містять детальний опис існуючих корупційних схем, а також виявлених нормативних прогалин які сприяють поширенню корупційних практик. За результатами цієї аналітичної діяльності НАЗК сформувало рекомендації щодо їх мінімізації та усунення в діяльності відповідних міністерств та інших центральних органів влади, частина імплементована в національне законодавство.

Крім аналітичної діяльності НАЗК здійснило низку практичних заходів. Зокрема, з перших дні повномасштабної війни, за запитом МЗС та Офісу Президента України, НАЗК долучилося до посилення санкційного тиску проти агресора. Агентство почало готувати санкційні списки з причетних до розв'язання та ведення цієї війни. Понад 24 000 осіб та компаній стали «кандидатами на санкції» завдяки аналітичній роботі команди НАЗК. Інформація про них була направлена до Служби безпеки України, Ради національної безпеки та оборони України, МЗС та країнам санкційної коаліції. Також Національне агентство на регулярній основі готує аналітичні матеріали, що передаються МЗС та міжнародним партнерам України. НАЗК також увійшло до складу Міжвідомчої робочої групи з питань формування та реалізації санкційної політики (МРГ). За час роботи МРГ було накладено санкції та введено в дію Указами Президента на понад 12 тис. осіб (7147 фізичних та 5513 юридичних) [6].

Активну участь у справі наближення перемоги над агресором приймають НАБУ та САП. Важливим чинником їх діяльності є те, що ці антикорупційні органи зуміли не тільки зберігти, але й суттєво посилити свої інституційні і операційні можливості. Як наслідок, друга половина 2023 року ознаменувалася чи не найбільшою кількістю гучних викриттів топкорупціонерів за весь час існування НАБУ і САП. Зокрема, у другому півріччі 2023 року НАБУ і САП викрили на вчиненні корупційних злочинів кількадесят суддів, народних депутатів та керівників державних підприємств.

У результаті, економічний ефект від діяльності НАБУ і САП у другому півріччі 2023 року становить понад 3 млрд грн, а загалом за рік – майже 4,7 млрд грн. Це найбільший показник за всю історію роботи антикорупційних інституцій, який у більш ніж три рази перевищує річний бюджет Національного бюро.

Завдяки НАБУ і САП з липня по грудень 2023 року на посилення обороноздатності країни направлено 430,1 млн грн. Це кошти, арештовані/добровільно внесені в межах кримінальних проваджень, які розслідуються НАБУ і САП, а також застави, передані за рішенням ВАКС. Загальний обсяг активів у справах НАБУ і САП, переданих на потреби війська протягом минулого року дорівнює майже 1,1 млрд грн, а разом за 2022-2023 рр. перевищує 2,37 млрд грн. [7]. Зазначені показники свідчать про ефективність та результативність співпраці САП і НАБУ, їх скоординовану діяльність, яка сприяла досягненню вагомих результатів.

В цьому контексті необхідно зазначити, що САП суттєво суттєво посилити свою інституційну та процесуальну незалежність. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 8 грудня 2023 року було суттєво удосконалено правові засади діяльності САП, зокрема, в частині посилення її самостійності та організаційної незалежності. До цього необхідно додати, що у відповідності до наказу заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури від 19 березня 2024 року № 52 Спеціалізована антикорупційна

прокуратура з 21 березня 2024 року розпочала свою діяльність як юридична особа публічного права [8].

ВАКС як важливий елемент інфраструктури забезпечення антикорупційного правосуддя, в умовах протидії збройній агресії активно розглядає справи, пов'язані з корупцією, розкраданням держмайна, зловживанням впливом, владою або службовим становищем, нецільовим використанням бюджетних коштів, зосередив свою діяльність на арешті і передачі у власність держави активів російських олігархів та колаборантів. Зокрема, за даними Transparency International Ukraine з 24 лютого 2022 року на підставі судових рішень ВАКС спрямував на обороноздатність понад 1,2 мільярда гривень, які були арештовані або внесені як застава [9].

Підсумовуючи слід зазначити, що скоординована й ефективна діяльність системи спеціалізованих антикорупційних органів є однією з важливих складових забезпечення національної безпеки та обороноздатності України у протидії збройній агресії РФ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 22.03.2024).
2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 22.03.2024).
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури: Закон України від 08.12.2023 р. № 3509-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3509-20#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
4. Про АРМА. Місія. Офіційний вебсайт Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами. URL:<https://arma.gov.ua/mission> (дата звернення: 22.03.2024).
5. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
6. Два роки війни: внесок НАЗК в наближення перемоги. Офіційний вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL:<https://nazk.gov.ua/uk/novyny/dva-roky-viyny-vnesok-nazk-v-nablyzhennya-peremogy/> (дата звернення: 28.03.2024).
7. Розслідування. Офіційний вебсайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://reports.nabu.gov.ua/investigations/> (дата звернення: 28.03.2024).
8. Про день початку діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури: наказ Офісу Генерального прокурора від 19.03.2024 р. №52. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/ogoloshennya-55000> (дата звернення: 21.03.2024).
9. Катерина Риженко. Антикорупційний суд: перша сотня вироків. Коли чекати «великої риби». URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/antykoriuptsijnij-sud-persha-sotnya-vyrokiv-koly-chekaty-velykoji-ryby/> (дата звернення: 28.03.2024).

Олег МАРЦЕЛЯК

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ОМБУДСМАНИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Незважаючи на розпочату росією війну, державотворчі процеси в нашій країні характеризуються подальшою демократизацією суспільних відносин, приведенням вітчизняного законодавства до вироблених світовою спільнотою міжнародних стандартів в

галузі прав людини. Свідченням цього є становлення і розвиток в Україні такої важливої правозахисної інституції як інститут омбудсмана, правова природа і цінність якого полягає у тому, що його діяльність доповнює державний механізм нагляду, існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Необхідність в інституті омбудсмана виникає перш за все тоді, коли існуючі інститути публічної влади не здійснюють ефективного контролю у сфері державного управління і виникає потреба в додатковому механізмі захисту прав і свобод громадян. Таким чином, запровадження інституту омбудсмана є реакцією суспільства на недосконалість існуючої в країні правозахисної системи, коли воно зацікавлене в створенні нового спеціального, більш ефективного інституту, який би став доповненням до існуючих форм контролю і нагляду у сфері забезпечення прав людини.

Інститут омбудсмана виконує роль балансу між суперечливими суспільними інтересами і не тільки пом'якшує суперечності між державними і громадянськими сферами, а й легітимізує державну владу, яка під впливом цього інституту стає більш чуйною до потреб і запитів членів суспільства. Він гарантує «демократизацію» бюрократії, яка під впливом його діяльності виявляє більшу увагу, симпатію та турботу до своїх співвітчизників.

Зарубіжна практика знає багато моделей омбудсмана – парламентські (представницькі), виконавчі та квазіомбудсмани, одноособові та колегіальні омбудсманівські служби, наднаціональні (наддержавні), регіональні та місцеві омбудсмани, спеціалізовані омбудсмани. Серед останніх також можна виділити цілий ряд омбудсманів. Зокрема, цікавим у цьому плані є досвід функціонування такого спеціалізованого омбудсмана як військового, омбудсмана з нагляду за виправними установами (омбудсман з питань дотримання прав засуджених), омбудсмана з прав дитини (дитячий омбудсман), омбудсмани із захисту прав людей похилого віку, омбудсман у справах споживачів, омбудсман у справах преси, інформаційні омбудсмани, омбудсман із захисту особистих даних, омбудсман з офіційних мов, омбудсмани з прав національних і етнічних меншин, медичний омбудсман, омбудсмани із забезпечення рівності статей, вузівські (студентські) та учнівські омбудсмани тощо [1].

Слід зазначити, що і Україна в цьому плані характеризується позитивним досвідом реалізації омбудсманівської ідеї. Для гарантування проголошених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина в нашій країні окрім запровадженого у 1997 році Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини останніми роками створені також такі спеціалізовані омбудсмани як:

- Радник – Уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, який забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері атакож напрям його роботи поширюється на сферу дитячої реабілітації, що надзвичайно актуально, зокрема в умовах продовження збройної агресії проти України;

- Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу – офіційно вповноважена Президентом України особа, яка здійснює державні повноваження щодо забезпечення додержання конституційних прав кримськотатарського народу як корінного народу України, збереження і розвитку його етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності у складі України;

- колективний спеціалізований омбудсман – Консультативна рада у справах ветеранів війни, сімей загиблих (померлих) захисників України, яка займається питаннями забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників України та учасників бойових дій на території інших держав, а також осіб, незаконно утримуваних на тимчасово окупованій території України;

- Урядовий уповноважений з питань етнонаціональної політики – посадова особа, на яку покладено повноваження щодо забезпечення взаємодії Кабінету Міністрів України з органами виконавчої влади та інститутами громадянського суспільства з метою забезпечення захисту прав національних меншин і корінних народів, збереження міжнаціональної єдності та злагоди в українському суспільстві;

- Урядовий уповноважений з прав осіб з інвалідністю, який є уповноваженою Кабінетом Міністрів України посадовою особою, на яку покладено організацію здійснення Кабінетом Міністрів України своїх повноважень з питань захисту прав і законних інтересів осіб з інвалідністю та виконання Україною міжнародних зобов'язань у відповідній сфері;

- Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, який сприяє посиленню координації роботи органів виконавчої влади для практичного впровадження принципу гендерної рівності у всі сфери життя суспільства;

- освітній омбудсмен – посадова особа, на яку Кабінетом Міністрів України покладається виконання завдань із захисту прав у сфері освіти;

- Рада бізнес-омбудсмена – орган, що займається захистом інтересів як українських, так і іноземних підприємств, що ведуть бізнес в Україні, перед органами публічної влади;

- Радник – Уповноважений Президента України з питань безбар'єрності – посадова особа, до сфери відповідальності якої належать забезпечення здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо додержання конституційної норми про визнання в Україні людини, її життя та здоров'я, честі й гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю (сучасне прочитання поняття безбар'єрності та справді безпечного доступного середовища передбачає врахування потреб усіх громадян, включно з людьми з інвалідністю, що має бути реалізовано в повному обсязі);

- Уповноважений із захисту державної мови – посадова особа в Україні, метою діяльності якої є сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя, і статус якої визначає Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;

- Уповноважений з питань внутрішньо переміщених осіб – посадова особа в державі, яка має захищати права переміщених громадян;

- колективний спеціалізований омбудсман - Центральне управління захисту прав військовослужбовців, що підпорядковується Міністру оборони та відповідає за розгляд звернень та скарг військовослужбовців, надання первинної правничої допомоги, проведення перевірок та розслідування порушень прав військовослужбовців та членів їхніх сімей, та інші.

Уже виходячи з назв цих спеціалізованих омбудсманів можна визначити, що їх діяльність охоплює собою захист прав осіб, які відносяться до особливо вразливих верств населення України, що вкрай важливо в умовах війни з росією. Своєю діяльністю вони охоплюють специфічні сфери контролю роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, завдяки чому здійснюється захист прав тих категорій населення, яке потребує особливої уваги, чи то ж ними охороняються права та інтереси громадян у певній особливій сфері. Недаремно з боку окремих політиків і державних діячів все частіше лунають ініціативи щодо розширення мережі спеціалізованих омбудсманів в Україні через запровадження ще, наприклад, медичного, судового, банківського омбудсмана і т. ін.

Думається, що Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини не слід бути осторонь цих процесів, а навпаки налагодити тісну співпрацю як з спеціалізованими омбудсманами, які успішно функціонують в нашій країні, так і з органами державної влади, органами місцевого самоврядування України, які мають намір запровадити спеціалізованих омбудсманів з тим, щоб не відбувалося дублювання їх повноважень, щоб представники Уповноваженого сприяли роботі функціонуючих спеціалізованих омбудсманів, спільно з ними вирішували ті проблеми, які виникають у тій чи іншій сфері прав людини чи щодо окремих категорій населення. Така співпраця може бути унормована через створення при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини Ради омбудсманів, яка буде скликатися періодично (як варіант, раз на два місяці) для розгляду найбільш складних звернень громадян, резонансних випадків порушення прав людини, складних проблем правозахисного характеру, визначатиме напрями співпраці Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, його представників із спеціалізованими омбудсманами.

Запровадження такої Ради сприятиме тому, що це забезпечить об'єктивне, всебічне і детальне вивчення проблем у сфері прав людини, окрім того колегіальне обговорення, взаємний обмін думками стане важливим фактором правильного вирішення складних питань, а отже в подальшому сприятиме ухваленню омбудсманом дійсно демократичних, законних, справедливих, обґрунтованих рішень. Загалом така співпраця сприятиме підвищенню статусу як самого Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, функціонуючих спеціалізованих омбудсманів в Україні, так матиме наслідком покращення захисту прав людини в нашій країні, позитивний результат об'єктивної закономірності суспільно-політичного і державно-правового розвитку механізму публічної влади в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана: теорія і практика: Монографія /О.В. Марцеляк. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2004. 450 с.

Сергій ФЕДЧИШИН

доктор юридичних наук,

доцент, доцент кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ПРАВО НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Право на державну службу є одним із громадянських прав, що передбачається як Конституцією України, так і міжнародними договорами України. Деталізовані умови реалізації цього права закріплені у ст. 19 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. Встановлено, що право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які володіють державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче: 1) магістра – для посад категорій «А» і «Б»; 2) бакалавра, молодшого бакалавра – для посад «В». Крім того, у ч. 2 ст. 19 визначено перелік обставин, які унеможливають реалізацію права на державну службу [1]. В умовах воєнного стану в Україні актуальним є аналіз законодавчих ініціатив, що пов'язані із вдосконаленням мобілізації, військового обліку і військової служби та якими, водночас, пропонується змінити вимоги до претендентів на вступ на державну службу. На особливу увагу у цьому сенсі заслуговують положення урядового законопроекту «Провнесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» № 10449 від 30.01.2024 р. (далі – законопроект № 10449) [2], що прийнятий за основу 07.02.2024 р.

Зокрема, законопроект № 10449 передбачає доповнення ст. 19 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. новою ч. 3 такого змісту: *«на державну службу не може вперше вступити особа чоловічої статі віком до 60 років, яка не пройшла базову загальновійськову підготовку або військову службу, крім осіб, звільнених від проходження базової військової служби відповідно до статті 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» або визнаних за станом здоров'я непридатними до проходження військової служби»* [2].

Передбачається, що відповідна законодавча новація набуде чинності не одразу – вона набуде чинності через один рік після запровадження базової загальновійськової підготовки, тобто з 2026 року. Прикінцевими та перехідними положеннями законопроекту № 10449 пропонується встановити, що: а) базова загальновійськова підготовка, яка визначатиметься ст. 10¹ Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р., розпочинається з 2025 року; б) вимоги до кандидатів на посади державної служби щодо проходження ними базової загальновійськової підготовки або військової служби, зазначені у ч. 3 ст. 19 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р., набирають чинності через один рік після запровадження базової загальновійськової підготовки.

Можна визначити такі основні особливості вимоги, запропонованої законопроектом № 10449. По-перше, зміст вимоги – проходження претендентами на вступ на державну службу альтернативно або базової загальновійськової підготовки або військової служби. При цьому, законопроектом № 10449 пропонується встановити, що базова загальновійськова підготовка проводиться з метою здобуття громадянами України військово-облікової спеціальності, навичок і умінь, необхідних для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Базова загальновійськова підготовка проводиться у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, а також у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) всіх форм власності. Базова загальновійськова підготовка включається до навчальних планів ЗВО всіх форм власності як окрема навчальна дисципліна. Базова загальновійськова підготовка у ЗВО всіх форм власності проводиться з громадянами України чоловічої статі (жіночої статі – добровільно). Порядок проведення базової загальновійськової підготовки визначаються Законом «Про військовий обов'язок і військову службу» та актами Кабінету Міністрів України. Щодо військової служби, то з тексту законопроекту № 10449 не зовсім зрозуміло чи-то йдеться про будь-який вид військової служби, чи-то про окремих вид служби – про базову військову службу, яка запроваджується замість строкової (привертає увагу, що у пропонуваній нормі у контексті винятку щодо вимоги йдеться саме про базову військову службу). Однак, вочевидь, не має бути різниці відносно того, який вид військової служби проходив претендент.

По-друге, вимога стосовно претендентів на вступ на державну службу не диференціюється у розрізі видів посад державної служби. Відповідну вимогу пропонується встановити суцільно – не лише до посад, що пов'язані з питаннями оборони та національної безпеки, а для усього переліку посад державної служби. Слідом, переслідується цілком обґрунтована ціль – навчити військовій справі та забезпечити набуття необхідного досвіду якомога більшою кількістю осіб, які потенційно можуть бути призвані на службу з метою підсилення сил оборони.

По-третє, вимогу пропонується поширити на претендентів на вступ на державну службу, які відповідають у сукупності таким умовам: а) за статтю – чоловіки; б) вік – у віці до 60 років; в) претендують на вступ на державну службу вперше; г) які не є звільненими від проходження базової військової служби згідно ст. 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» або визнаними непридатними до проходження військової служби» [4, с. 68-71].

Важливим моментом, котрий заслуговує на увагу, є виняток, – з'ясування претендентів, на яких пропонується не поширювати вимогу. Законопроект № 10449 передбачає, що вимога поширюється на претендентів, «крім осіб, звільнених від проходження базової військової служби відповідно до статті 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» або визнаних за станом здоров'я непридатними до проходження військової служби». Своєю чергою, у пропонуваній редакції ст. 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» зазначається, що від проходження базової військової служби звільняються призовники: а) які визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби; б) які до набуття громадянства України пройшли військову службу в інших державах [2]. Пропонована законопроектом № 10449 редакція ч. 3 ст. 19 Закону «Про державну службу», будучи зрозумілою та обґрунтованою за своєю метою, містить певні потенційні ризики, що можуть бути пов'язані зі створенням перешкод для вступу на державну службу для окремих категорій громадян. По-перше, привертає увагу, що виняток не поширюється на осіб, котрі в силу своїх істинних релігійних переконань не можуть тримати зброю в руках (тобто, на осіб, які мають право на альтернативну невійськову службу). Наголосимо, що законопроектом № 10449 не пропонується скасувати право на

альтернативну невійськову службу. Водночас, як слушно підкреслює професор Л.В. Ярмол, право вимагати заміни військової служби на альтернативну (невійськову) є одним із елементів суб'єктивного юридичного права на свободу віросповідання людини, що передбачене ст. 35 Конституції України [5, с. 386, 395]. По-друге, постає питання й відносно осіб, яким гарантується відстрочка від призову на базову військову службу (наприклад, за сімейними обставинами у особливий період тощо). Вважаємо, що наведені обставини мають бути враховані при вдосконаленні редакції винятку стосовно запропонованої законопроектом вимоги до претендентів на вступ на державну службу.

Окремо варто відзначити, що зарубіжний досвід має приклади встановлення такої вимоги до претендентів на вступ на державну (цивільну) службу як проходження військової служби або військової підготовки. Наприклад, у ст. 5 Кодексу цивільних службовців Греції від 1999 р. мала місце норма, котра передбачала, що не можуть бути призначені цивільними службовцями: а) особи, які не виконали свого обов'язку проходження військової служби, або не були належним чином звільнені з військової служби; б) особи, які були визнані такими, що відмовляються від проходження військової служби через політичні чи релігійно-етичні переконання, та які не пройшли, відповідно до спеціальних правових положень про набір на військову службу, встановлений строк служби у збройних силах без носіння зброї або альтернативної цивільної соціальної служби. У § 17 Закону Чехії «Про службу» від 2002 р. закріплювалося, що однією із передумов для особи, котра подає до службової установи заяву про її прийом на курс підготовки до служби, є проходження базової військової або альтернативної служби чи цивільної служби, де це стосується заявника (п. е) [3, с.280, 522].

Підсумовуючи, варто відзначити актуальність в умовах воєнного стану в Україні проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» № 10449 від 30.01.2024 р., що поряд з іншим потребує аналізу й запропонованих нових вимог до претендентів на вступ на державну службу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII, зі змін. та доп. Офіц. вісн. України. 2016. № 3. Ст. 149.
2. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку», реєстр. № 10449 від 30.01.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43604> (дата звернення: 05.03.2024).

Mgr Witold GÓRNY

asystent w Katedrze Prawa Administracyjnego UJ,
kierownik oddziału terenowego w Krakowie Narodowego Instytutu Dziedzictwa

ADMINISTRACYJNOPRAWNE INSTRUMENTY OCHRONY ZABYTKÓW NA WYPADEK KONFLIKTU ZBROJNEGO LUB SYTUACJI KRYZYSOWEJ JAKO ELEMENT SYSTEMU OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

1. Wprowadzenie

Trwająca wojna w Ukrainie uświadamia nam jak krucha jest nasza codzienna rzeczywistość. Refleksja ta pozostaje aktualna w wielu dziedzinach życia. W nielicznych jednak ma tak dosłowne znaczenie, jak w obszarze ochrony zabytków. W sferze tej, ciosy zadawane przez rosyjskiego agresora, choć na pozór – w zestawieniu z ochroną życia i zdrowia ludzi – nie mające pierwszoplanowego znaczenia, w rzeczywistości niosą za sobą olbrzymie i nieodwracalne zagrożenia dla ukraińskiej kultury i tożsamości narodowej.

2. Dziedzictwo kulturowe, jako prawo człowieka

Okrucieństwa drugiej wojny światowej oraz rażąco nieprzystające do nich wcześniejsze regulacje prawnomiędzynarodowe w tym zakresie spowodowały, że niezwłocznie po zakończeniu działań wojennych (a nawet jeszcze przed ich zakończeniem) społeczność międzynarodowa przystąpiła do tworzenia kompleksowego systemu ochrony praw człowieka opieranego o przyrodzoną godność każdego z nas. Powołane mechanizmy, skoncentrowane wokół dokumentu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹, uchwalonej dnia 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, oparte zostały na założeniu, że „prawa człowieka przysługują każdej istocie ludzkiej, niezależnie od aktów prawa stanowionego (pozytywnego) czy też niezależnie od działań ludzkich”².

Początkowe lata rozwoju powojennego modelu ochrony praw człowieka doprowadziły do uchwalenia i ratyfikacji przez państwa – sygnatariuszy dwóch wiążących prawnie (w przeciwieństwie do Deklaracji) dokumentów, w postaci: Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych³ oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych⁴. Już po uchwaleniu (1966) tych fundamentalnych dla rozwoju idei praw człowieka traktatów, ale jeszcze przed ich wejściem w życie (1976), w dyskursie międzynarodowym podnoszono, że wyodrębniane na bazie tych dokumentów dwie zasadnicze grupy praw człowieka - odpowiednio prawa osobiste i polityczne oraz prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne - należy uzupełnić o kategorię praw solidarnościowych, związanych z kolektywnością społeczności lokalnych, regionalnych i globalnych⁵.

Teoretyczną obudowę dla tych postulatów stworzył wybitny francuski prawnik czeskiego pochodzenia Karel Vašak, który w 1979 r. podczas wykładu inauguracyjnego z okazji X Sesji Międzynarodowego Instytutu Praw Człowieka w Strasburgu⁶ zaprezentował po raz pierwszy koncepcję praw człowieka trzeciej generacji. Swoje trzy generacje praw człowieka oparł Vašak na nawiązaniu do hasła Wielkiej Rewolucji Francuskiej – „wolność, równość i braterstwo”. I tak, odnotował, że pierwsza kategoria praw człowieka - prawa osobiste i polityczne, to w istocie rzeczy, wyrosłe na bazie XVIII- i XIX-wiecznych koncepcji liberalnych, prawa wolnościowe. Druga kategoria praw człowieka - prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne, mają swoje źródło w rozwoju idei socjalistycznych końca XIX wieku oraz – w konsekwencji - charakter równościowy. Trzecia kategoria praw człowieka, to w ujęciu zaproponowanym przez Vašaka prawa solidarnościowe (nawiązujące do „rewolucyjnego” braterstwa). Autor teorii trzech generacji praw człowieka, wskazywał w tym kontekście, iż zasługują one na takie miano, gdyż „wyrażając pewną koncepcję życia we wspólnocie, nie mogą być w konsekwencji urzeczywistnione bez połączenia wysiłków wszystkich uczestników życia zbiorowego: jednostek, państw oraz osób prywatnych i publicznych”⁷.

Wśród wyodrębnionej w ten sposób trzeciej kategorii praw człowieka, wyróżnić należy w szczególności: prawo do pokoju, czystego środowiska, rozwoju, pomocy humanitarnej, komunikowania się, do demokratycznego państwa prawa, do samostanowienia narodów oraz prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości. Charakteryzując potrzebę ochrony ostatniego z wymienionych praw, wskazuje się, że „aby społeczeństwo czuło się bezpieczne kulturowo, państwo oraz organizacje międzynarodowe, w tym Unia Europejska, powinny wprowadzać właściwe rozwiązania prawne, stojące na straży dziedzictwa kulturowego i umożliwiające jego dalsze

---

¹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka
https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (dostęp: 01.05.2024).

² M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999, s. 13.

³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167).

⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 169).

⁵ W.M. Hrynicky, *Potrzeba wzmocnienia międzynarodowej ochrony praw człowieka trzeciej generacji*, „Kultura bezpieczeństwa: nauka – praktyka – refleksje” nr 30/2018, s. 132.

⁶ K. Drzewiecki, *Prawo do rozwoju. Studium z zakresu praw człowieka*, Gdańsk 1988, s. 13.

⁷ C. Wellman, *Solidarity – the Individual and Human Rights*, „Human Rights Quarterly” nr 3/2000, s. 644.

pielęgnowanie i rozwój. Rozwiązania prawne powinny iść w parze z szeroko zakrojonymi programami poznawania kultur i eliminacji (lub przynajmniej minimalizowania) uprzedzeń i stereotypów”⁸. Poza tworzeniem mechanizmów zabezpieczających wartości kulturowe społeczeństw przed stanowiącymi dlań zagrożenie, a równocześnie charakterystycznymi dla współczesności zjawiskami globalizacji, migracji, czy mieszania się kultur, celem systemu ochrony praw człowieka trzeciej generacji powinno być zatem zabezpieczanie dziedzictwa kulturowego - w tym zabytków, jako jego sfery zmaterializowanej - przed ekstraordynaryjnymi zdarzeniami mogącymi stanowić dla niego zagrożenie, a w skrajnych przypadkach nawet unicestwienie. Mowa tu w szczególności o konfliktach zbrojnych i sytuacjach kryzysowych, takich jak kataklizmy, czy klęski żywiołowe.

3. Administracyjnoprawne instrumenty ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej

Realizacji funkcji ochrony zabytków przed uszkodzeniem bądź zniszczeniem wynikającym z sytuacji wyjątkowych służą rozwiązania prawne sygnalizowane w rozdziale 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁹ zatytułowanym „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych” oraz rozwinięte w przepisach wykonawczych do tej regulacji. I tak, art. 88 ust. 2 u.o.z.o.z. stanowi, iż *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, z uwzględnieniem zadań administracji odpowiedniego stopnia i jednostek organizacyjnych posiadających zabytki, wskazując sposób prowadzenia prac zabezpieczających*. Aktem prawnym realizującym to odesłanie ustawowe jest Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych¹⁰, które w szczegółowy sposób normuje opisane w tytule tego aktu działania, dzieląc je na cztery – uzależnione od czasowej relacji wobec zagrażających zabytkowi okoliczności – etapy (§1 ust. 1 pkt. 1-4), a więc kolejno: zapobieganie i prowadzenie prac przygotowawczych (w tym opracowywanie planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz ich aktualizację (§1 ust. 3 pkt. 1), wykonywanie ewidencji i dokumentacji zabytków podlegających ochronie (§1 ust. 3 pkt. 4) oraz instalowanie i utrzymywanie w sprawności urządzeń i systemów zabezpieczenia zabytków, w tym sygnalizacji wykrywania i alarmowania (§1 ust. 3 pkt. 3)), podwyższanie gotowości (§1 ust. 4), reagowanie (§1 ust. 5) oraz zabezpieczenie i dokumentowanie (§1 ust. 6). Opisane w przywołanym rozporządzeniu kompetencje i zadania dotyczą nie tylko organów administracji publicznej rządowej i samorządowej (kolejno: krajowy, wojewódzki, powiatowy oraz gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych), ale także, a raczej przede wszystkim, właścicieli lub posiadaczy obiektów zabytkowych (plan ochrony zabytków jednostki organizacyjnej na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych). Ta, opierana o prywatyzację realizacji zadań publicznych, konstrukcja organizacyjna stanowi najdonioślejszy dowód na prawidłowość, opisanego we wcześniejszej części opracowania, zakwalifikowania ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu praw człowieka trzeciej – solidarnościowej kategorii.

4. Wojna w Ukrainie – tragiczne doświadczenia

Solidarnościowość owa, i to w ujęciu ponadnarodowym, znalazła swoje odzwierciedlenie w działaniach pomocowych, jakie społeczność międzynarodowa, w tym Polska, okazuje narodowi ukraińskiemu od przeszło dwóch lat odpierającemu inwazję Rosji. Skalę zaangażowanie państwa

⁸ W.M. Hrynicki, *Potrzeba wzmocnienia międzynarodowej ochrony praw człowieka trzeciej generacji*, „Kultura bezpieczeństwa: nauka – praktyka – refleksje” nr 30/2018, s. 145, więcej: W.M. Hrynicki, *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa kulturowego oraz jego zagrożenia w Europie*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” nr 16/2014, s. 195 i n.

⁹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.).

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153).

polskiego w ochronę dziedzictwa kulturowego Ukrainy przed efektami konfliktu zbrojnego z Rosją w kompleksowy sposób obrazuje raport pt. „Ocalić dziedzictwo Ukrainy. Raport Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie 2023”¹¹. Dokument ten przygotowany przez pracowników instytucji realizującej w imieniu polskiego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego działania pomocowe w tym obszarze stanowi zestawienie danych liczbowych, ale nade wszystko świadectw poszczególnych osób – świadków i bohaterów walki na rzecz ocalenia zabytków tworzących tożsamość kulturową narodu ukraińskiego.

5. Podsumowanie

Zarysowane powyżej zagadnienia w doniosły sposób obrazują znaczenie, jakie dla kształtowania się oraz trwania wspólnotowości lokalnych, narodowych i ponadnarodowych stanowi ich wspólne dziedzictwo kulturowe, w tym, stanowiące świadectwo i nośnik tego dziedzictwa zabytki. Funkcjonujące w obszarze polskiego prawa administracyjnego regulacje w zakresie ochrony tych wartości na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej dają narzędzia do przygotowania instytucji publicznych na sytuacje ekstraordynaryjne. Zasadność poczynienia takich przygotowań potwierdza los Ukrainy, która zaatakowana przez Rosję poza agresją militarną, mierzy się nieustająco również z próbą „wymazania” jej tożsamości narodowej. Pozostaje mieć nadzieję, że Ukraina podoła postawionemu jej przez historię wyzwaniu, a Polska – oby bezpieczna – będzie mogła, podobnie jak dotychczas, służyć jej w tym zakresie wsparciem i pomocą.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne i dokumenty:

1. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowiek_a.pdf (dostęp: 01.05.2024).
2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167).
3. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 169).
4. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153).
6. *Ocalić dziedzictwo Ukrainy Raport Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie 2023*, Warszawa 2023.

Literatura:

1. Drzewiecki K., *Prawo do rozwoju. Studium z zakresu praw człowieka*, Gdańsk 1988.
2. Hrynicki W.M., *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa kulturowego oraz jego zagrożenia w Europie*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” nr 16/2014.
3. Hrynicki W.M., *Potrzeba wzmocnienia międzynarodowej ochrony praw człowieka trzeciej generacji*, „Kultura bezpieczeństwa: nauka – praktyka – refleksje” nr 30/2018.
4. Piechowiak M., *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999.
5. Wellman C., *Solidarity – the Individual and Human Rights*, „Human Rights Quarterly” nr 3/2000.

---

¹¹ *Ocalić dziedzictwo Ukrainy Raport Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie 2023*, Warszawa 2023.

THE DARK HISTORY OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN UKRAINE

Since the Invasion of Ukraine started in February of 2022, suddenly all eyes were on this nation which in many ways was ignored previously. While an increase in interest in the invasion of Ukraine has had some positive elements including support from other nations during the invasion, a significant negative aspect is the misinformation and disinformation that have been spread regarding Ukraine, in particular, the misconceptions about language in Ukraine. Ukraine has encouraged usage of the Ukrainian language, while discouraging the usage of the Russian language. This has led to accusations of Ukraine suppressing the Russian language in Ukraine. These arguments ignore however why the Russian language is spoken to the level it is in Ukraine and Ukraine's right to recognize what languages it wants to designate as official.

Part of this misinformation and disinformation comes from political commentary not discussing the cause of recent events in Ukraine regarding language. One such example of this misinformation is a podcast episode from Candace Owens entitled "This is HUGE. Putin Exposes The CIA". In the podcast she focuses on attempts in Ukraine to restrict the usage of the Russian language. This podcast episode was inspired by Tucker Carlson's interview with Vladimir Putin, where Putin of course paints himself in a favorable light and tries to justify his invasion of Ukraine. She attempts to claim that she is examining the subject in a historical context, yet never mentions the restrictions that the Russian Empire and the Soviet Union placed on the Ukrainian language. Part of the dilemma with how she reaches her flawed conclusion is that she appears to focus on Carlson's interview with Putin as her primary source of information and searches for information that supports the Russian narrative. [5] As is always stated however, there are two sides of the story, and it is important to examine the situation from the Ukrainian point of view. Not only Candace Owens failed to do so, along with other people engaging in pro-Russian commentary. This leads to misinformation spread which leads others to believe that the Russian speakers are oppressed in Ukraine, when in reality Russian in Ukraine has been imposed on Ukrainians for hundreds of years while Ukrainian speakers were oppressed. The Russian Empire first started to burn religious texts written in Ukrainian four hundred years ago and suppression of the language continued under the Soviet Union [7].

While it is not a commonly discussed topic in the United States and Western Europe, there is still information available regarding the imposition of the Russian language of Ukraine. A great starting point for a newcomer to the topic is to start with a 1991 article from the Los Angeles Times entitled "It's Red-Letter Day for Ukraine as 'G' Makes Comeback: Linguistics: Banned by Stalin, the letter has become a symbol of the struggle for restoration of the republic's language." As can be understood from the title alone, the letter ge was previously banned by the Soviet Union from 1933-1990. In reality however, it is important to go back in time to the Russian Empire to study the start of the suppression of the Ukrainian language. This action was taken in order to make the Ukrainian alphabet more similar to the Russian alphabet, given that it is easier to claim the two are very similar by banning a difference. [1]

Russia still attempts to minimize differences between Russia and Ukraine as are evident by an article written by President Vladimir Putin and published by the Kremlin entitled "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians" and was published July 12, 2021, just 8,5 months before the invasion started. In this article besides what appears to be an attempt by Putin to set the scene to justify the invasion, he repeatedly underlines the idea that Ukrainians and Russians are 'one people'. The article starts off with "During the recent Direct Line, when I was asked about Russian-Ukrainian relations, I said that Russians and Ukrainians were one people – a single whole." [6] In the article besides referencing the topic of nazis repeatedly, he also discusses the subject of language and attempts to minimize the differences between Ukrainian and Russian.

As can be expected from how Putin discusses the Ukrainian and Russian languages in his article, modern Russia has resumed attempts to eliminate the Ukrainian language during the invasion. Businesses, institutions, and schools in occupied Ukraine were forced to switch from conducting business and teaching classes in Ukrainian to doing everything in Russian.

Language Policies Of Other European Nations

For critics of Ukraine championing its own national language, it needs to be asked why these critics remain silent about other nations in Europe which champion a national language over other languages. One such example is France which makes it clear that French is the only official language as dictated by its constitution. The French government is currently not willing to change the constitution to add other official languages and minority languages are subject to restrictions. One example is Corsican which was forbidden to be spoken in the regional parliament of Corsica by a French court. [2] While this choice may not be viewed positively by outsiders, France is not compelled by national nor European Union legislation to give Corsican the same legal status as French.

Besides nations in Western Europe, it is also crucial to examine the language policies of Russia. While President Vladimir Putin has criticized legislation in Ukraine regarding the Russian language, Russia has restricted languages besides Russian as well. In 2019, the same year that Ukraine passed legislation promoting the usage of the Ukrainian language in Ukraine, Russia passed legislation restricting the instruction of ethnic languages within the Russian republics.

Regardless of the language policy of Ukraine, speaking Ukrainian has become an act of defiance of Russia after the invasion which started in early 2022. An example is Igor Jovičević, the former head coach of Shakhtar Donetsk, a Ukrainian soccer team. Despite growing up speaking Russian, Jovičević took it upon himself to speak Ukrainian when he took over as head coach of Shakhtar Donetsk in July 2022. [4] This may be fitting for a soccer team that was previously located in Donetsk, where a majority of the population speaks Russian, but the soccer team relocated to Western Ukraine after Russia's first invasion in 2014.

Within the European Union, each member state is allowed to submit one language to be an official language of the European Union. [3] If Ukraine will become a member state, Ukrainian would most likely become the language it chooses to add as an official language of the European Union. It is within Ukraine's right to choose which language, regardless of what some critics may say. In order to allow Russian to be an official working language as well the legislation would need to be changed within the European Union.

Conclusion

Outsiders in the West may not approve of Ukraine's promotion of the Ukrainian language while discouraging the use of the Russian language within Ukraine, this is not for them to decide. Russia has tried to impose the Russian language for four hundred years in Ukraine, it is time for Ukraine to decide what language will be spoken. As a European Union candidate country, this is in line with the behavior of current member states. A member state is not compelled to have multiple official languages.

REFERENCES

1. Dahlburg, J.-T. (1991, November 30). "It's red-letter day for Ukraine as "G" makes comeback: Linguistics: Banned by Stalin, the letter has become a symbol of the struggle for restoration of the republic's language." Los Angeles Times. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-11-30-mn-107-story.html>
2. Dodman, B. (2023, March 11). Corsican leaders decry ban on use of local language in Island's Parliament. France 24. <https://www.france24.com/en/europe/20230311-corsican-leaders-decry-ban-on-local-language-in-island-s-parliament>
3. EEC Council: Regulation No 1 determining the languages to be used by the European Economic Community. (1958). Official Journal, P 17, 59-59. ELI: [http://data.europa.eu/eli/reg/1958/1\(1\)/oj\[legislation\]](http://data.europa.eu/eli/reg/1958/1(1)/oj[legislation])
4. Kirichenko, D. (2022, December 19). Igor Jovičević and the football club

Shakhtar Donetsk speak Ukrainian in solidarity against the Russian invasion. The Wilson Center. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/igor-jovicevic-and-football-club-shakhtar-donetsk-speak-ukrainian-solidarity-against>

5. Owens, Candance (2024). "This is HUGE. Putin Exposes The CIA.": The Candace Owens Podcast. <https://www.youtube.com/watch?v=5BdtMv-vyn0>

6. Putin, V. (2021, July 12). Article by Vladimir Putin "on the historical unity of Russian and Ukrainians." President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>

7. Siruk, O. (2024, February 28). A guide to the history of oppression of the Ukrainian language. Chytomo The culture of reading and the art of book publishing All about books. <https://chytomo.com/en/a-guide-to-the-history-of-oppression-of-the-ukrainian-language/>

Антон ПУКАС

суддя Господарського суду м. Києва

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ» ЯК ЕТАПНИЙ МОМЕНТ В УТВЕРДЖЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Розвиток будь-якої держави проходить через події та процеси, що стають ключовими в їх утвердженні та дають поштовх для наступного розвитку. Для України такі події відбулися у 2013-2014 рр. Вони відомі під назвою «Революція Гідності». Внаслідок суспільних потрясінь, викликаних протистоянням на загальнодержавному рівні, постала необхідність відновлення ефективної діяльності цілого ряду державних органів влади. Потребувала цього і система судової влади України.

Першим актом, спрямованим у цьому напрямку став Закон України «Про відновлення довіри до судової влади», ухвалений Верховною Радою України 8 квітня 2014 року. Мета прийняття цього акту цілком зрозуміла. Вона переслідувала як політичні, так і юридичні цілі. Перші полягали у необхідності скоригувати державотворчі процеси, що стали проблемними в останнє десятиріччя. Другі ж були пов'язані з необхідністю реформування судової системи.

У пояснювальній записці до законопроекту від 11 березня 2014 року (автори – народні депутати Ю. Дерев'янка, Н. Агафонова, А. Лабунська, Л. Ємець, О. Бондарчук, Р. Стаднійчук) наголошено на двох моментах, що визначали необхідність прийняття відповідного закону: 1) «набула загрозливого характеру практика прийняття суддями відверто протиправних, неправосудних рішень, що прямо порушують конституційні права і свободи громадян, що підтверджується катастрофічним зростанням кількості рішень Європейського суду з прав людини»; 2) «надзвичайно гострою проблемою судової влади в Україні є всеохоплююча корупція, яка набула поширення на всіх етапах здійснення правосуддя, що гарантувалось «круговою порукою», створеною в системі судочинства і закріпленою в законах України, які були прийняті у зв'язку з проведенням судової реформи в Україні у 2010 році» [3].

Вже в процесі розгляду законопроекту стала очевидною його актуальність і суспільна потреба. Він пройшов усі необхідні етапи обговорення в рамках діяльності Верховної Ради України і був проголосований, а потім підписаний Виконуючим обов'язки Президента України та одночасно Головою Верховної Ради України О. Турчиновим впродовж усього лиш одного місяця.

Закон «Про відновлення довіри до судової влади України» мав суто практичне значення. В його основі лежала ідея розробити механізм, яким би можна було впливати на діяльність суддів з метою підвищення її ефективності. Тому там і визначалися правові та організаційні засади проведення перевірки суддів судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу з використанням існуючих процедур розгляду питань про притягнення суддів судів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги з метою підвищення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової гілки влади, відновлення законності і справедливості.

Сам закон складається із 2 розділів та 7 статей. У першому розділі «Загальні положення» визначалися мета перевірки суддів, строки, зміст перевірки, організація роботи та порядок діяльності Тимчасової спеціальної комісії, застосування результатів перевірки суддів. У другому розділі «Прикінцеві та перехідні положення» визначаються питання, пов'язані із набранням чинності закону, необхідністю внесення змін до окремих законодавчих актів (зокрема, до «Кодексу про адміністративні правопорушення», «Кодексу адміністративного судочинства України», закону «Про судоустрій та статус суддів») та ін. [2].

Важливий момент, який слід відзначити у законів – стаття 1, якою визначалися сама мета проведення перевірки суддів. Одразу зазначимо, що проголошена мета має загальносуспільне значення. Вона спрямовувалася на утвердження верховенства права в суспільстві та законності у діяльності судів, відновлення довіри до судової влади в Україні, з'ясування фактів, що свідчать про порушення суддями присяги, наявність підстав для притягнення суддів до дисциплінарної або кримінальної відповідальності, утвердження в діяльності суддів принципів незалежності та неупередженості. Власне, це ті цілі, про які заявляли відомі філософи права у світовій теоретичній думці, починаючи ще від античних часів.

Прийнятий закон вплинув на подальший розвиток українського законодавства та на вирішення цілого ряду питань у випадках здійснення судової практики. Після набуття ним чинності відповідні необхідні зміни внесені ще в цілий ряд нормативних актів і, крім того, норми цього закону стали основою для розробки вже нових актів. Зокрема, крім зазначених у перехідних положеннях законів, це торкнулося також Законів України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» (№1699-VII), «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р. (№192-VIII), «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. (№1798-VIII).

Схвалений закон не був однозначно схвально сприйнятий. Зокрема, певне нерозуміння щодо його специфіки висловила відома Венеціанська комісія [4]. Фахівці цієї організації виходили із загальновизнаного принципу про неможливість втручання виконавчої влади у діяльність судів та суддів. Тим не менш, з нашої точки зору у ситуації, коли держава знаходиться у кризовому положенні і фактично постає навіть питання про її існування (наголосимо, що з 20 лютого 2014 р. розпочалася ще й воєнна агресія Російської Федерації проти України) визначальним для суспільства стає питання доцільності дій, що сприяють його консолідації.

Наостанок зауважимо, що з точки зору відомого німецького філософа права Г.В.Ф. Гегеля (1770-1831), суд – це не що інше як суспільна сила [1, 193]. Якщо не вдаватися у подальший розгляд цим філософом значення судової системи стосовно світового духу, то цілком ясным стає момент, пов'язаний із залежністю існування держави саме від суспільного схвалення і ролі у цьому якраз судової влади. Відтак, і втрата довіри до суду може стати однією з ланок і втрати довіри до держави. Тому не можна вважати випадковим той факт, що прийняття закону «Про відновлення довіри до судової влади України» у 2014 р. відбулося в кризовий момент існування України.

Таким чином, слід відзначити, що Закон України «Про відновлення довіри до судової влади України» став актом, що за задумом законодавця у першу чергу спрямований на укріплення суспільних відносин і підвищення довіри суспільства до самої держави та її інститутів. З нашої точки зору це був один з тих елементів, за допомогою якого укріплювалася і сама державність України у надзвичайно складних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права. Київ, 2000. 336 с.
2. Закон України «Про відновлення довіри до судової влади України». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50133

3. Проект Закону про відновлення довіри до судової системи України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50133

4. Opinion on the Proposed Amendments to the Constitution of Ukraine regarding the Judiciary as approved by the Constitutional Commission on 4 September 2015 adopted by the Venice Commission at its 104th Plenary Session (Venice, 23-24 October 2015). URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282015%29027-e>

Дмитро ЗАБЗАЛЮК
доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ
Андріана КУРИЛИШИН
здобувачка вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

На початку XI століття монастирі все ще продовжували відігравати роль центрів культури і освіти. При кафедральних соборах створювалися школи, найзнаменитішою з яких в першій половині XII ст. стала школа в Шартрі, невеликому місті, в 80 км на північний захід від Парижа. Однак найбільше нових шкіл відкривалося в великих містах. Міста, подібно монастирям і дворам можновладних осіб, об'єднували людей, заохочуючи обмін думками, проте, на відміну від ченців, городяни мали більш різноманітні інтереси. На перших порах учні збиралися навколо одного або декількох відомих вчителів, з плином часу з таких спілок «учнів» і «магістрів» формувалися постійні установи, які пропонували систематичну освіту за цілою низкою предметів. У цих установах – університетах, як правило, вивчали всі «вільні мистецтва»: граматику, риторику і логіку, а також геометрію, арифметику, музику та астрономію.

Різні університети спеціалізувалися в одному з трьох загальних напрямків знання – медицині, юриспруденції або теології. Найбільш відомою виявилася слава Болоньї, як центру юриспруденції: саме тут на початку XI ст. відродилося систематичне вивчення римського права, як воно було зафіксовано в Кодексі Юстиніана. Зрозуміло, ніколи не припинялося вивчення римського права і в Константинополі. Так звані глосатори постачали текст Кодексу роз'ясненнями і коментарями, демонструючи його внутрішню логічність і застосовність до конкретних ситуацій. Тисячі студентів, протягом багатьох років приїжджали в Болонью зі всієї Європи для вивчення права, в більшості своїй були мирянами, а не духовними особами і, як правило, старше, ніж студенти інших факультетів: ці люди нерідко вже займали посади в цивільній адміністрації або в церковних установах. Поряд зі школою римського права в Болоньї сформувалася школа канонічного права, де коментування та навчання носили настільки ж систематичний характер.

До середини XII століття місто Болонья стало для багатьох поколінь першим центром з придбання правових знань в Європі. У кінці XI століття італійський юрист Ірнерій заснував Болонський університет, а також знамениту на всю Європу школу глосаторів у цьому ж університеті. Глосаторами називали тих правників, які спиралися у своїх пошуках та трактуванні середньовічного права на римське право в рамках тих традицій, які були закладені в університеті Болоньї.

На початку наступного століття репутація Ірнерія, як справжнього викладача, що викликав повагу і володів унікальним знанням римського приватного права, поширилася по всій Європі.

Тому незабаром з усієї Європи до Італії почали прибувати студенти в надії придбати знання з основ права, які в майбутньому будуть виділяти їх в суспільстві як людей освічених

і можуть стати початком їхньої кар'єри і швидкого просування по службі у могутніх правителів, а також в церкві або державі.

Навчання праву для покоління Ірнерія і покоління учнів, які продовжили його традицію, було приватним проєктом, без державної підтримки, інституційної структури або контролю з боку влади. Про значущість заснування правової школи Ірнерія говорить те, що в історії європейської юриспруденції все, що було до цієї школи, стало називатися «доболюнським періодом». Зі школи Ірнерія почалося новий напрям в юриспруденції.

Незабаром після появи Болонської школи почали створювати і інші школи з тлумачення та трактування канонічного права, зокрема – паризьку, рейнську, англо-норманську школу в Оксфорді, період розквіту яких припав на кінець XII століття.

До Ірнерія римське право використовувалося поряд з місцевими звичаями, канонами і феодалними законами. Ірнерій ж прагнув відокремити римське право від середньовічних новел. Він змушував своїх учнів ретельно вивчати джерела, і в першу чергу – «Дигести».

Після виконання першого завдання – пояснення сенсу римського права – Ірнерій поставив завдання, яке полягало у тому, щоб на протигагу свободи суддівського розсуду, його учні – майбутні судді, відмовившись від своїх суб'єктивних уявлень про справедливість, дотримувалися позитивних норм закону. Причому буквальне дотримання римським текстів не повинно було ставати перешкодою для інтерпретації понять і термінів римського права у нових історичних умовах.

Найвищого ступеня в своєму розвитку школа глосаторів досягла при Аццоне Ацо (помер близько 1230). Вінцем його компіляторської діяльності став виданий в XIII ст. збірник глос у вигляді коментаря до законодавства Юстиніана.

У другій половині XIII століття знову відроджується інтерес до римського права. На цей раз вивчення римського права зумовлювалося не стільки любов'ю і повагою до класичної давнини, скільки практичною потребою знайти систему права, більш відповідну новим політичним та економічним умовам, на відміну від звичаїв та традицій феодалного права. Однак, предметом вивчення юристів стають не самі римські джерела, а тексти глосаторів. Тому цих юристів називають коментаторами або постглосаторами.

Родоначальниками цього напрямку стали француз Якоб де Равану і іспанець Раймонд Раймунд. Коментуючи глоси, вони намагалися надати трактуванню юридичних явищ певний логічний порядок, звести юридичні норми до відомих загальних понять, з яких потім логічно та дедуктивно могли б бути виведені нові концептуальні поняття та терміни. Намагаючись уявити всю сукупність правових норм у вигляді єдиного логічного цілого, коментатори цим самим, в значній мірі закладали основу нової юриспруденції як науки.

Після Папської реформації була створена нова система канонічного права, яка відділилась від богослужіння, риторики і моралі; в цій системі використовувались, з однієї сторони, оновлене римське право, а з іншої – новий схоластичний метод при зведенні в єдине ціле суперечливих текстів.

Констатуємо, що Хрестоносний рух на Близький Схід, без сумніву, також послужив катализатором реформації церковного та канонічного права, оскільки вніс абсолютно новий вектор розвитку як більшості європейських країн, так і самої Католицької Церкви. Даний етап вимагав вироблення абсолютно нових правил поведінки, ніж ті, які існували до того. Початок доби Хрестових походів зумовив появу не тільки нових зводів канонічного права, але й вплинув і на розвиток права, становлення юридичної освіти, виникнення дієвої юриспруденції.

Справжнім проривом стали «Декрети» Граціана, так як вивчення канонічного права за підручником Граціана почало використовуватись практично у всіх юридичних школах та університетах, створення нових правових норм також тривало і в дійсності значно прискорювалося.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Вікторія МЕЛЬНИЧЕНКО

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Насамперед варто відзначити, що публічне управління як об'єкт наукового пізнання є складним та багатоплановим утворенням, основою якого є концепція, що ґрунтується на тісному взаємозв'язку політики і права, управління й влади, політичної системи та суспільства загалом, а також взаємодії суспільства з різними елементами соціальної системи.

У науковій літературі, визначаючи публічне управління як складне і багатогранне явище, більшість вчених вказують на те, що не існує сталого, вичерпного та загальноновизнаного формулювання публічного управління. До визначення публічного управління підходять швидше із позиції реального змісту діяльності або форм, яких воно може набувати [1, с. 65].

Відповідно до європейських традицій, сучасне публічне управління як відкрита система забезпечує організаційно-регулюючий вплив держави на суспільно-політичні процеси з метою забезпечення стабільного прогнозованого розвитку всіх суб'єктів владних відносин та дотримання демократичних норм взаємовідносин інститутів влади в суспільстві [2].

Відомо, що основні характеристики системи публічного управління в кожній державі залежать від державного устрою, політичного режиму і політичної культури, функціонування політичних інститутів, виборчої системи, відносин між політиками і державними службовцями, між органами влади та інституціями громадянського суспільства. Так само на сферу її формування впливають як внутрішні (неврівноваженість соціально-політичної системи держави), так і зовнішні (геополітичні виклики, світові тенденції суспільних перетворень тощо) чинники [3]. Без сумніву, від системи публічного управління залежить те, наскільки успішними є країни загалом.

Водночас загальновідомо й те, що особливо актуальними для розвитку сучасного періоду публічного управління є процеси глобалізації та інтеграції.

У загальному вигляді глобалізацію можна уявити як сукупність процесів становлення більш-менш єдиних загальносвітових ціннісних систем у всіх сферах людської життєдіяльності [4]. Своєю чергою, євроінтеграцію визначають як процес модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Що стосується юридичного аспекту інтеграційних процесів, то вони полягають в імплементації норм права Європейських Співтовариств у національні системи права всіх держав-учасниць. У результаті вони стають інтегральною складовою цих систем [5].

Очевидно, що світові глобалізаційні процеси сьогодні зумовлюють поширення визнаних світовою цивілізацією цілей і цінностей суспільного життя. Їх формування потребує побудови публічної сфери, заснованої на демократичних засадах, запровадження адекватних засад публічного права, і, як наслідок, системи публічного управління. Структуроформуючими факторами національної ідентичності є економічні, політичні і культурно-історичні чинники, які в суспільній свідомості громадян формують смисложиттєві та державотворчі завдання, – необхідність збереження суверенітету країни, потребу забезпечення прав і свобод людини та демократичного способу життя народу, зацікавленість влади й громадян у розбудові демократичної, правової, соціальної держави тощо [4].

Для вітчизняної системи управління важливою проблемою є пошук ефективних моделей публічного управління та їх впровадження у сучасну практику державотворення. *Це питання набуває особливої актуальності й з огляду на те, що, ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна визначила державну політику як таку, що спрямована на наближення рівня життя громадян України до європейських стандартів, укорінення європейських цінностей в усіх сферах функціонування Української держави та суспільства [6].*

Євроінтеграційний курс є невід'ємною частиною суспільно-політичного та економічного розвитку України. Роль і місце нашої держави в новій архітектурі Європи визначатиметься здатністю України максимально використовувати нові можливості та знаходити адекватні відповіді на виклики розширення ЄС. Тому оцінка перспектив і наслідків цього процесу, їх ефективне використання, зміцнення політичного та економічного діалогу з Європейським Союзом з метою забезпечення національних інтересів України є нашими головними завданнями на найближчу перспективу. Консолідація всіх прогресивних сил суспільства, поглиблення взаємодії гілок влади у напрямку створення стабільної та прогнозованої моделі політичної системи держави та конкурентоспроможної економіки є запорукою досягнення цієї стратегічної мети нашого суспільного розвитку [7].

Тож, безсумнівно, євроінтеграція та глобалізація вносить власні корективи в управління державою. Одним із основних варіантів ефективності публічного управління в умовах сьогодення є повна консолідація зусиль і взаєморозуміння на усіх його рівнях, налагодження тісної співпраці зі суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козак В.І. Публічне управління в системі координат української державності. Ефективність державного управління. Львів, 2015. Вип. 44(1). С. 64–70.
2. Баштанник А.Г. Організаційні засади формування інтегрованих систем публічного управління в контексті європейського інтеграційного процесу. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. Київ, 2012. Вип. 4. С. 15–26.
3. Публічне урядування, права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції : монографія / Т.О. Карабін, Я.В. Лазур, М.В. Менджул, П.А. Трачук та ін.; за заг. ред. М.В. Савчина. Ужгород : Говерла, 2015. 320 с.
4. Лещенко В.В., Дьяков А.А. Вплив глобалізації на публічне управління: наслідки для України. Державне управління: теорія та практика. 2015. № 1. С. 21–30.
5. Право Європейського Союзу : мультимед. навч. посіб./ О.М. Солоненко, Б.В. Калиновський, В.О. Демиденко, А.І. Хальота, О.В. Кульчицька, В.В. Підвисоцький. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/eulaw/info/lec2.html> (дата звернення: 11.03.2024).
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 11.03.2024).
7. Войціховський А. Україна на шляху європейської інтеграції: сучасний стан й перспективи. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2251/ukrayina_na_shlyahu_yevropeys_koyi_integ.pdf?sequence=2 (дата звернення: 11.03.2024).

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Юлія МОЗОЛЬОВА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Конституційні права і свободи людини і громадянина – це визначені Конституцією та законами України можливості особи користуватися політичними, економічними, соціальними, культурними та іншими благами з метою задоволення особистих або суспільних інтересів і потреб. Всі права і свободи можна поділити на особисті, політичні, економічні та культурні [1].

Права людини можуть і в певних випадках повинні правомірно обмежуватися задля забезпечення спільного інтересу.

Обмеження прав і свобод людини – це інститут права, який складається з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, екологічного й інших галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу прав людини. Крім того, усі ці норми законодавства доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою Європейського суду з прав людини, що відповідає євроатлантичному спрямуванню розвитку України та ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2], у якій зазначається, що суди повинні застосовувати під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Незважаючи на вищевикладене, основним джерелом інституту обмеження прав людини є Конституція України [3] як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили та прямої дії [4].

Указом Президента України «Про введення воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в країні був впроваджений воєнний стан [5]. За своєю суттю воєнний стан є особливим правовим режимом, який може бути введений за певних умов на території всієї України, або окремих її місцевостях. Підставами для введення воєнного стану може стати як збройна агресія чи загроза нападу, так і небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. І для відвернення таких загроз відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування під час воєнного стану надаються необхідні повноваження.

В статті 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку таких обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [3].

За обсягом прийнято вирізняти такі види обмеження прав людини: 1) загальні, які можуть стосуватися всіх прав і свобод (як вимога про непорушення прав інших людей); 2) спеціальні, які використовуються щодо деяких прав і свобод (обмеження, що встановлюються в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також в інтересах національної безпеки, і деякі інші); 3) окремі, стосовно певних прав (наявність судимості тягне за собою обмеження права бути обраним народним депутатом) [4].

Так, під час дії правового режиму воєнного стану військовим командуванням можуть встановлюватися обмеження та заборони, пов'язані з вільним пересуванням та перебуванням громадян у певній місцевості, запроваджуватися обов'язкова перевірка документів та огляд

особистих речей, транспортних засобів, вантажів, житлових та нежитлових приміщень. Може бути запроваджено комендантську годину, яка передбачає обмеження перебування громадян на вулицях у певний час доби. Громадянам, які перебувають на військовому обліку може заборонятися змінювати місце проживання або перебування без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки. В умовах воєнного стану у громадян може примусово відчужуватися майно, необхідне для потреб держави, це можуть бути транспортні засоби, сільгосптехніка, мисливська зброя та інше. Вартість відчуженого майна компенсується на підставі документа, що містить висновок про вартість майна. Компенсація може проводитися одразу або після закінчення дії правового режиму воєнного стану. Також, на території, де введено воєнний стан може запроваджуватися трудова повинність, яка полягає у виконанні робіт, пов'язаних з організацією оборони та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій. У той же час забороняється залучати до суспільно корисних робіт малолітніх дітей та дітей віком від 14-15 років, жінок, які мають дітей віком до 3 років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров'я [6].

Проте такі обмеження можуть відбуватися виключено в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

Підсумовуючи, варто зазначити, що обмеження прав і свобод людини є необхідним елементом правової системи будь-якої країни та сучасного суспільства. Це вимагає створення відповідного законодавства і формування спеціального правового інституту міжгалузевого характеру. Такі обмеження повинні мати юридичний статус і застосовуватися тільки відповідно до загального блага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 02 грудня 2012 р. № 3477-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. Юридичний електронний науковий журнал. 2020. № 2. С. 42–46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf. (дата звернення: 23.03.2024).
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. (дата звернення: 23.03.2024).
6. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?news=dotrymannya-konstytutsijnyh-prav-ta-svobod-v-umovah-vojennoho-stanu>. (дата звернення: 23.03.2024).

Ярина ОЛІЙНИК

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Світлана ВОЛОВЕЦЬ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЦІНА ВІЙНИ ДЛЯ ЖІНОК: НОВІ ВИКЛИКИ ТА РОЛІ

Історично склалося так, що війна безпосередньо пов'язана зі збільшенням рівня гендерного насильства та експлуатації жінок. Це насильство може приймати форму примусових шлюбів через крайню бідність і погані умови життя внаслідок конфлікту, сексуальні зв'язки за матеріальні блага та інші способи виживання, торгівлю людьми, зґвалтування та умисні вбивства. Дослідження, проведене Фондом народонаселення ООН (UNFPA) у 2019 році, презентувало, що 75% українських жінок повідомили, що стали жертвами насильства з 15 років, а кожна третя зазнала фізичного сексуального насильства [1].

Ми все частіше бачимо українських жінок у ролі жертв, дізнаючись більше про умови, в яких перебували українські громади під окупацією російських військ. Жахливе поводження з мирним населенням з боку російських солдатів включало тортури та вбивства, також зґвалтування. Причини поширеності зґвалтувань під час війни пов'язані із бажанням заподіяти довготривалі страждання та приниження «ворогу», яким є цивільні особи, прості жінки...

З 1 лютого 2024 року, Моніторингова місія ООН з прав людини, задокументувала 220 випадків сексуального насильства пов'язаного з війною, а прокуратура в Україні зафіксувала 270 таких випадків [2]. У реальності, цифри є набагато більшими, оскільки у стані війни, важко повідомити про зґвалтування та звернутися до суду. Зазначимо, що на окупованих росіянами територіях, жінки, які вижили, змушені продовжувати жити в тих самих місцях, що й їхні нападники протягом тривалого періоду часу, де вони піддаються більшому ризику бути повторно зґвалтованими.

Верховний комісар ООН з прав людини зафіксував 30,457 втрат серед мирного населення в Україні: 10,582 убитих і 19,875 поранених [3]. З початку російського повномасштабного вторгнення було вбито приблизно 3238 жінок і дівчат, 4872 – поранено [4].

російсько-українська війна спричинила перерозподіл сімейних «ролей і функцій», у результаті посилюючи відповідальне становище жінок. Оскільки, напад росії на Україну, призвів до руйнування або закриття сотень шкіл, центрів догляду за дітьми та людьми похилого віку, лікарень, тягар піклування для жінок зріс у рази. Це залишає їм мало часу, щоб подбати про себе.

Інші наслідки війни, такі як недостатні ресурси громад, високий попит на волонтерську роботу та, до певної міри, відсутність чоловіків, змушують жінок відповідати за компенсацію втраченого сімейного доходу. У цьому сенсі, триваюча війна призвела до зміни гендерних ролей, де все більше жінок – за відсутності їхніх чоловіків – перебирають, ніби то, традиційно не притаманні їм раніше обов'язки.

Доглядаючи за дітьми та живучи в районах активних бойових дій, жінки не мають доступу до основних ліків, медичної допомоги та коштів для покупки продуктів та дитячого харчування. Коли їжі не вистачає через війну та кризу, жінки їдять менше і їдять останніми, зберігаючи їжу для дітей, хворих і людей похилого віку. Їхні неоплачувані домашні обов'язки щодо догляду також збільшуються за рахунок їх фізичного та психічного здоров'я та благополуччя. Крім того, вагітні жінки та новонароджені мають особливі харчові вимоги, які гуманітарна допомога задовольнити не в змозі.

Пошкодження та руйнування медичних закладів, а також нестача медикаментів, поставили під загрозу надання медичних послуг приблизно 265 тисячам жінкам, які були вагітні на момент 24 лютого. Зокрема, за два роки повномасштабного вторгнення зафіксовано 1570 нападів росіянами на медичні заклади, в яких 454 768 людей лікуються в середньому щомісячно [2]. Задokumentований факт, коли 9 березня пологовий будинок у Маріуполі зазнав бомбардування, в результаті чого, загинула, щонайменше, одна вагітна жінка та її ненароджена дитина.

У свою чергу, мільйони українських жінок, які вирішили шукати притулку за кордоном, тепер мають важкий обов'язок убезпечити себе та своїх дітей, та задовольнити свої матеріальні потреби. 6,4 мільйона біженців покинули державу, серед них жінки та діти становлять 90%. Жінки становлять 60% з 3,6 мільйонів внутрішньо переміщених осіб [2].

Крім складних завдань, пов'язаних із поїздками через зону бойових дій і створенням домашнього затишку в чужій державі, ці жінки змушені піклуватися про культурні потреби своїх дітей. Це означає, що жінки продовжуватимуть розмовляти українською з дітьми, навіть якщо вони отримують або вдосконалять мовні навички, які дозволять їм функціонувати в місцях притулку. Це також передбачає збереження національних традицій, збереження спогадів про родину, громаду та націю, а також формування та підтримку зв'язків з іншими українцями, як у діаспорі, так і в Україні.

Надзвичайно болючою є тема жінок в полоні... Асоціативний спогад про час у в'язниці – скрип, схожий на відчинені двері камери – викликає у жінок, які пережили місяці і роки полону, сльози та жах самотності. Вони згадують про холод, відсутність їжі, словесні образи, побої та постійні електрошоки.

Незважаючи на спустошення та насильство, жінки відіграють ключову роль, піклуючись про сім'ї та сусідів, долаючи тисячі кілометрів, щоб забезпечити дітям безпечне місце, і невтомно працюючи під обстрілами як медикіні, медсестри, вчителі, доглядальниці та соціальні працівники. Їхня непохитна сміливість, стійкість і рішучість стали джерелом сили для мільйонів по всій Україні.

З'являється все більше повідомлень про жіночі ініціативи в громадах щодо обміну їжею, організації патрулів для спостереження за безпекою, перевірки сусідів і забезпечення того, щоб кожен мав доступ до місця для притулку. Жінки беруть участь у публічних проявах непокори перед російськими солдатами, а також збирають та передають цінні дані про позиції та можливості російських військ. Коли трапляється найгірше, жінки також є в авангарді зусиль зі збору та перевірки доказів, щоб у майбутньому можна було переслідувати воєнних злочинців.

Жінки так само відіграють ключову роль у захисті сімей, які переселяються із зони бойових дій. Спираючись на досвід своєї діяльності в мирний час, саме жіночі організації змогли доволі швидко скоригувати свою роботу, визначити потреби жінок під час війни та надати їм підтримку та допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gender & War: The Unequal Burden Of War On Ukrainian Women – International Relations Review. International Relations Review. URL: <https://www.irreview.org/articles/2023/10/6/gender-amp-war-the-unequal-burden-of-war-on-ukrainian-women> (дата звернення: 27.02.2024).

2. Sitrep: UNAIDS response to the crisis in Ukraine. UNAIDS. URL: https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/Ukraine-SitRep.pdf (дата звернення: 27.02.2024).

3. Ukraine: Türk deplores horrific human cost as Russia's full-scale invasion enters third year. Office of the high commissioner for human rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/02/ukraine-turk-deplores-horrific-human-cost-russias-full-scale-invasion-enters> (дата звернення: 27.02.2024).

4. Over 8 million women and girls in Ukraine will need humanitarian assistance in 2024. UN Women – Ukraine. URL: <https://ukraine.unwomen.org/en/stories/pres-reliz/2024/02/u-2024-rotsi-ponad-8-milyoniv-zhinok-ta-divchat-v-ukrayini-potrebutatymut-humanitarnoyi-dopomohy> (дата звернення: 27.02.2024).

Мирослава СІРАНТ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму,
заступниця директора з науково-педагогічної роботи
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Соломія ЛАКОМСЬКА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЗА ДОПОМОГОЮ МИТНОГО ТАРИФУ

Головний недолік сучасної системи державного управління зовнішньоекономічною діяльністю в Україні полягає у неправильному розумінні сутності "митних відносин", які знаходять свій прямий вияв у митно-тарифному регулюванні.

В свою чергу, Науменко В. П. зазначає, що митно-тарифне регулювання – це відносини, що виникають між державою та суб'єктами ЗЕД з приводу умов перетинання національного кордону товарами, капіталами, послугами, робочою силою; - це погодження регулювання питань, пов'язаних із встановленням митних податків, митних зборів, а також процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю [1]. Після прийняття Декларації про державний суверенітет Україна самостійно визначає митну політику, створює власну митну систему та здійснює митне регулювання на своїй території. Державна фіскальна служба України є спеціально уповноваженим органом державного управління в галузі митної справи, яка приймає нормативні акти, що регулюють цю сферу діяльності. Митне регулювання здійснюється відповідно до Митного кодексу, законів України та міжнародних договорів [2].

Методи регулювання зовнішньої торгівлі поділяються на тарифні (митні), які базуються на використанні митних ставок, та нетарифні, такі як квоти, ліцензії, субсидії, демпінг і т. д. Тарифні методи в основному економічні й працюють через механізми ринку, спрямовані на зниження витрат експорту та підвищення витрат імпорту, що впливає на фінансові результати учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Мета митно-тарифного регулювання полягає в забезпеченні сприятливих умов конкуренції на внутрішньому ринку імпортуючої країни, а також у захисті вітчизняної промисловості, здоров'я населення, охороні навколишнього середовища, моральних цінностей, релігії і національної безпеки.

У міжнародній практиці існують чотири рівні митного регулювання:

1) Зона вільної торгівлі. Зона вільної торгівлі - це міжнародна угода між країнами, яка передбачає скасування або суттєве зниження митних тарифів та інших обмежень у торгівлі між учасниками цієї зони. Головною метою такої угоди є сприяння вільному руху товарів та послуг між країнами-учасниками. У межах зони вільної торгівлі країни зазвичай зберігають право встановлювати митні бар'єри та інші торговельні обмеження для країн, які не є членами цієї зони.

Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), також відома як ЕФТА, є прикладом такої зони.

2) Митний союз. У межах митного союзу країни-учасники не лише скасовують обмеження в торгівлі між собою, а й встановлюють єдину систему зовнішніх торговельних

обмежень. Це усуває потребу у митній службі на внутрішніх кордонах. Прикладом митного союзу є Європейська економічна співдружність.

3) Спільний ринок. Учасники спільного ринку, крім свободи торгівлі, мають можливість вільного переміщення всіх факторів виробництва, включаючи міграцію робочої сили і капіталу. Крім того, свобода переміщення капіталу дозволяє інвесторам ширше розглядати можливості для розвитку бізнесу та реалізації проектів у різних країнах-учасницях.

4) Повний економічний союз. Країни-учасники уніфікують свою економічну політику стосовно торгівлі, міграції робочої сили і капіталу [3, с. 78].

У межах даного дослідження свою увагу ми хочемо зосередити саме на регулюванні ЗЕД України у межах зони вільної торгівлі.

Почнемо з того, що навіть при ухваленні важливих програм і документів, спрямованих на євроінтеграцію, Україна не створила реальних передумов не лише для вступу до Європейського Союзу, а й для визнання її як "афілійованого" члена. В даний момент Україна не досягла показників, визначених Маастрихтською угодою для країн-кандидатів. Наприклад, не вдалося досягти стабільності національної валюти, знизити рівень інфляції до 2,0% щорічно, зменшити дефіцит бюджету до 3,0% ВВП та забезпечити доходи на душу населення в розмірі від 10 тис. доларів США.

Відповідно до євроінтеграційних прагнень України, ЄС запропонував створити всеохоплюючу зону вільної торгівлі, яка включає не лише торгівлю товарами, але і послугами, капіталом і робочою силою, на відміну від класичної зони вільної торгівлі, яка передбачала лише злиття митних територій з метою усунення тарифних обмежень на великі обсяги торгівлі всередині територій.

Створення широкомасштабної та всеосяжної зони вільної торгівлі приносить як позитивні, так і негативні наслідки.

Однак позитивні аспекти цієї платформи для розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС можна розглядати таким чином:

- покращення доступу України до товарів, послуг, капіталу та технологій розширеного ринку ЄС;
- покращення умов експорту української продукції завдяки зняттю ввізних мит, що сприяє досягненню конкурентних переваг на ринку;
- стимулювання переоснащення та модернізації національних підприємств, особливо у критичних сферах економіки;
- збільшення обсягів інвестицій з боку держав-членів ЄС в економіку України, включаючи спільне створення виробничо-інтегрованих підприємств;
- оптимізація митних процедур та підвищення ефективності митних органів для сприяння зовнішній торгівлі;

Незважаючи на позитивні наслідки, варто визначити й потенційні негативні наслідки, які може принести поглиблення всеосяжної зони вільної торгівлі:

- потреба у значних фінансових ресурсах для адаптації та впровадження нового законодавства;
- зростання конкурентного тиску на внутрішньому ринку України;
- можливі негативні тенденції у деяких секторах внутрішнього ринку через низький рівень конкуренції;
- зменшення рівня експорту готової продукції та перехід на експорт сировини та напівфабрикатів може призвести до зростання негативного балансу у двосторонній торгівлі України, що стане наслідком перерозподілу структури експорту вітчизняних виробників [4, с. 254-255].

Очевидно, що для успішної інтеграції України в світову економіку необхідне членство в Європейському Союзі. Це передбачає те, що Україна повинна відповідати умовам всіх договорів ЄС і адаптувати свій законодавчий та адміністративний апарат до європейських стандартів. Невиконання цих стандартів може призвести до тарифних бар'єрів та інших

проблем у торгівлі з країнами-членами ЄС, що може значно обмежити можливості експорту України та негативно позначитися на її економіці.

Підводячи підсумки варто сказати, що відповідно до міжнародної практики, існують чотири рівні митного регулювання: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок та повний економічний союз. Найбільш популярними є дискусії про зону вільної торгівлі для України та ЄС, обговорення щодо якої має як позитивні так і негативні наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науменко В.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. URL: <http://readbookz.com/pbooks/book-15/ua/chapter-888/> (дата звернення: 25.03.2024)

2. Чимерис О. В. Митно-тарифне регулювання в Україні. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25940/1/17.%20%D0%A> (дата звернення: 25.03.2024)

3. Петруня Ю. Є., Єдинак В. Ю., Бугай Я. В. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні за допомогою митного тарифу. Економіка та держава. № 1.2015. 78 с. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2015/20.pdf (дата звернення: 25.03.2024)

4. Мотузка О., Скиба Г. Напрями та інструменти розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. Хмельницький 2023, № 4. С. 254-255.

Ярина ОЛІЙНИК

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олег ХОЦЯНОВИЧ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗОВНІШНЮ ТОРГІВЛЮ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна росії проти України призвела до економічного занепаду країни. Втрати людей, руйнування виробничих та інфраструктурних об'єктів, масова міграція та переміщення бізнесу, необхідність перерозподілу бюджетних коштів на оборону та соціальну допомогу суттєво погіршили соціально-економічну ситуацію. Одним з наслідків кризи є зміна характеру участі країни у міжнародній торгівлі.

Згідно з даними Державної служби статистики, результати зовнішньої торгівлі товарами і послугами в Україні за два роки повномасштабної агресії росії суттєво погіршилися. Протягом останніх п'яти років спостерігалось зниження експорту та імпорту товарів, особливо в 2020 році через пандемію коронавірусу, але зменшення, викликане війною, було значно значущішим. У 2020 році імпорт зменшився на 10,6%, а експорт - на 1,7%, тоді як у 2022 році втрати в експорті були набагато значнішими (на 35,1%), ніж у імпорті (на 24,1%).

У 2022 році обсяг експорту послуг становив 71,7% від обсягу попереднього року, тоді як обсяг імпорту склав 37,8% без врахування витрат осіб, що виїхали за кордон, та імпорту в межах технічної допомоги. Порівняно з 2020 роком, у 2021 році значення цих показників становили відповідно 114,2% та 132,9%.

У структурі експорту послуг у 2021-2022 роках найбільші частки займають послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги (29,3% у 2021 році та 45% у 2022 році), транспортні послуги (40,4% та 32,3%), та послуги з переробки матеріальних ресурсів (11,6% та 10,1%). У 2021 році обсяги їх експорту зросли порівняно з попереднім

роком, тоді як у 2022 році відбулося падіння по цим групам на 7,9%, 36,4%, та 40,1% відповідно.

Стосовно імпорту, перелік послуг, що переважають у 2021 році, відрізняється від такого переліку у 2022 роках. У 2021 році три перші позиції займають транспортні послуги (22,8%), послуги, пов'язані з подорожами (20,8%), та ділові послуги (14,7%). У 2022 році обсяг імпорту послуг, пов'язаних з подорожами, зменшився на 88,2%. Тож перші три позиції за часткою в структурі імпорту зайняли транспортні послуги (34,5%), ділові послуги (17,8%), та послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги (13,7%). У порівнянні з 2021 роком їх обсяг знизився на 41,5%, 53%, та 41,9% відповідно.

Унаслідок цієї динаміки у 2022 році дефіцит торгового балансу склав 25,9 млрд доларів США, що є найвищим показником за останні десять років. У той же час, згідно з даними платіжного балансу, сальдо поточного рахунку є позитивним, завдяки зменшенню виплачених доходів за інвестиціями при збереженні обсягів надходжень на рівні попередніх років, а також за рахунок грантів та гуманітарної допомоги з інших країн[1].

Зміна обсягів зовнішньої торгівлі є результатом впливу воєнної загрози та негативних макроекономічних факторів, які впливають на бізнес загалом, а також на державне регулювання експорту та імпорту товарів і послуг, а також на правові обмеження, пов'язані зі станом війни, що впливають на підприємницьку діяльність.

З початку повномасштабної війни в Україні обсяги виробництва товарів і послуг зменшуються, перш за все через безпосередні втрати життя і майна, або високий рівень загрози таких втрат, що призводить до припинення діяльності частини підприємств або їх релокації. За даними Київської школи економіки, станом на грудень 2022 року, збитки, пов'язані з пошкодженням майна в Україні, становили 137,8 млрд доларів США, приблизно 26% цієї суми припадає на збитки, заподіяні транспортній інфраструктурі, що призвело до проблем з логістикою. Попит зменшився, а його структура змінилася. Міграція населення призвела до змін у пропозиції праці. Умови інфляції та жорсткої монетарної політики Національного банку України призвели до зменшення доступності фінансових ресурсів для суб'єктів господарювання[2].

У 2022 році російське вторгнення супроводжувалося блокадою портів, що призвело безпосередньо до скорочення експорту та імпорту. У липні, завдяки підписанню Зернової угоди, відбулося часткове зняття морської блокади, що дозволило відновити експорт сільськогосподарської продукції, проте для транспортування промислової продукції використовувалися автомобільний та залізничний транспорт. Усього за підсумками 2022 року авіаперевезення зменшилися на 90% у порівнянні з попереднім роком, морські перевезення – на 85%, залізничні – на 48%, а автомобільні – на 22% [3].

Очевидно, що найважливішим чинником для відновлення обсягів експорту та імпорту є усунення військової загрози. Наряду з цим, нарощення обсягів виробництва, відновлення інфраструктурних об'єктів, зняття обмежень на авіаційні та морські перевезення, а також створення сприятливих правових умов для здійснення зовнішньої торгівлі мають важливе значення. У той же час, ефективність пошуку торговельних партнерів та адаптація до логістичних обмежень, обумовлених війною, залежать від дії суб'єктів господарювання.

Протягом двох років повномасштабної війни в Україні спостерігалися зменшення обсягів та зміни в структурі експорту-імпорту товарів і послуг. Це стало наслідком високих ризиків втрати життя та майна, тимчасової окупації частини території країни, руйнування виробничих та інфраструктурних об'єктів, а також численних логістичних обмежень та несприятливої макроекономічної динаміки для зовнішньої торгівлі. Правове регулювання участі бізнесу в міжнародній торгівлі створює різні умови для експорту-імпорту окремих видів товарів і послуг. Вплив багатьох негативних чинників буде актуальним до завершення війни, однак знаходження шляхів вирішення логістичних проблем та встановлення зв'язків з новими торговельними партнерами допоможе вітчизняному бізнесу відновити зовнішньоторговельну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Динаміка платіжного балансу України. Національний банк України (сайт). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення: 11.05.23).
2. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, зросла до майже \$138 млрд. Київська школа економіки (сайт). 2023. 24 січня. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-sumapryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosla-do-mayzhe138-mlrd/> (дата звернення 13.05.23).
3. Ринок вантажних перевезень у 2022 році. Портал топ-менеджерів оптової та роздрібної торгівлі (сайт). URL: <https://trademaster.ua/articles/313620> (дата звернення 15.05.23).

Ярина ОЛІЙНИК

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Валентина ЛЕМІШКО

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В КОНТЕКСТІ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Україна є членом Ради Європи та учасником Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Крім того, має статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Намір зміцнити демократичні інститути є важливою метою України, а також активна діяльність країни спрямована на досягнення високих стандартів прав і свобод людини, вдосконалення політичної, економічної та соціокультурної сфери в країні.

У 2014 році російська федерація незаконно вторглася на територію України, спричинивши початок збройної агресії, що супроводжувалася значними порушеннями прав людини на міжнародному рівні. Це призвело до глибокої гуманітарної катастрофи та привернуло увагу світового співтовариства. Особливо вразливим виявилось природне право людини на життя, яке стало об'єктом найбільш серйозного порушення в результаті подій, що відбулися [1, с.14.]

У 2022 році російська федерація розпочала новий етап збройної агресії, що поширився на всю територію України. Цей конфлікт супроводжується насильством проти мирного населення, вбивствами цивільних, руйнуванням населених пунктів і культурних об'єктів, а також застосуванням погроз ядерного удару. У зв'язку з цим, у лютому 2022 року на території України було введено воєнний стан Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року [6].

Права людини і громадянина визнаються невід'ємною складовою сучасного правового порядку в усьому світі. Ці права є універсальними та незалежними від різниці у расі, кольорі шкіри, статі, мові, релігії, політичних переконань, національного чи соціального стану, громадянства та інших факторів. Міжнародні нормативно-правові акти та конституційні положення країн гарантують захист прав людини і громадянина протягом усього життя, з обмеженням лише у випадках надзвичайного чи воєнного стану. Забезпечення цих прав є важливою відповідальністю для держави та міжнародного співтовариства, що передбачає розробку та впровадження ефективних правових механізмів захисту основних прав і свобод людини, а також моніторинг їх дотримання та підвищення правової свідомості серед громадян.

Важливо відзначити, що Україна, яка є кандидатом на вступ до Європейського Союзу, має зобов'язання дотримуватись стандартів прав людини ЄС та впроваджувати їх у своєму законодавстві та практиці. В умовах воєнного стану, коли забезпечення безпеки та оборони

держави стає пріоритетом, може відбуватись тимчасове призупинення деяких демократичних процесів, а також обмеження або призупинення окремих прав. Проте, навіть в таких ситуаціях, зобов'язання забезпечення прав людини залишаються важливими для держав, що розглядаються як потенційні члени ЄС [1, с. 16].

Під час введення воєнного стану, обмеження прав людини повинні бути належно обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими. Держави мають дотримуватись встановлених міжнародних стандартів прав людини та гарантувати, що будь-які заходи, спрямовані на обмеження прав, є необхідними для досягнення цілей забезпечення безпеки та захисту населення.

В Україні, наприклад, стаття 64 Конституції України передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод, за винятком обмежень прав, передбачених частиною другою статті 64 Конституції України, та уточнює термін дії обмежень [3]. Так, в умовах воєнного стану може бути обмежено право на вільне пересування, право на вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, право власності (за умови подальшого відшкодування збитків та можливості примусового відчуження майна у встановленому законом порядку) тощо.

У результаті повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, Україна була вимушена прийняти додаткові військові обов'язки для своїх громадян та впровадити обмеження деяких прав і свобод. Це привело до того, що країна відмовилася від певних зобов'язань, передбачених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права та Європейською конвенцією з прав людини [5].

Разом з цим, Основна хартія прав Європейського Союзу виступає як основне джерело європейського права, гарантуючи широкий спектр прав, таких як право на життя, свободу та безпеку, доступ до ефективних засобів правового захисту і справедливий судовий розгляд і так далі. Ця Хартія стає нормативним актом, що визначає стандарти захисту прав людини для всіх структур та органів Європейського Союзу [2, с. 25].

У контексті цього, в умовах воєнного стану захист прав людини може бути забезпечений через різноманітні механізми відповідно до європейського права, включаючи такі аспекти, як звернення до органів, які здійснюють моніторинг стану дотримання прав людини з боку Європейського Союзу та його держав-членів, включають спеціалізовані позасудові інститути, які стежать за захистом прав особи. Такими органами є Агентство Європейського Союзу з питань основоположних прав, омбудсмен Європейського Союзу, Комісію ЄС та Раду ЄС.

Рада ЄС є головним нормотворчим органом ЄС, одним із завдань якого є захист прав людини. Після ухвалення висновку Європейським Парламентом Рада може, на вимогу однієї третини держав-членів або Комісії, прийняти рішення про те, чи порушила держава-член принципи, викладені в статті 2 ЄКПЛ.

Комісія ЄС, найвищий виконавчий орган ЄС, виконує слідчу функцію і може накладати санкції на держави-члени за незаконні дії. Ці санкції можуть бути накладені у відповідь на правопорушення, які накладаються на держави-члени установчими правовими актами ЄС, включаючи порушення прав людини. [1, с. 17].

Суд Європейського Союзу виступає єдиним судовим механізмом для захисту прав, що були порушені, і відіграє ключову роль у розвитку концепції захисту прав людини в межах європейської правової системи. Він продовжує залишатися найефективнішим інструментом для забезпечення захисту прав ЄС.

Звернення до Європейського суду з прав людини є одним із ключових міжнародних механізмів, що розглядає скарги стосовно порушень прав, включаючи ті, що пов'язані з воєнним конфліктом в Європі. Хоча Європейський Суд з прав людини не є безпосереднім органом Європейського Союзу, він відіграє важливу роль у захисті прав людини [1, с. 18].

Висновки. З вищезазначеного можна зробити висновок, що в умовах воєнного стану для держав-членів ЄС важливо запроваджувати обґрунтовані, пропорційні та тимчасові обмеження прав людини з метою забезпечення безпеки та захисту громадянських прав.

Україна стикається з унікальними викликами, оскільки існуючі механізми захисту, хоча і в контексті європейського права, залишаються неефективними у випадках порушень прав людини під час військових конфліктів.

Для досягнення цих цілей важливо розглянути нові підходи до розгляду скарг і вдосконалити процедури моніторингу дотримання прав людини. Це може вимагати значних змін у законодавстві ЄС і посилення співпраці з міжнародними організаціями та партнерами. Наступні кроки можуть призвести до кращого захисту прав людини в конфліктних ситуаціях і сприяти розвитку ефективних механізмів захисту в європейській правовій системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василець О. М., Сотник О. С. Проблеми забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в контексті права ЄС. Серія «Право». Наука і Техніка сьогодні, № 7 (21), 2023. С. 11-19.
2. Добрянський С. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволюдний стандарт. Вісник Національної академії правових наук України № 3 (74), 2013. С. 23-30.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
4. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. Серія «Право». Випуск 41, Том 2, 2016. С. 68-72.
5. Clarifying communication Regarding derogation measures. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf> (дата звернення 11.03.2023).
6. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022.

Ірина СОФІНСЬКА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олег ХОЦЯНОВИЧ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПЕРСПЕКТИВУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Досягнення повноцінного членства України в Європейському Союзі є важливою стратегічною зовнішньополітичною метою для нашої держави у середньостроковій перспективі, правові передумови якого передбачені ст. 49 Договору про ЄС [1]. Продовження цього шляху, який розпочався понад 30 років тому, був актуалізований в результаті підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році[2] і внесенням змін до преамбули Конституції України (1996) щодо незворотності євроінтеграційного курсу у січні 2019 року[3], відкриває нові можливості для економічного розвитку, зміцнення взаємних зв'язків з партнерами та підвищення рівня життя громадян, враховуючи запровадження європейських соціальних стандартів. Однак, існують як позитивні, так і негативні фактори, які можуть вплинути на утворення консолідованої позиції у державах-членах ЄС щодо прийняття України як повноправного члена цієї великої європейської родини.

Громадяни України позитивно налаштовані щодо процесу євроінтеграції (44% опитуваних – цілком позитивно, 42.6% - переважно позитивно), яка сприяє реалізації різних ініціатив, пов'язаних із приєднанням до ЄС. Так, за результатами соціологічного опитування,

що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 січня 2024 року в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні 84% респондентів підтримують вступ України до Європейського Союзу (не підтримують - 7% респондентів, а 8.3% опитуваних не змогли відповісти). Також 23.3% респондентів вважають, що вступ України до ЄС відбудеться впродовж наступних 1–3 років, 27.1% - протягом 3–5 років, 15% - протягом 5–10 років, що вважаємо середньозваженою відповіддю, яка відповідає загальновідомій практиці [4]. Вступ України до ЄС серед респондентів підтримують 91% жителів Західного регіону, 86% — Центрального регіону, 78% жителів Сходу та 74,5% жителів Півдня. Бачимо, що молодші за віком респонденти частіше підтримують вступ України до ЄС: частка зростає з 80% у найстаршій віковій (60 і більше років) групі до 89% серед тих, хто молодший 30 років.

Однак суспільний настрій може змінитися в залежності від результатів очікуваних реформ та запровадження нових норм у контексті *acquiscommunitaire*. Тому, для держави передусім важливо дбати про збереження довіри громадян до всієї системи управління шляхом ефективного впровадження змін та реформ.

Окрім підтримки євроінтеграції серед населення, велике значення має також ставлення держав-членів Європейського Союзу. На сьогоднішній день ми спостерігаємо загальну консолідацію всіх держав-членів ЄС[5], що проявляється не лише на європейському наднаціональному рівні, а й національному – у кожній державі-члені ЄС окремо.

Це проявляється насамперед у взаємній підтримці, фінансовій та військовій допомозі. Розпочате Росією повномасштабне вторгнення до України стимулювало «пробудження» всієї європейської спільноти [6]. Росія роками (десятиліттями) використовувала пропаганду, *deepfakes* та активні дії, щоб впливати на країни ЄС у сфері зовнішньої політики та не відмовлятися від залежності від російських енергоресурсів. Однак ситуація зазнала разючих змін, спровокованих повномасштабним вторгненням, починаючи з 24 лютого 2022 року, і зараз можна спостерігати появу та посилення жорсткої, радикальної (часом непримиренної і контрастивної) риторики щодо Росії.

Проте існують фактори, які негативно впливають на перспективу прискореного вступу України до Європейського Союзу. Останнім часом спостерігається збільшення кількості держав із Західних Балкан, які активно і давно виражають бажання стати повноправними членами ЄС, враховуючи стан виконання ними передумов («Копенгагенських критеріїв») і розпочаті переговори про вступ до ЄС (Албанія з липня 2022 р., Північна Македонія з березня 2022 р., Сербія та Чорногорія з червня 2012 р.). Щодо Боснії і Герцеговини, то 12 березня 2024 року Комісія ЄС запропонувала Європейській Раді розпочати переговори з нею про вступ до ЄС, враховуючи нестабільну політичну ситуацію в державі та інші виклики, але дата початку переговорів ще невстановлена.

Такі події (масштабне розширення на Західні Балкани) можуть викликати виникнення конфліктів та непорозумінь серед держав-членів Європейського Союзу щодо підтримки України та перспективи її прискореного вступу до ЄС. Враховуючи ці виклики, Україна продовжує виконувати вимоги, передбачені Угодою про асоціацію. Відповідно до Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2023 рік прогрес за 2023 рік – 88% (загальний прогрес протягом 2014–2024 р.р. становить 77%)[7]. Позитивні результати цих зусиль підтверджують впевненість держав-членів ЄС та громадян України в необхідності та реальності долучення України до європейського простору.

Наведені позитивні та негативні фактори, які впливають на можливість вступу України до Європейського Союзу у середньостроковій перспективі, чітко відображають ситуацію. Україна повинна не лише дотримуватися всіх передумов для повноцінного вступу, а й вміти продемонструвати здатність закріплювати досягнуті результати на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями, 07.02.1992, 25.03.1957. Офіційний вісник Європейського Союзу від 30.03.2010 – 2010 р., / С 83 /, стор. 1
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 27.06.2014. Офіційний вісник України від 26.09.2014 – 2014 р., № 75, том 1, стор. 290, стаття 2125
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), Закон України № 2680-VIII від 07.02.2019. Офіційний вісник України від 05.03.2019 – 2019 р., № 18, стор. 7, стаття 611
4. Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну. Ставлення до іноземних держав, міжнародних організацій та політиків, до вступу України до Європейського Союзу (січень 2024 р.), Центр Разумкова, у (<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-2024r>)
5. Alexander Duleba, (2022). Differentiated European Integration of Ukraine in Comparative Perspective. East European politics and societies, 2, 359-377. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000656013100001>
6. Dorosh L., Ivaschenko O., Turchyn Y. (2021) Foreign Policy of Ukraine (pp. 199–214) Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House.
7. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2023 рік, Урядовий портал, 20.03.2024 (<https://www.kmu.gov.ua/news/opublikovano-zvit-pro-vykonannia-uhody-pro-asotsiatsiiu-mizh-ukrainoiu-ta-ies-za-2023-rik>)

Наталія СТЕЦЮК

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1. В умовах воєнного стану, який оголошено в Україні з початком повномасштабного військового вторгнення РФ у лютому 2022 року [4], надзвичайно важливим було й залишається надалі збереження демократії та забезпечення демократичного розвитку країни. Останнє, безперечно, матиме визначальне значення для цивілізаційного розвитку країни також і по закінченню воєнного стану як такого. Саме тому, інститут «політичних виборів» для демократичної держави є не тільки неоціненним благом, а й дієвим інструментом відновлення режиму конституційного правопорядку та соціальної справедливості в державі. Звідси, такий режим мав би настати і в Україні після закінчення російсько-української війни, саме тому, такими зрозумілими є значні соціальні очікування громадян України на збереження та дальший розвиток після війни демократичних засад сучасної Української держави та проведення у конституційно передбачені строки загальнонаціональних (парламентських і президентських) та місцевих виборів [6].

2. Як відомо, відповідно до конституційних приписів, чергові вибори Верховної Ради України мали б відбутися ще 29 жовтня 2023 р. («в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України»), а Президента України - 17 березня 2024 р. («в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України»)[2]. Однак, із початком 24 лютого 2022 року повномасштабної військової агресії РФ проти України та

запровадження через це в Україні воєнного стану, проведення таких виборів стало неможливим. Адже, положеннями ст.19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» прямо передбачено, що «в умовах воєнного стану забороняються проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування» [5].

3. За умови скасування воєнного стану в Україні об'єктивно настане можливість проведення як загальнонаціональних, та і місцевих виборів. Однак, організація перших повоєнних виборів буде значно утруднена низкою об'єктивних обставин і потребуватиме наявності своєрідного підготовчого (чи радше перехідного) періоду. Метою останнього, насамперед, буде відновлення режиму демократичного правління в країні, вирішення безпекових питань для всіх без виключення учасників виборчого процесу.

4. Серед нових викликів та проблем в організації та проведенні виборів в Україні, породжених російською війною, значними насамперед є масова міграція населення в середині країни та його виїзд за межі держави, мобілізація і значне збільшення кількості військовослужбовців, наявність нових тимчасово окупованих територій, насильницька зміна російськими окупантами складу населення на тимчасово окупованих територіях та інше[1]. При цьому, пропозиції щодо можливої організації та проведення т.з. «електронного голосування» або «голосування поштою» громадянами України, які перебувають за кордоном на перших повоєнних виборах видаються передчасними, оскільки саме такі організаційні форми голосування не можуть бути гарантовані від втручання в них сторонніх осіб, а також від масових фальсифікацій [3]. Крім того, події що відбулися в країні після початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. створили виклики, які не враховуються існуючою нормативно-правовою базою організації та проведення виборів, а також передбаченими нею інституційними та організаційними механізмами. У зв'язку з цим, очевидними є наступні організаційні та правові проблем проведення виборів такі як виконання вимог постійного проживання в Україні кандидатами на різних виборах, особливості ведення та використання Реєстру виборців, організація голосування на загальнодержавних виборах за межами країни, організація голосування військовослужбовців, брак достатньої кількості підготовлених членів виборчих комісій різних рівнів, враховуючи надто ускладнену виборчу систему для парламентських виборів. Окремого вирішення також потребуватиме питання щодо принципової можливості проведення перших повоєнних виборів на деокупованих в майбутньому територіях України.

5. Враховуючи перспективи набуття в майбутньому Україною повноправного членства у Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, в Україні з часом об'єктивно повстане потреба реформування національного виборчого законодавства. Останнє, насамперед, стосуватиметься узгодження положень Конституції України з європейським *aqui* в частині надання виборчих прав громадянам інших держав – членів Європейського Союзу та, ймовірної, імплементації положення статті 19 Договору про заснування Європейської Спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ключковський Ю., Венгер В. Передумови та виклики для організацій й проведення виборів у післявоєнний час. Дослідження з оцінки ситуації. Липень, 2022. URL: <https://rm.coe.int/ua-organisation-and-holding-of-elections-in-post-war-ukraine-net-2768-1680a8e998>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/#Text>; див. статті 77, 103.
3. Парламентські вибори 2023: бути чи не бути?"(дискусія в Центрі Разумкова). URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/parlamentski-vybory-2023-but-y-chy-ne-but-y-dyskusiia-v-tsentri-razumkova>

4. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні". Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>

5. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст.250

6. Стецюк Н. Вибори і виборче право після війни: проблеми реалізації. – В зб.: Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення: матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди Дня Конституції України (23 червня 2023 року): ел. Збірник / Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023, С.86-87. URL:https://drive.google.com/file/d/1K5Eb94hxDex_sPUdabZ5V3abnqFI2uFB/view

Мар'ян БЕДРІЙ

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
докторант кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

ЗВИЧАЙ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Правовий звичай у сучасних державах Континентальної Європи займає, як правило, субсидіарну позицію серед джерел чинного права. Ця тенденція спостерігається у тому числі в Республіці Польща. Однак у сусідній державі функціонування звичаю в правовій системі у цілому є ефективнішим, ніж в Україні. З-поміж причин такої різниці вагомою видається діяльність відповідних органів держави та недержавних організацій. Безперечно, велике значення для ідентифікації місця звичаю в правовій системі Республіки Польща має практика її Конституційного Суду (Конституційного Трибуналу).

Вперше стислий огляд рішень Конституційного Суду Республіки Польща, присвячених звичаю, у 2013 р. виконав професор Ягеллонського університету Г. Ковальський [1, s. 176-177]. Натомість у даній публікації досліджуються як аналізовані ним рішення, так і нова практика Конституційного Суду Республіки Польща, яка ще не становила предмету дослідження в частині звичаєвого права. Зокрема у рішенні від 28 жовтня 2010 р. Польський орган конституційної юрисдикції зазначив наступне: «необхідно пам'ятати, що формулюючи правові приписи, законодавець враховує звичай або традицію, що стосується відповідної сфери суспільного життя» [2]. У такий спосіб Конституційний Суд Республіки Польща визнав важливе значення звичаю в ході законотворчості.

Цікавими видаються рішення Конституційного Суду Республіки Польща, в яких він порівнює (2021 р.) юридичну чинність як джерел права положень, що містяться в рішеннях Суду (Трибуналу справедливості) Європейського Союзу, зі звичаями [3]; та визнає (2016 р.) «усталеним судовим звичаєм» незалежність судді Конституційного суду і можливість висловлення ним окремої думки від свого імені [4]. У першому випадку Конституційний Суд не побачив достатніх підстав для визнання рішень Суду Європейського Союзу судовими прецедентами [3], а в другому – наголосив, що ці норми вже становлять звичаєве право незалежно від того, чи будуть зафіксовані в законі [4]. До слова, відповідні норми все ж таки в польському законі про Конституційний Суд присутні (про незалежність судді – ст. 23 і 28; про окрему думку – ч. 2 ст. 99) [5]. Натомість тривала дискусія щодо недостатньої повноти висвітлення відповідних понять у законі.

У рішенні Конституційного Суду Республіки Польща від 1 березня 2010 р. йдеться про те, що «навіть якщо б існувала норма, яка відповідала би критеріям визнання її звичаєвим правом, то в системі встановленого (континентального – М. Б.) права, а такою, безсумнівно, є польська система, немає місця для звичаєвого права, що утворене всупереч нормам законодавства. [...] Не допускаються модифікації чи скасування звичаєвим правом положень, які містяться в актах законодавства, що є джерелами чинного права у розумінні ст. 87 Конституції, а також незастосування цих правових актів з огляду на звичаєве право» [1, s.

177]. Отже, Конституційний Суд Республіки Польща гарантував домінування нормативних приписів актів законодавства над правовими звичаями. З іншого боку, наведене рішення можна розуміти так, що норми звичаєвого права діють у польській правовій системі, але не можуть змінювати чи скасувати зміст нормативно-правових актів.

Практиці Конституційного Суду Республіки Польща відомі не тільки посилення на звичай загалом, але і вказівки безпосередньо на конституційний звичай. Так, у рішенні від 24 березня 2004 р. Конституційний Суд постановив, що «поняття поправки варто визначати шляхом системного та функціонального тлумачення самої Конституції (з урахуванням усталених звичаїв і парламентської практики)». До конституційного звичаю звернувся провідний правознавець і авторитетний суддя М. Саф'ян (у 1998-2006 рр. – голова Конституційного Суду Республіки Польща) в окремій думці щодо рішення Конституційного Суду від 24 червня 2002 р., зауважуючи наступне: «найважливішими спірним пунктом залишається питання про поняття матерії закону, в межах якого можуть подаватися сенатські поправки. Існування розбіжностей у цьому пункті важко визнати справою випадку або виключно суб'єктивних поглядів, адже вони є наслідком об'єктивних інтерпретаційних труднощів [...], певного обсягу неврегульованості та невизначеності, в якому найдоцільнішим видається покладення акценту на практику, що поступово формується, чи конституційний звичай» [1, s. 176-177].

У рішенні від 20 червня 2017 р. Конституційний Суд Республіки Польща підтвердив існування звичаю, згідно з яким квоту двох членів у Крайові раді судівництва від адміністративних судів заповнюють по одному члену Найвищий адміністративний трибунал і адміністративні суди першої інстанції. Орган конституційної юрисдикції наголосив, що цей звичай сформувався з 2004 р., коли запрацювала реформована двохінстанційна система адміністративного судочинства в Польщі [6].

Разом з тим, не варто думати, що Конституційний Суд Республіки Польща відноситься прихильно до цілком усіх звичаїв, які існують в суспільстві. Деякі з них він визнав недоцільними чи незаконними, а тому відмовив їм у юридичній чинності. Так, у постанові від 19 липня 2016 р. він звернув увагу на те, що окружний суд піддав сумніву можливість процесуального представництва у судовій справі представника господарського товариства [7]. Польське законодавство дозволяє статутне представництво господарських товариств, а серед документів, які його підтверджують, вказує витяг із Крайового судового реєстру – ст. 68 Кодексу цивільного провадження [8].

Натомість законодавство не визначило строку дійсності такого витягу. У юридичній практиці усталився звичай, що він вважається дійсним упродовж двох місяців. Однак Конституційний Суд Республіки Польща визнав вказаний звичай (з невідомих причин він названий у постанові «торговим звичаєм») таким, який не повинен братися судами до уваги, оскільки він не має достатніх юридичних підстав і зменшує можливості щодо доступу до правосуддя [7].

Таким чином, практика органу конституційної юрисдикції відіграє важливу роль для визначення місця звичаю в правовій системі Республіки Польща. Конституційний Суд цієї держави в ході здійснення своєї компетенції не обмежується конституційними звичаями, а надає свою правову оцінку звичаєвим нормам і усталеним практикам усіх галузей польського права. Важливо відзначити, що згаданий орган визнав велике значення звичаю як матеріалу законотворчості та заперечив можливість домінування звичаю над законом. Як видається, виважена, відповідальна та кваліфікована позиція Конституційного Суду Республіки Польща стосовно правого звичаю повинна стати взірцевою для правових систем Східної Європи (зокрема й України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kowalski G. M. Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce (XVI–XVIII w.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. 202 s.

2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 października 2010 r. P 25/09 (Zasady przyznawania zasiłku pogrzebowego). URL: <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswglrrguydenryhe4dg>.

3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 października 2021 r. K 3/21 (Ocena zgodności z Konstytucją RP wybranych przepisów Traktatu o Unii Europejskiej). URL: <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswglrtgy3tknjxheydc>.

4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 sierpnia 2016 r. K 39/16 (Ocena konstytucyjności ustawy z dnia 22 lipca 2016 r. O Trybunale Konstytucyjnym). URL: <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswglrtguytimjzga3ds>.

5. O Trybunale Konstytucyjnym: ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001064/U/D20151064Lj.pdf>.

6. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 czerwca 2017 r. K 5/17 (Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa). URL: <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswglrtgy3dknbvg4zto>.

7. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lipca 2016 r. P 112/15 (Umorzenie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym). URL: <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswglrtgq3dimbzguydg>.

8. Kodeks postępowania cywilnego: ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf>.

Вікторія СПАСЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Приписи статті 59 Конституції України закріплюють, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [1]. Реалізація зазначеного права забезпечує доступ громадян до якісної безоплатної правничої допомоги та сприяє наближенню національної системи безоплатної правничої допомоги до європейських стандартів.

Згідно з приписами ч. 3 ст. 16 Кодексу адміністративного судочинства України безоплатна правнича допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги [2]. Відтак закон України «Про безоплатну правничу допомогу» встановлює, що право на безоплатну правничу допомогу визначається як гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правничу допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правничу допомогу у випадках, передбачених цим Законом [3].

Право на правничу допомогу розглядається як загальне право, що покликане забезпечити правовий захист прав людини в адміністративному судовому та інших процесах та здійснюється у формі: надання юридичних консультацій і роз'яснень, у тому числі безоплатних, складання заяв, скарг та інших документів, що мають юридичну силу, здійснення представництва в суді та інших державних органах [4, с. 108].

Варто звернути увагу, що пункт 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) гарантує право на правову допомогу в цивільному (некримінальному) провадженні. Це дозволяє особам отримати доступ до правосуддя незалежно від їхніх фінансових можливостей. Так, у справі «Ейрі проти Ірландії» (Airey v. Ireland) заявниця звернулася з заявою щодо окремого проживання зі своїм чоловіком, але не змогла отримати наказ суду,

оскільки за відсутності безоплатної правової допомоги вона не могла дозволити собі витрати на адвоката. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) підтвердив, що, хоча п. 1 статті 6 ЄКПЛ чітко не передбачає правової допомоги в цивільному процесі, держави можуть її надавати, якщо така допомога необхідна для забезпечення ефективного доступу до суду. Це не стосується всіх справ щодо цивільних прав та обов'язків, багато залежить від конкретних обставин кожної справи. У цій справі відповідними факторами на користь безоплатного надання правової допомоги були: складність процедури та питань права; необхідність встановлення фактів на основі експертних свідчень та допиту свідків; справа стосувалася спору подружжя, що включало емоційну складову, відтак суд визнав порушення статті 6 ЄКПЛ [5, с. 61].

У контексті надання безоплатної правничої допомоги в адміністративному судочинстві слід також зупинитися на перевірці фінансового стану особи (фінансовий тест) та суті справи (субстантивний тест) [6, с. 97]. Держави можуть вирішувати, чи буде надання правової допомоги в інтересах правосуддя, беручи до уваги: важливість справи для особи; складність справи; спроможність особи себе представляти. Так, як приклад застосування фінансового та субстантивного тесту є справа «МакВікар проти Сполученого Королівства» (McVicar v. the United Kingdom). Так, заявник опублікував статтю, у якій припустив, що відомий спортсмен вживає допінг-препарати. Спортсмен звинуватив його в наклепі. Заявник, який не мав представника, програв справу та мав сплатити витрати, пов'язані з судовим розглядом, він поскаржився до ЄСПЛ, що відсутність правової допомоги становила порушення його права на доступ до суду. ЄСПЛ постановив, що обов'язковість юридичного представництва залежить від конкретних обставин справи і, зокрема, від того, чи змогла б ця особа належним чином і задовільно представити свою справу без допомоги юриста. Принципи, які застосовувалися до відповідача в цій справі, були ідентичні тим, що застосовувалися до справи «Ейрі проти Ірландії» (Airey v. Ireland). Позов щодо наклепу був поданий до Високого суду відносно багатою та відомою особою. Заявник повинен був викликати свідків і досліджувати докази в ході судового розгляду, який тривав більше двох тижнів. З іншого боку, він був добре освіченим і досвідченим журналістом, який був би здатний формулювати переконливі аргументи в суді. За таких обставин Суд не визнав порушення п. 1 статті 6 ЄКПЛ [5, с. 66].

З огляду на викладене, можна підсумувати, що наразі існує потреба у визначенні, а відтак – закріпленні на рівні національного законодавства з урахуванням європейського досвіду критеріїв, на підставі яких буде вирішуватися питання можливості отримання безоплатної правничої допомоги в адміністративному судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996 р. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005. Урядовий кур'єр. 2005. № 153.
3. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. Голос України. 2011. № 122.
4. Капля О. Забезпечення права на правову допомогу як принцип адміністративного судочинства. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 8. С. 107-111.
5. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Агенція Європейського Союзу з основних прав і Рада Європи, Люксембург 2016 рік. 236 с.
6. Спасенко В. О. Забезпечення права на безоплатну правничу допомогу в адміністративному судочинстві. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 2. С. 96-98.

Олена РОМЦІВ
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПО ПІДГОТОВЦІ УКРАЇНИ ДО ВСТУПУ В ЄС

Вступ до ЄС вимагає від країни-кандидата великих обсягів адаптаційних реформ, які охоплюють різні сфери, від правосуддя та економіки до освіти та охорони здоров'я. Це може бути надзвичайно складним завданням, вимагаючи від уряду та суспільства великої робочої сили та ресурсів. Зовнішні фактори, такі як геополітичні конфлікти чи відносини з сусідніми країнами, можуть вплинути на процес вступу. Ситуація в регіоні та співробітництво з іншими країнами можуть мати великий вплив на успіх інтеграції.

Попри ці виклики, вступ до Європейського Союзу може принести значну користь, включаючи економічний розвиток, політичну стабільність та покращення якості життя громадян. Важливо вирішувати ці проблеми та долати труднощі з врахуванням тої перспективи, яку надає членство в Європейському Союзі.

Реформи та їх вплив є невід'ємною частиною процесу вступу країн до Європейського Союзу. Ці заходи створюють фундамент для гармонізації законодавства країни з європейськими стандартами і нормами, а також сприяють покращенню рівня життя громадян та стабільності суспільства. Одним з ключових аспектів реформ є економічні зміни. Країни, що прагнуть вступити до Європейського Союзу, зазвичай впроваджують реформи, спрямовані на лібералізацію ринків, покращення підприємницького клімату та боротьбу з корупцією. Ці заходи сприяють створенню стабільної економіки, залучають іноземні інвестиції та сприяють економічному розвитку. До інших важливих аспектів, що піддаються реформуванню, входять правові та судові сфери життя держави. Ці реформи спрямовані на покращення судової системи, забезпечення прав людини та правову стабільність. трансформації у цих сферах сприяють збільшенню довіри до системи правосуддя та зниженню рівня корупції. Крім того, реформи у галузі освіти та охорони здоров'я також мають вагомий вплив на суспільство. Покращення доступу до вищої освіти, підвищення якості освіти та реформи у сфері охорони здоров'я покращують якість життя громадян і забезпечують більший капітал для розвитку країни.

Безумовно, перед країнами, що прагнуть вступити до Європейського Союзу, відкриваються цікаві перспективи, проте в процесі інтеграції вони стикаються з численними викликами і мають перед собою цікаві перспективи у процесі інтеграції. Розглянемо деякі з них, зокрема, ті, що обумовлюють роботу органів влади України [1].

- Системні реформи. Один з найважливіших викликів, що полягає в проведенні системних реформ у багатьох сферах, включаючи правосуддя, антикорупційні заходи, охорону навколишнього середовища тощо. Ці реформи часто потребують великих зусиль та часу для впровадження і вони є необхідними для гармонізації з європейськими стандартами.

- Економічні виклики. Вступ до ЄС передбачає вільний рух товарів, послуг та капіталу, що створює конкуренцію на ринку та вимагає адаптації місцевих економік. Органи влади повинні розвивати стратегії для підвищення конкурентоспроможності національних підприємств та залучення іноземних інвестицій.

- Політичні виклики. Процес інтеграції може бути супроводжений політичною нестабільністю та опозицією з боку деяких груп населення. Органи влади повинні забезпечити широку підтримку громадськості та створити політичний консенсус щодо вступу до ЄС.

- Зміна культурного та інституційного середовища. Вступ до ЄС передбачає зміну культурного та інституційного середовища країни. Органи влади повинні стимулювати цей

процес, зберігаючи національну ідентичність та сприяючи адаптації до європейських стандартів.

Незважаючи на виклики, вступ до ЄС має численні переваги для країн та їхніх громадян. Це включає в себе доступ до великого європейського ринку, фінансову підтримку, можливості для співпраці в різних сферах, а також покращення стандартів життя та прав людини. Успішний вступ до ЄС може стати джерелом розвитку, стабільності та благополуччя для країни та її громадян.

Процес вступу до Європейського Союзу може бути супроводжений різними проблемами і труднощами, які вимагають серйозного вирішення з боку країни-кандидата. Так, вступ до ЄС може поглибити політичні конфлікти та призвести до політичної нестабільності в країні-кандидаті. Питання, пов'язані з інтеграцією, такі як реформи, зміна законодавства та взаємовідносини з іншими країнами, можуть викликати суперечки та розкол в політичних партіях та суспільстві. Підготовка до вступу до ЄС може вимагати значних економічних реформ, які можуть бути болісними для економіки країни. Це включає в себе лібералізацію ринків, скасування пільг та субсидій, а також адаптацію до конкуренції на європейському ринку [2].

Країни-кандидати часто стикаються з проблемами у сферах корупції та недотримання прав людини. ЄС вимагає від країн-кандидатів вживати рішучих заходів для боротьби з цими явищами та забезпечити дотримання європейських норм і стандартів. Національні громадяни можуть висловлювати опір стосовно інтеграції до ЄС, особливо у випадках, коли зміни вимагають великих жертв або здаються занадто радикальними. Громадські протести та опозиція можуть стати серйозними перешкодами на шляху до вступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кров, піт та дипломатія: яким був шлях України у кандидати на вступ до ЄС. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/252996-krov-pit-ta-diplomatiaakim-buv-slah-ukraini-u-kandidati-na-vstup-do-es/> (дата звернення: 15.03.2024)

2. Коломієць Д. Україна – ЄС: що ми маємо зробити у статусі кандидата і коли можливий вступ в Євросоюз. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/253476-ukraina-es-so-mi-maemo-zrobiti-u-statusi-kandidata-ikoli-mozlivij-vstup-v-evrosouz/> (дата звернення: 15.03.2024).

Олександра БЕЛІЧЕНКО

докторка філософії у галузі права,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Святослав ОБРЕМБАЛЬСЬКИЙ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Конституціоналізм утверджує конституцію як ключовий правовий документ, що забезпечує розділення влади, обмеження повноважень владних структур і встановлення правових гарантій для громадян. Це сприяє стабільності та передбачуваності управління державою. Конституція України встановлює керівні принципи функціонування уряду, гарантує його незалежність та дає депутатам можливість законодавчої ініціативи та контролю над виконавчою владою [1, с. 165].

Конституціоналізм в Україні не обмежується виключно західною правовою традицією. Адже це цілісний процес формування правопорядку, що включає гарантії прав і свобод людини, а також організацію влади з урахуванням збалансованих повноважень, що є характерним явищем як для західної, так і для вітчизняної правової традиції. Ці аспекти

спільні для конституційної системи України та ліберально-демократичного конституціоналізму.

Український конституціоналізм на різних щаблях своєї еволюції враховував історичні політико-правові концепції та досягнення світової конституційної думки, проте водночас мав свою власну специфіку і був різноплановим як за формами прийняття конституцій та інших законодавчих актів, так і за наповненням [2, с. 62].

Витоки конституціоналізму певного соціуму, що формує державу, обумовлені різноманітними детермінантами розвитку суспільних процесів. Згідно з природно-правовим підходом, який відзначений в праці «Про дух законів» Ш.-Л. Монтеск'є, характер конституціоналізму окремого соціуму, що складається у державу, визначається природою, кліматом, особливостями рослинного і тваринного світу, оскільки вони впливають на менталітет цієї спільноти та народу [3].

Конституція України має свої глибокі коріння: при вивченні її витоків треба відзначити наявність та фундаментальний вплив «Руської правди», «Литовських статутів», а також законодавчих актів періоду Гетьманщини, таких як «Березневі Статті» та інші. Ці документи, які поклали правові основи для функціонування України, ставили її на один рівень з іншими європейськими державами. Особливе значення в цьому контексті має Конституція Пилипа Орлика 1710 року, де вже тоді були визначені основні принципи будівництва демократичної держави. Даний документ можна вважати таким, що випереджав свій час не на одне століття, адже вже тоді було вказано про розподіл влади на три гілки. Багато вважає, цю конституцію одним із «якорців» української ідентичності [4].

Під час Української революції 1917–1921 років процес утворення конституції розпочався невдовзі після проголошення Першого універсалу Центральної Ради. А у 29 квітня 1918 року Центральна Рада ухвалила Конституцію Української Народної Республіки, в якій УНР була проголошена суверенною державою, «самостійною і незалежною від будь-яких інших влад».

Державотворчі процеси у той період були зупинені тривалою окупацією українських територій сусідом зі сходу. В Радянському Союзі, де авторитаризм і тоталітаризм досягли екстремальних масштабів, протягом лише кількох десятиліть було створено значну кількість основних законів, яких в цивілізованих країнах могло б бути достатньо на тисячоліття. Проте всі ці закони лише формально декларували демократичні цінності, за якими стояла нова імперія, що виявилася набагато жадливішою, ніж попередні.

Першу радянську Конституцію України ухвалили у березні 1919 року, і вона була копією Конституції російської федерації. Ця конституція мала символізувати світле майбутнє, проголошуючи диктатуру пролетаріату та повну солідарність з іншими радянськими республіками для спільної боротьби за перемогу світової комуністичної революції. Після створення СРСР у 1922 році була прийнята загальносоюзна Конституція в 1924 році. Нову Конституцію УСРР було оформлено на XI Всеукраїнському з'їзді рад у 1929 році [5].

У Радянському Союзі система джерел права була головним чином доктринальною, адже фактично головним джерелом права стало марксистсько-ленінське розуміння права (або, точніше, вульгаризований марксизм, який відображався у працях Леніна та Сталіна). Розпад СРСР означав також крах основного закону, який, незважаючи на всі різноманітні висловлювання, закріплював тоталітаризм і не був придатним для створення правового та демократичного суспільства.

На характер конституційної системи та конституціоналізму в Україні суттєво впливає той факт, що протягом тривалого періоду, більше ніж 350 років, Україна була частиною росії.

Сучасний конституційний процес в Україні нерозривно пов'язаний з відновленням української державності. Формування Конституції розпочалося з прийняття Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року. Процес створення українського законодавства

набув інтенсивності після краху радянської тоталітарної машини та прийняття Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року [5].

Результати Всеукраїнського референдуму підтвердили підтримку проголошення незалежності України, і більшість країн світу визнали її суверенність. Це призвело до актуалізації питання про прийняття Основного закону. Проте, конституційний процес значно затягнувся через протистояння між президентом та парламентом. Однак, о 09:18 28 червня 1996 року Україна отримала свою “рідну” Конституцію, яка закріпила правові основи держави, її суверенітет і територіальну цілісність, а також основні права і свободи громадян. На першому місці тепер стоїть людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, безпека, які визнаються найвищими соціальними цінностями. Одним із ключових положень стала 5 стаття, що визначає, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» [6].

У конституційній доктрині України переважає підхід, який ставить парламент в центр управління на противагу активності конституційних судів у забезпеченні верховенства конституції. Проте слід зазначити про погляди, які підкреслюють важливість міцної ролі конституційної юстиції як основи конституційного порядку. Це свідчить про наявність певної тенденції в конституційній традиції України, яка в цілому спрямована на європейську модель ролі права і держави в суспільному житті.

Західна правова традиція ставить у центр уваги підпорядкування політики праву, що накладає відповідні обов'язки на органи державної влади. Принцип верховенства права визначає, що ефективність владних рішень перш за все оцінюється за здатністю гарантувати права людини й основні свободи. Від адміністрації вимагається забезпечення належної якості управлінських рішень та доступу до справедливого і безпереднього суду в сфері правосуддя [7, с. 116].

Проте конституційна традиція України має свою унікальність, що обумовлено складними етапами формування національної державності. Вона відображає соціальні цінності, які стали об'єктом консенсусу у суспільстві, і їх втілення через політичні заходи, спрямовані на забезпечення їхньої неперервності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крусян А. Р. Конституційна законність у системі сучасного конституціоналізму. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 25. 2005. С. 164-167.
2. Дмитрик А. Б. Сутність конституції як прояв установчої влади українського народу в контексті конституціоналізму. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.) / упор. А. І. Годяк. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 61-64.
3. Монтеск'є Ш. Л. Про дух законів: хрестоматія. Київ, 2008. URL: <http://pid.atwebpages.com/geopolitika-hrestomatiya-burlakov.html> (дата звернення: 12.03.2024 р.)
4. Конституція Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 р. URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 12.03.2024 р.)
5. Підвалини української Конституції. URL: <https://polinfo.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2024 р.)
6. Конституція України: Основний закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024 р.)
7. Ковальчук В.Б. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. Право України. № 7. 2023. С. 115-127.

Ірина ПЕРІВ

асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Ірина ПАРФЕНЮК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РІВНОПРАВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРУ УКРАЇНИ

Група рівності у правовій системі координат передбачає рівність прав і обов'язків всіх громадян, ідентичний для всіх простір соціальної свободи. Категорія правової рівності містить також однаковий ступінь відповідальності осіб перед законом, що нівелює їхні фактичні відмінності в соціальному стані, матеріальному стані тощо. Прогрес у досягненні гендерної рівності є ключовим маркером демократичних перетворень.

З моменту здобуття незалежності українське громадянське суспільство прагне посилити голоси та спроможність груп, які виступають за рівність. Гендерна нерівність та структурні бар'єри існують у багатьох сферах, відводячи жінкам та чоловікам їх традиційні соціальні ролі та обмежуючи жінок у можливостях користуватися своїми основними правами. Моніторинг і дослідження вказують на те, що прогрес щодо політичної участі жінок, доступ до правосуддя та викорінення гендерних стереотипів відбувається дуже повільно. Війна Росії проти України також ускладнює спроби подолати давні структурні проблеми та стереотипи. Але вона призвела до конкретних кроків у створенні нових ролей для жінок у збройних силах та посиленні постконфліктної допомоги ветеранам та їхнім сім'ям.

Гендерний дискурс актуалізувався в Україні, особливо в контексті євроінтеграційних прагнень країни. Україна перебуває на дуже важливому етапі руху до своїх стратегічних цілей. Гендерна рівність - одна з важливих цінностей у Європейському Союзі. Вона має бути наскрізно присутня у наших законах, правилах і процедурах. Дотримання формальних зобов'язань і формалістичний підхід, далеко не забезпечує і не гарантує досягнення задекларованого результату.

Реалії європейської інтеграції України вимагають глибокого аналізу та порівняння правових, економічних, соціальних та інших вимірів нашої держави з параметрами ЄС, а також оцінки їх відповідності принципам європейської інтеграції.

У новій Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 роки, зазначається, що в багатьох сферах було досягнуто прогресу, і правовий статус жінок у Європі, безсумнівно, покращився за останні десятиліття, ефективна гендерна рівність все ще далека від реальності [1]. Як заявив Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй (ООН) на відкритті 67-ї Комісії зі становища жінок (CSW/КСЖ): «Гендерна рівність віддаляється. ООН Жінки стверджує, що з нинішнім темпом нам чекати ще 300 років» [2].

Ми вважаємо, що законодавче закріплення гендерної рівності в Україні стало більше результатом впливу міжнародних інституцій, ніж усвідомленою потребою. Тому, підписавши цілу низку міжнародних документів як універсального, так і регіонального рівня, наша держава зобов'язалася просувати гендерну рівність як рушійну силу сталого розвитку країни на шляху до євроінтеграції.

1 листопада 2022 року в Україні набула чинності Стамбульська конвенція. Цей документ, повна назва якого «Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству», охоплює найширший перелік міжнародних правових питань щодо гендерного насильства. Ратифікація конвенції знаменує, що вона стає частиною національного законодавства нашої держави, тобто Україна визнає та підтримує мету конвенції, а саме – захист жінок від усіх форм насильства, недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке вчинено також стосовно чоловіків і дітей (хлопців та дівчат). Варто зауважити, що

ратифікація конвенції була серед умов для надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу.

Політика, спрямована на подолання соціальної та гендерної нерівності, має вирішальне значення для забезпечення сталого відновлення України. У Плані дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» [3] є окремий пункт: «сприяння гендерній рівності та боротьби з насильством щодо жінок». Мету окреслено як: сприяти гендерній рівності та рівним правам жінок і чоловіків, дівчат і хлопців як у воєнний, так і післявоєнний період, надавати підтримку особам, які постраждали від насильства проти жінок і дівчат, включно з переміщеними особами й особами, які повертаються до місць свого проживання, в Україні.

Також зазначено заходи, які повинні сприяти досягненню мети. Серед них: підтримувати органи державної влади України в частині реалізації Стратегії Ради Європи щодо забезпечення гендерної рівності на 2018-2023 роки та Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), надавати технічну допомогу в частині розширення врахування гендерної проблематики під час розробки політики, прийняття рішень і надання послуг на національному та регіональному рівнях з метою усунення довгострокових наслідків конфліктів і насильства. Зміцнювати спроможність українських державних службовців, органів прокуратури та правоохоронних органів у питаннях сприяння гендерній рівності та боротьби з насильством щодо жінок за допомогою розробки тематичних тренінгів, поширення відповідних курсів HELP, індивідуального навчання та партнерських програм, приділяючи особливу увагу вразливим групам населення й особам, які постраждали від війни[3].

Поглиблювати розуміння європейських і міжнародних стандартів у галузі гендерної рівності та насильства щодо жінок серед державних службовців, працівників правоохоронних органів, засобів масової інформації та широких верств населення. Підтримувати громадські організації, що захищають права жінок, у їхній боротьбі з насильством щодо жінок, сприянні гендерній рівності та підвищенні обізнаності про стандарти гендерної рівності та про Стамбульську конвенцію на загальнонаціональному й місцевому рівнях. А також надавати підтримку органам влади в частині усунення перешкод і проблем, частині доступу жінок до правосуддя[3].

У Заключних зауваженнях до дев'ятої періодичної доповіді України щодо виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок бере до уваги інформацію всебічне врахування гендерних аспектів у проекті Плану відновлення України та запровадження на державному та місцевому рівнях гендерно орієнтованого бюджетування [4]. Разом з тим Комітет із занепокоєнням зазначає про обмежене застосування державної політики щодо гендерної рівності та відсутність комплексних механізмів моніторингу та оцінки. Також наголошується на нездатності забезпечити врахування гендерної проблематики у стратегіях місцевого управління та відсутності на всіх рівнях державного управління механізму контролю за призначенням та роботою відділів з питань гендерної рівності та радників з гендерних питань. Також, відповідно до зауважень, існує ризик того, що в умовах триваючої війни досягнення у сфері гендерної рівності будуть зведені нанівець, враховуючи недостатність ефективних механізмів координації, здатних забезпечити застосування у поточних програмах гуманітарної допомоги та майбутніх зусиллях з відновлення підходу, що базується на гендерній рівності [4].

Отже, уже неодноразово зазначалось, що українське законодавство здебільшого є гендерно нейтральним. У ньому не міститься положень, які б дискримінували представників обох статей. Окрім того, враховуючи український орієнтир на євроінтеграцію – вітчизняне законодавство проходить необхідний етап до приведення у відповідність згідно із чинними нормами та стандартами Європейського Союзу. Однак, зауважуємо, що успішна

імплементация залежить не тільки від декларативних норм, але й із їхнім застосуванням на практиці. Тобто, як вони реалізуються та, що насправді гарантують.

Хоч в Україні і ратифіковано безліч базових міжнародних норм, та все ж вони містять шаблонний характер. Оскільки в них охоплюється достатньо гнучкий спектр соціальних стандартів, які передбачені для держав із різними рівнями економічного та соціального розвитку. Також є поширеними явища ратифікації міжнародних договорів без внесення відповідних змін до українського законодавства. Ще одним недоліком є те, що наша держава не здійснює системного моніторингу виконання взятих міжнародно-правових зобов'язань, в тому числі в соціальній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gender Equality Strategy for the Council of Europe 2024-2029. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680ae569b

2. The Sustainable Development Goals Report. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>

3. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>

4. Заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України про виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://www.msp.gov.ua/files/gend_pol/zakl_zauv.docx

Дмитро НЕОФІТА

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ «ПРО УЧАСТЬ ІНОЗЕМЦІВ У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ» 1992 Р. У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Конвенція Ради Європи "Про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні" [1], що була ухвалена у 1992 році, є важливим міжнародним документом, спрямованим на захист прав іноземців у країнах-членах. Її ціль полягає у забезпеченні ефективної участі іноземців у суспільному житті на місцевому рівні, сприяючи їхній інтеграції та взаєморозумінню з місцевим населенням.

Імплементация положень цієї Конвенції у національне законодавство кожної країни-учасниці має велике значення для забезпечення захисту прав іноземців. Для більшості країн це вимагає уведення змін у законодавство та прийняття додаткових нормативних актів.

Процес імплементации положень Конвенції може включати такі кроки:

1. Аналіз сумісності з національним законодавством: Першим кроком є перевірка того, наскільки положення Конвенції відповідають національним законам та конституції країни.

Перший крок у процесі імплементации положень Конвенції у національне законодавство кожної країни-учасниці полягає в аналізі сумісності цих положень з національним законодавством. Цей етап має вирішальне значення, оскільки він визначає, наскільки необхідно вносити зміни до внутрішнього законодавства для відповідності міжнародним стандартам прав людини.

Під час аналізу відбувається детальне порівняння положень Конвенції з існуючими законами та конституцією країни. Важливо визначити, чи необхідно вносити зміни до національного законодавства для відповідності міжнародним стандартам, які встановлені у Конвенції.

Цей етап включає такі основні кроки:

1. Аналіз тексту Конвенції: Представники уряду, юристи та експерти з прав людини проводять докладний аналіз тексту Конвенції. Вони ретельно досліджують кожне положення, його зміст і зобов'язання, що випливають з нього.

2. Оцінка відповідності з національним законодавством: Порівнюються положення Конвенції з існуючими законами країни. Визначається, чи не суперечать вони чинним нормам, і якщо так, то які зміни потрібно внести.

3. Визначення потреб у внесенні змін: Ідентифікуються області, де потрібно внести зміни до національного законодавства для відповідності Конвенції. Це може включати удосконалення правових механізмів, встановлення нових нормативних актів або виправлення існуючих.

4. Консультації зі стейкхолдерами: Проводяться консультації з різними заінтересованими сторонами, такими як правозахисні організації, громадські групи, експерти з прав людини та інші. Їхні думки та рекомендації беруться до уваги при розробці змін до законодавства.

Цей перший крок створює фундамент для подальших дій з імплементації Конвенції у національне законодавство та забезпечує згоду між міжнародними стандартами та внутрішнім законодавством країни.

2. Уведення змін у законодавство: Якщо потрібно, уряд може розробити та прийняти нові закони або внести зміни до існуючих, щоб вони відповідали вимогам Конвенції.

Другий крок у процесі імплементації полягає в уведенні змін у законодавство для відповідності вимогам Конвенції. Це може включати прийняття нових законів або внесення змін до існуючих законодавчих актів. Для здійснення цього кроку потрібні наступні дії:

1. Підготовка законодавчих змін: Уряд або відповідні відомства проводять аналіз вимог Конвенції та визначають необхідні зміни в законодавстві. Це може включати створення нових нормативних актів або внесення поправок до існуючих.

2. Розробка законопроектів: Юридичні експерти та законодавці працюють над розробкою конкретних законопроектів, які відповідали б вимогам Конвенції. Це може включати створення нових статей, вилучення застарілих норм або зміну формулювань для відповідності міжнародним стандартам.

3. Публічне обговорення: Законопроекти або пропозиції щодо змін у законодавстві можуть бути оприлюднені для публічного обговорення та отримання відгуків від зацікавлених сторін, таких як громадські організації, правозахисні групи, експерти та інші.

4. Прийняття законів: Після обговорення та врахування публічних відгуків законодавчий орган (наприклад, парламент або конгрес) може прийняти закони або внести зміни до існуючих законів, які відповідали б вимогам Конвенції.

5. Виконання законодавчих змін: Після прийняття нових законів чи змін до існуючих вони набирають чинності. Уряд і відповідні відомства відповідають за їх виконання та введення в дію.

Цей крок важливий для забезпечення, щоб законодавство країни відповідало міжнародним стандартам прав людини, встановленим у Конвенції. Його успішне виконання допомагає забезпечити захист прав іноземців та забезпечити їм доступ до правової захисту та справедливості.

3. Створення додаткових нормативних актів: Уряд може прийняти додаткові нормативні акти, такі як постанови чи інструкції, щоб регламентувати конкретні аспекти виконання положень Конвенції.

Третій крок у процесі імплементації полягає в створенні додаткових нормативних актів, таких як постанови чи інструкції, для регулювання конкретних аспектів виконання положень Конвенції. Цей процес може включати наступні етапи:

1. Ідентифікація потреб: Уряд або відповідні відомства проводять аналіз інституційної та правової структури для визначення конкретних аспектів, які потребують додаткового регулювання для виконання положень Конвенції.

2. Розробка нормативних актів: Юридичні експерти та законодавці розробляють проекти постанов або інструкцій, які міститимуть конкретні правила, процедури чи вимоги, необхідні для виконання вимог Конвенції.

3. Обговорення та затвердження: Розроблені нормативні акти обговорюються на відповідних рівнях урядового апарату або парламенту. Після обговорення акти можуть бути затверджені відповідними органами влади.

4. Публікація та набрання чинності: Після затвердження нормативні акти публікуються і набирають чинності. Це може включати оприлюднення в офіційних газетах, порталах уряду або інших масових засобах інформації.

5. Моніторинг та виконання: Після набрання чинності уряд та відповідні органи здійснюють моніторинг за дотриманням нових нормативних актів та вживають заходів для їх виконання.

Цей процес дозволяє додатково регулювати та уточнювати правові норми для забезпечення ефективного виконання положень Конвенції та забезпечення захисту прав іноземців у країні-учасниці.

4. Створення механізмів контролю та виконання: Важливим етапом є створення механізмів контролю за виконанням положень Конвенції та забезпеченням доступу іноземців до судової системи у разі порушення їхніх прав.

Четвертий крок у процесі імплементації полягає у створенні механізмів контролю та виконання положень Конвенції. Цей етап може включати наступні дії:

1. Створення контролюючих органів: Уряд може створити спеціальні агентства, комітети або комісії, які будуть відповідати за контроль за виконанням положень Конвенції. Ці органи можуть мати повноваження проводити перевірки, розслідування та моніторинг за дотриманням прав іноземців.

2. Розробка процедур контролю: Контролюючі органи розробляють процедури та методи контролю за дотриманням положень Конвенції. Це може включати системи звітності, механізми звернень та скарг, а також проведення періодичних оглядів.

3. Забезпечення доступу до судової системи: У випадках порушення прав іноземців уряд повинен забезпечити їм доступ до судової системи для захисту їхніх прав та відшкодування завданої шкоди. Це може включати створення спеціалізованих судів або механізмів альтернативного врегулювання спорів.

4. Моніторинг та звітність: Контролюючі органи ведуть систематичний моніторинг за виконанням положень Конвенції та складають звіти про свою діяльність. Ці звіти можуть подаватися національним парламентам, міжнародним органам або громадськості для загального огляду та оцінки.

5. Застосування санкцій: У випадку систематичних порушень прав іноземців контролюючі органи можуть застосовувати санкції проти порушників, включаючи адміністративні штрафи, судові позови або санкції у вигляді припинення діяльності підприємств чи організацій.

Цей крок є важливим для забезпечення ефективного виконання положень Конвенції та забезпечення захисту прав іноземців у країні-учасниці.

У багатьох країнах імплементація положень Конвенції може вимагати часу та зусиль, особливо якщо це передбачає внесення значних змін у законодавство та встановлення нових механізмів контролю. Однак цей процес є важливим для забезпечення дотримання прав іноземців та їхньої інтеграції у суспільство.

Загалом, імплементація положень Конвенції Ради Європи "Про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні" 1992 року у національне законодавство є важливим кроком для створення більш справедливого та інклюзивного суспільства, яке поважає права всіх своїх членів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні, Страсбург, 5 лютого 1992 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_318

ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

В доктрині права найпоширенішою є думка, що тлумачить систему права через сукупність судів як її інституційних органів. Теоретична транскрипція підтверджується нормативним масивом, оскільки таке ж розуміння ми знаходимо у ст. 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Однак ряд науковців (Л. М. Москвич, О. З.Хотинська-Нор [1]) позиціонують таку позицію як таку, що має надто вузьку структуру, «залишаючи поза увагою саму діяльність, а також органи та осіб, які безпосередньо забезпечують виконання функцій системи – органи суддівського самоврядування, судового управління, суддівський корпус тощо» [2, с.31]

Потреба існування в державі ефективної судової системи обумовлена рядом чинників. Розглянемо їх детальніше.

По-перше, першочерговим завданням судової влади, судових інституцій та державних службовців у цій сфері є завданнями, які покладає держава на них. Основним завданням є захист прав та свобод людини та громадянина. Завданням судової реформи в світлі євроінтеграційних прагнень України є саме розв'язання проблеми належного гарантування прав суб'єктів права. Нормативна система, у тому числі система законодавства буде недієвою, декларативною, або ж девальвованою у разі відсутності реального механізму, котрий би захищав їх права.

По-друге, судова система має потенціал індивідуалізації казусів. Норма права має загальний характер, а судові рішення – індивідуальний, тому у разі наявності прогалин у законодавстві її роль є особливо актуальною, оскільки наділена механізмом урегулювати суспільні відносини та не залишати суб'єктів права поза юридичним колом.

По-третє, судова система націлена на створення в державі суспільного правопорядку, забезпечення законності та взаємодії суб'єктів права на принципах інклюзивної, рівності, толерантності. Без такого державного механізму наступає стан анархії та безправ'я. Неefективна судова система створює виключно «зовнішній вигляд» правосуддя, насправді породжуючи нестабільність держави та соціуму.

По-четверте, ефективна судова система забезпечує правосуддя, створює умови справедливості при взаємодії громадян, юридичних осіб між собою та з державно-публічним апаратом управління.

По-п'яте, судова система діє як стримуючий елемент свавілля держави, оскільки в демократичній державі всі суб'єкти (у тому числі органи державної влади та місцевого самоврядування) рівні перед правом та законом. Ефективна судова система зберігає демократичний режим та забезпечує принцип верховенства права. Як вірно вказується у Проект «Світова справедливість» ефективна система правосуддя захищає права всіх громадян проти порушення закону іншими особами, у тому числі владними партіями і урядами [3, с.1].

І наостанок, по- шосте. Саме розвиток економічних, інвестиційних та фінансових інститутів, добробут членів суспільства та держави забезпечується реальним механізмом ефективного судочинства. В контексті євроінтеграційного вектора розвитку держави вказане особливо актуально, тому що іноземні партнери, економічні інвестори шукають надійне, стабільне правове поле для ведення бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хотинська-Нор О.З. До питання тлумачення поняття "судова система". Судова апеляція. - 2014. № 3. С. 6-11.

2. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : Х.: Видавництво «ФІНН», 2011.
3. World Justice Project, the rule of law Index 2016, World Justice Project, Washington, Dc., 2016.

Руслан СИДОРОВИЧ

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Інститут публічної служби входить в апарат держави та створений і функціонує з метою реалізації її завдань та функцій, а також захисту прав і свобод громадян на основі принципів законності та верховенства права. В широкому розумінні правовий інститут публічної служби слід позиціонувати як систему норм, правил, принципів та стандартів які регулюють проходження служби, управління та діяльність службовців органів державної влади та місцевого самоврядування та виконання завдань покладених на них державою. Як вказують науковці «державна служба як державний інститут покликана підвищувати рівень якості життя населення шляхом надання якісних адміністративних послуг, формування та забезпечення реалізації державної політики, нагляду та контролю за дотриманням законодавства державними органами. та дії посадових осіб» [1].

Значення інституту публічної служби в правовій системі є досить суттєвим. На нашу думку, слід виділити наступні перманентні ціннісні атрибути досліджуваного інституту.

По-перше, інститут публічної служби через ефективність свого функціонування забезпечує легітимізацію владного апарату, підвищує рівень довіри громадськості до управлінського та політичного апарату, а відповідно до рішень та норм, що ними приймаються. Тому первинним етапом є легітимація влади, а вторинним відповідно легітимація системи законодавства у державі.

По-друге, ефективне управління суспільними відносинами можливе тільки при тому, якщо публічна служба забезпечить компетентний набір фахівців відповідного спрямування, створить оптимальні умови для їх розвитку, та сформує модель охорони та захисту принципів гуманізму та людиноцентризму. Майкл Х. Деллі Карпіні мотивує, що зміст, учасники та структури, які формують комунікацію державного сектору, визначають, наскільки демократичною є держава [2].

По-третє, інститут публічної служби репрезентує діяльнісну складову апарату та механізму держави у наслідок чого він сприяє демократизації, гуманізації та інклюзивності правової системи, роблячи пріоритетний акцент на прозорості та відкритості рішень органів публічної влади. Куцал Єсилкагіт та ін. наполягають на тому, що необхідні проактивні зусилля для захисту та зміцнення державної служби, щоб забезпечити довгострокову життєздатність демократичного врядування [3].

По-четверте, синергетичний розвиток права та правової системи держави відбувається шляхом потенціалу оновлення інституту державної служби, впровадження новітніх стратегій та концепцій, віртуалізації управлінсько-публічної діяльності, надання проактивних державних послуг тощо, а «трансформаційні процеси, які сьогодні відбуваються в державному управлінні, вимагають нових підходів до процесу державного управління» [4]. Поряд з цим публічні службовці, що не націлені на інноваційний розвиток є чинником протидії правовим нововведенням. Так європейська література про державне управління часто згадувала поширеність надмірної, формалістичної та законної адміністративної культури як головну перешкоду для ефективного та інноваційного державного управління

Загалом інститут публічної служби в сучасному вимірі забезпечує демократизацію держави, ефективність та діяльність правового регулювання суспільних відносин у всіх сферах та консенсус і правопорядок громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Vasylieva A. O., Slukhai S., Khadzhyradieva S., Klochko A., Pashkova A. G. Journal of Advanced Research in Law and Economics. 2020. XI Is. 50. P. 1439-1445
2. Delli M. X. Public Sector Communication and Democracy. In Luoma-aho V., Canel M.-J. The Handbook of Public Sector Communication. 2020
3. Yesilkagit K., Bauer M., Peters B. G., Pierre J. The Guardian State: Strengthening the public service against democratic backsliding. Public Administration Review 2024 <https://doi.org/10.1111/puar.13808>
4. Korchak N., Larina N., Yashutin I. Team management in the civil service faces numerous challenges and threats. Scientific Journal of Polonia University, 2022. Vol. 54(5)P. 129-142. <https://doi.org/10.23856/5418>

Юрій КОЛТУН

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: СУЧАСНА ПРАКТИКА

Питання доступності правосуддя завжди було актуальною проблемою, оскільки саме суди є тим кінцевим арбітром, що наділені потенціалом охорони та захисту прав громадян у правовій, демократичній державі.

Глобалізаційне постіндустріальне суспільство надає нові додаткові виклики для правової реальності та її системи правосуддя у тому числі. Пандемічні загрози, а в аспекті сучасної України, ще у військово-політичні виклики вказують на затребуваність перегляду, часто оновлення такого інституту права як доступність судочинства, у тому числі адміністративного.

Звернемо увагу, що проблематика вагома не тільки для нашої держави, але й має загальносвітове значення.

Іноземні науковці справедливо виділяють дві групи систем правосуддя відповідно від синергетичного абсорбування новітніх методів їх діяльності.

Австралійські фахівці у сфері судочинства вказують, що зміни, внесені в судовий сектор, не нині не є однорідними. Це пояснюється тим, що в деяких юрисдикціях працюють «сучасні» суди (які могли б ефективніше використовувати новітні технології), тоді як у багатьох місцях суди продовжують копіювати підходи до судового розгляду, які існують десятиліттями (або навіть століттями) [1].

Тому вагомо для оновлення правової системи України, системи правосуддя та інтеграції нашої держави у правовий простір європейського союзу увійти в групу держав, які швидко реагують на зміну соціальної реальності, імплементують позитивні світові стандарти та використовують новітні засоби для створення достатніх гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів учасникам адміністративного судочинства.

Поряд з цим слід акцентувати увагу на певні застереження. Дистанційна технологія була життєво важливим інструментом для судів у розпал кризи охорони здоров'я. Але використання дистанційної технології - і її можливе розширення - також викликає критичні питання про те, як вони комплексно впливають на права сторін у судовому процесі та їхній доступ до правосуддя (позитивно чи негативно), і які заходи необхідно вжити на адміністративно-нормативному та правореалізаційному рівні щоб зменшити гіпотетичну шкоду.

Наразі відсутні комплексні дослідження щодо комплексного впливу технологій на правосуддя, проте окремий аналіз вказує на те, що часто відсутність особистого контакту

негативно впливає на права сторін через психологічно-ментальну сторону представників суддівського корпусу.

Ось деякі підтвердження.

Багаторічний аналіз справ у штаті Іллінойс продемонстрував, що судді накладали значно вищі суми застави, коли провадження відбулося на відеоконференції (середня сума застави для порушених справ зросла на 51 відсоток) [2].

Згідно з дослідженням Transactional Records Access Clearinghouse 154 000 справ було доведено, порівняння справ тих, хто брав участь через відео, з тими, хто брав участь особисто. Науковці вказали на «парадокс»: затримані іммігранти, чий судові процеси відбувалися через відеоконференції з більшою ймовірністю були депортовані [3]

Такий короткий аналіз дав нам можливість узагальнити вагомі аспекти. По-перше розвиток технологій змінює всю правову і соціальну реальність й інститут адміністративного судочинства тут не є випадковим. По-друге, синергетичні тенденції доступності правосуддя вказують на позитивні аспекти підвищення такої необхідної вимоги, поряд з цим тягнуть ряд викликів, що повинні бути проаналізовані в межах наукової доктрини та судової практики. По-третє, ті засоби підвищення доступності правосуддя, які застосовуються при виняткових суспільно-політичних обставинах не завжди є абсолютно прийнятними в контексті стабільної системи функціонування судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sourdin T., Li B., McNamara D. M. Court innovations and access to justice in times of crisis. *Health Policy and Technology*. 2020. Vol. 9, Is. 4, P. 447-453
2. Seidman Diamond S. et al. Efficiency and Cost: The Impact of Videoconferenced Hearings on Bail Decisions, *Journal of Criminal Law and Criminology* 2010. Vol.100 P. 877- 900
3. Video Hearings in Immigration Court FOIA, American Immigration Council, 2020, URL: <https://www.americanimmigrationcouncil.org/content/video-hearings-immigration-court-foia>.

Андрій МАЗОВІТА

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ У ДЕРЖАВНІЙ СВРОІНТЕГРАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

З огляду на прагнення суспільства щоб Україна стала європейською державою не за географічним розташуванням, а найперше за рівнем життя її населення і принципами діяльності органів державної влади, наша політико-правова система потребує якісних змін. Свого часу українці зробили впевнений вибір на користь європейської інтеграції. Квінтесенцією такого прагнення ми вважаємо захист української державності від країни-загарбника на полі бою і подану заявку на членство України в Європейському Союзі невдовзі після початку російсько-української війни.

Заявка на членство у ЄС від 28 лютого 2022 року стала наступним логічним етапом Угоди про асоціацію (ратифікована Верховною Радою України та Європейським Парламентом 16 вересня 2014р.), а також Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом (від 16 червня 1994р.). Попри значну кількість принципових положень, які містять документи, домовленості зобов'язали нашу державу привести сферу юстиції у відповідність до європейських стандартів. Приєднання до Європейського Союзу було і залишається однією із стратегічних цілей України. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС розглядається юристами як така, що закладає загальнополітичні та загальноправові підвалини зближення обох правових систем [2, с. 573].

Судова влада - наріжний камінь правової системи будь-якої держави, де панує верховенство права. В межах Європейського Союзу функціонують дещо різні судові системи зі своїми особливостями, позаяк право ЄС поєднує культуру континентального права з окремими елементами загального права. Разом з тим, прагнення уніфікації права ЄС включає функціонування судових органів відповідно до єдиних правових засад. І. Назаров, залежно від ступеня реалізації демократичних і правових стандартів, судові системи європейських держав умовно ділить на три групи. В першу групу судових систем вчений об'єднує ті, які дотримуються максимально високих демократичних стандартів (судові системи Франції, Німеччини, Швейцарії). До другої групи відносить судові системи найбільш "молодих" держав-членів Європейського Союзу, - Польщі, Латвії, Литви, Естонії. Автор вважає, що досвід саме таких країн можна адаптувати до українських реалій, виходячи із схожості їх базових параметрів. Третю групу складають судові системи держав-кандидатів у члени Європейського Союзу. Їхні судові системи вважаються такими, які досі перебувають на стадії реформування, а недосконалість зазначених систем, - одна з основних перешкод до ухвалення рішення про входження вказаних держав до складу ЄС [3, с. 206].

Договір про Європейський Союз визначає спільні принципи всіх держав-членів (свободу, демократію шанування прав та свобод людини, верховенство права та багато інших). Метою Європейського Союзу визначається також сприяння миру, збереження цінностей і забезпечення добробуту його народів [6].

З-поміж принципів положень, закріплених Хартією про основоположні права Європейського Союзу, варто звернути увагу на статтю 47 Розділу VI "Правосуддя", яка закріплює право кожного на ефективний правовий захист та справедливий суд. Документ гарантує кожному, чиї права і свободи порушені право на ефективний правовий захист в суді, а саме право на справедливий, публічний розгляд справи, упродовж розумного строку, незалежним, безстороннім судом. Визначається також право на безоплатну правову допомогу, якщо така допомога є необхідною для людини, щоб забезпечити ефективний доступ до правосуддя [5].

Принципові положення, які стосуються функціонування судової влади прийнято розділяти на три великі групи. Першою групою системи принципів судової влади є так звані інституціональні принципи (принцип паритетності, справедливості, законності, незалежності, безсторонності і доступності судової влади, принцип здійснення судової влади тільки судом, принцип процедурності судової влади та ін.). До другої групи, - організаційних засад, віднесено наступні: принцип єдності судової системи, територіальності, спеціалізації судової системи. Третю групу принципів діяльності судової влади складають функціональні або так звані "судочинні" принципи (принцип державної мови судочинства, гласності, колегіального і одноособового розгляду судових справ, принцип громадської участі при здійсненні судової влади, принцип здійснення судочинства на засадах рівності сторін, змагальності, презумпції невинуватості, забезпечення обвинуваченому, підозрюваному та підсудному права на захист, доступності оскарження судового рішення, обов'язковості судового рішення тощо).

Будь-яку систему принципів функціонування судової влади не доцільно вважати незмінною. Як вірно відмічають Л. Баєва та П. Назаренко, підкоряючись загальним закономірностям розвитку держави, деякі з принципів організації та здійснення судової влади набувають нового змісту. З'являються також й нові принципи. Разом з тим, автори наголошують на тому, що у світі немає зразкових моделей побудови судової влади, а міжнародна спільнота досі не виробила єдиних стандартів по судоустрою. В кожній країні структура й побудова судоустрою визначаються з урахуванням традицій та історичного розвитку [1, с. 19]. Реформи в сфері судочинства - складне та відповідальне завдання, наголошує Я. Романюк. Виконання цього завдання вимагає комплексного підходу, починаючи із впровадження конституційних засад, які визначають нормотворчу діяльність у сфері судочинства та здійснення правосуддя. Науковець вважає, що знання і розумне застосування міжнародних стандартів у сфері законодавчого регулювання судової системи -

це перший крок, проте не єдиний, адже сам по собі факт наявності в національному законодавстві прогресивних демократичних норм ще не означає їх ефективне впровадження на практиці. Закон загалом має бути не декларативним, а дієвим у реалізації.

Принципи були і залишаються, як слухно їх характеризують О. Щербанюк і Л. Бзова - "відправною точкою для аналізу, інтерпретації та застосування будь-якої системи" [4, с. 364]. Маємо можливість констатувати, що судова система в кожній державі ЄС ґрунтується на загальних принципах незалежності судової влади, верховенства права та справедливості. Хоча дехто розглядає європейську судову гілку влади як останню гарантію проти відступу верховенства права, практика вказує на обмеження системи процедур і засобів правового захисту людини та громадянина. Причиною може бути послаблення рівноваги в багаторівневій політиці ЄС. В той же час, спостерігаємо збільшення кількості наукових праць, присвячених висвітленню проблем здійснення судочинства в окремих країнах Європейського Союзу, зокрема таких як Польща, Болгарія, Румунія, Угорщина та інших. Як стверджують експерти у сфері європейського права, помітною є "політична інструменталізація", адже у цих державах спостерігається значний вплив політиків на судочинство (зокрема, під час призначення суддів та прокурорів). Окремі проблеми з додержанням основоположних засад здійснення судочинства існують також у державах так званої "старої Європи". Політизація судочинства свого часу спостерігалася у Бельгії, Франції та деяких інших державах. Тож євроінтеграційна політика України має бути спрямована на переймання від демократичних країн світу найкращого досвіду здійснення правосуддя. Правовий, ідеологічний та політичний ґрунт для цього в Україні вже створено. На сторожі реалізації євроінтеграційних програм в Україні стоятиме громадянське суспільство, що забезпечить незворотність демократизації всіх сфер діяльності держави, в тому числі й судової.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баєва Л.В., Назаренко П. Г. Класифікація принципів судової влади в Україні: загальнотеоретичний аналіз. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2017. №28. С. 19-22
2. Загальна теорія держави і права: підручник. М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право. 2009. 584 с. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FTsvik_Marko%2FZahalna_teoriia_derzhavy_i_prava.pdf
3. Назаров І. Класифікація судових систем європейських держав. Вісник Академії правових наук України . №1 (64). 2011. С. 198-207. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7480/1/Nazarov_198.pdf
4. Щербанюк О. В., Бзова Л. Г. Застосування принципу юридичної визначеності при розгляді адміністративних справ. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. Випуск 70. 2022. С. 364-367. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259055/255755>
5. Charter of fundamental rights of the European Union. Official Journal of the European Communities. 2000. 22 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
6. Treaty on European Union: consolidated version. Official Journal of the European Union. 2012. 34 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF

ІДЕЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЇЇ ЗАКРІПЛЕННЯ ЯК ЗАГАЛЬНОЇ ЗАСАДИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Відомий вислів *jus est ars boni et aequi* (право є наукою про добро і справедливість/право є мистецтвом добра і справедливості), який належить давньоримським юристам, з цього вислову починаються Дигести римського імператора Юстиніана [1, с. 30] є, ймовірно, найкращою ілюстрацією взаємозв'язку категорій права та справедливості.

Категорія «справедливість» була і є об'єктом уваги різних наукових шкіл, які мають власні, інколи радикально протилежні уявлення про неї, що свідчить про необхідність аналізу цієї категорії.

Передусім доцільно розглянути етимологічне значення терміну «справедливість». Справедливість містить вимогу відповідності (розумного балансу) між реальною значимістю різних індивідів і їхнім соціальним статусом, між їхніми правами і обов'язками, між вчинком і відплатою за нього. Як зазначає М. Цимбалюк, такий баланс (прагнення до суспільної рівноваги) і визначає зміст справедливості, який у кожному конкретному випадку здобуває свою відповідну конкретизацію [2, с. 212-219]. Таким чином, в етимологічному плані справедливість – це певне *співвідношення* (баланс) між тими чи іншими явищами об'єктивної дійсності – правами і обов'язками, дією і відплатою за неї, правопорушенням і характером відповідальності за нього тощо.

У юриспруденції справедливість є предметом вивчення (чи, можливо, точніше – прагнення і пошуку) різних галузей права – трудового, кримінального, цивільного та ін.. Зокрема, п. 6 ч.1 ст. 3 ЦК України справедливість закріплена як одна зі загальних засад цивільного законодавства.

Незважаючи на оціночний характер категорії «справедливість», спробу дати її трактування здійснив у своїх рішеннях Конституційний Суд України (далі – КСУ), зокрема, в рішенні від 02.11.2004 р. № 15-рп / 2004 про призначення судом більш м'якого покарання і в рішенні від 24.03.2005 р. № 2-рп / 2005 про податкову заставу. Так, в першому з них суд конституційної юрисдикції зазначив: «Справедливість – один з основних принципів права; справедливість є вирішальною при визначенні права як регулятора суспільних відносин. Зазвичай справедливість розглядають як *властивість* права, виражену, зокрема у рівному юридичному масштабі поведінки і у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [3]. Дещо схоже положення міститься в рішенні КСУ від 24.03.2005 року № 2-рп / 2005: «Елементи права, зокрема розмірність, рівність, мораль об'єднуються якістю, що відповідає ідеї справедливості, ідеї права» [4]. У контексті визначення справедливості через призму її конституційно-правового трактування заслуговує на увагу позиція КСУ про те, що справедливість є одним зі складових елементів загального конституційного принципу верховенства права [5].

Отже, КСУ у своїх рішеннях не надав визначення справедливості, проте він наголосив на важливих її ознаках.

По-перше, саме справедливість є визначальною при розумінні права як регулятора суспільних відносин. Право має ґрунтуватися саме на ідеї справедливості і відповідати їй. Це означає, що право як узгоджена система загальнообов'язкових правил поведінки закріплюватиме розумні вимоги, які могли б бути виконані добросовісними учасниками цивільних відносин. Відтак, можна сказати, що лише справедливе по своїй суті право у поєднанні з розумністю та добросовістю як сутнісними вимогами до поведінки суб'єктів може бути регулятором суспільних відносин. Можливо, зважаючи саме на цей факт законодавець не згадує в ЦК України категорію справедливості стільки разів, скільки це, наприклад, категорії добросовісності і розумності. Викладене дає змогу погодитися з думкою

В. Д. Примака про те, що «справедливість слугує підґрунтям для практичного утвердження людської гідності, яка становить вершину ієрархії цивілізаційних цінностей; розумність та добросовісність є відносно самостійними засадами правового регулювання, які у взаємодії одне з одним та іншими основоположними принципами права створюють передумови для реалізації справедливості; решта елементів принципу верховенства права становлять фундамент для втілення у реальність засад справедливості, добросовісності й розумності» [6, с. 30].

По-друге, справедливість полягає у рівному юридичному масштабі поведінки, коли йдеться певною мірою про формальний аспект справедливості. У цивільному праві він пов'язаний із юридичною рівністю учасників цивільних відносин (ст. 1 ЦК України), під якою слід розуміти «рівність фактичних можливостей і формально-юридичного статусу» [6, с. 37] таких учасників.

По-третє, ідея справедливості полягає також у пропорційності (співрозмірності) юридичної (зокрема, цивільно-правової) відповідальності вчиненому правопорушенню (у чому полягає змістовний аспект справедливості). Така іманентна справедливість розмірність зумовлює обов'язок правозастосовного органу у відповідних випадках, по-перше, визначити розумний розмір вірогідних (або таких, що вже настали) матеріальних та/або зумовлених ними моральних втрат кредитора (потерпілого), по-друге, встановити обсяг відповідальності боржника (санкцію за вчинене ним правопорушення) та, по-третє, зіставити розмір втрат кредитора та обсяг відповідальності боржника. У останньому випадку забезпечення справедливого балансу між втратами кредитора та грошовим (або іншим) еквівалентом їх компенсації боржником пов'язане з реалізацією розумності – йдеться, зокрема, про вимогу ч. 3 ст. 23 ЦК України щодо врахування при визначенні розміру компенсації моральної шкоди не лише вказаних оціночних категорій, але й певних критеріїв, які впливають на її розмір (характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань тощо). Видається, зазначені обставини разом зі справедливістю та розумністю є, умовно кажучи, «обмежувачами», з одного боку, стягнення завищеного розміру компенсації моральної шкоди, а з іншого – занадто малого обсягу відшкодування потерпілому його втрат, у чому і полягає співрозмірність цивільно-правової відповідальності.

Між тим, в доктрині цивільного права справедливість характеризується по-різному: як «відповідність поведінки суб'єктів домінуючим у суспільстві морально-етичним нормам» [7, с. 10] або як «оціночне нормативне поняття, що знаходить свій прояв у порівнянні (відповідності) між... дією і відплатою» [8, с. 261]. Справедливість у цивільному праві розглядають також з позицій «рівності пропорцій або концепції пропорційності обраних засобів обраній меті» [9, с. 13].

Питання про співвідношення справедливості і рівності є дискусійним не лише в теорії права, але й у цивілістичній науці. Ряд дослідників вважають, що рівність не можна ототожнювати зі справедливістю, оскільки рівність не враховує усієї складності суспільних відносин і існуючі відмінності між суб'єктами (які є за своєю природою різними за станом здоров'я, здібностями тощо) [10, с. 45].

Отже, говорячи про справедливість, ми маємо на увазі не лише рівність, але в певній мірі й нерівність. Наприклад, про справедливість у сенсі нерівності йдеться у ч. 2 ст. 633 ЦК України: «Умови публічного договору є однаковими для усіх споживачів, крім тих, кому за законом надано відповідні пільги» (наприклад, ветеранам війни). Про можливість нерівного розподілу майна подружжя йдеться у ч. 3 ст. 70 СК України: при розділі майна подружжя їх частки можуть бути нерівними (тобто суд може відступити від принципу рівності) за наявності обставин, що мають суттєве значення, а також коли з дружиною, чоловіком проживають діти, повнолітні непрацездатні діти за наявності умов, закріплених у цій нормі.

Отже, по-перше, наведене свідчить про те, що справедливість може полягати не лише у рівності, наприклад - коли під час поділу майна особи отримують право власності на квартиру, але й в нерівності, коли одна з осіб, зважаючи на певні «поважні» обставини, отримує більшу частку в майні, щодо якого виник спір. По-друге, говорячи про нерівність як

один з проявів справедливості, можна констатувати її зв'язок із розумністю: суд має забезпечити інтереси сторони, зважаючи на наявність поважних причин, і збільшити її частку в майні, але таке збільшення не може порушувати розумний і справедливий баланс майнових прав та інтересів учасників цих правовідносин. Можна зробити висновок, що справедливість в цивільному праві не вичерпується лише проявом рівності, оскільки рівність є більш вузьким поняттям у порівнянні з категорією справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри.К.: Ваїте, 2015. С.30
2. Цимбалюк М. Суспільнобуттєва рівновага та онтологія справедливості. Право України. 2011. № 3. С. 212 – 219.
3. Про призначення судом більш м'якого покарання: рішення Конституц. суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. Офіційний вісник України. 2004. № 45. Ст. 2975.
4. Про податкову заставу: рішення Конституц. суду України від 24.03.2005 р. № 2-рп/2005. Офіційний вісник України. 2005. № 13.Ст. 674.
5. Про несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: рішення Конституц. суду України від 11.07.2013 р. № 7-рп/2013.Офіц. вісн. України. 2013. № 57. Ст. 2062.
6. Примак В. Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. С. 30
7. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент.: в 2 ч. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. К.: Ін Юре, 2004. Ч. 1–2. С. 10.
8. Пацурківський Ю. П. Основні підходи до розуміння правової категорії «справедливість». Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. К., 2006. Вип. 33. С. 261.
9. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. / за ред. розробників проекту Цивіл. кодексу України. К.: Істина, 2004. С. 13.
10. Тобота Ю.А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві: монографія. Х., 2020. С.45.

Ольга КОСТИЛЬОВА

здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник:

Наталія КАПТАНЕНКО

докторка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

СВОБОДА СЛОВА ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ

Свобода слова є одним із найважливіших прав людини, яке закріплено в Конституції України. Це право дає можливість кожному вільно висловлювати свої думки, ідеї та переконання, без страху переслідування чи цензури. Це право є невід'ємною частиною демократичного суспільства, відіграючи ключову роль у забезпеченні прозорості та підзвітності влади, а також у сприянні обміну інформацією та вільному обговоренню суспільно важливих питань [4].

Корені ідеї свободи слова можна знайти в працях Платона, Аристотеля, Конфуція, Дж. Мільтона, Дж. Мілля. Значний внесок у дослідження проблематики свободи слова зробили вітчизняні науковці: І.В. Арістова, Ю.Г. Барабаш, В.Д. Гавловський, М.С. Демкова, Т.М. Заворотченко, Р.А. Калюжний, В.П. Колісник, А.М. Колодій, О.Г. Кушніренко, А.І.

Марущак, О.В. Нестеренко, А.Ю. Олійник, П.М. Рабінович, В.В.Речицький, В.О. Серьогін, О.В. Скрипнюк, В.В. Середюк, С.В.Шевчук, М. Я. Швець, В. С. Цимбалюк та ін. Кожен з них розглядав це питання під різним кутом, і це спонукало до нового бачення та більшої суспільної уваги.

Свобода слова – це базова цінність, а Конституція України це база, фундамент. Звичайно, це не означає що потрібно підмінити свободу слова іншими явищами, як то брехня,фейки, пропаганда, наклеп [3].

В Україні свобода слова, закріплена в ст. 34 Конституції України, в якій детально розглядається про свободу слова [1]. Також зазначене питання регулюється Законами України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р., «Про медіа» від 13 грудня 2022 р., «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» від 23 вересня 1997 р., які визначають порядок збирання, зберігання, використання та поширення інформації, гарантують право на вільне вираження поглядів та переконань, закріплюють заборону цензури.

Захист свободи слова в Україні також важливе питання, яке супроводжує свободу слова і забезпечується судовим захистом. Конституційний Суд України, загальні суди розглядають справи про порушення права на свободу слова та інформації. Європейський суду з прав людини також впливає на розвиток законодавства та практики у сфері свободи слова. Українські суди дотримуються європейських стандартів у забезпеченні балансу між правом на свободу слова та іншими правами людини [5].

Незважаючи на те, що свобода слова є фундаментальним правом людини, законодавством передбачено випадки її обмеження, які уявляється можливим визначити як законні та незаконні [6]. Законні обмеження визнають, що свобода слова не є абсолютною, і вона може бути обмежена відповідно до законодавства. Такі обмеження спрямовані на захист прав і свобод інших людей, збереження громадського порядку, національної безпеки, запобігання злочинам та іншим важливим суспільним інтересам. Так, відповідно до ч.2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Заборонено заклики до насильства, ненависті, поширення дезінформації, що становить загрозу суспільству, і за такі дії передбачена юридична відповідальність.

Незаконними є обмеження, які не мають чіткого законодавчого підґрунтя, здійснюються з політичних мотивів, або ж непропорційно обмежують право на вільне вираження поглядів. Наприклад, цензура, покарання за критику влади, необґрунтована заборона певних медіа тощо. Такі дії можуть бути визнані судом порушенням свободи слова.

В демократичному суспільстві, яким ми є, необхідно знайти баланс між забезпеченням свободи слова як основоположної свободи (конституційної цінності) та захистом суспільства від зловживання цією свободою. Встановлення законних обмежень повинно бути обґрунтованим, пропорційним та спрямованим на легітимну мету. При цьому держава має утримуватись від надмірного або свавільного обмеження права на вільне вираження поглядів, адже це може призвести до незадоволення населення та подальшого супротиву.

Хоча свобода слова є конституційною цінністю, нею доволі часто зловживають. Свобода слова, як одне з основних прав людини, передбачає не тільки право на висловлення думок та поглядів, а й відповідальність за їх наслідки. Зловживання цим правом, коли воно виходить за межі дозволеного законом, може призводити до негативних наслідків для інших осіб та суспільства в цілому. Тому важливо забезпечити дотримання рівноваги між реалізацією свободи слова та недопущенням нанесення шкоди іншим [2].

Законодавством України передбачено певні види юридичної відповідальності за зловживання свободою слова, зокрема, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність. Наприклад, поширення завідомо неправдивої інформації, що завдала

шкоди честі, гідності та діловій репутації особи, тягне за собою цивільно-правову відповідальність у вигляді відшкодування моральної та матеріальної шкоди. Пропаганда війни, розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Разом з тим, варто зазначити, що будь-які обмеження свободи слова мають відповідати суворим критеріям законності, необхідності та пропорційності у демократичному суспільстві.

Неправомірне обмеження свободи слова з боку держави також може тягнути за собою юридичну відповідальність. Тому важливо знайти правильний баланс між забезпеченням свободи слова та недопущенням її зловживання, а також забезпечити ефективні механізми захисту цього права. Але разом з тим є захист свободи слова, це законодавчі гарантії, судовий захист, міжнародні механізми.

Незважаючи на конституційне закріплення свободи слова як однієї з основних прав людини, реалізація цього права в Україні пов'язана із низкою проблем. Головною проблемою є недосконалість законодавчої бази, яка часто дозволяє органам влади необгрунтовано обмежувати свободу слова у рамках так званих «законних обмежень». Проблемою також є зловживання правоохоронними органами своїми повноваженнями, тиск на медіа та журналістів, непрозорість медіа-власності, що дозволяє маніпулювати громадською думкою. Недостатній розвиток суспільного мовлення та фінансова залежність приватних медіа від власників також становлять загрозу реалізації свободи слова. Окремою проблемою є поширення дезінформації, «фейкових новин» та пропаганди в інтернет-просторі, що вводить громадян в оману та підриває довіру до журналістики. Це вимагає вдосконалення медійної грамотності населення та запровадження ефективних механізмів протидії таким явищам.

Таким чином, необхідне подальше вдосконалювати чинного законодавства про свободу слова з позицій гармонізації законодавства з міжнародними стандартами, забезпечення прозорості власності та фінансування медіа, розвиток професійного саморегулювання у медіасфері.

Отже, свобода слова є ключовою конституційною цінністю. Свобода слова є одним з найважливіших фундаментальних прав людини, закріплених в Конституції України. Вона становить основу демократичного суспільства, забезпечуючи можливість вільно висловлювати свої думки, критикувати владу та брати участь у суспільно-політичному житті. Захист свободи слова є одним з невід'ємних обов'язків держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%80#Text> (дата звернення: 28.03.2024 р.)
2. Новицька Н.Б. Правові аспекти зловживання правом на свободу слова та інформації. Науковий вісник Національного університету ДПС України(економіка, право). 2013. № 4. С. 60–66.
3. Проценко О. В. Право та гарантії свободи думки і свободи масової інформації. Науковий вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2018. № 4.
4. Скрипнюк О. Свобода думки і слова: конституційно-правові гарантії в Україні. Юридична Україна. 2011. № 3. С. 28-32.
5. Слинко Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні. Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2013. С. 294–297.
6. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 837. С. 357-361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_59 (дата звернення: 28.03.2024 р.).\

Катерина ДРОБОТЮК
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Альона РОМАНОВА
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОДЯГ ЗА ГЕНДЕРОМ У ВІЙНІ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

XX–XXI сторіччя стали епохою встановлення гендерної рівності – соціальної рівності чоловіків і жінок, що має на увазі утвердження основ гендерної рівноваги та гендерної демократії [5].

У своєму дослідженні для «Гендеру в деталях», здійсненому у жовтні 2019 року, соціологиня Ганна Гриценко проаналізувала становище жінок в армії пострадянської України. Вона спирається на дані експертки Н. Дубчак, що свідчать про те, що з 1991 року жінки були присутні в Збройних Силах України, проте це переважно були дружини, доньки та інші родичі військових. Незважаючи на це, кількість жінок-військовослужбовців щороку зростала, зокрема серед офіцерського корпусу. Наприклад, у 2001 році жінки-офіцерки становили 0,7% від усього офіцерського складу, а вже у 2006 році цей показник зрос до 2,25%. Як зазначала експертка, це було пов'язано з тим, що чоловіки не бажали приймати малооплачувані посади [2].

З початку російсько-Української війни з 2014 року на захист України вступили жінки. Українці завжди збирали гуманітарну допомогу військовим: їжа, засоби гігієни, засоби захисту та форму. Проте, на жаль, жіночі проблеми відходять на другий план. Цей факт почали висвітлювати лише після повномасштабного вторгнення росії. Жінки скаржаться не лише на нерівність прав та домагання у військових батальйонах у яких більшість підрозділу очолюють чоловіки.

Раніше, коли мова йшла про те, що жінка знаходиться у лавах ЗСУ, то вважали що вона займає посаду, медика, кухара, займається діловодством. Проте, зараз частіше ми можемо спостерігати, що жінка є кулеметницею, ремонтником, снайперкою. Ці посади є не менш відповідальними, проте, чи врахували всі деталі потреб жінок під час наступу, розмінування територій?

«ArmWomenNow» адресувала продавцям, які дозволяють собі сексуалізувати жінок у рекламі військової форми. Бійчиня Марина Молошна додає, що вона та її посестри неодноразово стикалися з об'єктивацією з боку чоловіків. А недобросовісна реклама посилює такі тенденції [1, с.189]. «Якщо ви допускаєте об'єктивацію в рекламі жіночої уніформи, ви зневажаєте тисячі сімей, матерів, дружин, сестер, які нині захищають країну нарівні з чоловіками!»– зазначає Ірина Никорак [6].

Гендерна рівність в державі підтримується Конституцією України та законодавством. Конституція України наголошує, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень зокрема за ознаками статі [4].

На просторах Інтернету, є безліч інтерв'ю, де бійчині скаржаться на одяг. Жіночий одяг для жінок та чоловіків має свої фізіологічні відмінності. Всім відомо що постать жінки рідна з чоловічим образом. Наприклад, відносно нещодавно почали пошиття жіночих бронежилетів, які мають особливість: винесена назовні кишеня для балістичної плити допомагає уникнути натирання й порушення кровообігу в області грудей. Анатомічна форма виточок із м'яким балістичним захистом забезпечує щільність прилягання й убезпечує від потрапляння уламків в проміжки між жилетом і тілом.

Це дуже важливо, адже, саме цей «аксесуар» виконує неабияку функцію захисту. Проблема полягає в тому, що ці ж бронезилети військовослужбовиці повинні купувати самі, тому, що держава надає лише чоловічі плитоноски.

Військовослужбовиці ЗСУ вперше отримали комплекти літніх польових костюмів. 50 тисяч комплектів жіночих літніх польових костюмів вже почали постачати у війська. Костюми виготовляють у розмірах від 40 до 64, зрості від 146 до 188 сантиметрів та у двох групах повноти: II та III. Моделі розробляв відповідний підрозділ ЗСУ разом з громадськими організаціями та українськими виробниками. Вони проходили військово-дослідні випробування в одній з військових частин. Наразі сформовано та надано до ДП МОУ «Агенція оборонних закупівель» заявку на закупівлю у 2024 році 65 тисяч комплектів жіночих літніх польових костюмів та 100 тисяч комплектів жіночої білизни. У січні 2024 року оголошено тендери на закупівлі цих товарів[3].

Жіноча військова форма відіграє важливу роль у сучасних арміях по всьому світу. Перш за все, вона символізує рівність статей перед законом і рівні можливості у військовій службі. При цьому вона також відображає ефективність та професіоналізм жінок у військовій справі.

Жіноча військова форма має практичне значення, забезпечуючи комфорт та безпеку для жінок під час виконання їхніх обов'язків у різних умовах. Вона розробляється з урахуванням анатомічних особливостей жіночого тіла та може включати в себе спеціальні технології та матеріали для забезпечення оптимального комфорту під час тривалого перебування у важких умовах.

Крім того, жіноча військова форма сприяє підвищенню морального духу та самосвідомості серед жінок у військовій службі, допомагаючи їм почуватися впевнено та професійно під час виконання своїх обов'язків. Вона також впливає на зовнішній вигляд та враження, яке військові жінки справляють на оточуючих, сприяючи підвищенню авторитету та поваги до них у військовому колективі.

Загалом, жіноча військова форма є важливою складовою військової ідентичності та забезпечує ефективну участь жінок у військовій справі, сприяючи зміцненню обороноздатності країни та забезпеченню національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубчак Н. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики. Стратегічні пріоритети. 2008. № 4 (9). С. 187–192.
2. Гриценко Г. Як жінки змінили українську армію. Електронний журнал «Гендер в деталях». 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html>.
3. Інформаційна сторінка магазину URL: https://ukrainianarmor.com/product/zhinochyi-anatomichni-bronekostium/?attribute_pa_molle-interfeis=laser-cut&attribute_pa_size=s&attribute_pa_color=multicam.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
5. Сорока Я. Розвиток гендерного законодавства. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1192.
6. Українки. Спецпроект. Ірина Никорак. URL: <https://ukrainky.com.ua/iryna-nykorak-ta-yiyi-proyekt-zi-stvorennya-zhinochoyi-vijskovoyi-formy/>.

Вікторія ГАТАЛА
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Ірина СОФІНСЬКА
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Загальновідомо, що право Європейського Союзу - це комплексна система правових норм, які регулюють процеси європейської інтеграції та діяльність ЄС, започаткована ще в 1951 році. Розпочинаючи огляд застосування права Європейського Союзу (ЄС) в судовій практиці України, ми звертаємося передусім до перспективи гармонізації правового простору та очікуваного впливу європейських норм на траєкторію розвитку національного законодавства.

Після підписання «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (ратифікованої 16 вересня 2014 року)[1], стало очевидним, що для ефективного виконання міжнародних зобов'язань України перед Європейським Союзом актуальним питанням є вивчення та аналіз впливу права Європейського Союзу на судову практику України. Враховуючи статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, дослідження цієї тематики набуває більшої значущості, оскільки цей процес стимулює подальшу модернізацію правосуддя в Україні та сприяє гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. У такому контексті розглядати механізми застосування права ЄС у судовій практиці України важливо як для забезпечення правової стабільності, так і для підвищення довіри до судової системи як у внутрішньому, так і у міжнародному аспекті.

Варто зазначити, що до джерел права Європейського Союзу відносять первинне право (установчі договори ЄС)[2]; вторинне право (акти інститутів ЄС): регламенти, директиви інструкції та висновки; міжнародні угоди ЄС; рішення та висновки суду ЄС; принципи права ЄС [3].

Щодо застосування принципів права ЄС наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 11 серпня 2020 року у справі № 826/14836/16[4], яка стосувалася перегляду рішень суду першої та апеляційної інстанцій щодо визнання неправомірною відмови начальника Управління праці та соціального захисту населення Шевченківської районної в м. Києві державної адміністрації Давиденка В.І. у призначенні особі субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг та зобов'язання відповідачів призначити особі субсидію для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг підкреслює важливість дотримання принципів права, таких як «законні очікування» та «юридична визначеність», які відображені у практиці Суду справедливості ЄС (СЈЕУ). Відомо, що цей Суд є останньою інстанцією у справах про застосування права ЄС і забезпечує єдність застосування права ЄС в державах-членах Європейського Союзу.

Також у постанові від 31 травня 2021 року у справі № 640/8656/19, яка стосувалася перегляду рішень суду першої та апеляційної інстанцій щодо визнання протиправним та нечинним зразка бирки вушної для ідентифікації великої рогатої худоби, який затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 березня 2019 року № 163, що зареєстрований в Міністерстві юстиції України 18 квітня 2019 року за № 410/33381 та визнання протиправним та нечинним абзац другий та третій підпункту 3 пункту 1 Змін до Порядку ідентифікації та реєстрації великої рогатої худоби, затверджених наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 березня 2019 року № 163, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18 квітня 2019 року за № 410/33381. Верховний Суд у складі колегії судді Касаційного адміністративного суду вказав[5], що згідно з підпунктом "г" пункту 9 Положення № 731, до органу державної реєстрації подається ряд документів, включаючи довідку про відповідність зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (*acquis communautaire*), згідно з формою, визначеною в Додатку 1 до Регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950.

Як бачимо застосування принципів права Європейського Союзу у вищевказаних постановках свідчить про те, що міжнародні стандарти та практика європейського правосуддя покликані сприяти підвищенню правової стабільності та захисту прав громадян України щодо взаємодії з європейським правом. Однак, необхідно завершувати реформування правосуддя в Україні, необхідне для вступу України до Європейського Союзу, та повертати довіру. Так, за результатами соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 січня 2024 року в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні майже 68% респондентів (серед опитаних 31,9% зовсім не довіряють, а 35,9% радше не довіряють) висловили недовіру судам і судовій системі України загалом [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 27.06.2014. Офіційний вісник України від 26.09.2014 – 2014 р., № 75, том 1, стор. 290, стаття 2125
2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями, 07.02.1992, 25.03.1957. Офіційний вісник Європейського Союзу від 30.03.2010 – 2010 р., / С 83 /, стор. 1
3. Решота В.В. Європейський союз: історичні, правові та інституційні основи: навч. Посібник. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. 172 с.
4. Постанова ВС від 11 серпня 2020 року у справі №826/14836/16. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90899024>
5. Постанова ВС від 31 травня 2021 року у справі № 640/8656/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97284144>
6. Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну. Ставлення до іноземних держав, міжнародних організацій та політиків, до вступу України до Європейського Союзу (січень 2024 р.), Центр Разумкова, у (<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-2024r>)

СЕКЦІЯ II МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Олександр СУШИНСЬКИЙ

доктор наук з державного управління, професор,
перший проректор з науково-педагогічної роботи
Національного лісотехнічного університету України

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРАВО НА ЗАХИСТ В УМОВАХ ВІЙНИ

По відношенню до України росія є державою агресором, державою терористом і це факт. Росія веде війну проти суверенної України та Українського народу, а твердження росії про проведення в Україні «спеціальної військової операції» є лише словесною мімікрією. Адже відповідно правової позиції Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії навіть якщо операції називають «антитерористичними» або насильницькими актами «терористів», це не впливає на кваліфікацію збройного конфлікту і застосування міжнародного гуманітарного права та воєнних злочинів до ситуації (параграф 185 рішення першої інстанції та параграф 33 рішення апеляційної інстанції) [1].

Україна як держава, Український народ, нація попри довічну війну з росією, у зв'язку з повномасштабною агресією-війною росії, завуальованою під «спеціальною військовою операцією», перебувають у стані бути чи не бути...

Сутність вирішуваного завдання

Оголошена росією «спеціальна військова операція» на території України, а по суті – війна де-факто та де-юре – це політика росії в особі її політичного керівництва, російського народу, росіян – це вираження волі російського народу, «усіх та кожного» росіянина.

Війна та геноцид проти суверенної держави Україна та Українського народу, кожного та усіх українців – можливо й не є активними діями та волею кожного та усіх росіян, російського народу, однак кожен та усі громадяни росії є відповідальними у цій війні як такі, що згідно конституції росії «здійснюють владу безпосередньо ...».

Росія веде війну проти України на суверенній території України, а війна як конфлікт у крайньому вираженні характеризується колективною агресією, людськими жертвами та значними матеріальними втратами.

Цінність людського життя є науковою та науково-прикладною проблематикою для осмислення та переосмислення з огляду на трактування окремими державами в особі їхніх політичних лідерів, народів і громадян «верховенства права», «демократії» тощо[2].

В аспекті викладеного логічною є проблематика права, прав людини, прав громадян України та права на захист в умовах війни – військової агресії та геноциду стосовно кожного та усіх українців – Українського народу, Української нації, держави Україна.

Видається проблемним і актуальним для розробки питання «меж» прав людини та права на захист в умовах війни. Або, інакше кажучи, «меж» цінності людського життя в аспекті відповідальності в умовах війни.

Отже, формулюємо робочу гіпотезу розробки – громадяни, громади та народ, нація – відповідальні (індивідуально, солідарно, колективно, субсидіарно та субституційно тощо) стосовно політики загалом та у зв'язку з військовою агресією держави, а повсюдне знищення усього приналежного державі-агресору є правомірним.

Доктринальні засади розробки

Злочин, як правова кваліфікація діянь, - це найтяжчі впливи, наслідки, що спрямовані на неправомірне ушкодження соціальних цінностей. Діяння можуть бути як правомірними так і не правомірними.

Злочин – це неправомірне діяння як результат відповідної правової кваліфікації. Однак, діяння, які мають формальні ознаки злочину, за відповідної правової кваліфікації можуть бути правомірними.

Злочин є злочин, тому навіть в умовах війни міждержавні нормативно-правові акти, зокрема Женевська конвенція про закони та звичаї війни, Римський статут та інші, не вирізняють якихось інших саме «воєнних» злочинів. Є сутнісна відмінність вчинення формально співмірних (аналогічних, однакових, подібних тощо) діянь у різних умовах, а саме в «нормальних» умовах і в умовах війни. В умовах війни деякі діяння можуть бути криміналізовані, а в нормальних умовах навпаки – декриміналізовані і навпаки. Як приклад, позбавлення життя, тілесні ушкодження, як і інші діяння, у нормальних умовах – кваліфікувалися б як злочини проти, життя, здоров'я тощо, а в умовах війни – це воєнні злочини. Однак, позбавлення життя, тілесні ушкодження, як і інші діяння, як у нормальних умовах, так і в умовах війни – може бути вимушеним відповідними обставинами.

Отже, умови, обставини визначають зміст правової кваліфікації діянь злочинне – не злочинне.

Загальнозрозумілим є такий загальний принцип людської відповідальності (людяності), а саме: коли вчиняється злочин – кожен дієздатний зобов'язаний вжити усіх доступних засобів його недопущення та припинення.

Тут логічним є проблемні питання зумовлені необхідністю осмислення та переосмислення діянь в умовах правового режиму воєнного стану?

Чи є злочином знищення комунального та державного майна, природніх ресурсів держави агресора, знищення майна громадян держави агресора, позбавлення життя громадян держави агресора?

Як державі, народу, нації, громадянам, людині захиститися, протистояти державі – агресору, терористу, її народу якщо їхні ресурси (людські та матеріальні – озброєння тощо) суттєво неспівмірні?

Правомірне знищення будь-чого чи будь-кого не є злочином. Так знищення комунального та державного майна, природніх ресурсів держави агресора, знищення майна громадян держави агресора, позбавлення життя громадян держави агресора за певних умов є правомірним.

Проблема саме за яких умов діяння є правомірними або не правомірними.

Будь-які діяння особи, як загальновідомо, мають такі основні чотири складові: суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона.

В умовах війни сторона, яка захищається діє вимушено в умовах крайньої необхідності – вимушеного заподіяння шкоди правоохоронюваним в нормальних умовах інтересам з метою недопущення або припинення злочину.

Сутнісним в авторській концепції відповідальна республіка та відповідальне громадянство є те, що найвищі національні цінності охороняються «силою права» гарантією якої є «право сили» з відповідними ресурсами та засобами забезпечення правопорядку[3].

Громадяни відповідальні стосовно суспільства – спільноти громадян держави, а суспільство безпосередньо та в особі держави відповідальні стосовно громадян.

Відповідальне громадянство як приналежність людини до громадянства держави саме держави Україна зумовлює пріоритет її (держави) відповідальності (представницьку владну відповідальність) – національну цінність.

Апріорі констатуємо, що «сила права» є недостатньою гарантією найвищих національних цінностей, а лише поєднання «сили права» та «права сили» з відповідними ресурсами та засобами є гарантією виконання необхідної та достатньої умов «безпеки» загалом і насамперед «національної безпеки». Де у зміненому для цілей цієї розробки аспекті термінопоняття «національна безпека» – стан захищеності суспільних відносин щодо основних і насамперед найвищих національних цінностей чи у найбільш загальному значенні – національного інтересу [4].

Правовий режим воєнного стану, який правомірно введений в Україні, а не оголошення Україною стану війни, зумовлений збройною агресією – війною – протиправним діянням росії-держави агресора стосовно суверенної держави Україна, її громадян, народу.

Введення правового режиму воєнного стану є правовою підставою тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень, обмеження чи навіть певне припинення життєзабезпечення громадян, територіальних громад, регіонів.

Правовий режим воєнного стану зумовлює особливість «вищої представницької владної відповідальності» в аспекті найвищих національних (соціальних) цінностей та життєво важливих інтересів, а також відповідальність громадян стосовно держави-агресора, її народу та громадян, її та її громадян майна.

Тероризм і тим паче геноцид зумовлює множинну відповідальність, родинну та родову відповідальність, а превенцією, гарантом відповідальності, зокрема необхідним, та насамперед позитивною є санкція покарання («прокляття») – відповідальність не тільки та не стільки персональна, а відповідальність усіх живущих поколінь і ненароджених до правнуків і праправнуків тощо [5].

У статті 24 Статуту ООН вказується на те, що держави – члени ООН покладають на Раду Безпеки «головну відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки». У статті 73 Статуту ООН відзначено: «Члени ООН несуть або приймають на себе відповідальність за управління територіями, народи яких не досягнули ще повного самоуправління». У статті 29 «Всезагальної декларації прав людини» від 10 грудня 1984 року сказано: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний та повний розвиток її особистості».

Кваліфікація діянь народу Росії – громадян Росії, росіян

Усі дієздатні громадяни росії упродовж розумного строку мали можливість кваліфікувати дії росії, політичного керівництва та військових формувань росії стосовно України, Українського народу, громадян України саме як ведення війни.

Російський народ, як свідчать соціологічні опитування, схвалює та активно підтримує політику росії стосовно суверенної держави Україна, Українського народу. Така позиція російського суспільства також впливає на поведінку вищого керівництва росії, яке, насамперед чи зокрема, президент росії Володимир Путін є виразником цього суспільства, його волі. Російський народ сотворив політичний режим, який відповідає на їхні очікування та прагнення.

За агресивну політику росії проти України та Українського народу відповідальні не тільки Володимир Путін і вище керівництво росії, а й кожен і усіх дієздатні росіяни.

Росія, президент, усі органи влади, громадяни росії усі та кожний відповідальні за злочини проти України, Українського народу, кожного Українця. Для кваліфікації діянь немає значення хто з них у якій позиції, адже усі вони здійснюють владу...

Отже усі громадяни росії у різні способи злочинно здійснюють владу, адже Конституція росії гласить, що «народ здійснює свою владу безпосередньо, а також через органи державної влади...» (ч.2 ст. 3). Вони створили неофашизм - хто дуже активно, хто менш активно, а хто своїм злочинним мовчанням - потуранням... Розуміння іншими народами та насамперед лідерами загроз русофашизму змусить їх підтримати Українців...

Росія та Білорусія співучасники війни, агресії...

Співучастю у правопорушенні є спільна участь декількох осіб (суб'єктів правопорушення), що проявляється у порушенні права іншої особи чи осіб.

Діяння злочинні (кримінальні правопорушення) – умисна спільна участь декількох осіб (суб'єктів злочину) у вчиненні злочину.

Співучасть є більш тяжким злочином. Росія та Білорусія їх політичне керівництво діють як злочинна організація.

Війна, агресія, геноцид цієї злочинної організації вчиняється умисно, адже вони усвідомлюють суспільно небезпечний характер своїх діянь, передбачають її суспільно

небезпечні наслідки та, що особливо важливе, бажають їх та свідомо припускають настання цих наслідків для Українців, Українського народу, України.

Верховенство права як панування права та торжество справедливості є тоді та лише тоді, коли сила права гарантована правом сили чи правом правомірного примушування. Злочинця чи того хто помишляє вчинити злочин можна та треба правомірно «зупиняти» аж до фізичного знищення, а усе майно конфіскувати.

Якщо буде достатньо мудрості та й усвідомленої відповідальності, тоді цивілізований світ «повстане» та нарешті проявить солідарність з Українським народом у знищенні неофашизму.

Про відповідальність народу та «верховенство права» проти злочинців...

Росіяни відповідальні за свій вибір – путінський злочинний режим, який вони активно чи мовчазно підтримують. Вони так чи інакше сприяли появі не тільки у помислах, а й у злочинних діяннях – військових злочинців, терористів, гвалтівників тощо.

Ми завжди відповідальні за те, що «породили» (обрали, створили...) та й за те, що ще «породимо»! Путінський злочинний режим – це вибір росіян, які не проявили належної мудрості. Путінська росія є свідченням практики про те, що «мудрість» не завжди є у потрібний час та у потрібному місці... Тому, що це залежить від усвідомлення відповідальності кожним і усіма нами громадянами! Громадяни росії ще не проявили людської мудрості та й коли вини її проявлять?

До належної «мудрості» особам щоб назватися відповідальними громадянами, а народу щоб назватися нацією ще треба дійти чи дорости! Адже, як було вже сказано, відповідальні громадяни вибирають відповідальних лідерів, політиків, а раби чекають месію!

Панування права та торжество справедливості є тоді та лише тоді, коли воно гарантоване правом сили чи правом правомірного примушування. Злочинця чи того хто помишляє вчинити злочин можна та треба правомірно «зупиняти» аж до фізичного знищення, а усе майно конфіскувати.

Агресор, терорист зневажає право. Він посягнув на святе – на наше Життя та Свободу. Вільні відповідальні громадяни, які правомірно відстоюють свої Життя та Свободу, правомірно знищують, а не вбивають злочинців-терористів.

Висновки та пропозиції

Відповідальністю росіян є усунення чинного режиму під керівництвом президента росії Володимира Путіна.

Реальна загроза у розумні строки конфіскації усього майна росії та кожного росіянина можливо змусить росіян усунути чинний режим під керівництвом президента росії Володимира Путіна, припинити війну та компенсувати шкоду Україні та Українському народу.

Російський неофашизм в особі президента Володимира Путіна - це відповідальність росіян. Адже Володимир Путін здійснює владу від імені росіян, а вони здійснюють владу безпосередньо.

Усі держави та народи, які називають себе демократіями, визнають верховенство права зобов'язані вимагати від росіян – «народу, який здійснює владу безпосередньо»: у розумні строки усунути чинний режим під керівництвом президента росії Володимира Путіна, припинити війну та вивести війська з території України.

Невиконання росіянами цієї вимоги має «запустити» механізм компенсації у розумні строки усього майна росії та усіх росіян повсюдно...

Активи «пособників» злочину конфіскувати – обов'язок відповідальних держав...

Буде правомірно конфіскувати та передати потерпілим Українцям активи усіх і кожного «пособника» у тому числі українських пособників військових злочинів путінського режиму. Адже військовий злочинець з допомогою «пособників» у тому числі з мовчазної згоди зневажає право. Він посягнув на святе – на наше Життя та Свободу.

Майно злочинців та майно «пособників» буде лише матеріальною компенсацією за злочинні діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Prosecutor v. Boskoski and Tarculovski (Trial Judgment), IT-04-82-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 10 July 2008 (accessed: 01.04.2024).
2. Сушинський Олександр. Життя людини в аспекті відповідальності // Незалежність України: права людини та національна безпека [Текст] : збірник матеріалів Третьої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 28 квітня 2023 року)/ Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. проф. Л. В. Ярмол, О. І. Баскакова. Київ: КНТ, 2023. С. 59-62.
3. Сушинський О. І. Відповідальна республіка: доктринальні засади Конституції України // Модернізація системи державного управління : теорія та практика [Текст] : матеріали наук. – практ. конф. за міжнар. участю, (20 квітня 2012 р.) : пленарне засідання / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012. — С. 82-98.
4. Сушинський О. І. Ресурси гарантій інституційної компетенції щодо національної безпеки в аспекті політичної реформи // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-правові проблеми державного управління: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю, Київ, 28 трав. 2004 р.: У 2 т. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2004. Т. 1. С. 322-324.
5. Сушинський Олександр. Політика та відповідальність громадян, народу та держави // Демократичне врядування та публічне адміністрування в сучасних геополітичних умовах [Текст]: матер. наук.-практ. конф. (20 травня 2022 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. О. Я. Красівського та доц. М. З. Буника. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2022. С. 4-10. (<https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/pages/21775/tezi-konferencii.pdf>).

Ольга ГОЛЬД

кандидатка філософських наук,
асоційована професорка в інституті СьянеПо,
Мезополіс центрі соціополітичних, політичних та історичних досліджень
Середземномор'я університету Екс – Марсель (Франція)

ГЛОБАЛЬНИЙ СВІТ І СУЧАСНІ МІГРАЦІЙНІ ПРАВОВАРНІ ПРОЦЕСИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Я розглядаю аспекти глобалізації плюси і мінуси сучасних міграційних правових процесів як соціально-філософський аспект. Відомо, що історія масових міграцій сягає глибокої давнини. Філософські, правові та політичні дослідження вже розглядали питання, що виникають внаслідок багатьох хвиль міграції в суспільствах. Концепції соціальних наук допомагають досліджувати причинно-наслідкові зв'язки міграцій у глобальному суспільстві.

Методи дослідження соціальних процесів дозволяють досліджувати в академічному полі причини та наслідки, політико-правові аспекти сучасних глобальних проблем світу, з якими ми стикаємося.

Міграція в глобалізованому світі призводить до акультурації та асиміляції, але під захистом держав мігранти можуть зберегти свою релігійну та культурну ідентичність. Сьогодні атмосфера, яка склалася в країнах Європи та США, які вже близько 2 років активно приймають мігрантів, змогла побудувати правові системи (не завжди ідеальні) для перебування біженців та мігрантів на своїй території.

Keywords: міграції, глобалізаційні процеси, конвергенції, мультикультуральність, сучасні суспільства, еволюція цивілізації.

Я розглядаю проблему сучасної міграції в глобальному світі, яка є об'єктивним аспектом соціального, культурного, філософського, економічного та політичного життя. Дослідження базується на методології, соціальних опитуваннях, висновках класичних і сучасних авторів подібної проблеми.

Визнаючи, що ми вивчаємо досвід країн з традиційним впливом мігрантів і те, як країна вирішує ці питання на державному та соціокультурному рівні. Зосередження уваги на процесах глобалізації, які зараз охоплюють Європу, південь Сполучених Штатів та інші регіони планети, сприяє дискусії про те, як країни повинні поглинати або зменшувати потік мігрантів у країни. Я пов'язую питання про причини міграції з аспектами сучасної культури, політики, соціології, релігії, які концептуалізуються як здатні формувати глобальні реакції та залишатися важливими гравцями на цьому шляху.

Звернемось до наслідків міграції, що веде до змін сприйняття культури, асиміляції або акультурації та як на це реагує суспільство. Теоретик мультикультуралізму Р. Брубейкер відстоює „диференційоване громадянство”, „особливі права підпорядкованих меншин”. «Неоднозначність і двовимірність звернень до «народу» не є результатом злиття популізму та націоналізму; вони є конститутивною рисою самого популізму, практичним ресурсом, який можна використовувати для конструювання політичної ідентичності та визначення ліній політичної опозиції та конфлікту». [Брубейкер]

Приведемо думку щодо соціумів після другої половини ХХ століття. Іммануель Валлерстайн намагається пояснити, що робити, коли економічні інтереси переважають над ідеологічними: що нинішня світова система вступає в період переходу, що привілейовані люди, які нею керують, не готові поступитися своїми позиціями, а правителі не готові об'єднатися навколо спільного проекту, щоб почати «війну» за правонаступництво. [Wallerstein]

За думкою Мішеля Вівьорка — французького соціолога, автора текстів про насильство, тероризм, расизм: прийняття глобалізованої та мультикультурної картини світу означає впровадження політичних заходів і юридичних винятків, щоб гарантувати етнічним меншинам рівне ставлення, коли чинні стандарти для них не працюють. Ці заходи дозволяють, наприклад, адаптувати національний календар або дрес-код до традицій меншин (парадигматичний випадок у літературі про багатокультурність сикхських тюрбану та кирпана в Канаді, країні, де закон дозволяє членам цієї спільноти відступати від правил носіння касок і зброї). [Wiewiorka]

Однак, різноманіття культур не виключає, а припускає універсальність прав людини як загальнолюдських інтересами, потребами, різноманітностями, а також коли вони втілюють культурно – соціальні ідеї людини, породжені відносинами, які характеризують становище особистості, як фактичне, так і правове, у кожній державі. [Бессарабов]. Сьогодні, Європа стикається з потіком мігрантів з України які вимушені покинути свою країну із – за вторгнення Російської Федерації після лютого 2022 року. Звернемося до деяких причин міграцій сьогодні, що обумовлені були ще до повномасштабної війни в Україні. На думку Віктора Єленського – вчений релігієзнавець, голова Державної служби етнополітики і свободи совісті України, ще у 2020 році зважав: релігія стала серйозним чинником антиукраїнства, а структури Московського патріархату на території України однією з найбільш організованих і легально існуючих тут сил, що демотивували спротив агресії, поширювали кремлівські наративи і розповсюджували капітулянтські настрої.

Відмова священиків УПЦ (українська православна церква) Московського Патріархату від засудження російського вторгнення та, по суті справи, від підтримки Збройних Сил України на тлі відверто угодовської політики щодо країни агресора і окупаційних адміністрацій, викликали хвилю обурення в Україні. Група депутатів Ради ініціювала законопроект, який передбачав особливий статус релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в державі, яка визнана Верховною Радою України державою агресором. [Єленський]

Наслідки мультикультурності суспільства – «право бути іншим» викликало деяку зацікавленість в суспільстві у 1980 - 1990 роках, і викликало опір. Сьогодні, у зв'язку з відродженням ксенофобських настроїв в світі та страхом, викликаним тероризмом, політика мультикультуралізму декілька ставиться під сумнів у соціумах демократичних країн. Поняття “морального універсалізму та космополітичного федералізму” у політолог – Сейла Бенхабіб

з'являються в її працях та звертають увагу на “права інших”, повторюючи висказування філософа Іммануїла Канта. Вона виступає за не відкриті, а навіть прозорі кордони, визнаючи права біженців і шукачів притулку на допуск, а також регулятивні права в демократичних країнах. «Права інших» — це важливе втручання в сучасну політичну теорію, яке цікавить велику кількість студентів і спеціалістів у галузі політики, права, філософії та міжнародних відносин». [Benhabib]

Прийняття індуктивної перспективи, натхненної на вивченні причин міграцій сьогодні можна віднести: релігійні, соціальні, політичні чинники які призводять до нових способів вирішення цього питання в глобалізованому світі.

Окрім евристичного внеску цих досліджень – соціальні процеси: конфлікти, війни, гібридні атаки, історично ведуть за собою міграції, де слід зазначити, що громадська думка та державний апарат сприйняли неоднозначно.

Міграції що призводять до розвитку мультикультуралізму в глобалізованих суспільствах є багатогранним соціально – політичним явищем і його реальний вплив на інтеграцію меншин ще в процесі розробки науковцями, хоч і треба відмітити процеси конвергенції та дивергенції в соціальному житті сьогодення, які часто називають евфемістично наслідками цивілізаційних течій.

Міграції ведуть:

- до мультикультуральної картини світу;
- політичних процесів суспільств;
- глобалізації політики, економіки, традицій, релігійних поглядів;
- асиміляцій та акультурацій;
- змін та змішування цінностей суспільства;
- правових та державних перетворень.

Мені вдалося концептуалізувати систему опису сучасної міграції, в епоху глобалізації, що надає можливості систематизувати такі процеси сьогодні. Сьогодні світові спільноти стоять на межі перетворень законодавчої бази для нових хвиль міграцій, причини та наслідки якої ще в процесі розглядання в глобальному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benhabib S., Cambridge (2004) *Aliens, Citizens, and Residents, The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens* University Press [Електронний ресурс] : <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790799>
2. Wallerstein Immanuel (1930-2019), (2020) *Une pensée-monde* Thierry Paquot Dans *Hermès, La Revue* 1 (№ 86), Éditions: CNRS Éditions, pages 303 - 312 DOI10.3917/herm.086.0303
3. Wallerstein Immanuel, (2011) University of California Press, p. – 377 стор.
4. Balibar Étienne et Wallerstein Immanuel, (2007) *Race Nation Classe, les identités ambiguës*, Paris, La Découverte. SolimanLotfallah (Traduction) 322 pages
5. Wiewiorka, M., (2001) *La différence*, Paris : Balland.
6. Wiewiorka, M., (1997) *Une société fragmentée ? Le multiculturalisme en débat*, Paris : La Découverte & Syros.
7. Єленський В., (2020) Міжрелігійною свободою і національною безпекою: Документ ОБСЄ «Свобода релігії або переконань та безпека» в західному, російському та українському контекстах. РЕЛІГІЙНА СВОБОДА № 25 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5884921
8. Brubaker Rogers, (2019) *Populism and nationalism* <https://doi.org/10.1111/nana.12522>
9. Бессарабов В. Г. (2002) *Понятие прав и свобод человека и гражданина / Философские науки.* – № 4. С. 71 - 86,

Тарас ГАРАСИМІВ
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
заступник директора з науково-педагогічної роботи
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Інтенсифікація глобалізаційних трансформацій, внесення істотних змін до різних сфер суспільного буття вимагають переосмислення правової цінності поведінки людини. У різний історичний період рушійними силами прогресу виступали різні чинники – міфологія, філософія, релігія, культура, і, звісно, право. Останнє (навіть архаїчне, початкове) формує систему цінностей, норм й установок членів суспільства. Так, у нормативній системі суспільства вагомий роль в соціальній регуляції відіграють правові ідеали та норми, що відображають особливості правової ментальності цивілізації певної історичної епохи. Правова ментальність полягає передусім в усвідомленні необхідності строгого виконання дезидератів суспільного порядку, і відтак – законності, законодавства (національного, міжнародного), ступеня втілення начал «вселюдськості» [1, с. 13]. Отже, правомірна поведінка як вид соціальної поведінки є складним процесом взаємодії людини та права. Ця взаємодія полягає у впливі права на поведінку індивідуума, який керуючись усталеною в його свідомості системою цінностей, обирає власну модель поведінки. Саме цінності формують та характеризують внутрішній світ індивідуума: його духовний стан, волю, почуття, розум, ставлення до макрокосмосу [2, с. 49]. З іншого боку, індивідуум перебуваючи у соціумі, здійснюючи певні вчинки та виконуючи конкретні дії, не завжди може бути освіченим щодо регулювання їх правом, але здебільшого здатний проаналізувати власну поведінку та оцінити її стосовно завдання шкоди чи користі іншим членам суспільства.

Саме право є модусом розвитку, регламентації та охорони суспільних відносин, які виникають у процесі взаємодії між індивідуумами або соціальними групами. Тому право здатне регулювати суспільні відносини, які впливають як на поведінку окремих індивідуумів, так і соціальні групи, дії яких складають суспільні відносини. За таких умов поведінка людини є безпосереднім об'єктом правового регулювання, яка і є визначальним чинником внаслідок якого індивідуум входить у сферу дії права.

Водночас поведінка набуває юридичної цінності тоді, коли вона може оцінюватися з позиції вимог правових норм. Останні можуть впливати лише на вольові дії індивідуума, які є підконтрольні його свідомості. Так, якщо індивідуум не контролює власні дії, то правовий припис не може бути ним реалізований. Тобто з одного боку право зумовлює, заохочує та забезпечує суспільно корисні вчинки, а з іншого – блокує ті соціально небезпечні вчинки, що регулюються та контролюються свідомістю та волею індивідуума.

Вплив права на поведінку індивідуума передусім полягає у тому, що воно інформує його про правомірне (правильне, дозволене чи заборонене) у поведінці. Це надає людині правильних орієнтирів у навколишньому середовищі, комфортного існування, тобто дозволяє індивідууму приймати рішення, які не суперечать дезидератам закону. Дозволяючи чи забороняючи певну поведінку право сприяє формуванню в індивідуумів позитивної ідеології: особистісних установок, принципів, ідеалів, що спонукають людину до правомірної поведінки, яка безпосередньо заохочується державою. Обмежуючи певною мірою індивідуальну свободу індивідуума та встановлюючи відповідні санкції для правопорушників, право мотивує індивідуумів утримуватися від неправомірних діянь, а також надає їм безпосередньої зацікавленості у правомірній поведінці [3, с. 611].

Попри те, що категорія «правомірна поведінка» по-різному тлумачиться у тих чи інших правових системах, сутність її фактично є аналогічною. Дефініція римського права «legitimus» (такий, що відповідає закону, законний) відтворюється та закріплена у формі юридичної аксіоми, яка визначає те, що є допустим, дозволеним із позиції позитивного та природного права. Із німецької юридичної термінології «правомірна» поведінка дослівно перекладається як «виміряна правом». У французькій юриспруденції дефініції «правомірний» та «законний» позначаються термінами «legalite», «legitim», що у буквальному перекладі означають «юридично обґрунтований», «закріплений законом» чи «такий, що відповідає закону». Натомість англійське право застосовує дефініцію «law-abiding», тобто «законослухняна поведінка», яка цілком узгоджується із дезидератами права [4, с. 11].

Можемо стверджувати, що правомірна поведінка ґрунтується на таких основних ціннісних елементах: правосвідомості та правовій культурі; розумінні індивідуумом того, що його права та свободи є гарантовані законами та можуть оптимально реалізовуватися на практиці; свободі вибору, що дає можливість індивідуумі діяти на власний розсуд й без будь-якого втручання; наявності особливих взаємовідносин між владою та індивідуумом, коли останній є рівноцінним партнером держави, який бере участь у прийнятті рішень, здійснює контроль за діяльністю держави та її інститутів, а також і в інших процесах [5, с. 8]. Відтак, правомірну поведінку можна визначити як соціокультурний феномен, позитивний життєвий досвід людини у сфері соціальної дії права, що оснований на свідомій реалізації правових цінностей.

Така поведінка звичайно потребує значної посиленої людської діяльності. Людина як особистість значною мірою становиться саме через широке застосування правових норм у власному житті, що ґрунтується на індивідуальній ініціативі їх виконання, усвідомленості вагомості, корисності та соціального призначення права у соціумі. Правомірна поведінка є суспільно корисним діянням, цілеспрямованим на задоволення особистих і суспільних, правових і державних цінностей, інтересів й цілей. Вона є особливою цінністю для права, позаяк сама людина, її права і свободи законодавцем проголошені як найвища цінність.

Погоджуємося із більшістю вчених у тому, що правомірна поведінка є різновидом соціальної поведінки, яка відповідає приписам правових норм, забезпечує законність, правопорядок, права та свободи людини й громадянина, а також виступає визначальною умовою побудови правової держави і розвитку громадянського суспільства. Правомірна поведінка як соціальна цінність проявляється у таких її аспектах: свідомості, добровільності, позитивності, спосібності задовольняти особисті інтереси, суспільні запити, зовнішньому вияві – діяч чи бездіяльності, допустимості або схваленні з огляду на державні інтереси тощо. Визначальною особливістю правомірної поведінки є її прояв, підконтрольність свідомості та волі. Комплекс цих ознак визначає межі тих реальних соціальних актив людської поведінки, що вимагають правового опосередкування, спосібні сприймати регулюючий вплив правових модусів й регулюються правом [6, с. 168]. Звідси правомірна поведінка є правовою цінністю, тоді як протиправна поведінка антиподом, і лише перша може приносити суспільну користь та сприяти позитивному розвитку індивідуума.

Правомірна поведінка – це широкомасштабна, усвідомлена, соціально корисна поведінка (дія або бездіяльність) індивідуальних чи колективних суб'єктів, яка відповідає принципам права та правовим нормам й гарантується і забезпечується державою. З огляду на таку дефініцію правомірної поведінки можемо виокремити характерологічні їй ціннісні ознаки: 1) соціальна корисність правомірної поведінки; 2) об'єктивність правомірної поведінки; 3) суб'єктивність правомірної поведінки; 4) відповідність проявів поведінки (поведінкових діянь) вимогам правових норм; 5) гарантованість й забезпеченість правомірної поведінки державою.

Іншою важливою характеристикою правомірної поведінки є її структура, що передбачає собою об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. Об'єктом є явища довколишнього середовища на які цілеспрямовані правомірні вчинки – нематеріальні

та матеріальні блага, а також суспільні відносини. Тоді як об'єктивною стороною виступає зовнішня форма вираження правомірних вчинків – дії або бездіяльності; корисний результат від них; причинний зв'язок між діями та їхніми наслідками. Суб'єктами – це фізичні та юридичні особи, що є дієздатними й деліктоздатними, які здатні реалізовувати свої права, здійснювати обов'язки і відповідно нести юридичну відповідальність. Суб'єктивна сторона передбачає собою певні мотиви дії чи бездіяльності суб'єкта права, внутрішнє психологічне відношення до норм права та особистого вчинку.

Можемо стверджувати, що правомірна поведінка ґрунтується на таких основних ціннісних елементах: правосвідомості та правовій культурі; розумінні індивідуумом того, що його права та свободи є гарантовані законами та можуть оптимально реалізовуватися на практиці; свободі вибору, що дає можливість індивідууму діяти на власний розсуд й без будь-якого втручання; наявності особливих взаємовідносин між владою та індивідуумом, коли останній є рівноцінним партнером держави, який бере участь у прийнятті рішень, здійснює контроль за діяльністю держави та її інститутів, а також і в інших процесах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2017. 215 с.
2. Панчишин Р. І. Детермінанти поведінки людини: філософсько-правовий вимір: дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.12. Львів, 2016. 205 с.
3. Івановський Д. В. Правовий вплив на свідомість як чинник формування правомірної поведінки. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія. За ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв, 2016. С. 608–625.
4. Башук С. Г. Правова активність: поняття, структура та види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2014. 20 с.
5. Капітанська С. А. Правомірна бездіяльність як форма правової поведінки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 15 с.
6. Теремцова Н. В. Природа правомірної поведінки людини (культура поведінки людини, механізм індивідуальної поведінки, антисуспільна поведінка, конформістська поведінка...). Вісник НГУУ «КПШ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2010. № 2 (6). С. 167–170.

Степан СЛИВКА

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ФАБРИКА ЧЕСНОТ У ПРИРОДНО-НАДПРИРОДНІЙ ПРАВОВІЙ СФЕРІ: НЕКТАРНИЙ ВИМІР

Буття людини зобов'язує її здійснювати культурологічну діяльність, займатися продукуванням, тобто щось творити, «фабрикувати», імпровізувати своє життя в узгодженні з природою. Ідеться не про самопрезентацію, саморекламу, не очікування чи отримання позитивної реакції від інших, а *олюднення* себе (набуття або повернення людських якостей), що буде рефлексуватися у Всесвіті.

Отже, ми розглядаємо особливий, ексклюзивний випадок – *виробню олюднення* як форму екзистенціальної творчості, самовираження, встановлення власних етичних стандартів або принципів, які відображають наші переконання і цінності. Зауважимо, що виробня олюднення онтологічна і недотримання її природно-надприродних вимог призводить не стільки до відповідальності, скільки до *увідповідальнення*, тобто глибинного, екзистенціального, надприродного покарання.

Виробню олюднення можна назвати метафізично фабрикою чеснот з відповідними *цехами*, корпораціями, які працюють над розвитком етнічних стандартів. Ця назва відображатиме ідею систематичного формування й підтримки моральних вагомостей, цінностей і принципів у суспільстві.

Вважаємо, що **фабрика чеснот – це надчуттєва форма таємничого вироблення надприродних екзистенціальних вартостей, законів, принципів і цінностей для олюднення людини, трансцендентального терпіння, здобуття нектарного щастя.**

Місцем виробні чеснот є надприродно-правова сфера як своєрідна дизайнерська студія, а *метою* – удосконалення людини, подолання життєвих труднощів завдяки правильній тактиці зміцненню елементарної духовної сили.

Тут онтологічну роль відіграє чеснотодія, яка земний біль перевітлює в небесну радість, змушує розум слухати мудрість (яка краща від сили) і не шукати щастя в земному житті. Крім того, чеснотодія налаштовує на онтологічний лад імпровізовану фабрику шлунку, дає умовну їжу для духу, формує стратегію для метафізичної фабрики думки людини тощо. Чеснотодія наводить людину на міркування, що вона володіє елементарною, природною мораллю, яка є в земному житті, а ще є вища, надприродна мораль (чеснота) – у трансцендентальному житті. І мудрість тут зводиться до того, що людина повинна мати силу волі дочекатися *найвищої нектарної властивості чесноти*. Ці чесноти мають найбільшу силу і є *надчеснотами, нектарочеснотами*.

Звичайно, у природно-надприродній правовій сфері словосполучення «фабрика чеснот» використовується впереносному сенсі, описуючи, як правило, природно-правові процеси або «механізми», які сприяють вихованню і розвитку певних моральних якостей, що переходять до вищих цінностей природи, тобто в чесноти. Скажімо, фабрикою чеснот (у надприродно-правовій сфері) можна назвати такі природні детермінанти: *екосистему, синергетику, еволюцію, адаптацію і надприродну взаємодію*, які є своєрідними цехами.

Екосистема відображає природно-правову співпрацю із Всесвітом. Працюючи з природними системами, людина вчиться взаємодіяти з ними гармонійно та з урахуванням їхніх потреб. Це може сприяти розвитку в людини вищих моральних якостей, таких як співчуття, дбайливість та ін. Погляд на природу як на цінність сам по собі може вплинути на набуття людиною чеснот як вищих, якісніших, міцніших моральних якостей. Розуміння важливості збереження й захисту природи може викликати в людини бажання діяти відповідально.

Синергетика – це наука про природно-правову взаємодію систем, яка досліджує явища, що виникають в результаті спільної роботи окремих компонентів системи. У контексті переходу від моралі до чесноти синергетика може відігравати важливу роль у таких аспектах:

- вона показує, як різні моральні якості можуть взаємодіяти і посилювати одна одну, створюючи в такий спосіб синергію між ними;
- синергетика вивчає принципи самоорганізації систем. У контексті розвитку моралі це означає, що система моралі може організувати себе, регулюючи й адаптуючись до змін у середовищі, а відтак – формувати більш стійку моральну систему;
- синергетика вивчає, як зміна умов або параметрів системи може зумовлювати виникнення нових явищ і властивостей, тобто чеснот шляхом взаємодії різних елементів системи.

Природна *еволюція* моралі може сприяти переходу до чеснот через кілька «механізмів»:

- процеси еволюції, природний відбір може сприяти розвитку зміцненню моральних якостей, які сприяють виживанню і розмноженню;
- культурні зміни й еволюція суспільства також впливають на розвиток моральних цінностей. У процесі культурної еволюції виникають нові моральні норми й цінності, які можуть іменуватися первинними чеснотами;
- співвідношення індивідуального і колективного благополуччя породжує вищі моральні якості – чесноти (за певних умов і зусиль людини).

Природна *адаптація* в контексті моралі сприяє переходу до чесноти такими способами:

- вибір оптимальних стратегій. Людина адаптує свою мораль до змін у середовищі, що викликає в себе соціальні, економічні і культурні чинники. Адаптація дає змогу людям вибирати оптимальні моральні стратегії для досягнення своєї мети, враховуючи чесноти;

- узгодження зі змінами в середовищі. Адаптація моралі дозволяє людині узгоджувати свої уявлення і дії з новими вимогами й обставинами;

- розвиток нових якісних моральних норм, зокрема витребуваних стандартів, як відповідь на нові виклики і проблеми. Створені моральні норми мають більшу ймовірність стати цінностями.

Розглянуті природні цехи фабрики чеснот відображають потреби й цінності прогресивного суспільства у сфері природного права. Адже ця сфера стосується царини права, яка досліджує взаємовідносини між людиною і природою, а також права й обов'язки щодо природних ресурсів і екосистем. Однак для правомірної життєдіяльності цього ще недостатньо, оскільки людина є надприродною особою (мікрокосмом) і перебуває у сфері надприродного права. Тож *виникає особлива ситуація взаємодії*.

Взаємодія між мікрокосмом і макрокосмом як вищою надприродною правовою силою в контексті утворення акмеологічної моралі (чесноти) відбувається так:

1) усвідомлення ставлення до вищої сили. Взаємодія з вищою надприродною правовою силою (макрокосмом) сприяє формуванню почуття обов'язку, усвідомленню онтологічних (тілесних) й екзистенціальних (душевних) моральних обов'язків, демонструючи належну відповідальність й увідповідальнення. Мікрокосм відчуває потребу діяти відповідно до отриманої екзистенціальної моралі, яка є вищою і регулює почуття, а тому і є чеснотою;

2) духовний розвиток і самореалізація. Віра у вищу правову надприродну силу сприяє духовному розвитку й самореалізації людини.

Який алгоритм дій у перетворенні моралі на чесноти? Передусім зауважимо, що це перетворення є природним і надприродним. Водночас тут є важливі застереження. Якщо мораль – творіння мікрокосму, то чеснота – творіння макрокосму. Сперша стадія моралі і чесноти та друга стадія у вигляді своєрідного духовного нектару. Нектару моралі мікрокосм досягає самостійно, а от чесноти – за допомогою макрокосму (отримує як дарунок). Цей дарунок можливий тоді, коли людина досягнула другого ступеня моралі (нектару) як забарвленої метафоричною ідеєю солодкості. Другого ступеня чесноти можна досягнути тільки у трансцендентальному світі. Це вже досконалий духовний нектар майбутнього.

Отже, фабрика чеснот разом зі своїми цехами доводить мораль до приємного, благополучного стану нектару, з отриманням чесноти, а потім розвиває і чесноту до такого ж стану.

Термін «нектар моралі» відсилає до вищих, чистих, ідеальних моральних цінностей або принципів, які слугують як джерело натхнення і відправна точка для пошуку морального вдосконалення. «Нектар» у цьому контексті символізує щось виняткове, найсолодше, найкраще і найчистіше. Такий термін може використовуватися для описування вірцевої, десертної, локричної моралі, яка вважається найважливішою цінністю для суспільства або індивідуума. Термін «нектар» також може вказувати на джерело морального натхнення або морального розвитку, яке допомагає людям жити згідно з високими моральними стандартами і принципами. Тобто *солодко-кореневий нектар моралі – це вища форма моральних цінностей, яка є основою для вдосконалення духовної поведінки і дає можливість фабриці чеснот набувати дарунок для екзистенціального розвитку*. Тоді нектар чесноти вказує на найвищу точку – акмеологію того, чого людина може досягнути у трансцендентному житті. Ось це і є щастя людини в надприродній сфері. Досягнути цього у практичному (онтологічному) житті людині не вдається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сливка С. С., Романова А. С. Філософія права : навч. посіб. Вид. 3, переробл. і допов. Львів : Ліга – Прес, 2018. 316 с.

2. Сливка С. С. Паломницьке богослів'я: у 4 ч. Частина 1 : Божа благодать святих місць (основа паломництва) : навч. посіб. Тематичний нарис духовного путівника. Львів : Манускрипт – Львів, 2023. 100 с.

Альона РОМАНОВА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

З початку повномасштабного вторгнення росії, кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні стрімко збільшилася, порівняно з періодом від 2014 року.

За законодавством України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Держава гарантує усім громадянам без винятку забезпечення і реалізацію їх основних прав і свобод. В умовах воєнного стану ряд прав громадян законно обмежені, але не порушені. Звичайно, що всі українці сьогодні потребують особливої підтримки з боку держави для забезпечення належного рівня життєдіяльності, але ми виокремлюємо особливу категорію громадян, що належать до внутрішньо переміщених осіб, адже це, як правило, ті люди, що втратили житло, іноді і засоби для існування та, що найжахливіше, рідних і близьких людей.

Звичайно, на новому місці проживання їм надають належне матеріально-побутове забезпечення, але дуже важливо щоб такі особи активно адаптувалися і інтегрувалися до нового соціокультурного середовища.

Науковці виокремлюють такі виміри адаптації внутрішньо переміщених осіб в межах: – соціокультурного підходу (подолання психологічного стресу, викликаного фактом переміщення до нового місця проживання); – ресурсного підходу (отримання інформації щодо наявності та розташування в новому місці проживання ресурсів, які необхідні для підтримання «життєдіяльності» (житла, продуктів харчування, джерел доходів (заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності, соціальних виплат), медичного обслуговування, освітніх закладів, транспорту та комунікацій тощо) [2, С. 110–121].

Над соціально-правовою адаптацією внутрішньо переміщених осіб працюють ряд соціальних служб, громадських організацій та правоохоронних органів.

Важливо надавати консультаційні послуги безпосередньо після прибуття ВПО до нового місця проживання. Така діяльність активно проводиться волонтерськими організаціями. Зокрема, вже на залізничних вокзалах створені пункти первинних правових консультацій, де громадяни можуть отримати інформацію щодо особливостей свого статусу і отримання матеріальної допомоги.

Окремо надаються психологічні консультації, фахова психологічна підтримка потребуючим особам. І, що важливо, проводиться робота з дітьми, що належать до числа внутрішньо переміщених осіб.

Належна соціально-правова адаптація зазначених осіб є запорукою правомірного інтегрування ВПО в нові умови життя та дозволяє уникнути проявів неправомірної поведінки, адже, в кризовий період життєдіяльності багато осіб схильні до прояву неправомірної, маргінальної поведінки, яка може проявлятися як у вчиненні адміністративних правопорушень, так і у скоєнні важких злочинів.

Важливою є роль соціальних служб, а також, що стосується неповнолітніх, то повинні залучатися представники ювенальної поліції і, безпосередньо, освітні заклади. Зокрема, у закладах вищої освіти варто проводити заходи, на яких молодь з числа ВПО змогла б ознайомитися з культурними, соціальними особливостями певного регіону, міста і, ЗВО. Куратори навчальних груп, психологи повинні проводити роботу по адаптації таких студентів до освітнього середовища.

Представники ювенальної поліції повинні проводити заходи попередження правопорушень серед усіх неповнолітніх, разом із педагогами скеровувати їхню активність у правомірний напрям. Такої уваги потребують сьогодні не тільки ВПО, а й діти, що не належать до цієї категорії, адже, вони теж перебувають в постійному стресі і загрозі для життя і здоров'я, так як війною охоплена вся Україна і зовсім недоречно «міряться» горем.

Наш ворог нехтує усіма міжнародними правилами і звичаями ведення війни, порушуючи підвалини існування цивілізованого світу. Держава і, безпосередньо, кожен з нас повинні сьогодні максимально докладати зусиль для того, щоб зберегти свою державу і державність, а також, забезпечити гідні умови існування кожному громадянину.

Ми повинні розуміти, що у нас всіх один ворог, одна трагедія і взаємопідтримка і взаєморозуміння між українцями – це теж вагома зброя у боротьбі проти спільного ворога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

2. Путінцев А. В., Пащенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 9. С. 110–121

Галина ГРЕЩУК

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри права

Львівського національного університету природокористування

Богдана РАТУШНА

кандидатка юридичних наук,
в.о. професора кафедри права

Львівського національного університету природокористування

ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР ЗЕМЕЛЬНОГО СПОРУ ЯК ЧИННИК ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ СУДУ

Відповідно до статті 13 Конституції України [1] земля є об'єктом права власності Українського народу та перебуває під особливою охороною держави, адже є частиною національного багатства. Земля як найважливіший природний ресурс може перебувати у власності та в користуванні. Існує декілька різновидів права користування землею в Україні, зокрема на підставі земельного сервітуту, емфітевзису чи оренди.

У процесі реалізації права користування землею виникає чимало спірних питань, частина з яких стає предметом судового розгляду. Як свідчить практика Верховного Суду, під час реалізації права на судовий захист щодо користування земельними ділянками часто виникає низка процесуальних проблем. Однією з таких проблем є правильне визначення виду судової юрисдикції для таких категорій справ.

Загальні проблеми визначення критеріїв цивільної юрисдикції досліджувала низка теоретиків-процесуалістів, зокрема В. Комаров, М. Штефан. Однак проблема визначення цивільної юрисдикції земельних спорів в Україні не привернула до себе особливої уваги науковців. Враховуючи особливе науково-практичне значення вирішення цієї проблеми для

ефективного здійснення правосуддя у цивільних справах, це дослідження видається актуальним і своєчасним.

Метою цього дослідження є виявлення чинників, які впливають на визначення цивільної юрисдикції судових спорів щодо користування земельними ділянками.

Виклад основного матеріалу. Справи, що належать до юрисдикції загальних судів та розглядаються у порядку цивільного судочинства, зазначені у ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК) [2].

Відповідно до цієї ст. 19 ЦПК суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, окрім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 19 ЦПК, спори щодо права користування земельними ділянками мають розглядатись у порядку цивільного судочинства, адже в цьому разі маємо справу, яка виникає із земельних правовідносин.

Однак, теоретики-процесуалісти, крім характеру спірних правовідносин, виокремлюють ще такий критерій визначення цивільної юрисдикції як суб'єктний склад сторін спору [3, с. 187].

У підтвердження цьому практика Верховного Суду свідчить, що для визначення юрисдикції суду треба брати до уваги не лише галузеву приналежність спірних правовідносин, а й інші критерії.

Так, у справі щодо права користування земельною ділянкою за умови встановлення сервітуту на проїзд між фізичною особою та суб'єктом владних повноважень Велика Палата Верховного Суду зробила висновок про те, що такий спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. Суд керувався тим, що спір у справі стосується права користування земельною ділянкою, тобто цивільного права, однією із сторін спору є фізична особа, а тому такий спір повинен розглядатися за правилами цивільного судочинства, що унеможливує розгляд цієї справи в порядку адміністративного судочинства [4].

В іншій справі Верховний Суд встановив, що спір про скасування рішення державного реєстратора, запису щодо державної реєстрації права користування земельною ділянкою на умовах оренди за третьою особою може вирішуватися за правилами господарського чи цивільного судочинства залежно від суб'єктового складу. Так, 12 грудня 2018 року за результатами розгляду справи за позовом ТОВ «Малиновка» до державного реєстратора Мангушської державної районної адміністрації Донецької області (далі – державний реєстратор), третя особа – ТОВ СП «Тітан», про скасування державної реєстрації договору та зобов'язання вчинити певні дії Велика Палата Верховного Суду прийняла постанову, в якій дійшла висновку, що заявлена в цій справі позовна вимога повинна розглядатися як спір, пов'язаний із порушенням цивільних прав позивача на земельну ділянку іншою особою, за якою зареєстровано аналогічне право щодо цієї ж земельної ділянки. Це спір про право цивільне, незважаючи на те, що у ньому бере участь суб'єкт публічного права, а тому з огляду на суб'єктний склад сторін він може вирішуватися за правилами господарського чи цивільного судочинства залежно від того, чи буде залучатися до участі у справі орендодавець (фізична особа) як відповідач.

При розгляді цієї справи Верховний Суд дійшов висновку про те, що спір, який розглядався, не є спором між учасниками публічно-правових відносин, оскільки відповідач, приймаючи рішення про державну реєстрацію прав на нерухоме майно, не мав публічно-правових відносин з позивачем. Необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є виконання ним владних управлінських функцій, які він повинен здійснювати саме у тих правовідносинах, у яких виник спір. До юрисдикції адміністративного суду належить розгляд спору, що виник між двома (кількома) суб'єктами стосовно їх прав та обов'язків у конкретних правовідносинах, у яких хоча б один суб'єкт законодавчо уповноважений владно керувати поведінкою іншого (інших) суб'єкта (суб'єктів), а останній (останні) відповідно зобов'язаний (зобов'язані) виконувати вимоги та приписи такого суб'єкта владних повноважень.

Велика Палата Верховного Суду погодилася з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про закриття провадження у цій справі, оскільки це спір не публічно-правовий, а про право цивільне, незважаючи на те, що у ньому бере участь суб'єкт публічного права [5].

Таким чином, на підставі вищенаведеного варто зробити такі висновки:

- важливим критерієм для встановлення належності земельного спору до цивільної юрисдикції суду є характер спірних правовідносин, про що зазначено в статті 19 ЦПК України.

- теоретики-процесуалісти виокремлюють інший важливий критерій для визначення цивільної юрисдикції спору – суб'єктний склад сторін спору. Цей критерій є визначальний для встановлення цивільної юрисдикції не лише щодо земельного, а й будь-якого іншого спору відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 19 ЦПК України.

- аналіз судової практики Верховного Суду підтверджує значення суб'єктного складу сторін для правильного визначення належності земельного спору до цивільної юрисдикції суду, а саме: наявність фізичної особи як сторони у такому спорі дає підстави віднести цей спір до цивільної юрисдикції суду.

- однак для правильного визначення цивільної юрисдикції земельних спорів недостатньо встановити, що стороною у цих спорах є фізична особа. Практика Верховного Суду свідчить про те, що земельний спір буде розглядатись у порядку цивільного судочинства лише в тому разі, якщо відповідач - суб'єкт владних управлінських повноважень не виконував владних повноважень у спірних правовідносинах і був у рівному становищі з позивачем. Якщо ж у діях такого відповідача реалізуються владні управлінські повноваження, то спір не є приватно-правовим, а набуває ознак публічно-правового, тому така справа буде належати до юрисдикції адміністративного судочинства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 41.

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492.

3. Комаров В. В. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; За заг. ред. професора Комарова В. В.: Х.: Харків юридичний, 2008. 928 с.

4. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 569/12538/16-а. URL:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296576>.

5. Постанова Верховного Суду від 12 грудня 2018 року у справі № 805/34/18-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78628291#>

Мирослава СІРАНТ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму,
заступник директора з науково-педагогічної роботи
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир ШУРАК

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану стан забезпечення прав людини стає однією з найбільш актуальних та складних проблем. Військові конфлікти та внутрішні проблеми не лише

порушують основні права людини, але й часто спричиняють глибокі та тривалі негаразди для місцевого населення. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану вимагає від урядів, міжнародних організацій та громадськості надзвичайних зусиль та стратегічної спрямованості.

Права громадян та їх гарантії визначають сутність, функціональні обов'язки та стратегічний спрямований характер діяльності держави. Як учасник соціально-економічних відносин, держава не тільки повинна виконувати конкретні функції, але й несе відповідальність перед людиною за свої дії. Зазначено, що забезпечення та визнання прав та свобод людини виступає ключовим завданням для держави, і це особливо актуально в умовах воєнного стану. Організація взаємодії між державою і громадянами може піддаватися змінам під впливом глобальних соціально-економічних тенденцій, зовнішніх факторів чи внутрішніх змін, таких як введення надзвичайного або воєнного стану, відповідно до чого стаття 3 Конституції України регламентує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [5].

У ситуації кризи людські ресурси, як носії унікальних знань і вмінь, залишаються важливими факторами для забезпечення неперервності функціонування економічного, політичного і соціального секторів. Хоча права і свободи людини є найвищою цінністю, їх характерною особливістю в умовах війни залишається історична нестійкість, мінливість та підпорядкованість соціально-економічним процесам, що суперечить усталеним принципам гуманізму.

У міжнародному праві визнається безумовна відповідальність держави, яка здійснює незаконний контроль щодо території у формі окупації, за дотримання прав людини. Варто згадати, насамперед, про IV Гаазьку конвенцію про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р., Женевську конвенцію (IV) щодо захисту цивільних осіб під час війни 1949 р. та інші [1].

В статті 15 Європейської конвенції з прав людини встановлено, що в умовах війни або іншої суспільної небезпеки, яка становить загрозу життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією [4]. Проте такі заходи повинні обмежуватися лише тими межами, які вимагає гострота становища, і мають дотримуватися умов, що вони не суперечать іншим зобов'язанням даної сторони згідно з міжнародним правом. Це положення наголошує на необхідності балансу між захистом прав людини та вжиттям заходів в умовах надзвичайних ситуацій для забезпечення безпеки нації [7].

Міжнародне гуманітарне право накладає на державу-окупанта обов'язок гарантувати мінімальні гуманітарні потреби населення та забезпечувати основні права, пов'язані зі збереженням життя, здоров'я і гідності. Особливий акцент робиться на ефективному захисті цих прав та запобіганні будь-якому незаконному насильству, а також збереженні інфраструктури території [2, С. 10-20].

На жаль, агресор не виконує зобов'язань, встановлених міжнародним та європейським правом, і систематично порушує права людей під час війни на території України. Кожен день відзначається збільшенням кількості документованих випадків порушень загально визнаних норм і принципів ведення війни з боку держави-агресора.

За період повномасштабної війни український законодавець вніс велику кількість змін до національного законодавства, що виявило значний вплив на права людини. Згідно зі статтею 64 Конституції України, яка стосується конституційних прав і свобод громадян, обмеження цих прав та свобод можливі лише у випадках, передбачених самою Конституцією України [5]. Однак у випадках введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися обмеження окремих прав і свобод з обов'язковим вказанням терміну їх чинності.

Важливою обставиною залишається те, що певні права і свободи, перераховані в Конституції України, не можуть підлягати обмеженням навіть у період воєнного або надзвичайного стану. Це стосується прав, закріплених у статтях 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51,

52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України, які є невід'ємними і недоторканими навіть у найважчі періоди [5].

Безумовно, здійснення захисту прав людини є важливою обов'язковістю для управлінських кадрів на всіх рівнях. Світовий досвід розвинених демократій вказує на те, що гарантування прав та свобод особи, а також ставлення державних інституцій та службовців до громадянина, представляють собою ключовий критерій соціальної справедливості та законності.

Сучасний стан показує потребу у поступовій трансформації та вдосконаленні механізму захисту прав людини. Це включає наступні аспекти:

1) Зниження бюрократизації процедур розгляду скарг, поданих громадянами щодо порушення їх прав і свобод, з обмеженням таких обмежень наскільки це можливо.

2) Забезпечення високого рівня незалежності правотворчих процесів та органів, які здійснюють правотворчу та правозахисну діяльність в рамках системи державних органів влади України.

3) Забезпечення безкоштовної юридичної підтримки в рамках правозахисної діяльності для всіх, хто потребує цього.

4) Забезпечення безкоштовного доступу до інформаційно-роз'яснювальних та психологічних послуг у сучасних умовах [6. С. 51-53].

Ці заходи є важливими для забезпечення ефективного захисту прав людини та забезпечення їх виконання у сучасному суспільстві.

Організація взаємодії між державою і громадянами піддається трансформаціям під впливом глобальних соціально-економічних тенденцій, зовнішніх факторів або внутрішніх змін, таких як введення надзвичайного чи воєнного стану. Період важких випробувань для України підкреслює необхідність оновлення концепцій та практик захисту прав людини, особливо в умовах воєнного стану.

Практика захисту прав людини під час воєнного стану становить важливий аспект для подальших досліджень та удосконалення. Сучасні виклики в Україні не лише формують перспективи вирішення проблем, але й визначають напрямки подальших досліджень у цій сфері. Свідомість необхідності гарантування прав людини в будь-яких обставинах є принциповим аспектом сучасного правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. URL: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-priyniaty-nemozhna-zaboronyty/> (дата звернення 04.03.2024 р.)

2. Гнатковський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. Київ. 2017. С. 22.

3. Гришук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Київ. 2020. С. 530.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 04.03.2024 р.)

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.03.2024 р.)

6. Лазарева М. Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. Київ. 2020. С. 51–53.

7. «Про правовий режим воєнного стану» Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 04.03.2024 р.)

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Валерія ЧИЖ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Відомо, що починаючи з початку російсько-української війни з 2014 року наша держава проводить низку заходів, спрямованих на захист прав дітей на тимчасово окупованих територіях Російською Федерацією в умовах майже відсутності будь-якого доступу до тих територій. Велика кількість правопорушень з боку Росії, майже абсолютне не виконання зобов'язань щодо забезпечення та реалізації прав дитини в умовах війни, очевидно, зумовлюють пошук нових заходів та засобів для реалізації основоположних прав дітей.

Загальновідомо й те, що після повномасштабного вторгнення Росії в Україну пришвидшилася реалізація заходів насильницької інтеграції окупованих територій України до РФ – зокрема, переведення навчання на російську програму та впровадження різноманітних позашкільних заходів (культурні заходи, заходи військово-патріотичного виховання, спортивні змагання тощо), переслідування за дистанційне навчання за українською програмою, примусова паспортизація та нав'язування російського громадянства, активізація депортації українських дітей до РФ [1].

Україна взяла на себе ряд зобов'язань з покращення добробуту дітей – зокрема, підписавши Конвенцію ООН про права дитини. Ця Конвенція була ратифікована Постановою Верховної Ради України №789XII (78912) від 27 лютого 1991 року та набула чинності для України 27 вересня 1991 року [2].

Загалом в Україні існує значна кількість нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей. Зокрема, Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» та інші. Водночас, за даними Гельсінської спілки, «сьогодні дуже мало правових норм, який встановлюють особливості правового облаштування права дітей в умовах збройного конфлікту» [3, с. 28].

Згідно з Конвенцією про права дитини, дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Відповідно до статті 1 Закону України «Про громадянство України», дитина – особа до 18 років. В цивільному та сімейному законодавстві України особа, що не досягла 18 років визначається поняттями «малолітньої» та «неповнолітньої». Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (стаття 6 СК України, стаття 31 ЦК України, стаття 3 КПК України). Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (стаття 6 СК України, стаття 32 ЦК України, стаття 3 КПК України).

У 2014 р. прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», однак у ньому не деталізовані положення щодо соціально-правового захисту дітей під час збройного конфлікту [4].

До 2016 року фактично єдиною спеціальною правовою нормою, що регулювала статус дитини в умовах збройного конфлікту, було положення статей 30-33 Закону України «Про охорону» дитинства», які не відповідали ситуації, що склалася в Україні. Задля вдосконалення системи забезпечення прав дітей в Україні, шляхом удосконалення механізмів та процедури прийняття рішення щодо захисту дитини за місцем її фактичного

перебування, розвитку соціальних послуг з підтримки сімей із дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів, 26 січня 2016 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» [5]. А 5 липня 2017 року уряд України ухвалив постанову № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [6].

Нині РФ своїми діями постійно порушує права дітей, а найпоширенішими злочинами є: використання заборонених засобів та методів ведення війни; відмова в доступі до гуманітарної допомоги; викрадення та незаконне вивезення дітей; вербування і використання дітей у війні; вбивства і каліцтва дітей; згвалтування та інші форми сексуального насильства щодо дітей тощо.

Важливо зазначити, що такі злочини проти українських дітей не мають строків давності. Національним та міжнародним законодавством передбачено механізми захисту прав дітей під час воєнних дій, однак якщо одна зі сторін не виконує зобов'язання, то реалізувати їх складно. Водночас сьогодні організовано способи фіксації усіх правопорушень, в тому числі щодо дітей. Ведеться облік внутрішньо переміщених осіб та осіб, які отримали тимчасовий захист та статус біженців. Паралельно підготовлено захисні спори цивільного захисту тощо [7].

Підсумувавши, можемо зробити висновок про те, що забезпечити безумовне виконання існуючих норм у зонах збройного конфлікту досить складно, зважаючи на специфіку певних регіонів, де українські державні інституції тимчасово не діють або діють не в повному обсязі. Україна та міжнародна спільнота намагається всіма засобами та способами виконати та реалізувати права дитини, не зважаючи на тяжкі обставини. Для ефективнішого виконання обов'язків щодо дотримання прав дитини в умовах сьогодення, на нашу думку, одним із важливим кроком є налагодження ефективного діалогу інститутів громадянського суспільства та держави через легітимні способи і механізми взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лубінець Д. Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація. Офіційний веб-сайт Омбудсману України. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Конвенція про права дитини, ратифікована Постановою Верховної Ради України №789XII (78912) від 27 лютого 1991 року, набула чинності для України 27 вересня 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. (дата звернення: 20.03.2024).
3. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України / за ред. А. П. Буценка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ : КИТ, 2016. 82 с.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст. 892.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26 січня 2016 р. № 936-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 10. Ст. 99.
6. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 20.03.2024).
7. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 63–67. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/12.pdf. (дата звернення: 20.03.2024).

Лілія ЯРМОЛ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана ПІДГОРОДЕЦЬКА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЮРИДИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Гарантування інформаційних прав дитини та їхня реалізація є важливим завданням для нашої держави в умовах сьогодення. У сучасному інформаційному суспільстві захист інформаційних прав дітей набуває особливого значення й потребує ефективного механізму юридичного забезпечення.

Інформаційні права дитини є складовою частиною свободи вираження поглядів. Право фізичної особи, зокрема дитини, на інформацію, згідно з Цивільним кодексом України, є одним з особистих немайнових прав, що забезпечує її соціальне буття і передбачає можливість вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ч. 1 ст. 302) [1].

На нашу думку, інформаційні права дитини – це гарантовані дитині державою можливості пошуку, доступу, отримання, фіксування, зберігання інформації або ідей та їх вираження шляхом поширення, передачі, використання інформації або ідей.

Основними міжнародними документами, які регулюють реалізацію інформаційних прав дитини, є: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (прийнята Радою Європи), Конвенція про права дитини 1989 року (прийнята ООН), Конвенція про кіберзлочинність 2001 року. Конвенція про права дитини була ратифікована Україною ще 27 лютого 1991 року і набула чинності 27 вересня 1991 року. Відповідно до ст. 17 цієї Конвенції передбачено, що «держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо до таких інформації і матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини» [2].

Варто наголосити, що інформаційні права дітей повинні бути гарантовані незалежно від місця проживання й наявності громадянства України та документів, що посвідчують особу.

В Україні прийнято чимало нормативно-правових актів, які є основою юридичного механізму забезпечення інформаційних прав дитини. Найважливіші з них: Конституція України (1996), Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації» від 3 березня 2021 року № 167-р, закони України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року, «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року та ін.

Для реалізації інформаційних прав дитини наша держава сприяє:

- 1) поширенню у ЗМІ матеріалів, корисних для розвитку дитини;
- 2) створенню сприятливих умов для видання й розповсюдження дитячої літератури, підручників;
- 3) діяльності ЗМІ, спрямованій на задоволення мовних потреб дітей (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства») [3].

Наразі в Україні на сприяння забезпеченню інформаційних прав дітей спрямовано чимало державних адміністративних послуг. Це реалізується через систему е-урядування, що дозволяє неповнолітнім особам легалізувати документи (наприклад, особа віком від 14 до 18 років може отримати паспорт у формі ID-картки строком на чотири роки та паспорт з 18 років), отримати ті чи інші дозволи, зареєструвати акт громадянського стану, отримати

певний статус (наприклад, внутрішньопереміщеної особи чи дитини, розлученої із сім'єю) або допомогу в реалізації таких прав [4].

А втім, в умовах війни в Україні порушуються права дитини, інформаційні зокрема. Як відомо, у сучасному світі важливу роль у пошуку потрібної інформації й доступу до неї, зокрема й для дітей, відіграють ЗМІ та інтернет. Але воєнні дії на території України значно ускладнили цей процес. Та навіть у такий важкий час наша держава намагається максимально забезпечити доступ до інформації та інтернету. І це особливо важливо для дітей, які в такий спосіб можуть навіть продовжувати навчатися (в Україні зараз поширена практика навчання в онлайн-режимі). Зрештою, це має вагоме значення і для їхньої соціалізації, самовираження, входження в життя суспільства й реалізації їхніх прав [5].

Важливим кроком для забезпечення прав дитини і її законних інтересів стало створення Координаційного штабу із захисту прав дитини. Його мета – захищати права й інтереси українських дітей і на теренах держави, і за кордоном, і для цього координувати зусилля й дії державних органів та громадських чи міжнародних організацій [6].

Отже, гарантування й реалізація інформаційних прав дитини в сучасному інформаційному суспільстві є важливим завданням для нашої держави. Інформаційні права дітей в Україні закріплені в низці нормативно-правових актів, які створюють основу для ефективного юридичного забезпечення інформаційних прав дитини. Незважаючи на виклики сьогодення, наша держава зосереджує зусилля на забезпеченні доступу до інформації для дітей, навіть у складні часи війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.03.2024).
2. Конвенція про права дитини : міжнар. Док. Від 20.11.1989 (станом на 16.11.2023) / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 16.03.2024).
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (станом на 05.10.2023). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 16.03.2024).
4. Дзяхар Г. І. Окремі питання законодавства у сфері адміністративно-правового забезпечення інформаційних прав дітей в Інтернет-просторі. *Правове регулювання економіки* : зб. Наук. Пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. Нац. Екон. Ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2019. № 18. С. 85–93.
5. Violation of the rights of a child in the conditions of war in Ukraine. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika»*. *Seria: Uridicni nauki*. 2022. Vol. 9, no. 36. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.36.096> (date of access: 16.03.2024).
6. Герасимчук Д. Під час війни пріоритет чіткий: вберегти евакуйованих дітей. *Укрінформ*. 2022. 24 квіт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3467743-dara-gerasimcuk-radnica-upovnovazena-prezidenta-ukraini-z-prav-ditini-ta-ditacoieabilitacii.html> (дата звернення: 08.04.2024).

Лілія ЯРМОЛ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Лілія ЛІТУС

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЮРИДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Розвиток громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави є неможливим без утвердження в суспільній свідомості визнання й чіткого дотримання прав і свобод дитини, її захисту, спрямування діяльності всіх державних інститутів у сфері охорони дитинства й посадових осіб на реалізацію інтересів дитини. Серед основних тенденцій цього розвитку чільне місце посідає впровадження в суспільну свідомість уявлення про те, що саме дитина є первинним, головним, а з досягненням певного віку й активним суб'єктом належних їй прав [4].

Потрібно наголосити, що права дитини і права людини нерозривно пов'язані. Права людини є однією з найважливіших цінностей, які їй належать. У період війни в Україні, в умовах масових порушень прав людини з боку Російської Федерації (далі – РФ), геноциду, який ця тоталітарна держава здійснює стосовно українського народу, це дуже відчутно. Посягання на життя, здоров'я, свободу та інші права людей, зокрема й дітей – це страшні злочини, які, на жаль, у XXI ст. вчиняються масово, жорстоко і безжалісно.

Кожна держава повинна цінувати, поважати природні права людини і за посягання на них винні мають бути притягнені до відповідальності.

Вважаємо, що права людини як різновид природного права – це можливості людини, надані їй Богом як ідеальним джерелом, пізнання, усвідомлення, розкриття яких залежить від самої людини й рівня розвитку суспільства.

Вітчизняні науковці формулюють своє бачення щодо змісту прав людини. Так, Н. Опольська зазначає, що права людини – це сукупність природних, невідчужуваних правових свобод і можливостей, зумовлених реаліями існування людини в цивілізованому суспільстві [7]. Право виступає як міра свободи, і його сенс полягає в тому, щоб узгодити свободу особи зі свободою інших членів суспільства, дотримуючись принципу рівності. Право виступає як засіб забезпечення свободи і як важливий засіб обмеження тих, хто не відповідає суспільним потребам та ідеологіям. Встановлені заборони й обмеження мають бути пропорційними з погляду забезпечення свободи, а тому й справедливими.

Права дитини як універсальні й невід'ємні її можливості закріплені в низці міжнародних документів, основним серед яких є Конвенція ООН про права дитини, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року [1].

Найважливішим чинником реального забезпечення прав і свобод дитини, поряд з їхнім визнанням, дотриманням і повагою, є гарантування. Саме гарантії основних прав і свобод дитини надають усім елементам механізму забезпечення прав і свобод реального змісту, для можливості безперешкодного їх здійснення охорони й захисту. Механізм забезпечення прав і свобод дитини є необхідною умовою функціонування й ефективної реалізації їхніх гарантій. Отже, ці поняття є взаємопов'язаними і взаємодіючими.

Специфіка гарантій основних прав і свобод дитини полягає в тому, що вони функціонують через систему органів, які спрямовані на захист інтересів дитини, інших різноманітних чинників, що об'єднуються категорією механізму забезпечення прав дитини. Саме ефективність функціонування механізму відображає ступінь гарантованості прав і свобод дитини. Функціональне призначення гарантій полягає в забезпеченні умов для реалізації, охорони й захисту прав дитини. Фактичним середовищем гарантування прав і свобод дитини є політична, економічна, соціальна, правова сфери життєдіяльності

суспільства, тобто гарантії прав і свобод дитини мають матеріальний зміст, оскільки функціонують у реальному повсякденному житті дитини [4].

Згідно з ч. 1 ст. 3 Конституції України від 28 серпня 1996 року, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Відповідно до ч. 3 ст. 51 Конституції України, «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою». Також у ст. 52 Конституції проголошено, що «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей» [2].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, найбільшою цінністю й основою всіх інших прав є право дитини на життя [6]. У цьому Законі зазначено, що держава вживає всіх необхідних та можливих заходів для розшуку й повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон, у тому числі у зв'язку з обставинами, пов'язаними з воєнними діями і збройними конфліктами (ст. 32) [2].

У нинішніх реаліях дедалі більшої актуальності набуває тема захисту прав дитини в умовах жорстокої й безжалісної війни РФ проти України. Внаслідок воєнних дій тисячі дітей залишилися сиротами, втрачають зв'язок з рідними й потрапляють у складні життєві обставини [3, с. 95].

«Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ч. ст. 3 Конституції України). Стаття 6 Конвенції про права дитини передбачає, що кожна дитина має невід'ємне право на життя, і держави повинні забезпечити, наскільки це можливо, виживання та здоровий розвиток дитини. За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), через збройну агресію проти України, починаючи з 24 лютого 2022 року змінили місце свого проживання 4,8 млн українських дітей, з них 2,5 млн дітей переселилися в межах України, інші виїхали за кордон [8]. Евакуація дітей у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ також засвідчила реальний стан ефективності функціонування органів та установ системи захисту прав дитини в Україні, зокрема органів опіки та піклування, служб у справах дітей, оперативність прийняття ними рішень в інтересах дитини, вжиття заходів і документування всіх процесів щодо дітей, влаштування дітей, які залишилися без батьків, надання необхідних послуг, призначення і виплати соціальної допомоги тощо [3].

Станом на сьогодні, за офіційною інформацією Офісу генерального прокурора, маємо таку статистику щодо злочинів проти дітей: 546 дітей загинули та 1347 поранено. Триває робота з їх встановлення в місцях ведення бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях [5].

Найбільше постраждало дітей в таких областях: Донецькій – 498, Харківській – 306, Херсонській – 143, Київській – 129, Дніпропетровській – 105, Запорізькій – 100, Миколаївській – 97, Чернігівській – 72, Луганській – 67 [9].

Пропозиції щодо вдосконалення юридичного гарантування прав дитини. Уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець сформулював такі пропозиції щодо вдосконалення юридичного гарантування прав дитини:

– розробити й затвердити Програму комплексної соціально-психологічної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, на 2023–2028 роки, якою передбачити створення умов для реабілітації у сфері охорони здоров'я, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів;

– переглянути й актуалізувати форми індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю;

– забезпечити створення просторів, сприятливих для роботи з дітьми, які постраждали від насильства або вчинили правопорушення («зелені кімнати»), та навчання фахівців, які працюють з такими дітьми [9].

Висновки. Права дитини як частина прав людини відіграють важливу роль у розвитку демократичної держави й верховенства права. Незважаючи на численні порушення прав дитини з боку РФ під час війни, Україна сприяє забезпеченню всіх прав дітей. Однак для ефективної реалізації прав і свобод дитини недостатньо лише вдосконалення законодавства. Держава зобов'язана створити ефективні гарантії дотримання прав дитини в умовах воєнного стану, здійснювати соціальну функцію, особливо у сферах охорони здоров'я, освіти й соціального забезпечення, розробити ефективний механізм захисту прав і свобод дітей, які постраждали внаслідок війни.

На цей час наша держава не може гарантувати людині, дитині захист від загарбників. Захист прав і свобод громадян в умовах війни – це складне завдання, що вимагає, серед іншого, і співпраці з іншими державами. Однак саме держава має докласти максимум зусиль для того, щоб повернути дітей (і тих, яких Росія примусово вивезла, і тих, які через обставити змушені були покинути свою країну) в Україну та гарантувати права дитини тим, хто перебуває на території України.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20.11.1989 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#top (дата звернення: 22.05.2024)
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.05.2024).
3. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105.
4. Опольська Н. М. Права дитини в Україні : монографія. 2-ге вид., переробл. і допов. Вінниця, 2019. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/22618.pdf> (дата звернення 22.05.2024).
5. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. *Офіційний вебсайт Офісу Генерального прокурора України*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua> (дата звернення: 22.05.2024)
6. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 22.05.2024).
7. Терещенко Л. В. Права та свободи людини і громадянина. Київ, 508 с. URL: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Книга-Громадянина/1-КН-Громадянин-i-derzhava.pdf> (дата звернення: 22.05.2024).
8. Уряд створив координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану / Міністерство соціальної політики. *Урядовий портал*. 2022. 17 берез. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistu-prav-ditej-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 22.05.2024).
9. Діти війни: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2022 р. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny> (дата звернення: 22.05.2024).

Мирослава СІРАНТ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму,
заступниця директора з науково-педагогічної роботи
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Роксолана ПУНЕЙКО

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в державі найвищою соціальною цінністю», що зазначено в Конституції України. Тому питання щодо захисту прав дітей в сучасних умовах є надзвичайно актуальною та важливою темою [1].

В Україні правові, економічні, соціальні, культурні та організаційні основи охорони прав дитини зазначені у Законі України «Про охорону дитинства». Цей закон визначає правовий статус дитини, її основні права та обов'язки. У статті 3 цього закону зазначено, що всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами. Отже, захист прав дітей в Україні має першочергове значення [2].

В Україні права дітей захищаються не тільки національним законодавством, але й міжнародним. 27 лютого 1991 року була ратифікована Конвенція ООН про права дитини, яка є основним документом, що визначає правові стандарти у сфері захисту прав дитини вона набула чинності 27 вересня 1991 року. У 2006 році було ратифіковано: Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, 1980р.; Європейську конвенцію про здійснення прав дітей, 1996р.; Конвенцію про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, 1996р.; Конвенцію про контакт з дітьми, 2003р.; Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном, 1956р. та Конвенцію про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання, 1973р. У 2008 році ратифіковано Європейську конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми, 1980р. У січні 2009 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, 1975р. Готуються пропозиції щодо ратифікації ще низки Конвенцій, а саме: Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007р., Європейської конвенції про усиновлення (переглянутої), 2008р., Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, 1993р. Крім України Україна вже не лише приєднується до чинних Конвенцій, але й бере активну участь у розробці нових міжнародних інструментів у сфері сімейного права [3].

Слід зазначити, що 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан, через що, постало питання щодо захисту прав дітей. 22 березня 2022 року постановою Кабінетів Міністрів України (КМУ) «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» № 349 було внесено відповідні зміни до нормативно-правових актів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану з питань: тимчасового влаштування дітей до дитячого будинку сімейного типу (постанови КМУ № 564, 866); тимчасового влаштування дітей у прийомні сім'ї (постанови КМУ № 565, 866); тимчасового влаштування дітей, які

проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, до інших закладів, в яких передбачено цілодобове перебування дітей; спрощеної процедури взяття дитини під опіку/піклування [4].

Ситуація з дотриманням прав дитини в Україні знаходиться під постійним наглядом державних органів та громадських організацій:

- Державна служба у справах дітей. Основне завдання цієї служби – реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей, соціальної підтримки сімей з дітьми, оздоровлення та відпочинку дітей, розвитку сімейних форм виховання та усиновлення.

- Омбудсмен (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини). Один з напрямків роботи – захист прав дитини.

- Благодійні організації. В Україні діє безліч громадських організацій, які спрямовані на захист прав дітей, допомогу сиротам, дітям-біженцям, дітям з особливими потребами тощо. Права дитини в усьому світі визнані як фундаментальні та невід’ємні. Втім, щоб ці права не були декларативними, потрібна активна участь у їх реалізації та захисті не тільки державних органів, але й громадськості, освітніх та соціальних установ, а також кожної окремої людини [5].

Повномасштабне вторгнення суттєво вплинуло на життя тисяч дітей, які стали свідками насильства, втратили свої домівки та близьких і часто стикалися з постійними загрозами. Український уряд та різні організації допомагають евакуювати дітей із найбільш небезпечних районів у безпечні місця проживання. Тисячі дітей стали внутрішньо переміщеними особами. Діти, травмовані війною, потребують кваліфікованої психологічної допомоги. Багато організацій та ініціатив надають послуги з психологічної реабілітації дітей. Важливо, щоб діти, які були вимушено переселені, отримували освіту. Для цього були створені спеціальні навчальні заклади, а також програми дистанційного навчання. Багато дітей втратили документи або потребують допомоги у вирішенні питань, пов’язаних із юридичною ідентифікацією, особливо якщо вони втратили одного з батьків.

Ситуація в Україні перебуває у складному становищі, адже воєнні дії продовжуються, та все ж спільні зусилля спрямовані на те, щоб мінімізувати негативний вплив війни на найбільш вразливу частину населення – дітей. Більше ніж 1758 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ. Станом на ранок 23 лютого, за офіційною інформацією ювенальних прокурорів, 528 дітей загинули та понад 1230 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільше постраждало дітей у таких областях: Донецькій — 520, Харківській — 332, Херсонській — 148, Київській — 130, Дніпропетровській — 111, Миколаївській — 101, Запорізькій — 100, Чернігівській — 72, Луганській — 67. Ці цифри не остаточні. Триває робота з їх встановлення в місцях ведення бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях [6].

У статті 30¹ Закону України «Про охорону дитинства» зазначено, що держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та воз’єднання їх із членами сім’ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон. У разі якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа є дитиною, їй надається захист, передбачений цією статтею, до встановлення віку [2]. Тобто, держава вживає всіх можливих заходів для ефективного захисту прав дітей.

Отже, захист прав дітей в сучасних умовах, тобто в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим завданням, яке потребує спеціальних заходів та уваги. Діти, що пережили воєнні події, можуть потребувати спеціалізованої психологічної та психіатричної допомоги для подолання травм та стресу, пов’язаного з воєнними діями. Загальною метою держави є забезпечення безпеки, захисту та добробуту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій, та зробити все можливе для того, щоб вони були максимально захищеними та могли повернутися до нормального життя після завершення воєнних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 02.03.2024)
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001р. № 2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення : 02.03.2024)
3. Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права. Міністерство Юстиції. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_19188 (дата звернення : 02.03.2024)
4. Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Міжнародне право. Порівняльне правознавство. URL : <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/5244/1/7.pdf> (дата звернення : 02.03.2024)
5. Коваленко Н. Захист прав дитини: міжнародний та національний аспект. Центр «Адвокат дитини». 2023. URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/zaxist-prav-ditini-miznarodnii-ta-nacionalnii-aspekt> (дата звернення : 02.03.2024)
6. Богданьок О. Зросла кількість дітей, поранених внаслідок російських обстрілів — ОГПУ. Суспільне Новини. 2024. URL : <https://suspilne.media/690892-zrosla-kilkist-ditej-poranenih-vnaslidok-rosijskih-obstriliv-ogpu-7/> (дата звернення : 02.03.2024)

Ірина АНДРУСЯК

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Конституційні норми України визначають людину, її життя, гідність, безпеку й недоторканість найвищою соціальною цінністю. Ідеологія людиноцентризму вказує на потребу імплементації найвищих стандартів правової реальності, позитивну зарубіжну практику у світлі позиціонування аксіологічної цінності людини. Тому питання захисту та гарантування її життя, здоров'я та безпеки має домінуючу цінність для правової політики.

Поряд з цим окремі групи громадян є особливо соціально не захищеними, тому потребують додаткового гарантування з боку держави та й уваги громадянського суспільства до їх проблем. Найбільш вразливою категорією є діти. Конституційні норми позиціонують дитинство як вагомий інститут державно-правового захисту.

Родина, сім'я, близьке оточення дитини мають бути тим середовищем, де вона має відчувати себе в безпеці та захищеною. Попри це, соціальна реальність демонструє відхід від таких високо ідеологічних ототожнень, бо доволі часто саме у родинному колі діти зіштовхуються з різними видами насильства. Дослідники проблематики акцентують на тому, що домашнє насильство пережите в дитячому віці негативно впливає на людину впродовж усього життя, зокрема, «впливає на психологічний розвиток, що призводить до наслідків, які негативно проявляються у дорослому віці» [1].

У короткостроковій перспективі домашнє насильство над дитиною може призвести до важких травм і навіть смерті [2]. У д-вгостроковій - може погіршити здоров'я та розвиток дитини, призвести до проблем із психічним здоров'ям, сприяти небажаній вагітності та інфекційним захворюванням. Більше того, діти, які зазнають насильства, з більшою ймовірністю стануть жертвами або винуватцями насильства в майбутньому, що, у свою чергу, вплине на нові покоління [3].

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає шість видів насильства над дітьми: 1) фізичне жорстоке поводження та зневага; 2) знущання; 3) насильство серед молоді; 4) насильство з боку інтимного партнера; 5) сексуальне насильство; 6) емоційне та

психологічне насильство [4]. Всі ці види, у тому числі й сексуальне насильство, можуть здійснюватись у домашньому колі.

В Україні наявний комплекс гарантування запобігання та протидії домашньому насильству. На нормативному рівні імплементовані норми Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) та нормативний акт законодавчого характеру спеціалізованого спрямування «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Однак, не можна констатувати належне вирішення проблематики домашнього насильства загалом, а стосовно дітей зокрема. Вказане, перш за все, пояснюємо суттєвим розривом між декларованими нормами та суспільною практикою, оскільки злочинні дії, а подекуди й бездіяльність часто мають у цій сфері латентний характер. Громадськість, шкільне середовище, сусіди, представники місцевих органів влади часто вважають, що питання домашнього насильства має приватний характер та толерують гнітючу і принизливу практику. Зміна суспільно-правової ідеології – перший крок для дієвого вирішення проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cappa C., Jijon I. COVID-19 and violence against children: A review of early studies *Child Abuse & Neglect*. 2021. Vol. 116, P. 2, 105053
2. Hillis S.D., Mercy J.A., Saul J.R. The enduring impact of violence against children. *Psychology, Health & Medicine*, 2017. Vol. 22 (4) . 393-405
3. Ramaswamy S., Seshadri S. Children on the brink: Risks for child protection, sexual abuse, and related mental health problems in the COVID-19 pandemic. *Indian Journal of Psychiatry*, 2020. Vol/ 62 (Suppl 3)P. S404
4. World Health Organization (WHO), Violence against children. June 2, 2020. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>

Лілія ЯРМОЛ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Юлія СЛОБОДЕНЮК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Жінка в сучасному суспільстві посідає особливе місце. Її роль в усіх сферах є дуже важливою. І хай скільки ми наголошуємо на гендерній рівності, жінка, на нашу думку, потребує особливої уваги, захисту. Можливість народжувати дітей – це вже те особливе право, яким володіє жінка. Це право породжує цілу низку інших можливостей, які або лише сама жінка може реалізувати, або ж вона здійснює їх найефективніше.

Питання юридичного забезпечення прав жінок в Україні особливо актуальне зараз, у зв'язку з повномасштабним воєнним вторгненням Росії в Україну, внаслідок чого масово порушуються права жінок і членів їхніх сімей.

Права людини – це її можливості, необхідні для нормального існування та розвитку в конкретний історичний період часу, об'єктивно залежать від рівня розвитку суспільства, мають бути загальними і рівними для всіх людей. Поняття прав жінок, відповідно, є похідним від поняття прав людини [5, с. 17]. На підставі цього права жінок можемо визначити як їхні можливості, які необхідні їм для нормального існування й розвитку в

конкретний історичний період часу, об'єктивно залежать від рівня розвитку суспільства та мають бути загальними і рівними для всіх жінок.

Окреслимо основні проблеми у сфері юридичного забезпечення прав жінок в Україні: посягання на права жінок у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України (вбивства, зґвалтування тощо); значна міграція жінок за кордон; домашнє насильство; проблеми з працевлаштуванням (стереотипи про вагітність, обмеженість кругозору, незацікавленість, зовнішній вигляд тощо); меншість при владі та ін.

На жаль, з початком повномасштабної війни в Україні маємо часті випадки значних правопорушень загалом і стосовно жінок зокрема. Загальновідомо, що там, де побував «руській мір», багато людей закатовано і страчено. Значну кількість жінок вивезено до Росії, зґвалтовано, вбито з особливою жорстокістю тощо. У період від 24 лютого до кінця травня 2022 року за кордон мігрувало 73,5 % жінок, що становить більшу частку від 69,1 % від загальної кількості опитаних. 74 % жінок з тих, які виїхали, сподіваються повернутися в Україну після завершення війни [8].

Поширеною проблемою в нашому суспільстві є й домашнє насильство стосовно жінок. За даними МВС України, «упродовж лише двох місяців 2024 року в Україні зареєстровано на 56 % більше кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Динаміка росту серед адміністративних правопорушень менша, на 21 % більше, ніж у 2023 році» [2]. На 2023 рік кількість зареєстрованих фактів домашнього насильства становила понад 291 тисячу. Тобто ситуація не поліпшилася, навпаки – лише погіршується, згідно зі статистикою. Як приклад можна навести нещодавнє вбивство балерини Марії Холодної в Харкові, за даними поліції, жінку вбив її чоловік, оскільки вона хотіла розлучитися з ним [1].

Ще одна проблема у сфері забезпечення прав жінок в Україні пов'язана з працевлаштуванням жінок. Окрім питань особистого характеру під час співбесіди, є проблеми домагань до жінок на робочих місцях, стереотипний розподіл на жіночу і чоловічу роботу, обмеження кар'єрного зростання тощо. Водночас зауважимо, що це актуально й для інших держав. Так, наприклад, за результатами дослідження, яке провела юридична компанія Slater and Gordon, опитавши 501 керівника підприємств у Великій Британії, роботодавці (37 %) зізналися, що хотіли б відкривати вакансії лише для чоловіків, бо вважають їх більш «відданими своїй роботі» [4]. Це пов'язано зі стереотипами щодо жінок: мовляв, жінка має сидіти з дітьми та «бути берегинею домашнього вогнища». Такі стереотипи найчастіше і є проблемою, через яку жінки не можуть обіймати високі посади, а то й узагалі не можуть бути прийняті на роботу.

Наголосимо, що на законодавчому рівні в Україні заборонена будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від статі, віку тощо (ч. 1 ст. 2¹ Кодексу законів про працю України) [3]. На жаль, роботодавці порушують цей принцип права.

Мало хто звертає увагу на становище жінки в суспільстві, і це також є проблемою. Кількість обов'язків, покладених на жінку, неоплачувана праця (робота, яку жінка виконує вдома: готування їжі, догляд за дитиною, прибирання тощо) тощо – усе це вимагає уваги і врегулювання.

Кроком до розв'язання проблеми може стати поступове зменшення гендерних упереджень щодо жінок у сфері праці та надання більшого спектра робочих місць для них. Також можна було б ввести схеми регулювання конфліктних ситуацій на роботі і дозвіл жінкам посідати високі посади.

Ще однією проблемою у сфері юридичного забезпечення прав жінок є меншість жінок при владі. Згідно зі статистикою, у Верховній Раді України IX скликання з 423 нардепів 87 – жінки, тобто маємо 20,6 % жінок проти 79,4 % чоловіків [6]. Для порівняння наведемо Ісландію, де 2021 року вперше у світі в парламенті переважали жінки – 33 особи з 61 (52 %) [7]. Вирішенням цієї проблеми може бути підвищення доступу жінок до політики.

Висновки. Права жінок – це можливості жінок, які необхідні їм для нормального існування та розвитку в конкретний історичний період часу, об’єктивно залежать від рівня розвитку суспільства, мають бути загальними і рівними для всіх жінок.

В Україні діє багато організацій, які всіляко підтримують жінок: надають психологічну, медичну і юридичну допомогу. Вони ведуть активну діяльність навіть в умовах війни і надалі поширюють правду про становище жінок у суспільстві.

Права жінок потребують захисту, незважаючи на гендерну рівність і заборону дискримінації за ознакою статі. Наша правова система має подолати ще довгий шлях до соціально-демократичної держави. Щоб досягти цього, нам потрібне суворе дотримання всіх нормативно-правових актів стосовно прав жінок.

Основними проблемами у сфері юридичного забезпечення прав жінок в Україні є: посягання на права жінок у зв’язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України; значна міграція жінок за кордон; домашнє насильство; проблеми з працевлаштуванням; меншість при владі тощо.

Покращенню юридичного механізму забезпечення прав жінок в Україні сприятимуть:

припинення війни в Україні, перемога над ворогом – РФ, яка масово порушує права жінок (як і права людей загалом), притягнення усіх винних осіб до юридичної відповідальності;

формування правосвідомості громадян щодо поваги прав жінок, її особливого статусу в суспільстві;

удосконалення наявних юридичних гарантій забезпечення прав жінок;

вжиття ефективних заходів, які сприяли б зменшенню домашнього насильства щодо жінок;

усунення гендерних упереджень щодо жінок у сфері праці та в інших сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Руки та голову – закопав у лісі: нові подробиці вбивства відомої балерини у Харкові. Інформаційне агентство Вголос. 2024. 4 берез. URL: https://vgholos.ua/news/ruki-ta-golovu---zakopav-u-lisi-novi-podrobici-vbivstva-vidomoyi-balerini-u-harkovi_1445730.html (дата звернення: 07.04.2024).
2. Кількість випадків домашнього насильства зросла на 20%: МВС та Парламент працюють над посиленням відповідальності. Офіц. вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/kilkist-vipadkiv-domasnyogo-nasilstva-zrosla-na-20-mvs-ta-parlament-praciuiut-nad-posilenniam-vidpovidalnosti-1> (дата звернення: 07.04.2024).
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 07.04.2024).
4. «На співбесіді сказали підписати контракт, що я не матиму дітей протягом двох років». Wonder.Україна. 2020. 23 квіт. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/equality/11-na-spivbesidi-skazali-pidpisati-kontrakt-scho-ya-ne-matimu-ditey-protyagom-dvoh-rokiv> (дата звернення: 07.04.2024).
5. Рабінович П. Основи теорії та філософії Права : навч. посіб. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
6. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років. Слово і Діло. 2020. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv> (дата звернення: 10.04.2024).
7. Свобода Р. В Ісландії обрали перший в Європі парламент, де переважають жінки. Радіо Свобода. 2021. 26 верес. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-islandia-parlament-zhinky/31479123.html> (дата звернення: 10.04.2024).
8. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. Центр Разумкова. 2024. 30 січ. URL:

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Ірина МОРОЗ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В АНГЛОСАКСОНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СІМ'І

Англосаксонська правова сім'я є однією з найбільш поширених і давніх правових сімей на планеті. Англійське право займає провідне місце в цій сім'ї загального права. Завдяки тому, що Англія була найбільшою колоніальною державою у світі, англійське право поширилося на багато країн різних континентів. Як наслідок, значна частина світового населення сьогодні живе за нормами, запозиченими з англійського права [1, с. 12].

Однією з особливостей системи англійського права є відсутність поділу на публічне і приватне право, а також відсутність класифікації за галузями. Замість цього право розмежовується за проблемами або окремими інститутами, такими як договір, застава, шкода, придбання, а також цивільні і кримінальні процедури.

Відсутність чіткого поділу права на галузі в англосаксонській правовій сім'ї пояснюється двома основними чинниками. По-перше, усі суди мають загальну юрисдикцію, що означає, що вони можуть розглядати різноманітні категорії справ, враховуючи публічно- і приватноправові, цивільні, торгові, кримінальні тощо. По-друге, в Англії немає галузевих кодексів, тобто англійське право не має кодифікованої форми [3, с. 37].

Норми права в англосаксонській правовій сім'ї є процедурними і спрямовані переважно на вирішення конкретних проблем, а не на створення загальних правил поведінки як орієнтирів на майбутнє. Вони не поділяються на імперативні і диспозитивні, як це має місце в нормах законів і підзаконних актів [4, с. 239].

У системі англосаксонського права виділяють два основні види норм: законодавчі, які являють собою загальні правила поведінки, і прецедентні, що складаються зі судових рішень, які винесені вищими судовими інстанціями. Прецедентні норми мають юридичний висновок у конкретній справі, аргументацію й мотивацію рішення і є обов'язковими для сторін цієї справи й аналогічних справ.

Судовий прецедент є найважливішим джерелом англосаксонського права, оскільки він може формулювати положення, яких немає в нормативних актах, а також тлумачити і роз'яснювати статті чинного права. Судова практика має ключове значення у формуванні основ англосаксонської правової системи. Норми, створені судами на різних етапах історичного розвитку, вважаються основним джерелом в англосаксонській правовій сім'ї. Сьогодні суди у країнах загального права не обмежуються застосуванням лише положень законодавства, а фактично створюють право через формування судових прецедентів під час вирішення спорів і тлумачення законів.

Серед характерних рис англосаксонської правової системи – розмежування на прецедентне і статутне право. Прецедентне право визначається як норми і принципи, створені й застосовувані суддями під час вирішення судових справ. Статутне право охоплює норми, що мають своїм джерелом законодавчі органи держави і містяться в їхніх законодавчих актах.

Важливим в англосаксонському праві є й розрізнення між загальним правом і правом справедливості. Норми загального права сформувалися через діяльність королівських судів, а право справедливості виникло в процесі вирішення справ лордом-канцлером і було призначене доповнити загальне право. Право справедливості складається з більш гнучких норм, створених переважно за принципом «суд по совісті, а не за традицією та звичаєм» [2, с. 4].

Важливою в англосаксонському праві є роль інституту суду присяжних. Хоча цей інститут має коріння в романо-германському праві, можна вважати, що саме він істотно вплинув на правові системи Англії і США [5, с. 56].

Забезпечення прав людини в англосаксонській правовій системі має глибокі історичні корені, які сягають періоду становлення англійського права. Однією з основних складових цього забезпечення є засади, закладені в історичних документах, зокрема у Великій хартії вольностей (Magna Carta) 1215 року.

Важливою характеристикою англосаксонської правової системи є принцип рівності перед законом. Це означає, що незалежно від соціального статусу, релігії, раси чи інших характеристик, кожна людина має право на рівний доступ до суду і справедливого судочинства.

Основні гарантії прав людини в англосаксонській правовій системі:

1. Презумпція невинуватості, згідно з якою людина вважається невинною, доки її провина не буде доведена в суді.

2. Право на захист, відповідно до якого кожна людина має право на адекватний захист своїх прав й інтересів у судовому процесі.

3. Заборона на самовільне ув'язнення: згідно з англосаксонською правовою традицією, ув'язнення може здійснюватися лише відповідно до закону, а особа має право на справедливий судовий процес перед позбавленням волі.

4. Заборона на катування і нелюдське поводження: відповідно до міжнародних стандартів, які також відображені в англосаксонській правовій системі, забороняється застосування будь-якого виду катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження з особою.

В англосаксонській правовій традиції високо цінується свобода слова і вираження. Це означає, що кожна людина має право вільно висловлювати свої думки й ідеї без переслідування чи цензури, за умови, що це не становить загрози для громадського порядку чи безпеки.

Право на приватність і захист особистих даних є важливою складовою англосаксонської правової системи. Законодавство і судова практика забезпечують захист особистої інформації і приватного життя громадян від незаконного збору, використання і розголошення.

Англосаксонська правова система підтримує ідею рівних можливостей для всіх громадян незалежно від їхнього соціального, економічного чи іншого статусу. Це означає, що всі мають однаковий доступ до освіти, робочих місць, медичної допомоги та інших соціальних благ.

В англосаксонській правовій системі існують різні механізми правового захисту, враховуючи правозахисні організації, наглядові органи, незалежні комісії й судові інстанції, які забезпечують виконання закону й захищають права громадян.

Ці принципи й гарантії є основними складовими прав людини в англосаксонській правовій сім'ї і відображають важливі цінності справедливості, свободи й демократії [6, с. 350].

З огляду на позитивний досвід гарантій прав людини у Великобританії, можна зробити висновок, що в системі джерел права України судовий прецедент має посісти своє місце. Його обов'язковий характер сприятиме існуванню прозорої й передбачуваної судової системи, а також діяльності правоохоронних органів. Кожен орган і посадова особа будуть зобов'язані дотримуватися правил, закріплених у певному рішенні, якщо існує аналогічна

обставина. Це сприятиме зменшенню тиску на суд і посадових осіб, а також зменшить кількість скарг і рівень корупції. Впровадження прецедентного права як джерела забезпечить підвищення професійного рівня суддів, оскільки після скасування або зміни рішення суду буде встановлено причини помилок і будуть застосовані відповідні дисциплінарні заходи.

Підбиваючи підсумок, маємо звернути увагу на значну фінансову допомогу й військову підтримку Великої Британії у вирішальний для України час. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Великобританія надала понад 1,6 млрд доларів США прямої бюджетної підтримки, яка була спрямована на фінансування першочергових соціальних видатків. Не можна не відзначити й лідерство Великої Британії у постачанні Україні сучасного і вкрай потрібного озброєння для ефективної боротьби з агресором. Зовсім нещодавно Велика Британія оголосила найбільший пакет оборонної допомоги Україні від початку війни в розмірі 2,5 млрд фунтів стерлінгів. Це означатиме більше безпеки, більше протитанкових засобів, більше ракет, сотні тисяч нових артилерійських снарядів, підготовка тисяч українських моряків, що є вкрай важливим для нашої держави станом на сьогодні і стане надійним підґрунтям для побудови незалежної демократичної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицький Д. В. Теоретико-правові аспекти формування прецедентного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 12–15.
2. Власенко В. В. Історія виникнення та особливості застосування «загального права» та «права справедливості» в англосаксонській правовій системі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 3–7.
3. Кудін А. А. Роль англосаксонської правової сім'ї у розвитку правових систем світу. *Науковий вісник публічного та приватного права : зб. наук. пр.* 2020. № 4. С. 35–45.
4. Лук'янов Д. В. Поняття «правова сім'я» в порівняльно-правових дослідженнях: методологічне значення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (2). С. 238–241.
5. Хаустова М. Проблеми класифікації правових систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 53–65.
6. Чернецька О. В. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 348–352.

Ярина ОЛІЙНИК

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Володимир МИХАНІВ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Міжнародний захист прав військовополонених є важливою складовою міжнародного гуманітарного права, яке регулює поведінку сторін у збройних конфліктах. Це включає захист від поганого поводження, тортур, а також гарантії щодо харчування, медичної допомоги та повернення додому після закінчення конфлікту.

Міжнародні документи, що регулюють цю сферу, включають Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, а також Статут Міжнародного Комітету Червоного Хреста та низку резолюцій у рамках ООН, спрямованих на захист прав військовополонених.

Ці міжнародні документи встановлюють права та обов'язки всіх сторін конфлікту стосовно військовополонених, зокрема, щодо їхнього тривалого та гуманного утримання, захисту від фізичного та психічного насильства, а також надання медичної допомоги.

Женевські конвенції є основними міжнародними стандартами, що регулюють права військовополонених. Рішення щодо їх ухвалення було прийняте у 1949 році в результаті міжнародних переговорів, проведених після Другої світової війни, і станом на зараз є 196 країн-учасниць [1].

Військовополоненим є людина, яка потрапила під владу противника у результаті воєнних дій і перебуває під його контролем. Ця особа втрачає свободу руху і дій, але зберігає правовий статус захищеної особи згідно з міжнародним гуманітарним правом.

У свою чергу під військовим полоном розуміється обмеження свободи осіб, які брали участь у воєнних діях. Таке обмеження застосовується з єдиною метою – запобігання їхній подальшій участі в бойових діях, і не є покаранням.

Забезпечення захисту цих прав є обов'язком усіх сторін конфлікту, а також міжнародних гуманітарних організацій і органів правопорядку. Належне розуміння, дотримання та захист прав військовополонених сприяє збереженню гідності та гуманного поводження у воєнний час і є фундаментальним елементом глобального порядку.

Однак, незважаючи на багаторічні зусилля міжнародної спільноти у питання захисту прав військовополонених, досі існують серйозні проблеми, серед яких можна виокремити наступні:

1. Недотримання міжнародного гуманітарного права: військові конфлікти супроводжуються порушенням міжнародних норм та правил, що стосуються захисту військовополонених. Зокрема, незаконне утримання, тортури, вбивства та інші форми порушення прав. Військовополонені піддаються фізичному та психологічному насильству з боку ворожих сил. Тому важливо забезпечити їхню безпеку та захист від будь-яких форм насильства.

2. Недоступність гуманітарних організацій: у багатьох випадках міжнародні організації не мають доступу до військовополонених, що у свою чергу ускладнює надання ними необхідної допомоги, а також контролю за порушеннями.

3. Забезпечення доступу до справедливого судочинства: військовополонені піддаються незаконним ув'язненням, що є воєнним злочином. Дотримання міжнародних прав людини та міжнародного гуманітарного права важливо для забезпечення справедливості.

Проблема захисту прав військовополонених має велике значення для України. Росія систематично порушує міжнародне право. Наша держава закликає світових лідерів реагувати на звірства росіян. Ці порушення створюють загрозу стабільності та міжнародній безпеці і вимагають реакції міжнародної спільноти для їх врегулювання та забезпечення відповідальності.

Жорстокість нашого противника немає меж. Від початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року все частіше стають відомими факти звірств агресора.

У своїй доповіді від 15 квітня 2024 року Комісія ООН висловила стурбованість постійними та систематичними порушеннями прав людини і міжнародного гуманітарного права.

Нові докази підтверджують попередні висновки Комісії про те, що практика тортур, до якої вдається російська влада в Україні та Російській Федерації, є поширеною та систематичною. У доповіді описано випадки, що підтверджують жахливе поводження з українськими військовополоненими в різних місцях позбавлення волі в Російській Федерації.

У цій доповіді описано випадки зґвалтувань і сексуального насильства, скоєні проти жінок за обставин, в рамках яких це також прирівнюється до катувань. У ній також детально описані випадки сексуалізованих катувань та погрози зґвалтування військовополонених-чоловіків [2].

Важливо також наголосити на реінтеграції військовополонених, яка є критично важливим етапом після їх звільнення з полону. Цей процес має на меті забезпечити їм

можливість успішно повернутися до цивільного життя та інтегруватися в суспільство. Серед ключових аспектів є психологічна підтримка, медична допомога, професійна підготовка та перекваліфікація, а також соціальна підтримка та адаптація.

Отже, захист та реалізація прав військовополонених становить важливе завдання для міжнародного співтовариства. Забезпечення захисту прав військовополонених вимагає від усіх зацікавлених сторін постійної уваги, співпраці та дотримання міжнародного гуманітарного права. Для досягнення успішної реалізації міжнародних стандартів захисту військовополонених необхідно посилити моніторинг порушень прав та надавати доступ гуманітарним організаціям до зон конфліктів. Крім того, важливо підвищити свідомість громадськості щодо проблем військовополонених та забезпечити адекватну реакцію на порушення їх прав. Забезпечення безпеки та захисту військовополонених є ключовим завданням міжнародного співтовариства, і лише спільними зусиллями можна досягти успіху в цій гуманітарній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серп. 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text(дата звернення 19.03.2024 року)
2. United National Human Rights Council URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicshr-ukraine/index> (дата звернення 19.03.2024 року)

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВО НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

На європейському рівні однією зі складових свободи віросповідання є право людини сповідувати ту чи іншу релігію чи не сповідувати жодної, а також право приєднуватись чи не приєднуватись до певної релігійної організації.

Міжнародні акти містять заборону дискримінації за ознаками релігійної приналежності з боку держави, установ, групи осіб або окремих осіб має бути заборонена законом. Держава має вживати ефективних заходів для попередження або подолання дискримінації за релігійними ознаками. Тому, будь-який виступ на користь релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, має бути заборонений законом [1, с. 590].

ЄКПЛ ч. 2 ст. 9 чітко передбачає легітимну мету, коли, за необхідності, держава може втручатися у свободу кожного сповідувати свою релігію або переконання. Ця свобода підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [2].

Стаття 9 ЄКПЛ не дозволяє обмежувати право, яке вона захищає заради «національної безпеки». Що це означає? З одного боку, кожен має право на свободу віросповідання, не залежно від ситуації, яка відбувається в країні (наприклад, надзвичайна ситуація чи воєнний стан). І, навіть, якщо загрожує небезпека країні, законної підстави для втручання з боку держави у право кожного на свободу віросповідання немає. Однак, в інтересах громадської безпеки та задля захисту прав і свобод інших осіб держава може обмежити право на свободу віросповідання. І, якщо буде звернення до ЄСПЛ, Суд, беручи до уваги конкретну справу, буде аналізувати чи таке втручання було необхідним у демократичному суспільстві, тобто чи втручання держави було пропорційним до мети, яка встановлена законом. Оцінюючи, чи є

втручання пропорційним, Суд надає державам-учасникам Конвенції певну свободу розсуду в оцінці наявності та ступеня необхідності такого втручання. [3; 4, с. 20].

Як зазначив директор Інституту релігійної свободи М. Васін, військовий обов'язок є однаковим як для віруючих, так і для невіруючих. Конституція закріплює рівність усіх громадян і не допускає дискримінації за ознакою релігії [5]. У мирний час, єдиною особливістю є те, що для віруючих передбачена можливість заміни військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, коли релігійні переконання не дозволяють воювати. Ще в 1999 році Постановою Кабінету Міністрів України № 2066 був затверджений Перелік релігійних організацій віровчення яких не допускає користування зброєю. Однак в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути встановлені окремі обмеження цього права із зазначенням строку їх дії [6].

Проте у воєнний час у законодавстві України допускається обмежувати проходження альтернативної (невійськової) служби також п. 16 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» альтернативна (невійськова) служба під час війни не визначена. Тому, навіть священники чи керівники релігійних організацій можуть бути мобілізовані, адже їх не має в переліку тих осіб, які можуть мати відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації (ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») [5].

За два роки повномасштабної війни росії проти України так і не було на законодавчому рівні врегульовано питання про можливість направлення військовозобов'язаних на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації. Хоча, зрозуміло, що під час війни держава потребує спеціалістів з різних сфер. Тому, варто було б розробити порядок направлення на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації.

Щодо національної практики, то деякі військовозобов'язані в судовому порядку намагаються відстояти своє право на можливість проходження альтернативної служби. Зокрема, у постанові від 25 травня 2023 року по справі №344/7666/22 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду сказав, що суд першої інстанції в кожній конкретній справі має з'ясувати наявність чи відсутність підстав для проходження військовозобов'язаним альтернативної служби з урахуванням Конституції України, законів України, які регулюють вказане питання, а також основних міжнародних договорів, які регламентують право людини на свободу совісті і віросповідання та згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [7].

Під час війни, що відбувається на території України, є безліч зафіксованих фактів щодо порушення прав людини. Також відбуваються порушення прав людини у сфері свободи совісті та свободи релігії. Автори Аналітичної доповіді «Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України» С. Здіорук та В. Токман стверджують, що фактично тимчасово окуповані українські території з 2014 р. Перетворені росією на простір релігійної несвободи, адже там катують «неправильних» православних, знущаються з католиків, ув'язнюють на немислимі навіть у радянські часи терміни за релігійні переконання мусульман, примушують протестантів тікати за кордон від неминучих репресій, переслідують Свідків Єгови. Репресії у царині свободи совісті та прав людини призвели до того, що під окупацією не залишилось ні греко-католицьких, ні римо-католицьких священників, які би проводили активну душпастирську роботу [8, с. 28].

Отже, кожен має право на свободу думки, совісті та релігії, яке передбачене і гарантоване національним законодавством та міжнародними стандартами. Людина, маючи можливість вільно обрати світоглядні орієнтири свого життя, повинна мати також можливість і діяти відповідно до своїх релігійних поглядів і під час воєнного стану, який зараз триває в Україні У зв'язку з тим, варто було б розробити і прийняти на найвищому рівні держави Порядок направлення на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації та внести відповідні зміни у чинне законодавство України, враховуючи міжнародний досвід та практику Європейського суду з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сорокун В.М. Міжнародно-правові зобов'язання України у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 586-893. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/144.pdf.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950 / Рада Європи. Урядовий кур'єр. 2010. 17 листоп. № 215.
3. S.A.S. v. France : ECHR [GC] 01.07.2014 (Applicationno. 43835/11). HUDOC URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-145466%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-145466%22]})
4. Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights. Freedom of thought, conscience and religion. Most recently on 31 August 2022. 107 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_9_eng.
5. Васін М. Мобілізація віруючих і альтернативна служба під час війни: питання та відповіді. 19.03.2022. URL: <https://irs.in.ua/p/103>
6. Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.1999. № 2066. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF#Text>
7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.05.2023. Справа № 344/7666/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/111160092?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
8. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналіт. доп. / [С. І. Здіорук, В. В. Токман] ; за ред. С. І. Здіорука. Київ : НІСД, 2023. 36 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-07/religiini_vidnosyny_dopovid_13072023_zdioruk.pdf

Лілія ЯРМОЛ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Софія ОВДІЮК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В МУСУЛЬМАНСЬКОМУ ПРАВІ

Як відомо, Україна належить до правової системи континентального (європейського, нормативно-актного) типу. Ця система ґрунтується на кодифікованому законодавстві, де основні норми права закріплені в законах і кодексах. Нам, які звикли до демократії й системи верховенства права, складно осягнути і зрозуміти інші правові сім'ї, як, наприклад, мусульманську правову сім'ю, яка має суттєві відмінності від інших правових систем. У мусульманських країнах, де релігія панує над правом, досить гостро стоїть питання правового забезпечення прав людини.

Проблематика захисту прав людини в мусульманському праві пов'язана із взаємодією релігійних принципів та сучасних стандартів прав людини. Однією з ключових тем є врегулювання відносин між ісламським правом (шаріат) та загальними нормами прав людини. Наприклад, концепції покарання за вчинення злочинів можуть суперечити принципам прав людини, таким як заборона піддавання катуванням чи несправедливе ув'язнення.

Іншою проблемою є гендерна рівність. Мусульманське право інтерпретує ролі чоловіків і жінок так, що це може суперечити сучасним стандартам рівних прав і можливостей для обох статей.

Також важливо розглядати ситуації, де релігійні закони можуть обмежувати свободу вираження поглядів і релігійну свободу, порушуючи в такий спосіб міжнародні стандарти прав людини.

Розв'язання цих проблем вимагає збалансованого підходу, який враховує як культурні й релігійні особливості, так і універсальні принципи прав людини.

Шаріат і права людини

Шаріатом називають звід Божественних заповідей і заборон, Божественний Закон, практичні релігійні приписи мусульман та іслам загалом. В ісламській ідеології термін «шаріат», як і визначення «іслам» або «ісламія» (мусульманський, ісламський), вживається в загальнономовному значенні щодо правил, якими повинен керуватися правочинний мусульманин, а також встановлених Аллахом критеріїв оцінки його поведінки та способу думок.

Шаріат визначає й організує життя мусульман на просторі ісламського світу. Однак його вплив не скрізь однаковий. Так, у Саудівській Аравії шаріат є єдиною правовою системою. В Індії, Сирії, Лівані й ісламських країнах Африки державні правопорушення й угоди між громадянами регулюються нормами світського законодавства, а питання спадкування, шлюбу, розлучення, благодійних організацій розглядаються з погляду шаріату. У Туреччині та країнах Середньої Азії суди застосовують світські юридичні кодекси.

Україна є світською державою, має власну правову систему, яка ґрунтується на кодифікованих законах та інших джерелах права. Шаріат не є частиною правової системи України. Однак в Україні існують певні механізми, що дають змогу регулювати питання, пов'язані з релігійними традиціями і практиками. Наприклад, у сімейному праві можуть бути враховані певні аспекти ісламської сімейної традиції для мусульманських громадян України. Однак це здебільшого здійснюється на основі внутрішніх правил спільноти або шляхом укладання договорів між сторонами, а не на основі шаріату як такого [6, с. 114].

Закріплення прав людини в конституціях мусульманських держав

Загалом, одним з основних документів, який регулює права людини в ісламському просторі, є Загальна ісламська декларація прав людини (1981). Це документ створений ісламськими радами Парижа і Лондона. Він формулює основні права людини, використовуючи мову ісламської юриспруденції (фікга). Переклад самого документа є досить проблемним. У розглядуваній декларації закріплено основні права людини: право на життя, свободу, рівність; заборону недозволеної дискримінації; права заміжньої жінки, право на освіту тощо [2].

Потрібно наголосити, що деякі країни ісламського простору керуються шаріатом, а деякі – законодавчими актами. Розгляньмо конкретні приклади.

Правова система Саудівської Аравії заснована на шаріаті, що базується на Корані й Сунні Ісламського пророка Мухамеда. Крім того, шаріат було доповнено положеннями, затвердженими королівським указом, що охоплює сучасні проблеми, такі як інтелектуальна власність і корпоративне право. Загалом, шаріат досі є основним джерелом влади, особливо у сферах кримінального, сімейного, комерційного і договірної права, а Коран і Сунна є декларованою конституцією країни. Питання прав людини в Саудівській Аравії піддаються різкій критиці. Вони містять кримінально-правові покарання, які вважаються жорстокими, а також становище жінок, релігійну дискримінацію, відсутність релігійної свободи та діяльність саудівської релігійної поліції. У відповідь на тривалу критику ситуації з правами людини уряд Саудівської Аравії вказує на спеціальний ісламський характер країни і стверджує, що це виправдовує інший соціальний і політичний порядок.

Правова система Туреччини ґрунтується на засадах демократизму і конституціоналізму. Основні права людини закріплено в Конституції Турецької Республіки – вищому нормативно-правовому акті Туреччини, що прийнятий 7 листопада 1982 року на всенародному голосуванні, а саме у другій частині Конституції (ст. 12–74), де проголошено права громадян і їх гарантії [7].

У самих текстах конституцій ісламських країн та світських держав простежуються суттєві відмінності. Наприклад, у Конституції України (1996) проголошено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [3]. Водночас типовим положенням у конституціях мусульманських країн є: «Держава заснована на принципах ісламу, ісламська релігія є державною релігією».

Права жінок у мусульманському праві

Права жінок у мусульманському праві викликають великий інтерес через особливості інтерпретації шаріату та їх відображення в сучасних умовах. Насамперед потрібно враховувати, що різні країни і юрисдикції можуть мати різні підходи до розуміння й застосування мусульманського права.

Яскравим прикладом впливу релігії на становище жінок у мусульманському суспільстві є «вбивства честі» в Пакистані. У Пакистані родина жінки може її вбити, якщо та, на їхню думку, знеславила родину. Цей звичай називається каро-карі і застосовується у випадку подружньої зради, наміру жінки одружитися всупереч заборонам сім'ї, дошлюбного зв'язку. За даними правозахисної організації «Комісія з прав людини Пакистану», щонайменше 943 жінки, з них 93 неповнолітні дівчини, були вбиті заради честі у 2011 році [1, с. 63].

У контексті мусульманського права справедливо вказувати на значення поняття «шаріат», що означає «шлях» або «правило». Шаріат містить норми, які регулюють не тільки віросповідання, але й всі аспекти життя, враховуючи сімейні взаємини і права жінок.

Однією з ключових сфер є сімейне право. У деяких інтерпретаціях шаріат надає чоловікові перевагу у справах шлюбу й розлучення, що може впливати на права жінок. Зокрема, важливо дослідити питання полігамії, яка, за шаріатом, може бути дозволена за певних умов. Полігамія ґрунтується на нормах Корану (4:3) і не є безмежною. Зокрема, максимально можна мати водночас чотири дружини. У більшості ісламських держав на рівні законодавства визначено, що право на повторний шлюб дає суд, при цьому має бути згода першої дружини, друга дружина повинна бути проінформована про наявність першої дружини в її майбутнього чоловіка, а також чоловік повинен гарантувати справедливе ставлення до всіх дружин. Однак жінкам не дозволено мати водночас кілька чоловіків. Це може створювати нерівність і вразливість для жінок [4].

Також варті уваги питання щодо наслідків розлучення для жінок. Адже деякі інтерпретації шаріату можуть обмежувати доступ жінок до аліментів чи інших форм матеріальної підтримки [5, с. 73].

На відміну від мусульманських країн, Україна відзначається високим рівнем захисту прав жінок, який закріплений у національному законодавстві країни. Українське законодавство забезпечує захист жінок від дискримінації на будь-якій основі, враховуючи стать, вік, походження, сімейний стан тощо.

Висновки

Отже, різниця в захисті прав людини в Україні та в мусульманських країнах полягає у відмінних правових, культурних і релігійних контекстах. Україна, як світська держава з демократичною системою прав і свобод, гарантує своїм громадянам широкий спектр можливостей, враховуючи свободу вираження поглядів, свободу віросповідання, право на справедливий суд, рівність перед законом тощо. Законодавство України ґрунтується на принципах загальнолюдських цінностей та міжнародних стандартів у галузі прав людини. У мусульманських країнах захист прав людини може відрізнятися через вплив шаріату й ісламської правової системи, яка може мати релігійні обмеження. У таких країнах права людини можуть бути підпорядковані релігійним правилам і традиціям, що може призводити до обмежень у свободі вираження поглядів, релігійній свободі та інших прав. Отже, під час аналізу питання захисту прав людини важливо враховувати відмінності у правовому, культурному й релігійному контекстах кожної країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавловська А. О. Вплив традицій на прояви гендерно-обумовленого насильства проти жінок: історія та сучасність. Професійно-прикладні дидактики. 2024. № 1. С. 61–65 (дата звернення: 12.04.2024).
2. Загальна ісламська декларація прав людини, прийнята Ісламською радою Європи 19.09.1981. URL: http://hrlibrary.umn.edu/instree/islamic_declaration_HR.html (дата звернення: 12.04.2024).
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
4. Коран. Переклад смислів з арабської мови / пер. з араб. Михайло Якубович. Київ : Вид-во «Основи». URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Arabska_kultura/Koran_vyd_2015.pdf (дата звернення: 12.04.2024).
5. Менджул М. В. Принцип рівності та сімейне право ісламських держав. Visegrad Journal on Human Rights. 2019. № 4. С. 70–75. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26475> (дата звернення: 12.04.2024).
6. Тагієв А. С. Практика застосування норм ісламського сімейного права в окремих країнах Європи та досвід України. Східний світ. 2023. Т. 1. С. 114–123.
7. Constitution of the republic of Turkey of 07.11.1982. URL: https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf (viewed on 12.04.2024).

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Вероніка СІДАК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ГАРАНТІЇ І ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ЗГІДНО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У наш час проблема захисту прав біженців є надзвичайно актуальною. Це зумовлено рядом причин. За даними УВКБ ООН, на кінець 2022 року у світі налічувалося понад 82,4 мільйона вимушено переміщених осіб, з яких 26,6 мільйона - біженці. Це найвищий показник за всю історію спостережень. Понад 8,1 мільйона українців стали біженцями після повномасштабного російського вторгнення. Про це свідчать дані Агентства ООН у справах біженців.

На жаль, біженці часто стикаються з дискримінацією, експлуатацією та насильством. Їм може бути відмовлено в доступі до базових прав, таких як освіта, охорона здоров'я та працевлаштування.

Після Першої світової війни у міжнародному праві вперше з'явився термін «біженець», що породило необхідність врегулювання їхнього правового статусу, прав та обов'язків. Один із ключових документів, що визначає поняття «біженець» у міжнародному праві - це Устав Міжнародної організації з питань біженців (1948 р.).

Поняття «біженець» закріплюється у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців (1951 р.). Біженець згідно з Конвенцією - це особа, яка, маючи обґрунтовані страхи стати об'єктом переслідувань через расову належність, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання, перебуває поза межами країни свого народження і не може скористатися захистом цієї країни або не бажає цього робити через такі страхи. Також, це може бути особа без визначеного громадянства, яка

перебуває за межами країни свого колишнього проживання у зв'язку з аналогічними обставинами і не може або не бажає повертатися до неї через такі страхи [1]. Пізніше це визначення терміну "біженець" було впроваджено в національне законодавство багатьох країн, включаючи Україну.

У вищевказаній Конвенції закріплено принцип невислання, який забороняє примусово висилати особу з її території на територію, де існує серйозна загроза її життю, свободі чи безпеці, або де вона може бути піддана поганому ставленню, тортурам чи іншому жорстокому, нелюдському або принижуючому поводженню. Цей принцип також закріплений у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 р. У Законі міститься норма, що забороняє висилання або примусове повернення біженців чи осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, до країни, з якої вони прибули і де їхньому життю або свободі загрожує серйозна небезпека. Ця норма закріплена в статті 3 вказаного Закону [2].

Ще одним важливим документом, який закріплює гарантії прав біженців є Протокол щодо статусу біженців (1966 р.). У протоколі вилучені як часові, так і географічні обмеження з поняття статусу біженця. Фактично, даний нормативно-правовий акт розширив та деталізував поняття «біженець». Цей Протокол встановлює права та обов'язки біженців, а також зобов'язання держав-учасниць щодо забезпечення захисту та підтримки біженців. Він доповнює Конвенцію, поширюючи її застосування на ширшу групу осіб, які потребують міжнародного захисту.

Часто гарантії прав біженців не закріплені у Конвенціях, Протоколах, тощо, але відображаються у міжнародній правовій практиці. Для прикладу, у рекомендаціях щодо прав біженців часто присутні у висновках Виконкому УВКБ ООН.

Для прикладу, Виконкомом УВКБ ООН був рекомендований принцип гнучкого, оперативного і гуманного визначення статусу біженців. Згідно з цим принципом, компетентні посадові особи мають чіткі інструкції та діють відповідно до принципу *non-refoulement*. Заявники отримують необхідні рекомендації щодо процедур та можуть користуватися правом на апеляцію у разі невизнання їх статусу біженця. Заявникам надається можливість звернутися до представника УВКБ ООН та залишатися у країні перебування до ухвалення рішення щодо їхнього клопотання.

Крім універсальних прав, що є загальними для всіх людей, біженці мають доступ до унікальних прав і привілеїв, які гарантовані універсальними та регіональними міжнародними угодами, що регулюють їхній статус. Інші соціальні групи не можуть скористатися цими привілеями, оскільки вони не перебувають у статусі біженців. Крім того, під час воєнних конфліктів, біженці отримують додатковий захист згідно з міжнародними нормами гуманітарного права [3].

Основні права, які повинні отримувати біженці, закріплені в Конвенції про статус біженців (1951 р.). Серед них є наступні: право сповідання релігії; право на рухоме та нерухоме майно; право на авторські та промислові права; право на асоціації неполітичного характеру та професійні спілки; право звернення до суду; право на працю за наймом; право роботи на власному підприємстві; право на вибір професії; право на житло; право на народну освіту, тощо.

Отже, захист прав біженців - це не лише відповідальність окремих країн, але й глобальне завдання, яке потребує співпраці на міжнародному рівні. Міжнародне право відіграє ключову роль у гарантуванні та захисті прав біженців. Ця всесвітньо визнана система норм і принципів спрямована на забезпечення безпеки та гідності людей, які змушені залишити свої домівки через переслідування, війну чи інші обставини непереборної сили. Для кращого захисту прав біженців необхідно посилити координацію та співпрацю між країнами на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про статус біженців: міжнар. док. від 28.07.1951 р. / Організація об'єднаних націй. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.

2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

3. Безпалова О.І. Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 20 квітня 2017 року). Ужгород, 2017. С. 10-19.

Олександра БЕЛЧЕНКО

докторка філософії у галузі права,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Тетяна СКОРОПАД

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ОСНОВНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1], тому їх збереження, захист та охорона стоять на першому місці у державі. А з початком збройної агресії та повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України це завдання стало пріоритетним: весь державний апарат та суспільство були змушені перейти до оперативного функціонування в умовах воєнного стану. Основним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини щодо введення в Україні воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який був прийнятий ще 12 травня 2015 року, згідно з яким, воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво ускладнив процес повноцінного забезпечення прав громадян державою, оскільки передбачає тимчасове та мінімально необхідне обмеження їх прав і свобод. Адже згідно з Конституцією України такі обмеження мають бути обґрунтованими за характером, проте є категорія певних прав, які залишаються недоторканими завжди [3, с. 107]. В частині 4 статті 17 Конституції України чітко вказано, що Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян, тобто жодна влада не має права використовувати військовослужбовців для придушення та дискримінації будь-яких прав [1]. Механізм захисту та втілення громадянських конституційних прав і свобод повинен ґрунтуватися на двох категоріях гарантій: загальні гарантії, що охоплюють всі об'єктивні та суб'єктивні фактори для забезпечення виконання прав і свобод громадян, усунення можливих перешкод та захист від можливих порушень; та спеціальні гарантії - засоби, які забезпечують втілення, захист та відновлення порушених прав громадян. Ці гарантії визначаються у Конституції та

законодавстві з метою забезпечення максимального захисту та реалізації прав і свобод через правові механізми [4, с. 103-104].

Загалом, права людини – це принципи, норми та стандарти поведінки людини, які захищаються національним та міжнародним правом, причому це є комплекс природних свобод та можливостей особи, що є непорушними. У Конституції України закріплені стандарти правової держави, що включають два основних напрямки, що стосуються питання забезпечення основних прав і свобод громадянина України. По-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером. По-друге, існує невід'ємний перелік прав, які є недоторканими і не можуть бути порушені у жодному разі згідно з вимогами чинного законодавства. Не можуть бути обмежені права і свободи, незважаючи на ситуацію в державі (воєнний чи надзвичайний стан), передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України (не може бути обмежень за ознаками статі, раси, політичних, релігійних переконань, майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками; громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство, не можуть бути вигнані за межі України або видані іншій державі; непорушними є право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканість тощо) [1].

Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися певні конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [5], але тільки в тих межах, в яких це необхідно для забезпечення захисту і безпеки держави, і зауважимо, що дане обмеження вводиться лише на тимчасовий період. Зокрема це право особи на недоторканість житла; на таємницю листування та телефонних розмов; гарантія невтручання в особисте життя; свободу пересування, вільний вибір місця проживання; можливість брати участь в управлінні державними справами; право власності; право на проведення страйків, мітингів; право на підприємницьку діяльність, свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. Також потрібно зазначити, що для забезпечення підтримки воєнного стану поряд з обмеженням прав і свобод особи можуть застосовуватись особливі заходи правового режиму, які вживаються відповідними органами влади, відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Наприклад, такі як: трудова повинність працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації надзвичайних ситуацій, примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності для потреб держави, запровадження комендантської години, встановлення особливого режиму виїзду та в'їзду, обмеження свободи пересування громадян, руху транспортних засобів, заборона проведення різних масових заходів (мирних зборів, мітингів, походів), встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан [2].

Надзвичайну роль у боротьбі з російськими агресорами відіграють військовослужбовці, тому захист їх прав та свобод є першочерговим обов'язком держави. Ось наприклад, Конституційний Суд України визнав неконституційними положення Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», відповідно до яких у разі зміни групи інвалідності або ступеня втрати працездатності військовослужбовців понад дворічний термін після первинного встановлення інвалідності виплата одноразової грошової допомоги не здійснювалася. Адже раніше це положення Закону звужувало раніше існуючі права через дискримінаційні умови, за яких вище вказані особи були обмежені певними часовими термінами на отримання такої допомоги. Це рішення визнає головну роль Збройних Сил України та інших військових формувань у забезпеченні ефективного захисту держави та її народу. Конституційний Суд підкреслив, що підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом, а підтримка військовослужбовців ЗСУ є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави. Рішення Конституційного Суду України у

справі про посилений соціальний захист військовослужбовців є надзвичайно актуальним у контексті захисту прав людини, особливо у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. Таке рішення є важливим кроком у забезпеченні належного соціального захисту та визнанні вагомості внеску військових у безпеку та суверенітет України [6].

Також можна наголосити на тому, що з березня 2022 року була прийнята низка законів, які регулюють захист прав, обов'язків та відповідальність за їх порушення. Зокрема це Закон про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство, Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану», Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність), Закон про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» тощо [7].

Отже, у висновку можна сказати, що певна частина прав та свобод людини і громадянина є досить вразливими в умовах воєнного стану, і їх захист може бути ускладненим. В даний момент передбачається їх часткове обмеження, проте основоположні права людини не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення і гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі. Основний акцент на захисті прав людини лежить на державі через уповноважених осіб, тому ставляться посилені вимоги до функціонування органів державної влади. Державі потрібно забезпечити розумний взаємозв'язок між обмеженнями прав і свобод людини та її зусиллями у веденні війни та протистоянні окупантам на території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.03.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12 травня 2015 року №389-VIII. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 03.03.2024).
3. Мельниченко Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 106–109.
4. Ісичко М. Механізми захисту громадянських конституційних прав в умовах війни. Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Третьої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 28 квітня 2023 року) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. проф. Л. В. Ярмол, О. І. Баскакова. Київ: КНТ, 2023. С.103-105.
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 12.03.2024).
6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 року №1-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001р710-22#Text> (дата звернення: 18.03.2024).
7. Закони, прийняті Верховною Радою в умовах воєнного стану. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zakoni-priynyati-verhovnoyu-radoyu-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 18.03.2024).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ

Право на заміну військової служби альтернативною є елементом свободи віросповідання людини і водночас одним із важливих юридичних обов'язків громадян. Право на заміну військової служби альтернативною проголошена в низці міжнародних документів із прав людини. Так, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ООН, 1966) зазначається, що «нікого не можуть приневольовати до примусової чи обов'язкової праці» (п. а) 3 ст. 8); що термін «примусова чи обов'язкова праця» не означає будь-яку службу військового характеру, в тих же країнах, де визнається відмова від військової служби з політичних чи релігійно-етичних мотивів, допускається будь-яка передбачена законом служба для осіб, що відмовляються від військової служби з таких мотивів (п. с) 3 ст. 8).

Право на відмову від військової служби з релігійних мотивів закріплене також у п. 2 ст. 10 Хартії Європейського Союзу про основні права (2000).

У Документі Копенгагенської наради Конференція з людського виміру НБСЄ (1990) закріплено, що Комісія з прав людини ООН визнала право кожного відмовитися від військової служби з переконань совісті (п. 18.1); що держави погоджуються розглянути питання про запровадження, де це ще не зроблено, різних форм альтернативної служби, сумісних з мотивами відмови через переконання совісті, до того ж такі форми альтернативної служби в принципі не повинні бути пов'язані зі службою в бойових частинах – вони мають мати цивільний, але не каральний характер, бути суспільно корисними (п. 18.4). В Кодексі поведінки військово-політичних аспектів безпеки (НБСЄ, 1994) зазначено, що “держави-учасниці... розглянуть питання стосовно запровадження практики звільнення від військової служби чи проходження альтернативної служби” (п. 28).

В Україні право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) прийнято у низці нормативно-правових актів.

У Конституції України (1996 р.), проголошено, що ніхто не може бути звільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів релігійних переконань. У випадку, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, воно має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою (ч. 4 ст. 35). Варто наголосити, що в Конституції України йдеться про право на заміну військової служби альтернативною (невійськовою), а не про право на альтернативну службу.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 року передбачає, що «заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством» (ч. 3 ст. 4) [8]. Цей Закон України не конкретизує випадків заміни виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань. На нашу думку, їх необхідно уточнити у цьому Законі України.

Спеціальним нормативно-правовим актом у розглядуваній сфері, який визначає організаційно-правові засади та порядок проходження альтернативної служби в Україні, є Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 (у редакції Закону України від 18.02.1999) [5]. Його нормативні положення конкретизуються у низці підзаконних нормативно-правових актах:

- Положенні про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 року [4];
- Переліку релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 року № 2066 [3];
- Переліку видів діяльності, якими можуть займатися громадяни, що проходять альтернативну (невійськову) службу, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 року № 1795 [2].

Згідно із Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу», альтернативна служба запроваджується замість строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством (ч. 1 ст. 1). Право на альтернативну службу мають громадяни України, для яких виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і які, належать до діючих, згідно з законодавством України, релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю (ст. 2).

У Законі України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25.03.1992 року (у редакції Закону України від 04.04.2006 року) проголошено, що «громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою згідно з Конституцією України та Законом України "Про альтернативну (невійськову) службу" (ч. 4 ст. 1) [6].

Однак у сучасних умовах в Україні – в період дії воєнного стану – постало чимало питань щодо порядку проходження альтернативної служби. У Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 року (у редакції Закону України від 2.03.2005) [7] не регламентовані питання щодо проходження альтернативної служби. Існує неоднозначна юридична практика щодо питання проходження такої служби. Наприклад, у Львівському обласному Територіальному центрі комплектації та соціальної підтримки розповіли, що в час воєнного стану альтернативної служби немає, відтак ці громадяни, віросповідання яких не допускає користування зброєю, підлягають призову на загальних підставах [1].

Попри це, в Україні починає формуватися судова практика, яка захищає право громадян на заміну військової служби альтернативною. Так, Бориспільський міськрайонний суд Київської області визнав невинуватим і виправдав служителя релігійного об'єднання «Свідків Єгови в Україні», обвинуваченого в ухиленні від призову на військову службу під час мобілізації [9]. Згідно з матеріалами справи, у червні 2023 року цей призовник успішно пройшов медичний огляд, де його визнали здоровим та придатним до служби. Однак він не з'явився на призов до 184-го навчального центру ЗСУ через те, що було відкрито кримінальне провадження. У суді чоловік заявив, що він як присвячений член «Свідків Єгови», не може використовувати зброю та брати участь у військових діях. Суд, розглянувши всі аспекти справи, дійшов висновку, що право на альтернативну службу, передбачене ст. 35 Конституції України, підлягає обмеженню навіть під час воєнного стану.

Виправдав чоловіка від звинувачень в ухиленні призову на військову службу під час мобілізації Тячівський районний суд Закарпатської області [10]. 3 березня 2022 року, перебуваючи в приміщенні пункту постійного збору військовозобов'язаних, громадянин відмовився отримувати повістку на призов під час загальної мобілізації. На судовому засіданні він винним себе не визнав, пояснивши, що відмовився з релігійних переконань, натомість подав заяву, в якій просив дозволу проходити альтернативну службу, зокрема, погодився виконувати громадські роботи. Пояснення, що під час воєнного стану він начебто не має права на проходження альтернативної служби, його не задовольнило.

У матеріалах справи є довідка, видана головою керівного комітету Центру Свідків Єгови, релігійної організації «Релігійний Центр Свідків Єгови. Згідно з цим документом, обвинувачений із 2016 року є присвяченим охрещеним служителем Релігійного об'єднання Свідків Єгови в Україні, а з 2021-го року – священнослужителем (дияконом). Раніше цей чоловік уже близько двох років проходив альтернативну строкову службу. За твердженням на суді працівника центру комплектування альтернативна служба в країні діє тільки в мирний час і тільки коли йдеться про строкову військову службу, а не загальну мобілізацію. Суд, проаналізувавши законодавство і матеріали справи дійшов висновку, що обвинувачений законно реалізував своє право на свободу совісті та віросповідання і на гарантоване йому Конституцією України право на проходження альтернативної (невійськової) служби.

Необхідно наголосити, що Тячівська районна військова адміністрація після детальнішого вивчення законодавства визначила порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. І зараз на обліку адміністрації перебуває від 2500 до 3000 військовозобов'язаних, віровчення яких не допускає користування зброєю, в тому числі Свідки Єгови, які мають право на заміну військової служби альтернативною.

Аналіз законодавства України та випадки з юридичної практики щодо питань реалізації громадянами права громадян на заміну військової служби альтернативною свідчать про необхідність нагального вдосконалення законодавства України з питань проходження альтернативної служби. Необхідно чітко конкретизувати нормативні положення про проходження альтернативної служби в період воєнного стану: умови, її особливості тощо. Адже, згідно з Конституцією України (ст. 35), громадяни мають право на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням.

У Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» необхідно конкретизувати права громадян на зміну юридичних обов'язків перед державою альтернативними з мотивів переконань.

Також доцільно у Конституції України, Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу», у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріпити право громадян на заміну військової служби альтернативною не лише з релігійних переконань, а й з інших – філософських, етичних тощо. Це відповідатиме положенням міжнародних документів з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Начальник Львівського обласного ТЦК повідомив, як відбувається призов громадян, віросповідання яких не допускає користування зброєю. URL: https://varta1.com.ua/news/nachalnik-lvivskogo-oblasnogo-tck-povidomiv-yak-vidbuvaietsya-prizov-gromadyan-virosvidannya-yakih-ne-dopuskaie-koristuvannya-zbroieyu_376309.html (дата звернення: 10.03.2024).
2. Перелік видів діяльності, якими можуть займатися громадяни, що проходять альтернативну (невійськову) службу: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 № 1795. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/> (дата звернення 16.08.2020).
3. Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066. База даних

- «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
5. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII (у редакції Закону від 18.02.1999). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
  6. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII (у редакції Закону України від 04.04.2006). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 10.03.2024).
  7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII (у редакції Закону України від 2.03.2005). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-1> (дата звернення: 22.03.2024).
  8. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
  9. Суд визнав право на відмову від військової служби за релігійними переконаннями. URL: https://risu.ua/presssluzhba-upc-mp-poshirila-video-udaru-raketi-yaka-poshkodila-sobor-v-harkovi_n145740 (дата звернення: 14.03.2024).
  10. Тячівський районний суд Закарпатської області виправдав чоловіка від звинувачень в ухиленні призову на військову службу під час мобілізації. URL: https://varta1.com.ua/news/na-zakarpatti-sud-vipravdav-svidka-iegovi-vid-zvinuvachen-v-uhilenni-vid-mobilizaciyi_362707.html (дата звернення: 12.03.2024).

Олег СОРОЧКІН

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Протягом кінця ХХ ст. 20-х рр. ХХІ ст. Радою Європи (РЄ) та органами Європейського Союзу (ЄС) проводилася значна робота щодо *уніфікації та вироблення спільних (модельних) принципів адміністративного права у взаємовідносинах органів публічної адміністрації з приватними особами*. Ці принципи були закріплені у низці Резолюцій та Рекомендацій РЄ та узагальненні у посібниках РЄ «Адміністрація і Ви» (редакції 1996 р. та 2018 р.); документах ЄС, зокрема Хартії Європейського Союзу про основні права (ст. 41), Європейському кодексі належної адміністративної поведінки (2001 р.); та національному законодавстві європейських держав.

Проаналізувавши наведені вище джерела, можна дійти висновку про наявність уніфікованих європейських принципів адміністративних проваджень.

Питання спільних уніфікованих європейських принципів адміністративного права та здійснення адміністративних проваджень порушували у своїх публікаціях чимало вчених-адміністративістів, зокрема Пухтецька А. А., Тимошук В. П., Школик А. М. та інших.

До прикладу А. А. Пухтецька *європейські принципи адміністративного права* (у вузькому розумінні) визначає як юридичну абстракцію, яка позначає сукупність принципів європейського адміністративного права та Європейського адміністративного простору, які

були вироблені європейською адміністративно-правовою доктриною в процесі наближення адміністративно-правового регулювання суспільних відносин в європейських країнах до *єдиних принципів і стандартів* [10, 14].

До принципів європейського адміністративного права (*основною частиною якого є адміністративні провадження*) викладених в посібнику «Адміністрування і Ви» 2018 р. (українська версія 2020 р.) [1]. належать наступні види: 1) *матеріальні принципи*: принцип законності та відповідності законній меті; принцип рівності; принцип об'єктивності та безсторонності; принцип пропорційності; принцип юридичної визначеності; принцип прозорості; принцип приватності та захисту персональних даних; 2) *процедурні принципи*: принцип доступності; принцип участі та право бути вислуханим; право на представництво та допомогу; принцип вирішення справи в розумний строк; принцип оформлення адміністративних рішень та повідомлення про них; принцип виконання адміністративних рішень.

Загалом вони відповідають принципам європейського адміністративного права, що були узагальнені раніше у посібнику «Адміністрування і Ви» в ред. 1996 р., з певними уточненнями (до прикладу: принцип «відкритості» зазначений в Посібнику 1996 р., у Посібнику 2018 р. викладений як принцип «прозорості», чи «принцип довіри до закону і законодавчого закріплення прав» уточнений як принцип «юридичної визначеності»).

Аналіз українського законодавства, яким регулювалося здійснення адміністративних проваджень протягом останніх тридцяти років, дозволяє виокремити три етапи (періоди) імплементації європейських принципів адміністративних проваджень в законодавство України: *перший етап 1996 – 2004 рр.*; *другий етап 2005 – 2021рр.*; *третій етап 2022 рр. – і донині.*

Виокремлюючи такі етапи (періоди), ми виходимо з наступних критеріїв : 1) повнота (обсяг) закріплення в законодавстві європейських принципів адміністративного провадження в межах даного етапу; 2) спосіб закріплення європейських принципів адміністративного провадження в межах даного етапу; 3) коло суб'єктів, на яких поширюється законодавчі акти, в яких закріплені принципи адміністративного провадження.

Першим законодавчим актом, в якому хоча й не було статті, яка б перелічувала власне «принципи» адміністративного провадження, але який містив правові норми, змістовне наповнення яких відповідало окремим європейським принципом адміністративного провадження, став Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р.[7]. Незважаючи на те, що цей Закон в значній мірі базувався ще на радянському Указі Президії ВР СРСР «Про порядок розгляду пропозицій, заяв та скарг громадян» в ред. № 1662-Х від 04.03.1980 р. (надалі – Указ Президії ВР СРСР № 1662-Х) [3], проте, все ж таки, він містив норми, які відображали окремі принципи адміністративного провадження, характерні для Європейського адміністративного простору.

Йдеться, зокрема про *принцип участі та право бути вислуханим*. На відміну від Указу Президії ВР СРСР № 1662-Х згаданий вище Закон України «Про звернення громадян» містить норми які надають можливість громадянам-заявникам брати, *активну* участь в адміністративних провадженнях, зокрема: право особисто викласти аргументи особі, що перевіряє заяву чи скаргу; право особисто брати участь у перевірці поданої скарги чи заяви; знайомитися з матеріалами справи, подавати додаткові матеріали або наполягати на їх запиті органом, який розглядає заяву чи скаргу; бути присутнім при розгляді заяви чи скарги (ст. 18). Варто зазначити, що принцип участі та право бути вислуханим у Законі України «Про звернення громадян» був втілений лише частково і *стосувався лише фізичних осіб*, а право «бути присутнім при розгляді заяви чи скарги» не мало належного механізму реалізації, якщо рішення розглядаючи звернення, приймав одноособовий орган, оскільки ЗУ ««Про звернення громадян» не передбачив проведення «слухань» (характерних для європейських адміністративних проваджень), але передбачив у ст. 19 обов'язок адміністративного органу запрошувати заявника на *засідання* (форма роботи характерна для колегіальних органів) відповідного органу, що розглядав його заяву чи скаргу.

Принцип рівності громадян в адміністративному провадженні. Ч. 2. Ст. 7. Закону України «Про звернення громадян» передбачено, що забороняється відмова в прийнятті та розгляді звернення з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина.

Принцип поваги до приватного життя. Ст.10 ЗУ «Про звернення громадян» забороняє розголошення одержаних із звернень громадян відомостей про їхнє особисте життя. Не допускається з'ясування даних про особу громадянина, які не стосуються звернення. На прохання громадянина, висловлене в усній формі або зазначене в тексті звернення, не підлягає розголошенню його прізвище, місце проживання та роботи.

Принцип неупередженості та об'єктивності. ЗУ «Про звернення громадян» визначив, що органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані об'єктивно і вчасно розглядати заяви громадян, перевіряти викладені в них факти (ст. 15).

Представництво та правова допомога. Громадянин може подати скаргу особисто або через уповноважену на це іншу особу. Звернення в інтересах неповнолітніх осіб подається їх законними представниками (ст. 16). Громадяни, які звертаються із заявою чи скаргю, мають право користуватися послугами адвоката або представника трудового колективу, організації, яка здійснює правозахисну функцію (ст. 18).

Таким чином, характерними ознаками проаналізованого нами першого етапу є: 1) відсутність закріпленого законодавством переліку принципів неюрисдикційного адміністративного провадження; 2) фрагментарна наявність в законодавстві правових норм, які сутнісно відображали окремі принципи адміністративного провадження, характерні для Європейського адміністративного простору, 3) поширення дії цих правових норм лише на фізичних осіб.

У період з 2005р. по 2021 р. (другий етап) в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів які закріплювали, нові принципи адміністративного провадження характерні для європейських адміністративних проваджень, та розширювали зміст та застосування уже існуючих.

По-перше, 06.07.2005 р. був прийнятий Кодекс адміністративного судочинства (КАС) [2], який встановив що адміністративні суди при розгляді справ щодо оскаржень рішень, дій чи бездіяльності адміністративних органів перевіряють чи підчас адміністративних проваджень в цих органах були дотримані перелічені у ч.2 ст.КАС принципи адміністративних проваджень, які співпадають з багатьма європейськими принципами адміністративних проваджень. Мова йде про наступні принципи: 1) *законності та відповідності законній меті* (адміністративний акт має прийматися на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 2) *обґрунтованості* – прийняття адміністративного акт з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 3) *безсторонності (неупередженості)*; 4) *добросовісності*; 5) *розсудливості*; 6) *рівності (запобігання всім формам дискримінації)*; 6) *пропорційності* – прийняття адміністративного акту з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямований адміністративний акт; 6) *участь особи у процесі прийняття рішення*; 7) *своєчасності*, тобто прийняття адміністративного акту протягом розумного строку.

По-друге, були прийняті: ЗУ «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 року [6] та ЗУ «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 р. [4]. Ці Закони містять норми, які спрямовані на реалізацію принципів *доступності та забезпечення доступу до інформації про порядок здійснення адміністративного провадження*. Вони передбачали створення «Дозвільних центрів» та Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), а також законодавчо закріпили обов'язки адміністративних органів затверджувати інформаційні та технологічні картки адміністративних послуг, облаштувати у місцях прийому інформаційних стендів із зразками відповідних документів та інформації в обсязі, достатньому для отримання адміністративної послуги без сторонньої допомоги, розміщувати

інформація про порядок надання адміністративних послуг на веб-сайтах адміністративних органів, безоплатно надавати консультації з питань отримання адміністративних послуг тощо (ст. 6 ЗУ «Про адміністративні послуги»).

По-третє, було прийнято Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р. [8] який встановлює низку принципів в *коригуючому (втручальному) адміністративному провадженні*, зокрема *законності, рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання; гарантування прав та законних інтересів кожного суб'єкта господарювання; неупередженості, відкритості, прозорості, представництва* та ін.

По-четверте, саме в цей період були закріплені певні вимоги до адміністративних проваджень, які зачіпають велику кількість осіб і спрямовані на забезпечення принципу *пропорційності та збалансованості приватних і публічних інтересів* при прийнятті адміністративного акта. Так, ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. [9] були запропоновані інструменти врахування громадських інтересів при розробці і затвердженні містобудівної документації. Зокрема, такі як оприлюднення прийнятих рішень щодо розроблення містобудівної документації; оприлюднення проектів містобудівної документації на офіційних веб-сайтах адміністративних органів, а також вільний доступ до такої інформації громадськості; реєстрацію, розгляд та врахування пропозицій громадськості до проектів містобудівної документації на місцевому рівні; проведення громадських слухань (обговорень) проектів містобудівної документації на місцевому рівні; узгодження спірних питань між громадськістю і замовниками містобудівної документації через погоджувальну комісію; оприлюднення результатів розгляду пропозицій громадськості до проектів містобудівної документації на місцевому рівні.

Ознаками другого етапу є: 1) опосередкована імплементація значної кількості європейських принципів адміністративного провадження через закріплення їх в законодавстві про адміністративне судочинство; 2) хаотичність та безсистемність закріплення окремих принципів адміністративного провадження в різноманітних законах, які врегульовували адміністративні провадження (чи окремі стадії адміністративних проваджень); 3) часткове поширення принципів на адміністративні провадження, учасниками яких є юридичні особи; 4) закріплення низки принципів в законодавстві, що регулює окремі, т.зв. коригуючі (втручальні) адміністративні провадження; 5) з'являються окремі вимоги щодо залучення до адміністративних проваджень, які стосуються великої кількості осіб, крім заявників (адресатів) й «зацікавлених осіб».

Початок третього етапу імплементації європейських принципів адміністративного провадження пов'язаний з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 р. [5]. У ньому найбільш повно відображені принципи адміністративних проваджень, характерні для європейського адміністративного права. Так у ст.4 закріплені наступні принципи адміністративної процедури (адміністративного провадження): принцип верховенства права; принцип законності та юридичної визначеності; принцип рівність перед законом; принцип офіційності; принцип відкритості; принцип обґрунтованості; принцип безсторонності (неупередженість) адміністративного органу; принцип добросовісності і розсудливості; принцип гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; принцип пропорційності; принцип своєчасності і прийняття адміністративного акту у розумний строк; презумпція правомірності дій та вимог особи; принцип ефективності; принцип гарантування ефективних засобів правового захисту.

У ст.ст. 5 – 18 Закону України «Про адміністративну процедуру» докладно описано та визначено сутність викладених у ст. 4 принципів.

Третій етап характеризується : 1) найбільшим рівнем повноти (обсягу) закріплення європейських принципів адміністративного провадження в законодавстві України; 2) наявністю переліку принципів європейського адміністративного права в загальному Законі «Про адміністративну процедуру», який регулює порядок здійснення адміністративних проваджень; 3) поширення дії цього закону як на фізичних так і на юридичних осіб.

Підсумовуючи, варто зазначити що Україна пройшла довгий шлях реформування законодавства що регулює неюрисдикційні адміністративні провадження з поетапним наближенням його до європейських стандартів і в цьому процесі чільне місце посідає поступова (поетапна) імплементація європейських принципів адміністративних проваджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністрування і Ви. Принципи адміністративного права у відносинах між особами органами публічної влади. Рада Європи, 2020 українська версія. URL: <https://rm.coe.int/handbook-administration-and-you/1680a06311> (дата звернення: 15.03.2024).
2. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 23.03.2024).
3. О порядке рассмотрения предложений, заявлений и жалоб граждан: Указ Президиума Верховного Совета СССР (с изменениями и дополнениями, внесенным Указом Президиума Верховного Совета СССР от 04.03.1980 N 1662-X). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/P682534>
4. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-17 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> (дата звернення: 24.03.2024).
5. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
6. Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2806-15> (дата звернення: 24.03.2024).
7. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.03.2024).
8. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення: 24.03.2024).
9. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/ed20240104#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
10. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права та європейський адміністративний простір : наук.- інформ. видання. Київ, 2007. 88с.

Богдан ГАРАСИМІВ

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Актуалізація соціальної відповідальності у постмодерному суспільстві та в умовах посиленої інтелектуалізації усіх суспільних сфер вказує на необхідність дотримання міжнародних та європейських стандартів і механізмів у кожному виді діяльності, які регулюють та мотивують її. Сучасний етап самоутвердження України як європейської держави потребує нового сутнісного наповнення діяльності органів місцевого самоврядування. Вважаємо, що системоутворюючою та ефективною є концепція соціальної відповідальності, яка спрямована не лише на ринок бізнесу, але і значною мірою на державу та місцеве самоврядування.

Реалізація соціальної відповідальності на певному рівні державного управління вирізняється власною специфікою, якщо на вищих рівнях влади вона сприймається соціумом

як певний абстрактний обов'язок держави, то на нижчих рівнях вона набуває рис очікування громадськістю чітких дій від органів влади та державних службовців у конкретних ситуаціях. З огляду на реалізацію в Україні реформи децентралізації та обраний європейський вектор розвитку принципи соціальної відповідальності повинні займати пріоритетне місце в діяльності органів місцевого самоврядування. Адже до основних завдань цих органів входить забезпечення реалізації конституційних прав людини та створення оптимальних умов для задоволення інтересів і потреб кожної людини та соціуму загалом.

Соціальна відповідальність держави (органів державної влади та місцевого самоврядування) має системоутворюючий та багатофункціональний характер, позаяк забезпечує оперативну реалізацію всіх інших принципів сучасного державного управління, сприяє позитивному іміджу державних інститутів та їх посадових осіб, виступає ефективним засобом соціальної відповідальності на інших рівнях (окремих громадян, фінансового ринку, громадянських об'єднань тощо), тобто є своєрідною гарантією соціального прогресу [7, с. 41]. Безумовно соціальна відповідальність – це модус ефективного державного управління, що має на меті забезпечення як правового, економічного, соціального, так і духовного та культурного прогресивного розвитку суспільства, і в підсумку сприяє належному дотриманні прав людини.

Корпоративна соціальна відповідальність місцевого самоврядування згідно позиції О. Бобровської представляє собою цілісну систему відносин, взаємозв'язків й спільних узгоджених активних дій, в яких надається пріоритетність: 1) позитивній соціальній позиції кожного представника місцевої громади, носіям влади й господарюючим суб'єктам; 2) ідентифікації їхньої поведінки до набуття спільних соціальних цінностей; 3) здатності до підвищення особистого внеску в суспільно значущу діяльність локального рівня; 4) їх готовності до відповідальності як за власні, так і спільні діяння перед соціумом [1, с. 241]. Дійсно із-за наявності реального діалогу між місцевим самоврядуванням та громадянами, у процесі якого зважено позиції всіх сторін щодо організації життя у громаді й вирішення назрілих для неї питань, а також готовності несення відповідальності, можемо стверджувати, що місцевий орган влади виявляє соціальну відповідальність.

Окремі вчені визначають соціальну відповідальність як базис утвердження принципів демократичного суспільства в Україні на перехідному етапі. А поліфункціональний зміст соціальної відповідальності органів влади виступає системоутворюючим принципом сучасної соціальної держави, модусом вирішення наявних соціальних проблем та іміджевою характеристикою владних інститутів і посадових осіб [2, с. 74]. Отже, рівень соціальної відповідальності місцевого самоврядування концептуально визначає розвиток суспільства і є чинником удосконалення системи управління місцевими справами.

У світовому просторі проблема запровадження принципів соціальної відповідальності давно набула особливої актуальності. Їх правовою основою передусім є Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська соціальна хартія та ціла низка інших нормативно-правових актів міжнародного та державного рівня європейських країн. До базових документів розвитку концепції соціальної відповідальності відносять насамперед Глобальний Договір ООН, що спрямований на сприяння соціальній відповідальності бізнесу й вирішення підприємствами глобальних проблем. Ця ініціатива була запропонована Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном у 1999 р. на Всесвітньому економічному форумі. Десять принципів передбачених Глобальним договором виокремлено у чотири групи: «Права людини», «Принципи праці», «Навколишнє середовище» та «Протидія корупції» [3]. Іншим базовим міжнародним документом, який закріплює принципи соціальної відповідальності є міжнародний стандарт ISO 26000:2010. «Керівництво із соціальної відповідальності». Визначальним його принципом є захист прав людини, тобто обов'язковість організаціями визнавати значимість прав людини, проголошених Загальною декларацією прав людини, та їх поважати [4]. Значущість питань соціальної відповідальності у країнах ЄС настільки важлива, що на рівні Європейської

Комісії соціальна відповідальність визнається суттєвим внеском у сталий розвиток і Стратегію європейського економічного зростання і зайнятості.

Відповідно до цих міжнародних документів українськими вченими розроблено сім основних принципів соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування, а саме: 1) прозоре надання якісних послуг, які максимально відповідають запитам територіальної громади; 2) дотримання норм національного законодавства й міжнародних принципів, які забезпечують сталий розвиток і добробут територіальної громади; 3) активна участь у розвитку громадянського суспільства шляхом реалізації програм партнерства «громада-влада-бізнес», соціальних і благодійних проєктів; 4) розвиток всебічної та підзвітної взаємодії із усіма стейкхолдерами; 5) реалізація проактивного лідерства щодо вирішення екологічних проблем, формування екологічної відповідальності; 6) створення робочих місць із відповідною оплатою праці, належним рівнем професійної безпеки, соціальних пільг, сприяння всебічному розвитку та підвищенню компетентності працівників; 7) ефективна протидія будь-яким формам корупції [5 с. 13]. З огляду на те, що нині одним із визначальних пріоритетів України є формування європейського суспільства, яке ґрунтується на імперативі норм права, прав і свобод людини та громадянина в системі адміністрування та управління, це гіпотетично повинно забезпечити гуманістичний концепт регулювання відносин між державою і суспільством.

Дотримання національних і міжнародних правових норм для місцевого самоврядування передбачає цілковиту відмову від безпідставного застосування влади та оперативну інформованість соціуму про законодавчі норми та політику їх неухильного виконання. Дотримання чинного національного законодавства і міжнародних стандартів, встановлених ними норм, процедур і правил згідно принципу верховенства права унеможливорює прийняття органами місцевого самоврядування рішень, що порушують права та інтереси будь-якої зацікавленої сторони, чи надання послуг, які не відповідають установленим стандартам та вимогам.

Соціальна відповідальність місцевого самоврядування як правового інституту повинна передусім забезпечити комфортне життя у громаді на основі нормативно-правових норм національного законодавства, міжнародно-правових принципах і засадах позитивних практик європейських країн. Із позиції соціально відповідальної перспективним завданням місцевого самоврядування є підвищення ефективності використання наявних місцевих ресурсів й розширення правового та матеріального базису життєдіяльності громади на основі дотримання гармонійного балансу інтересів і запитів між різними соціальними групами та довір'ям.

Враховуючи стратегію європейських принципів соціальна відповідальність передбачає програмування удосконалення місцевого самоврядування з метою забезпечення прогресу у сталому розвитку місцевого соціуму й економічному підвищенні локальних територій. Активна злагоджена комунікація з громадою, її найбільш ініціативною частиною і бізнесом, є назрілим і неперервним у часі плацдармом формування соціальної відповідальності місцевого самоврядування загалом, і його представників зокрема. Така близькість до соціуму повинна стати особливою ознакою та місією місцевого самоврядування в Україні у контексті її євроінтеграційних прагнень та сучасних викликів. Безумовно, це передбачає собою як певні додаткові можливості (безпосередній обмін думками, громадські обговорення, індивідуальні чи колективні соціальні ініціативи, інші прямі демократичні процедури), так і певні ризики (активний та безпосередній вияв незадоволення у разі прийняття невдатних чи недохідливих рішень, ігнорування назрілих проблем громади, розгортання стихійних та організованих протестів).

Таким чином, ефективна діяльність місцевого самоврядування повинна ґрунтуватися на тих цінностях, які гарантують розвиток демократичної, правової та соціальної держави, і водночас забезпечують максимальне залучення соціуму до управління державою, завбачаючи потенційні конфлікти особистих й суспільних інтересів і запитів. Такими базовими чинниками при здійсненні місцевого самоврядування повинні виступати: 1)

принцип верховенства права; 2) пріоритетність прав людини (максимальне гарантування їх дотримання та захист); 3) розвиток людського потенціалу. Саме вони здатні служити основою гармонійних взаємовідносин між державою та людиною.

З метою запровадження моделі управління, яка ґрунтується на засадах правової держави й сучасної концепції New Public Management, передусім слід запровадити єдину парадигму гарантування дотримання й захисту прав людини на локальному рівні. Реалізація концепції соціальної відповідальності у системі місцевого самоврядування є екстреною потребою сучасного суспільства, дотримання якої дозволить вирішити проблеми модернізації місцевого самоврядування відповідно до європейських цінностей, гарантуючи кожній людині захист від порушення її прав з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобровська О. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності – дієвий інструмент підвищення якості і ефективності місцевого самоврядування. Ефективність державного управління: збірник наукових праць. 2016. Вип. 1-2 (1). С. 239–247.

2. Соціальна відповідальність суспільних інститутів: інноваційний та соціально-гуманітарний аспект. За наук. ред. А. Я. Кузнецової, Л. К. Семів, З. Е. Скринник. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 287 с.

3. United Nations Global Compact. URL: <https://unglobalcompact.org/> (дата звернення: 22.01.2024).

4. Новий міжнародний стандарт із соціальної відповідальності ISO 26000. URL:<https://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/zakon/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%20ISO%2026000.pdf> (дата звернення: 22.01.2024).

5. Концептуально-методологічні положення, підходи та моделі реалізації концепції New Public Management: наукова розробка. Авт. кол.: Ю. П. Шаров, І. А. Чикаренко, Т. В. Маматова та ін. Київ: НАДУ, 2012. 84 с

Євгеній ГУЩЕНКОВ

аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ІДЕЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРАВІ: СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ

Глобалізаційні процеси та удосконалення принципів регулювання соціальних відносин характеризують сучасний етап розвитку людського суспільства і справедливість посідає у ньому визначальне місце. Феномен справедливості знаходить свій прояв у різних сферах соціуму: моральній, соціальній, політико-правовій, економічній, морально-етичній та ін. Це пояснюється необхідністю збалансованості інтересів членів суспільства і неефективністю соціальних механізмів реалізації вимог ідей справедливості на нинішньому етапі розвитку суспільства і цивілізації.

Визначальну роль в удосконалюванні основних принципів регулювання соціальних відносин у конкретному суспільстві відіграє справедливість як одна з найважливіших цінностей політико-правового і гуманітарного напрямків суспільного розвитку. Справедливість – одна із основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права [1].

Конститутивні принципи, що виходять зі загальних законів є справедливість, рівність, свобода людини. Кризові явища в суспільстві здатні легітимізувати культ сили як абсолютної цінності, що визначає соціально-правовий статус людини. Розвинена правосвідомість несумісна з психологією переможців і переможених, оскільки вона спирається на принцип справедливості, тобто принцип, що виключає подібний підхід. Антиномія «переможець-

переможений» є прихованим виразом культу сили, а у цього культу є одна побічна якість: несподівано культура, мораль, законність і багато що інше під його впливом виявляється «зайвим». Культивування подібної антиномії є одним із індикаторів того, що відбувається розрив правосвідомості з її аксіологічними гуманітарними і правовими засадами [2]. Розкриваючи зміст історичного розуміння соціальної справедливості, виділяються кілька етапів її еволюції: буденний, натуральний, конвенціональний (договірний), конвергентний (гуманітарний). Їхнє становлення відбувається в результаті досягнення історично виправданого співвідношення суспільного й особистісного елементів у природі людини, громадян) функціонування справедливості в суспільному житті людей, що в її природі безпосередньо відбиваються всі зміни, котрі відбуваються у суспільстві. Ця безпосередність вказує яким чином кожна особистість, кожен народ мають своє власне розуміння соціальної справедливості, зумовлене історичним розвитком. Сучасна цивілізація накладає істотний відбиток не тільки на стан соціальної справедливості в суспільстві, але й на поведінку кожної особистості. Цивілізації, що йдуть у ногу з вимогами, як правило, виявляють активну життєву позицію. Пасивна продовжує відстоювати несправедливість [3].

Науковцями досліджувалося поняття справедливості різних історичних періодів, у яких з різних позицій оцінювалися ті чи інші дії та явища. Феномен справедливості не зникав, а лише змінювався відносно поняття, яке існувало раніше та доповнювалося новим змістом, при цьому зберігало в собі загальнолюдську суть. Справедливість є морально-правовим феноменом. Суть справедливості не може бути в повній мірі розкрита у відриві від законності, гуманізму та ін., які діють у взаємодії один з одним та органічно доповнюють один одного.

Справедливість проявляється у правозастосовній діяльності компетентних органів держави, акти яких мають забезпечувати підтримку миру, порядку і загального блага. Феномен справедливості безпосередньо пов'язаний з уявленнями про належне. Він зумовлений невід'ємними, невідчужуваними правами людини і передбачає чітку корелятивну відповідність між практичною роллю індивіда в житті суспільства та його соціальним становищем, між правами та обов'язками, діянням та відплатою, трудом та винагородою, злочином та карою, заслугами та суспільним визнанням тощо.

Ідея справедливості є однією із найбільш резонансних в історії світоглядного еволюціонування людства: вона завжди слугувала визначальним аргументом і критерієм в оцінці вчинків людей, подій, явищ і загалом суспільної дійсності. Її реалізація потребує потужних концептуальних, вольових і матеріальних ресурсів, а також неупередженого арбітражу у вигляді громадської думки, соціальних інститутів і легітимної владно-управлінської вертикалі. Справедливість слугує критеріальним мірилом людських відносин. Вона є мірою відповідності між змістом вчинків та їхньою оцінкою на рівні суспільної свідомості; між роллю людей і соціальних груп та їхнім соціальним становищем; між працею та винагородою за неї; між правами та обов'язками; між скоєним діянням та відплатою за нього. Якщо справедливість – це частина суспільного ідеалу, то теорія справедливості – це проект належних відносин, які діють в межах справедливого суспільства. Для побудови теорії справедливості ключовим є розуміння двох аспектів: по-перше, індивіди мають взаємну потребу один в одному в процесі спільної життєдіяльності, по-друге, з огляду на зазначену особливість вони є рівними між собою [4, с. 11].

За твердженнями науковців політико-правова думка України IX – початку XX століття оперувала категоріями «свобода», «рівність», «справедливість» як невіддільними одна від одної складовими ідеї прав людини, однак пройшло чимало часу, доки інституція «права людини» стала вживатися в науці і отримала правовий статус.

Головні принципи історико-філософської концепції природного права як право людини на життя, свободу, правову рівність, справедливість, обов'язково присутні в суспільствах різного типу. Зокрема, у ліберальному, соціальному, технократичному, солідаристському суспільствах вони є фундуючими основами колективного життя людей. Нормальний баланс

між ними та державно-силовими методами регулювання життя забезпечують соціальну стабільність та правопорядок у цих суспільствах [5].

Дієвість заходів соціальної держави забезпечується відповідними правовими, політико-економічними та етичними нормами, превалююче значення серед яких має принцип справедливості, який забезпечує легітимність державного перерозподілу обмежених благ і ресурсів серед широкого кола громадян.

Окремі аспекти вивчення поняття справедливості здебільшого дають загальне уявлення про сутність справедливості, проте правозастосування вимагає більш конкретних його ознак. Проте на основі цих досліджень уявляється можливим зробити висновок, що поняття справедливості залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів. У науковій літературі зазначається, що суб'єктивний фактор залежить від особистісних оцінок тих чи інших явищ індивідом, його досвіду морального сприйняття, а об'єктивний – оцінка справедливого і несправедливого в силу інтересів, які сформувалися у людей. Таке розуміння справедливості уявляється неповним з точки зору його інтерпретації правозастосовувачем, коли у взаємодію вступають світоглядні уявлення з позитивним правом. Разом з тим визначається, що справедливість є морально-правовим феноменом і подібний підхід дозволяє діалектично розглядати категорію справедливості, подолати одностороннє уявлення про неї як моральне або як правове явище. Поєднання цих елементів забезпечить в певній мірі досягти істини у вивченні проблематики справедливості.

Крім того, в сфері правозастосування феном справедливості є об'єктом аналізу інституцій, які здійснюють інтерпретаційну діяльність. Практика Конституційного Суду України вказує на те, що питання справедливості наразі є актуальним в інтерпретаційній діяльності. Поняття справедливості визначалось через призму, зокрема дискримінації і зазначалося, що мета встановлення певних відмінностей (вимог) у правовому статусі працівників повинна бути істотною, а самі відмінності (вимоги), що переслідують таку мету, мають відповідати конституційним положенням, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими справедливими. У протилежному разі встановлення обмежень на зайняття посади означало б дискримінацію. Такий фільтр є доцільним для з'ясування питання про наявність чи відсутність порушення прав людини і громадянина або можливого їх порушення виходячи з визначення поняття дискримінації. Під дискримінацією у такому контексті розуміється будь-яка відмінність, виключення, обмеження або перевага; підставою дискримінації можуть бути різноманітні ознаки або їх поєднання.

Отже, справедливість є однією з основних засад права, вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Тому, актуальність вивчення поняття справедливості на сьогодні є невичерпаною. Розширення переліку елементів, що дозволяють ідентифікувати унікальність справедливості залежно від історичної епохи, розвитку суспільних відносин, уявлень про головні ідеї правового регулювання дозволяють адекватно підходити до розуміння зазначеного поняття з позиції його конкретизації у правозастосовній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рабінович П. М. Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України. URL: <http://www.yuricom.kiev.ua/uvu/> (дата звернення 18.04.2024 р.).
2. Осипова Н. П. Методологічні проблеми аксіологічного виміру правосвідомості і правової культури. Актуальні проблеми держави і права. URL: <http://apdp.in.ua/v40/02.pdf> (дата звернення 18.04.2024 р.).
3. Хумуд А. С. Еволюція концепції справедливості у соціально-історичному пізнанні (соціально-історичний аспект): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 Соціальна філософія та філософія історії». URL: <https://www.dnu.dp.ua/dissertations/D08.051.11> (дата звернення 18.04.2024 р.).
4. Марченко Є. О. Генезис уявлень про справедливість (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Київ, 2011. 16 с.

5. Культенко В. П. Історико-філософська реконструкція концепції природного права в контексті аналізу перехідних суспільств. URL: <https://referatu.net.ua/referats/7569/154872> (дата звернення 18.04.2024 р.).

Андрій ОСЬМАК

аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ НЕЗАКОННО ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Нині найвищими соціальними цінностями в нашій державі визнаються захист прав і свобод людини та громадянина. До того ж останні закріплено й на конституційному рівні як обов'язок усіх без винятку органів державної влади, місцевого самоврядування та їхніх посадових і службових осіб. Проте, враховуючи реалії сьогодення, у діяльності останніх, у слідчій і судовій практиці, на жаль, досі ще не усунуто фактів зловживань, а деколи й свавілля, тортур, репресій і переслідувань. Про масштаби цього явища свідчать як виправдовувальні вироки судів, так і постанови й ухвали про закриття кримінальних проваджень. Водночас більшість фактів зловживань усе ж таки залишаються ще латентними, що потребує зміцнення суспільного контролю за діяльністю всіх гілок влади. Відповідальність за допущені недоліки в роботі судових і правоохоронних органів лежить саме на державі, і від того, наскільки ефективно вона зможе їх усунути, значною мірою залежить і розвиток її самої [2, с. 367].

Сучасне законодавство, зокрема кримінальне процесуальне, на сучасному етапі розвитку нашої держави переживає реформацію та трансформацію в бік гуманізації та лібералізації відносин. Одним із ключових напрямів розвитку у цьому разі є інститут реабілітації, основним завданням якого є повне поновлення раніше засудженого, обвинуваченого в правах, обов'язках та повноваженнях та проведення компенсаторно-відшкодувальних заходів [3].

Інститут реабілітації можна вважати законною процедурою, спрямованою на відновлення прав осіб, порушених через неправомірні рішення, дії чи бездіяльність органів розслідування, прокуратури та суду. Процес передбачає визначення та відшкодування матеріальної та моральної шкоди за рахунок держави. Мета реабілітації полягає у прийнятті рішень, які сприятимуть повному або частковому відновленню всіх прав та свобод незаконно засуджених або неправомірно переслідуваних осіб, а також у компенсації майнової та моральної шкоди, що їм була завдана, і їхній інтеграції в суспільство як повноправних громадян [2, с. 370].

Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) визначає одним із завдань кримінального процесу забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [1]. Це необхідно для того, щоб кожен, хто вчинив кримінальний злочин, був притягнутий до відповідальності за своєю виною, жодна невинна особа не була неправомірно звинувачена або засуджена, а також щоб жодна людина не зазнала необґрунтованого процесуального примусу. Крім того, важливо, щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано відповідні правові процедури. Така мета кримінального процесу узгоджується з інтересами суспільства щодо покарання винних у вчиненні злочинів, а також щодо недопущення незаконного та безпідставного переслідування та засудження невинних осіб. Це підкреслює важливість існування в Україні механізму реабілітації, який гарантує і захищає права та інтереси осіб, які постраждали від незаконного переслідування або засудження. Таким чином, механізм реабілітації є важливою

складовою кримінальної системи, спрямованою на захист прав постраждалих від неправомірних дій, і забезпечує їх швидке та повне відновлення.

Особливості реабілітації незаконно засуджених осіб у правовій системі України полягають у поєднанні національних правових норм і міжнародних стандартів, спрямованих на відновлення справедливості та компенсацію шкоди, завданої особі в результаті неправомірного засудження. Процес реабілітації в Україні відображає прагнення забезпечити дотримання прав людини та зміцнити довіру до правосуддя.

Однією з ключових особливостей реабілітації в Україні є увага до компенсації шкоди, завданої незаконно засудженим особам. Це може включати відшкодування моральної та матеріальної шкоди, відновлення репутації та інших прав і свобод, які були порушені в результаті незаконного засудження. Крім того, особливу роль відіграє відновлення прав на роботу, освіту, соціальне забезпечення та інших прав, які могли бути втрачені внаслідок неправомірного засудження.

Процес реабілітації в Україні також передбачає участь судової системи та інших державних інституцій у забезпеченні швидкого та справедливого розгляду справ незаконно засуджених осіб. Важливим аспектом є врахування міжнародних стандартів, таких як рекомендації Європейського суду з прав людини, для забезпечення прозорості та ефективності процесу реабілітації [4, с. 4].

Процес реабілітації незаконно засуджених осіб в Україні повинен відповідати міжнародним стандартам, таким як рекомендації Європейського суду з прав людини. Це забезпечує прозорість та справедливість процесу, а також надає можливість ефективно захищати права реабілітованих осіб. Крім того, це сприяє зміцненню довіри до судової системи та правозахисних інституцій в Україні.

Для вдосконалення процедури реабілітації необхідно розробляти та впроваджувати сучасні правові механізми, а також забезпечувати відповідну підготовку працівників правосуддя та адвокатів. Успішна реабілітація незаконно засуджених осіб також вимагає активної взаємодії державних органів, судів та правозахисних організацій. Зрештою, це сприятиме ефективному захисту прав незаконно засуджених осіб та забезпеченню справедливості в суспільстві.

Отже, реабілітація незаконно засуджених осіб у правовій системі України є важливим механізмом відновлення справедливості та захисту прав людини. Особливості цього процесу включають відшкодування завданої шкоди, поновлення прав, а також надання офіційних вибачень. Крім того, реабілітація передбачає відновлення порушених прав на роботу, соціальні гарантії та інші свободи, що є важливими для повноцінного повернення особи до звичайного життя. Крім того, реабілітація включає відновлення прав на роботу, соціальні гарантії, освіту та інші важливі аспекти, що забезпечують повноцінне повернення особи до звичайного життя. Цей процес також сприяє відновленню довіри до судової системи та державних інституцій. Успішна реабілітація підвищує рівень правової культури та сприяє розвитку справедливого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 21.03.2024)
2. Кравчук І. І., Якимчук І. С. Реабілітація незаконно засуджених у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 367-370.
3. Остренко М., Осауленко О. Історичний розвиток формування інституту реабілітації. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/54.pdf> (дата звернення: 21.03.2024)
4. Шумило М. Є. Способи компенсації моральної шкоди, завданої особі незаконним кримінальним переслідуванням. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2010. № 1. С. 3–4.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Нині дистанційна освіта набула звичайного характеру у сфері підготовки юристів. Освітні заклади за доволі короткий час здійснили інноваційні рішення та запровадили дистанційне навчання з використанням різних вебсерверів, платформ, ресурсів й соціальних мереж. Проте актуальним питанням сучасного дистанційного навчання в галузі юридичної освіти попри позитивні аспекти залишається ціла низка невирішених проблем. Так, з одного боку онлайн спілкування створює можливості для комунікації людей, які позбавлені безпосередньої взаємодії, з іншого – ускладнює діалог між суб'єктами освітнього процесу.

Серед недоліків дистанційного навчання слід виокремити наступні: 1) технічні питання, як показує реальність не всі освітні заклади є технічно підготовлені, а суб'єкти освітнього процесу не мають досвіду використання освітніх платформ; 2) психологічні проблеми, що зумовлюються відсутністю живого спілкування. Вчені відзначають, що дистанційне навчання – це лише ілюзія реального процесу, хоч і кожен студент через комп'ютерні навчальні програми, які забезпечують індивідуалізацію навчання, може практично застосовувати отримані знання для розв'язання конкретних проблемних ситуацій [1, с. 240].

Інформаційно-комунікативні технології нині можуть забезпечити освітню діяльність різноаспектними, компактними та ефективними засобами, що сприяють активному пізнавально-креативному вирішенню студентом-юристом певних контроверз у теорії та практиці. Втім новітні технології не здатні замінити викладача та його функції як організатора навчальної діяльності, експерта, консультанта, який створює психолого-педагогічні умови для тих, хто навчається [1, с. 258].

Вчені С. Браммер і Т. Кларк зазначають, що найбільш вразливим складником пандемії, яка згенерувала дистанційне навчання, стали студенти інтереси яких стали фокусом уваги освітніх закладів у запровадженні відповідних програм, тренінгів і заходів у процесі навчання [2]. Більшість науковців солідаризуються довкола позиції, що інформаційно-комунікативні технології створюють нові широкі та доволі оперативні можливості для удосконалення освітнього процесу. Тому на необхідності впровадження елементів дистанційної освіти у процес підготовки майбутніх правників наполягає більшість вчених. Зокрема, це стосується навчального процесу у відокремлених підрозділах, філіях базового навчального закладу.

Орім того, дослідники акцентують на новітній ролі викладача, який повинен бути наставником-консультантом, що координує процес навчання, безнастанно вдосконалюючи власні навчальні курси та особисті навички [3].

Чимало навчальних закладів, щоб залишатися конкурентоспроможними на доволі конкурентному ринку, пропонують онлайн-програми за зниженими цінами порівняно зі своїми традиційними програмами. Крім того, чимало освітніх закладів звернулося до ІТ-фахівців для розробки профільних програм з метою сприяння швидкого переходу на дистанційне навчання.

Разом з тим окремі автори наголошують на тому, що дистанційне навчання потребує відсутності прокрастинації; його результат безпосередньо залежить від самостійності та свідомості студента, позаяк відсутній постійний контроль за слухачами. Серед визначальних проблем дистанційного навчання залишається проблема аутентифікації користувача у перевірці знань [4], оскільки сьогодні роботодавці шукають тих спеціалістів, які можуть вправно оперувати в мережі Інтернет, націлених на вирішення проблемних питань, здатних швидко пристосовуватися до нестабільних умов суспільства.

Нинішні оціночні дані засвідчують, що лише у Сполучених Штатах упродовж наступних кількох років попит на випускників із всебічними аналітичними навиками наблизиться до 200 000, при цьому потреби в обслуговуючому персоналі сягнуть майже в п'ять разів більше цієї оцінки за той самий період. Хоча різні глобальні виклики вплинуть на ці оцінки у короткостроковій перспективі, бізнес-спільнота у майбутньому все ж рухатиметься у напрямі стилю управління, який ґрунтується на фактичних даних. Для розуміння бізнес-школи США випускають лише частку з представлених цифр й більшість випускників не володіють достатніми аналітичними навиками, а кількість студентів, які опановують аналітичну спеціальність є ще нижчою [5].

Беззаперечним є те, що у контексті сучасних реалій доступ до освіти слід розширити шляхом удосконалення навчального середовища, створення відповідних економічних умов, щоб студенти могли користуватися навчальними можливостями на всіх рівнях. Однак також слід враховувати можливі негативні наслідки зловживання віртуальною реальністю. За підтримки навчального закладу саме викладач має встановлювати межі, створювати програми, розробляти завдання, організовувати спілкування в мережі, консультувати на всіх етапах діяльності й зрештою оцінювати навчальні досягнення студентів. Студент має бути активним учасником навчального процесу.

Вважаємо, що використання дистанційної форми навчання фахівців-юристів з елементами очного навчання (проведення на початковому етапі навчання оглядових лекцій, короткострокових курсів тощо) є нині найбільш ефективною моделлю. Зокрема, для підготовки юристів необхідним є проведення з основних, базових, навчальних дисциплін з юриспруденції очних лекцій. Передусім йдеться про теорію держави і права, конституційне, цивільне, адміністративне та кримінальне право тощо. Студенти-юристи зможуть доступно сприймати й ефективно засвоювати навчальний матеріал з інших юридичних дисциплін уже у формі дистанційного навчання тільки після отримання фундаментальних знань із цих навчальних дисциплін у форматі оф-лайн. При цьому бажано, щоб саме дистанційне навчання проводилося з використанням різноманітних тематичних відео- та аудіоматеріалів, добре обладнаного віртуального навчального порталу [5].

Оперативне й динамічне навчальне середовище буде створено виключно у випадку, коли дистанційне навчання не лише проходитиме на основі спеціально розроблених навчальних матеріалів, а й включатиме проведення відеолекцій, семінарів, практикумів, презентацій та уроків тощо. Віртуальний навчальний портал обов'язково має забезпечувати студентів, що проходять дистанційне навчання, цілодобовим доступом до навчальних матеріалів, які містять лекції викладачів і завдання для індивідуальної роботи [6].

На нашу думку, переводити навчання студентів-юристів на дистанційну основу в повному обсязі недоцільно, оскільки специфіка підготовки фахівців у згаданій сфері передбачає формування особистості правозахисника-юриста, підвищення таких його якостей, як моральність, порядність, чесність, гідність, що можливе лише у процесі безпосереднього спілкування при викладанні таких дисциплін [7].

Водночас чимало освітніх інституцій налагодили зв'язки з навчальними закладами та комерційними структурами по всьому світу, що сприяло як науково-дослідним/консультаційним можливостям для викладацького складу, так і студентським міжнародним поїздкам/стажуванню.

Проте ці ініціативи часто мають дискретний характер, наприклад, щорічні поїздки й обмін студентами. Те, що потрібно й лежить в основі процесу глобалізації, – це безперервна діяльність. Для досягнення цієї мети навчальним закладам необхідно налагодити по всьому світу довгострокові відносини з навчальними закладами-однорідцями, які вважають, що студентів варто навчати так, щоб довгий час вони були корисними як для бізнесу, так і для суспільства [10, с. 4].

Крім того, юридична освіта потребує оволодіння медіації та комунікативності, навичками ораторської майстерності, діалогу тощо, що теж можливе тільки при особистому спілкуванні. Перехід до дистанційної форми навчання юриста хоча й відповідає викликам сьогодення,

проте дистанційна освіта юриста вимагає наявності детально розроблених програмних комплексів, таких, що пройшли опробування й тестування за багатьма критеріями, такими як доступність, можливість оперативного внесення змін при зміні законодавства тощо, а це не може бути здійснено швидко. Саме тому до імплементації дистанційної освіти в процес підготовки юриста необхідно підходити з обережністю.

Таким чином, сьогодні впровадження дистанційних курсів при підготовці студентів-юристів ще не досягло оптимального рівня. Чинником цього є пандемія. Проте умовах сучасного інформаційного суспільства саме дистанційна освіта набуває значних переваг перед традиційними формами навчання, хоча вона й потребує свого подальшого вдосконалення. Однак дистанційна форма навчання у низці випадків (брак часу, далека відстань від навчального закладу тощо) може виявитися більш зручною особливо для самих суб'єктів, що отримують освітні послуги, адже завдяки використанню інформаційних технологій розширюється доступ абітурієнтів до можливості здобуття юридичної освіти. Саме в цьому й полягає одна з найбільш головних і важливих переваг дистанційної форми навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кухаренко В. М., Бондаренко В.В. Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія. За ред. В.М. Кухаренка, В.В. Бондаренка. Харків: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.
2. COVID-19 and Management Education: Reflections on Challenges, Opportunities, and Potential Futures. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1467-8551.12425> (дата звернення: 08.04.2024).
3. Berezhna S., Prokopenko I. Higher Education Institutions in Ukraine during the Coronavirus, or COVID-19. Outbreak : New Challenges vs New Opportunities. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2771> (дата звернення: 08.04.2024).
4. Ляшенко І.В. Перспективи розвитку дистанційного навчання у вищій школі. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2682 (дата звернення: 08.04.2024).
5. Капліна Г.А. Дистанційне навчання в процесі підготовки юристів. URL: [file:///C:/Users/dorokhinaua/Downloads/026-029%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/dorokhinaua/Downloads/026-029%20(1).pdf) (дата звернення: 08.04.2024).
6. Covid-19 Impact on Ukrainian Higher Education. URL: <http://www.hrpub.org/download/20200730/UJER46-19591379.pdf> (дата звернення: 08.04.2024).
7. Капліна Г. А., Котова Л. В. Проблемні питання регулювання праці науково-педагогічних працівників в процесі використання дистанційних форм освіти. URL: file:///C:/Users/dorokhinaua/Downloads/app_2013_28_14.pdf (дата звернення: 08.04.2024).
8. Owen P. Hall. Editorial: COVID-19 and the Future of Management Education. 2020. Vol. 23. Is. 1. P. 1–6.

Юрій ФЕДОРОВ

аспірант Львівського університету бізнесу та права

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

На сьогоднішній день питання правового статусу, захисту прав та законних інтересів осіб з інвалідністю залишається актуальним для всіх країн, проте для військової політико-правової реальності нашої держави проблематика є особливо проблематичною. Аналіз стану правового регулювання дозволяє визначити позитивні аспекти та труднощі при унормуванні та апробувати позитивний досвід інших країн для сучасної державотворчої практики.

У будь-якій ситуації кризи чи конфлікту люди з інвалідністю стикаються з непропорційним ризиком бути покинутими, насильством, смертю та відсутністю доступу до

безпеки, допомоги та підтримки у відновленні. Жінки з обмеженими можливостями піддаються підвищеному ризику сексуального насильства, а діти з обмеженими можливостями більш схильні до насильства та зневаги. Важлива інформація про безпеку та евакуацію часто недоступна, а самі евакуаційні центри також рідко доступні, що означає, що люди з обмеженими можливостями занадто часто залишаються позаду [1].

Збройний конфлікт створює особливі виклики та ризики для людей з уже наявними порушеннями. Доступ до базових послуг, таких як вода, санітарія, їжа, притулок або медичне обслуговування, отримання переваг зусилля з надання гуманітарної допомоги та втеча в безпечне місце може бути більш складним і ризикованим для людей з обмеженими можливостями. Крім того, люди також можуть отримати нові ушкодження здоров'я в результаті збройного конфлікту.

До початку повномасштабного вторгнення в Україні було зареєстровано 2, 7 млн осіб з інвалідністю, проте війна протягом вже більш ніж двох років спричинила ушкодження здоров'я цивільних осіб та комбатантів, тому різко збільшила кількість таких осіб.

Рефлексія щодо проблематики надає змогу виявити потреби осіб з інвалідністю для забезпечення їм інклюзивного простору, що передбачає у широкій пристосованості навколишніх явищ та процесів до вимог соціально-дискримінованих суб'єктів. На підставі інформаційної аналітики та рефлексії щодо правової реальності створюються ідеологічні парадигми для розроблення програм та стратегій удосконалення захисту та інклюзії досліджуваної групи суб'єктів права.

Міжнародні гарантії репрезентовані Конвенцією ООН про права людей з інвалідністю, котра вимагає від держав-учасниць вживати заходів для захисту людей з інвалідністю від усіх форм насильства; забезпечити моніторинг об'єктів незалежними органами влади; а також забезпечити ефективний доступ до правосуддя для людей з інвалідністю.

Соціальний захист відіграє ключову роль у реалізації прав осіб з інвалідністю різного віку: забезпечення їм належного рівня життя, базового рівня забезпеченості доходами; таким чином зменшуючи рівень бідності та вразливості. Крім того, загальноприйняті та/або спеціальні схеми соціального захисту осіб з обмеженими можливостями можуть відігравати важливу роль у сприянні їх незалежності та включеності шляхом задоволення їхніх конкретних потреб і підтримки їх участі в суспільстві недискримінаційним чином. Ці заходи соціального захисту можуть включати схеми скорочення бідності, програми грошових переказів, соціальне та медичне страхування, програми громадських робіт, житлові програми, пенсії по інвалідності та гранти на мобільність.

Крім того, Рекомендації МОП 202 щодо мінімальних рівнів соціального захисту визнає важливість національних мінімальних рівнів соціального захисту для забезпечення базових гарантій соціального захисту для всіх осіб, у тому числі осіб з обмеженими можливостями, протягом усього життєвого циклу (при цьому пріоритет надається бідності, уразливості та соціальному захисту) [2].

Соціальний захист на основі підходу, що ґрунтується на правах, має враховувати потреби людей з обмеженими можливостями. Традиційні схеми соціального забезпечення, пов'язані з інвалідністю, здебільшого зосереджені на бідності, а не на конкретних проблемах, з якими стикаються люди з інвалідністю; особливо активна участь в освіті, доступ до охорони здоров'я та працевлаштування. Попередні методи надання пільг особам з обмеженими можливостями показали обмежений прогрес у подоланні глибоко вкорінених соціальних структур і практик, які перешкоджають можливостям людей з обмеженими можливостями [3]. Отже, соціальний захист має вийти за межі традиційних підходів до соціального забезпечення до систем втручання, які сприяють активній громадянській позиції, соціальній інтеграції та участі громади, уникаючи при цьому патерналізму та залежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Protection and safety of persons with disabilities in Ukraine URL: <https://www.edf-feph.org/protection-and-safety-of-persons-with-disabilities-in-ukraine/>

2. ILO, Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202) URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524

3. Persons with disabilities. Linking Social Protection and Human Rights URL: <https://socialprotection-humanrights.org/key-issues/disadvantaged-and-vulnerable-groups/persons-with-disabilities/>

Ярослав ТУРЧИНЯК

аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИ В ПЛОЩИНІ ПРИРОДНО-ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Виховання – це складний процес, що триває протягом життя людини. Серед усіх видів виховання особи саме правове виховання пов'язане з усіма процесами життєдіяльності людини, адже усі сфери соціальної взаємодії індивідів регулюються нормами в правовій площині.

Вважаємо, що природно-правовий підхід до проблеми правового виховання особи є найбільш досконалий і такий, що випливає з природних прав людини.

Ціннісні аспекти доктрини природного права полягають у загальнолюдському сприйнятті природно-правових норм як божественних (для віруючої людини), природничо-фізичних законів побудови Всесвіту (для матеріалістів). Природно-правовий підхід до розуміння правотворення і державотворення розкриває цінність права для людини з позиції забезпечення, реалізації та дотримання даних їй від природи прав, незалежно від волі законодавця, щоби більше, контролюючи цю волю і спрямовуючи її практичне втілення у формування гуманних законів, що сприяє розвитку правової, демократичної держави на засадах принципу верховенства права [1, С. 632–635].

Природне право – сукупність основних, вічних для людства закономірностей, положень та засад, в основу яких покладені ідеї розумності, справедливості та моральної досконалості, що визначають поведінку людей у суспільстві, захищають їхні рівність та свободу. Йому притаманне духовне начало, незмінність, верховенство над державними законами, всезагальність та вічність. Науковці виділяють дві теорії, які стверджують його обов'язковість: «волюнтаристську» та «інтелектуальну». В основу першої покладена думка, що фундаментом природного права є Божа воля, на відміну від другої, яка повністю це заперечує і визначає розум джерелом ідей природного права [2, С. 10–14].

Зауважимо, що визначень природного права є дуже багато, але усі науковці поділяють думку про те, що норми природного права, відтворені у законодавстві позитивно-правовими нормами, здатні максимально ефективно врегулювати поведінку людини у природно-правовому просторі і правовому полі держави.

На поведінку людини в соціумі впливає рівень її правового виховання.

У процесі правового виховання важливо сформуванню у кожного громадянина правильне розуміння ролі права у суспільному житті, його цінності, розвинути почуття власної гідності та захищеності [3, С. 43–45].

Людина повинна формувати свою поведінку як правомірну, не допускаючи проявів неправомірності не тільки в плані порушення законів і норм держави, а й норм моралі, етики і певних правомірних суспільних стандартів.

Правове виховання є однією з важливих складових формування особистості громадянина України на всіх етапах його життя і навчання. Правові знання є тим підґрунтям, на якому формується правова свідомість. Вони допомагають учням співвідносити свої вчинки і поведінку інших не лише із загальнолюдськими моральними нормами, а й буквою

закону, також при необхідності корегувати свою поведінку, змінювати її у правове поле, усвідомлювати норми моралі. Саме через норми моралі усвідомлюється розуміння норм права [4, С. 213–223].

Ознаки (рисни) правового виховання [5]: 1) будується на принципах системи норм права; 2) допускає втілення у правосвідомість складових елементів громадських правовідносин – дозволів, зобов'язань, заборони; 3) спирається на можливість застосування примусової сили держави через застосування юридичної відповідальності на правопорушників; 4) охоплює суб'єктів права, які здатні до правопорушень або порушили норми права; 5) здійснюється за допомогою спеціальних правовиховних способів та засобів; 6) здійснюється вихователями, які, як правило, мають юридичну освіту або спеціальну юридичну підготовку.

Систему правового виховання складають такі елементи [6]: 1) суб'єкти – державні органи, організації, спеціально уповноважені державою особи, що здійснюють правовиховну діяльність; 2) об'єкти – виховувані громадяни або громадські групи; 3) сукупність правовиховних заходів, певних способів і засобів.

Важливо формувати правомірну поведінку особи на усіх етапах її фізичного і морально-психологічного розвитку. Важливу роль у цьому процесі відіграють батьки, заклади освіти, соціальне оточення, органи правопорядку, зокрема, ювенальна поліція, що спрямовують свої зусилля на розвиток особистості з правомірними ціннісними установками на основі норм природного права і законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романова А. С. Правова доктрина ідей природного права у регулюванні суспільних відносин на основі ідей природного права. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 4. 2023. С. 632–635.

2. Дубовик Т. С. Природне право: теоретичне дослідження. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2020. С. 10–14.

3. Маркович Х. М. Правове виховання як ідеологічна складова демократичної держави. Юридичний науковий електронний журнал. № 10/2021. С. 43–45.

4. Саветчук Н. М. Роль правового виховання в процесі формування правової культури. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2017. Вип. 44. С. 213–223.

5. Коляда Т. А. Правове виховання: поняття, ознаки та функції. <https://eprints.kname.edu.ua/31264/1/40.pdf>.

6. Скаун О. Ф. Теорія держави і права. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ: Алерта, 2021. 528 с.

Василь ТАБАЧИН

аспірант спеціальності «Право» ЗВО «Університет Короля Данила»

РОЛЬ ПОЗИТИВНОГО ПРАВА ТА ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Характеризуючи визначальні ознаки права необхідно відштовхуватися від визначення цього поняття. Так, фундатор української юридичної науки Ю. Шемшученко визначає позитивне право як систему встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується як переконанням, так і силою державного примусу [2, с. 213], або ж право – це «система соціальних загальнообов'язкових норм, встановлених чи санкціонованих державою».

З наведеного визначення ми бачимо, що визначальною ознакою позитивного права являється системність. З приводу змісту даної ознаки позитивного права у юридичній літературі існують різні точки зору. Зокрема, на думку Б. Шейндліна, системність

позитивного права – це «такий зв'язок правових норм, за якого одні норми визначають умови здійснення інших правових норм, порушення яких, в свою чергу, повинно тягнути застосування норм, що визначають відповідні міри примусу» [3, с. 7]. На мою думку, такий підхід до розуміння системності позитивного права є дещо спрощеним, оскільки він не враховує соціальний та культурологічний виміри позитивного права, які безпосередньо наповнюють зміст його системності. Системність права не можна також виводити лише з «логічної структури правової норми», яка включає в себе три елементи: гіпотезу, диспозицію та санкцію, хоча слід погодитися з тим, що взаємозв'язок цих елементів в масиві нормативно-правових приписів є виразом системних зв'язків юридично значущих елементів правової системи.

Крім того створюючи правові норми, держава діє безпосередньо через свої уповноважені на те органи, або ж опосередковано, тобто шляхом передачі своїх окремих повноважень на видання деяких нормативно-правових актів недержавним органам чи організаціям. В останньому випадку як раз і говорять про «санкціонування», тобто надання дозволу державою на здійснення обмеженої правотворчої діяльності цим недержавним органам та організаціям.

Розглядаючи дану ознаку позитивного права, не можна не звернути увагу на такий її аспект, як вираження у позитивному праві державної волі, що втілює в собі волю так званої «правлячої в державі еліти». Класики юридичного позитивізму, зокрема, Джон Остін та Карл Бергбом, як ми вже пересвідчилися, надавали ключове значення цій рисі позитивного права, зовсім нівелюючи при цьому вираження у позитивному праві у певній мірі волі та інтересів підвладних суб'єктів. Дійсно, якщо звернутися до світового історичного досвіду існування та функціонування держави і права, то ми пересвідчимось, що в позитивному праві перш за все виражається воля пануючого класу і це, власне, – аксіома. Однак, беззаперечним фактом є також і те, що задля забезпечення соціальної стабільності та порядку в суспільстві цей пануючий клас в певній мірі вимушений був втілювати у нормах позитивного права також і волю та інтереси підвладних суб'єктів. Навіть при тоталітарних державних режимах є певний мінімум інтересів підвладних громадян, що хоча б формально закладений у зміст позитивного права. Водночас, аксіомою є також і те, що позитивне право ніколи не вміщує в собі так звану «загальну волю народу». Тут слід погодитися з думкою ряду вчених про те, що «загальна воля в законі – це фікція, ілюзія, оскільки будь-який закон, зокрема, конституційний, будучи соціальним компромісом, відображає в собі не загальну волю народу або суспільства, а співвідношення різних волей» [5].

Таким чином, позитивне право покликане вміщувати в собі розумний баланс, тобто раціональне співвідношення державної волі та волі громадян, що складають населення відповідної держави, а такий баланс може бути досягнуто лише в контексті соціокультурного виміру позитивного права.

Що ж до такої невід'ємної ознаки позитивного права, як його загальнообов'язковість, то її сутність полягає в тому, що право є обов'язковим до виконання не лише громадянами, але і державними органами та їх посадовими особами, які від імені держави здійснюють управління суспільством. Іншими словами, якщо сама загальна обов'язковість позитивного права розповсюджується лише на громадян як на підвладних суб'єктів, то в такому випадку позитивне право підмінюється свавіллям з боку державної влади.

Слід зазначити, що загальна обов'язковість позитивного права органічно пов'язана з державною забезпеченістю та охороною його норм з боку держави в особі її компетентних органів. Державна забезпеченість позитивного права реалізується через діяльність системи правоохоронних органів та судів.

Аксіомою є те, що держава не може байдуже відноситися до правових норм, які вона сама і приймає, адже для їх прийняття та забезпечення реалізації потрібно докласти чимало зусиль та засобів. Саме тому кожна держава охороняє право від порушень та гарантує його дотримання, застосовуючи для цього різноманітні засоби, в тому числі державний примус, на який, як правило, завжди звертають увагу вчені, говорячи про дану ознаку.

Однак забезпечення обов'язковості норм позитивного права та її захищеності з боку держави не можна зводити до лише до можливості останньої застосовувати відповідні засоби державного примусу, як на це часто звертають увагу науковці у сучасній юридичній літературі. Дане твердження аргументується не лише тією обставиною, що далеко не всі правові норми містять у своїй структурі такий елемент як «санкція», що є принципово неможливим та недоцільним, а, власне, соціокультурним виміром позитивного права, який у контексті цієї ознаки передбачає можливість і необхідність «підтримки» загальнообов'язковості позитивного права, насамперед, не через державний примус, а через застосування також і інших засобів впливу на свідомість та волю суб'єктів права, зокрема, через переконання та заохочення. У зв'язку із цим, норми позитивного права лише тоді будуть мати реальну та ефективну загальнообов'язкову силу, якщо зміст правил поведінки, що їх складають, будуть узгоджені з безпосередніми об'єктивно зумовленими соціокультурними умовами їх реалізації.

Дійсно, позитивне право нерозривно пов'язане з державним примусом вже в силу того, що саме поняття «загальнообов'язковість правових норм» передбачає можливість їх порушення, а без наявності таких правопорушень в структурі правової реальності не було би сенсу вести мову про телеологічний (цільовий) вимір позитивного права. Однак в сучасних реаліях загальносвітової демократизації суспільного життя загальнообов'язковість правових норм найбільш ефективно «підтримується» не стільки через можливість застосування державного примусу за їх порушення, скільки через соціокультурну складову їх змісту, яка і забезпечує усвідомлення суб'єктами права необхідності їх добровільної та корисної реалізації у відповідній формі. З приводу цього в свій час ще писав основоположник соціології права Є. Ерліх: «Порядок в людському суспільстві базується на тому, що правові обов'язки взагалі повинні виконуватися, а не на тому, що вони можуть бути примусово виконані через суд» [4, с. 17]. Іншими словами, в більшості випадків позитивне право виконується добровільно в силу впевненості в його необхідності та доцільності, оскільки воно слугує засобом реалізації можливостей людини і одним із найнеобхідніших способів її орієнтації у соціальній, в тому числі правовій, дійсності. Сам же державний примус охоплює достатньо вузьке коло правових явищ, що підтверджується, зокрема, словами англійського правознавця Денніса Ллойда: «хоча примус може бути необхідним елементом ефективної правової системи, аж ніяк не кожна її норма в обов'язковому порядку повинна вміщувати каральну санкцію. Навпаки, в сучасних системах все виразніше проявляється тенденція визначати в законодавчому порядку обов'язки, які мають суттєве значення, але не забезпечені санкціями. Однак дивно було б вважати подібні обов'язки не правовими» [1, с. 49]. При цьому соціокультурний вимір позитивного права покликаний також забезпечити і відповідні правові рамки застосування державного примусу, якщо таке застосування є необхідним.

Таким чином, соціокультурний вимір державної забезпеченості позитивного права як його невід'ємної ознаки забезпечує здійснення його інституціоналізації, тобто його перетворення в організоване, впорядковане та системне соціонормативне суспільно-державне явище з чітко визначеною структурою, не стільки через діяльність відповідних правоохоронних органів та судів, скільки через усвідомлення, засвоєння та визнання його приписів суспільною свідомістю.

Якщо підсумувати вище наведені положення, то з впевненістю можна стверджувати, що наведені в статті сутнісні ознаки позитивного права відображають центральну формулу даної категорії, у якій відображається квінтесенція поняття «право»; цю формулу можна доповнювати і модифікувати, але без неї не можна обійтися без шкоди для розкриття змісту, структури і механізму дії права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кривонос Р. А. Ллойд Джордж // Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004 Т.1 760с.

2. Шемшученко Ю.С. Право // Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2007., 992 с.
3. Шейндлин Б. В. Сущность права. Львов: ЛГУ, 1959., 140 с.
4. Erlich E. Grundlegung der Soziologie des Rechts. Munchen und Leipzig: Duncker & Humblot, 1913. 409 s.
5. Jouvenel B. On Power: The Natural History of its Growth. N.-Y.: Beacone Press, 1967. 442p.

Іванна ЩЕРБАЙ

аспірантка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Сучасний стан розвитку освіти в Україні диктує свої, досить високі вимоги до організації діловодства в освітній галузі. Нині, підвищення рівня організації та ефективність управлінської роботи залежить від того, наскільки раціонально поставлене діловодство в установах, організаціях, закладах освіти, а також наскільки правильно та грамотно встановлюються стосунки між людьми.

В умовах сьогодення перед державою та суспільством постало багато нових завдань і значно зріс обсяг інформації, стали жорстокішими вимоги до якості документів, термінів їх виконання та доведення до виконавців. У зв'язку з цим, документи перетворюються на незамінні довідники, а з плином часу набувають науково-історичної цінності та стають джерелом знань.

По своїй сутності, документообіг являє собою певний рух тих чи інших документів різного характеру в закладі, починаючи від моменту його формування (створення) або ж від його отримання і закінчуючи моментом його зберігання у відповідних архівах.

По своїй суті, загальний обсяг документообігу включає в собі вхідні, вихідні та внутрішні документи, які обробляються протягом календарного року.

Сьогодні суспільство називають інформаційним недарма – електронний документообіг не тільки стукає в двері, як це декому здається, а вже де-факто вторгся в офіси організацій і підприємств, і всі ми в своїй повсякденній роботі його давно використовуємо. Мінімально необхідні умови до подиву прості: потрібно мати комп'ютерну мережу, електронну пошту та офісне програмне забезпечення. Все, більше нічого не потрібно – на такій інфраструктурі можуть бути організовані підготовка документів та передача їх між посадовими особами з корпоративної мережі, а при підключенні до Інтернету – і між організаціями. Чим не електронний документообіг? Не тільки електронний, але і повністю ід процесів, але дану інформаційну технологію не прийнято називати електронним документообігом, оскільки насправді по комп'ютерних мережах передаються не документи, а повідомлення і файли [1].

В сучасних умовах розвитку, здійснюється електронний документообіг на відповідних серверах закладу та створюється єдина база даних, на якій і зберігаються усі сформовані документи закладу. Доступ до такого роду баз даних закладу можна отримати через браузер шляхом використання локальної мережі або ж інтернету.

Електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.

Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством.

Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму.

Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною.

Слід зазначити, що юридичну силу як таку, електронний документ має так само повноцінно як і звичайний документ, якщо було дотримано чинних норм законодавства під час його формування. В цьому контексті, під оригінальним електронним документом закладу як частини повноцінного документообігу можна вважати електронний примірник документа з усіма обов'язковими реквізитами та відповідним електронним підписом самого автора [2].

В такому випадку, електронний документообіг являтиме собою системну сукупність усіх процесів та ід процесів, що передбачають оброблення, надсилання, передавання, отримання, зберігання, застосування або ж знищення електронних документів.

Слід зазначити, що усі надсилання (відправлення), будь-які передавання електронних документів в закладах проводиться його автором або з його згоди, посередником в електронній формі через відповідні інформаційні та телекомунікаційні системи. Також, електронний документообіг може вестися через електронні засоби носіїв інформації.

Насправді не всі внутрішні документи можуть бути переведені в електронну форму. У їх числі накази по особовому складу, по контингенту, заяви співробітників, службові записки, офіційно подані на реєстрацію до відділу документаційного забезпечення, інші подібні документи.

Електронний документ вважається одержаним адресатом з часу надходження авторові повідомлення в електронній формі від адресата про одержання цього електронного документа автора, якщо інше не передбачено законодавством або попередньою домовленістю між суб'єктами електронного документообігу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецов С. Л. Системи автоматизації діловодства та електронний документообіг в бізнесі. Секретарська справа. 2003. № 4. С. 15.
2. Круковский М. Ю. Графовая модель композитного документооборота. Математичні машини і системи. 2005. № 1. С. 120–136.

Сандра ГОРКАВЧУК

помічниця адвоката Білецької О.Р.

Науковий керівник:

Степан СЛИВКА

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОНТОЛОГІЧНЕ НАЧАЛО ДЛЯ НАЦІЇ НА ШЛЯХУ ДО ЗДОБУТТЯ СВОБОДИ

Основним питанням онтології права є питання – «що таке право?». Природньо-правова онтологія права показує нам, що буття права виявляється в певному ідеальному правовому началі, яке існує саме по собі, без його зовнішнього вираження у вигляді загальнообов'язкового явища (закону) [1].

Осмилення проблеми прав людини лише на рівні філософської концепції зумовлено як практичною так і теоретичною необхідністю. До аналізу прав людини на рівні їх філософського осмилення спрямовують і потреби теоретико-методологічного характеру. Спонуванням виникнення права людини як явища складного та багатогранного у своєму розумінні, на нашу думку, зумовили основоположні потреби людини, котрі під впливами різноманітних цивілізаційних процесів, пов'язаних із інформаційними технологіями сьогодення почали розвиватись та розширюватись.

Найпершими основоположними правами людини були перші можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів.

Із плином часу та змінами насамперед у підсвідомості людини та формування особистості виникла необхідність визначення та закріплення основних невід'ємних прав людини не лише на моральному рівні, а й законодавчо.

Адже права людини – це вимоги вищого рівня, які мають одну відмінність. Вони не залежать від обіцянок або гарантій іншої сторони. Право людини на життя не залежить від обіцянки іншої людини не вбивати цю людину: від цього може залежати її життя, але не право на життя. Її право на життя залежить тільки від одного: від того, що вона людина. Право – це вимога, про яку ми справедливо заявляємо. Воно пропонує нам повагу і вимагає від нас ставитися з повагою до інших. Воно подібне до доброти, правди і справедливості: ми можемо мати розбіжності в думках стосовно його визначення, але ми впізнаємо його, коли бачимо, що його порушують.

Права людини невід'ємні. Це означає, що ви не можете їх втратити, оскільки вони пов'язані із самими фактом людського існування. За певних обставин дію деяких з них, хоча і не всіх, може бути призупинено або обмежено [2].

Права людини неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані. Це означає, що різні права людини по суті пов'язані між собою і не можуть розглядатися окремо. Здійснення одного права залежить від здійснення багатьох інших прав, і немає жодного права, яке було б важливіше за інші [2].

Права людини універсальні. Означає, що вони так само стосуються всіх людей в усьому світі, причому без обмежень за часом. Кожен/кожна має право користуватися правами людини без будь-якої різниці, як-то щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища [2].

Таким чином, в основі концепції прав людини лежать дві основні цінності. Перша – це людська гідність, а друга – рівність [2]. Права людини можна розуміти як щось, що визначає базові норми, необхідні для того, щоб жити з почуттям гідності, і їх універсальність випливає з того, що, принаймні, у цьому всі люди рівні.

Із цих двох основних цінностей можна вивести багато інших і за їх допомогою точніше визначити, як на практиці мають співіснувати люди і суспільства. Розглянемо деякі з них.

Свобода, оскільки людська воля становить важливу частину людської гідності; примушування робити щось усупереч нашому бажанню принижує людську особистість [2].

Повага до інших, оскільки відсутність поваги до інших не дозволяє оцінити їх індивідуальність і їх людську гідність [2].

Недискримінація, оскільки рівність людей з погляду людської гідності означає, що ми не можемо судити про людей на підставі фізичних (або інших) ознак, які не пов'язані з людською гідністю [2].

Толерантність, оскільки нетерпимість вказує на відсутність поваги до відмінностей, а рівність не означає тотожності або однаковості. Справедливість, оскільки люди, рівні у своїй приналежності до людського роду, заслуговують справедливого ставлення [2].

Відповідальність, оскільки повага прав інших осіб тягне за собою відповідальність за свої дії і надає зусилля для реалізації прав всіх і кожного [2].

Саме ці основні цінності українського народу дали поштовх до здобуття свободи, прагнення до незалежності [2].

Сучасним розумінням свободи є відокремлення в ній кількох аспектів:

а) свобода дії – свобода реалізувати свої наміри, досягти власної мети, використовуючи для цього потрібні знаряддя та засоби;

б) свобода творчості – право людського суб'єкта втілювати свої мрії і задуми, створювати щось нове, підвладне лише власним законам;

в) свобода самореалізації – є синтезом 2-х попередніх, і дає можливість бути собою, реалізувати своє життєве призначення;

г) свобода вибору – йдеться про вибір особистістю тих або інших намірів, цілей, варіантів поведінки;

д) відповідальність – усвідомлення індивідом, свого обов'язку перед суспільством, людством, розуміння в світлі цього обов'язку суті і значення своїх вчинків, діяльності, узгодження їх з обов'язками і завданнями, що виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку [3].

Саме такі елементи, що складають поняття феномену свободи дозволяють людям іти на, перший погляд, незрозумілі для інших подвиги.

Український народ ще за прадавніх часів володів усіма ознаками держави. Ознаки державності: боротьба нації за незалежність, державний суверенітет України, єдність і соборність українських земель, територіальна цілісність, органи публічної влади (державна і муніципальна), правові норми (єдиний конституційний простір), міжнародне визнання.

Боротьба за суверенітет та становлення незалежною Україною мала непростий шлях. Спонукало до цього, на наш погляд, бажання кожного українця до свободи як одного з основних прав буття людини як особистості. Бажання до свободи дій та можливості вибору владного апарату держави. Прагнення створити своє законодавство, яке б відображало та захищало права та свободи громадянського суспільства у правовій державі.

Станом на зараз є чимало міжнародних документів, котрі проголошують права людини найбільшою цінністю держави. Серед них Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (відома також як Європейська конвенція про права людини), Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Онтологія права. URL: <https://esu.com.ua/article-75475>
2. Що таке права людини? URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights->
3. Філософська концепція свободи. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy>

Юлія ГАЛАЗ

аспірантка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології на інноваційній освіті
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Ярина ОЛІЙНИК

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології на інноваційній освіті
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ

Особливої уваги в контексті правового статусу іноземців заслуговують питання належності їм політичних прав та обсягу цих прав. Загальноприйнятим підходом вважається наступний: політичні права безпосередньо пов'язані із реалізацією суверенних інтересів держави, а тому можуть в повному обсязі належати лише громадянам цієї держави. Саме ці права складають різницю між правовим статусом громадян та правовим статусом всіх інших

осіб, які на законних підставах проживають на території України. Однак все більше вчених, особливо зарубіжних, останнім часом переглядають таку усталену позицію та наголошують на необхідності надання повного доступу до політичних прав тим іноземцям, які прибули на постійне проживання до відповідної країни, тобто – іммігрантам. Такі підходи пов'язуються з тим, що нерозривні зв'язки між поняттям громадянства та розширеними правами поступово розвиваються через поглиблення міграційних процесів, створенням наддержавних об'єднань (наприклад, Європейський Союз), в яких кордони окремих держав стираються, а також з розвитком ідей щодо рівності всіх людей та недопущенням будь-якої дискримінації у всіх галузях життя.

Взагалі право іммігрантів, які протягом тривалого часу проживають на території окремої країни, отримати громадянство цієї країни для доступу до максимально можливого обсягу прав та обов'язків, не завжди є позитивним та бажаним результатом, а іноді навіть і неможливим через складність процедури. Для таких осіб єдиною можливістю повної інтеграції в суспільство тієї країни, в якій вони проживають, є зрівняння їх у правах із власними громадянами. Окрім відповідних наукових розробок в цьому напрямі, на сьогодні прийняті та відкриті для підписання низка міжнародних документів, що вимагають визнання за іноземцями політичних прав. До них відносяться: Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Рекомендація Генеральної Асамблеї ООН про політичні права і статус іноземців 1977 року, Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. та інші.

На підтвердження положень відповідних міжнародних актів, окремі держави укладають двосторонні договори, за якими на принципах взаємності надають громадянам з інших держав, які більше встановленого строку проживають на території цієї держави, всі права, в тому числі – і політичні.

Загалом, широкий перелік політичних прав і свобод громадян у поєднанні з принципами верховенства права, законності, політичного плюралізму та визнання міжнародно-правових стандартів надає змогу стверджувати, що Конституцією України створено нормативні підвалини для демократичної, плюралістичної (конкурентної) політичної системи, орієнтованої на забезпечення прав і свобод людини [1, с. 129].

Таким чином, правовий статус іноземців та осіб без громадянства можна визначити як сукупність правових норм, що містять основоположні принципи і гарантії, які визначають поведінку іноземців та осіб без громадянства у зв'язку з реалізацією ними прав, обов'язків, свобод та законних інтересів на території України [2, с. 192].

Правовий статус особи без громадянства досить часто прирівнюють до статусу іноземця. Однак він не є ідентичний. На відміну від іноземця, який одночасно перебуває під юрисдикцією двох держав – держави громадянства і держави місцез перебування, особа без громадянства завжди знаходиться виключно під владою останньої – держави [2, с. 193].

Захист прав громадян, у тому числі іноземців та осіб без громадянства належить до одного із найважливіших обов'язків держави, адже права й свободи людини та громадянина є найвищою цінністю та визначається основним критерієм демократичності держави. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства являє собою комплексний правовий інститут, врегульований нормами права, що містить юридично закріплене становище суб'єктів у соціальній системі з гарантованих їм сукупністю прав і обов'язків та гарантій. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах користуються тими правами і свободами, що і громадяни України. Водночас, в порівнянні з громадянами України, іноземні громадяни та особи без громадянства мають дещо менший обсяг прав, що обумовлено їх правовим статусом. Гарантування іноземцям та особам без громадянства прав і свобод, свідчить про демократичні нахили законодавства України. [2, с. 194].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гільбурт А. Конституційно-правовий статус громадян та їхніх спільнот у політичній системі України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 125–130.
2. Гулак О. В., Слюсаренко С. В., Позняков С. П. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства: теоретико-правові засади. Наукові записки. Серія: Право. 2022. С. 191–195.

Соломія НИЦЯПИН

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії в галузі права,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну сколихнуло вже загострену ситуацію не тільки на сході нашої держави, але й в межах всієї території. Війна, яка почалася ще у 2014 році, принесла і несе надалі тяжкі наслідки для України. Кількість окупованих територій зросла і це негативно впливає на дотримання основних прав і свобод людини.

27 лютого 2024 року Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України опублікувало зміни до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією. Відповідно до цього Переліку тимчасово окупованими територіями на сьогодні залишаються АР Крим, більша частина Донецької, Запорізької областей, Луганська область, кілька територіальних громад Миколаївського району, Куп'янського району Харківської області, частина Херсонської області [1]. Ці території все ще є обмеженими для доступу до вітчизняних та міжнародних організацій і установ, які займаються дослідженням ситуації щодо прав людини. Після початку повномасштабного вторгнення в Україну кількість порушень прав людини, на жаль, стрімко збільшується, оскільки росія не виконує жодного міжнародного зобов'язання щодо поваги до прав людей та її основоположних свобод.

Загальна декларація прав людини (далі – Декларація) закріплює повний перелік прав, які не повинні порушуватись за будь-яких обставин. Проте знову взявши до уваги окуповані території нашої держави, ми не можемо сказати, що такі права людини є повністю забезпечені. Відповідно до статті 2 Декларації кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища [2]. В цій статті закріплено вимоги для додержання основних прав та свобод людини, які, на жаль, систематично порушуються росією після вторгнення її військ на територію України.

Стаття 3 Декларації закріплює, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність [2]. Це право порушується шляхом незаконних викрадень, арештів і переміщень цивільних осіб у невідомому напрямку, здійснюваних військовими російської федерації, представниками ФСБ, а також членами воєнізованих формувань "Л/ДНР" і працівниками окупаційних структур, таких як поліція, органи безпеки та інші.

Скажімо, в березні 2023 року в Херсонській області було викрадено трьох осіб в селі Каланчак, коли російські військові викрали 60-річного чоловіка, провівши перед тим обшук в його домі. Наступним злочином стало викрадення чоловіка в селі Новоросійське з його будинку, а у Скадовському районі викрали старосту одного з населених пунктів. У Запорізькій області на той момент окупанти незаконно депортували українське населення. Мешканці окупованого Криму і надалі страждають від переслідування, а саме кримських татар [3]. І таких випадків налічується велика кількість на окупованих територіях нашої держави.

Ще одним з найжахливіших злочинів проти українського населення є порушення права особи на життя. Російські військові забирають життя у цивільних людей на всій території України, проте ситуація на окупованих територіях є набагато гіршою. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права «Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.» [4]. Можемо впевнено вказати, що держава-окупант не дотримується цієї вимоги. Зокрема, у березні 2023 року щонайменше 5 людей загинуло на Херсонщині.

На початку 2024 року правозахисна організація Human Rights Watch оцінила кількість загиблих під час боїв цивільних в Маріуполі щонайменше 8 тисяч. Президент України Володимир Зеленський у своєму зверненні зазначив про "десятки тисяч вбитих українців на окупованих територіях" [3].

Політика російських загарбників та окупаційних адміністрацій включає в себе систематичне піддавання катуванням цивільних осіб на окупованих територіях, зокрема тих, хто виступає проти окупації або визнається як нелояльний щодо нової влади. За словами начальника слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області, офіційно потерпілими в Куп'янській катівні визнано 67 людей. До того ж, поліцейські зазначають, що про катування їм відомо про більш ніж 150 потерпілих віком від 16 до 65 років [5].

Відповідно до ч. 1 ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії [4]. З моменту початку окупації, російський режим здійснює стратегію повної русифікації місцевого населення на окупованих територіях України, зокрема серед дітей. Це можна розцінювати як порушення прав людей на свободу висловлювання. У березні 2023 року стало відомо про випадки цієї політики, зокрема у місті Бердянськ Запорізької області, де представники місцевої окупаційної адміністрації переслідують школярів, які навчаються за українською шкільною програмою [3].

На жаль, найбільш чутливою категорією суспільства під час війни є діти, яких розлучають із батьками, вони втрачають доступ до освіти, медицини та інше, а таке, відповідно, є грубим порушенням прав дитини. 17 березня 2023 р. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт президента росії путіна та уповноваженої при президентові рф львової-белової [6]. У суді вказують, що існують конкретні підстави вважати, що путін повинен нести індивідуальну кримінальну відповідальність за ці злочини. Існує інформація, що офіційно підтверджених випадків депортації дітей до росії майже 20 тисяч (19 540 дітей) [3].

Отже, після вторгнення росії в Україну та окупації територій нашої держави російськими військовими, держава-окупант порушує більшість прав людини, які закріплено на міжнародному рівні. На окупованих територіях України порушення прав людини стає систематичним і широкомасштабним явищем. Російський режим здійснює політику тотальної русифікації, обмежує свободу слова, переслідує активістів. Це призводить до серйозного порушення прав людини та загрози їхньому життю та безпеці. Наша держава, на жаль, багато втратила і надалі продовжує втрачати. Беручи до уваги всю міцність та силу наших воїнів, ми з впевненістю можемо сказати, що Україна – незламна держава. Кожен з нас щиро вірить, що Міжнародний кримінальний суд покарає державу агресора та всіх причетними до скоєння всіх злочинів в Україні без винятку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 05.02.2024 р. №30. URL: <https://minre.gov.ua/>.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Панченко М. Огляд порушень прав людини, вчинених Російською Федерациєю на окупованих територіях України за березень 2023 року (на підставі відкритих джерел). URL: <https://vostok-sos.org/>.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
5. Богданьок О. Росіяни однаково переслідують і катують українців на всіх окупованих територіях – правозахисники. URL: <https://suspilne.media/>
6. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/>.

Ірина ЗАДОРЖНА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії в галузі права,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВЗАЄМОДІЯ МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

З початком повномасштабної війни росії проти України 24 лютого 2022 року питання захисту прав людини стало крайньою актуальністю. Масові порушення прав українців, скоєні російськими окупантами викликали засудження з боку світового співтовариства та призвели до мобілізації і активізації міжнародних та національних механізмів забезпечення прав людини.

На міжнародному рівні захистом прав людини в Україні опікується ряд інституцій, включаючи: Організацію Об'єднаних Націй (далі - ООН), Раду Європи та Європейський Союз (ЄС). В свою чергу, ООН через Раду з прав людини та Управління Верховного комісара ООН з прав людини здійснює документування порушень прав людини та надання допомоги постраждалим. Рада Європи забезпечує захист прав через Європейський суд з прав людини та Комісара з прав людини. ЄС також має свою систему захисту прав людини на основі Хартії основних прав Європейського Союзу [1].

Національна система захисту прав людини в Україні включає Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмена), Національну раду з питань прав людини при Президенті України, суди та громадські організації. Співпраця між міжнародними та національними інститутами в системі забезпечення прав людини може відобразитись в різних формах, включаючи обмін інформацією, спільні моніторингові місії, надання технічної допомоги, спільні адвокаційні кампанії та підтримку реформ.

Ця співпраця може відігравати ключову роль в забезпеченні ефективного захисту прав наших громадян у складних умовах під час війни в Україні. Важливою складовою цього процесу є постійна координація дій між різними механізмами та інституціями, а також пошук і впровадження нових способів удосконалення захисту прав людини в період воєнного стану. Співпраця між ООН та ОБСЄ в Україні стає дедалі важливішою в період воєнного стану.

З метою забезпечення підтримки та захисту прав людини після повномасштабного вторгнення росії, до Києва були здійснені офіційні візити представників міжнародної спільноти, серед яких:

08.03. 2023 року - Генеральний Секретар ООН Антоніу Гутерреш. Під час перемовин з Президентом України Володимиром Зеленським було обговорено питання щодо евакуації українських громадян з оточеного російськими військами міста Маріуполя на Донеччині, зокрема із заводу «Азовсталь». То був не один візит Генсека ООН до України;

04.07. 2023 року - Спеціальний представник ОБСЄ з питань свободи слова Дуня Міятович, яка відвідала Україну щоб оцінити вплив війни на свободу слова та медіа;

14.11. 2023 року - Верховний Комісар ООН з прав людини Фолькер Тюрк відвідав Україну з метою оцінення загальної ситуації щодо захисту прав людини. В своєму виступі він наголосив на важливості притягнення до відповідальності військових злочинців за скоєні злочини в Україні;

24.10. 2024 року - Генеральний секретар ОБСЄ Гельмут Ціммерманн відвідав Київ, де зустрівся з Президентом України Володимиром Зеленським та іншими високопосадовцями, щоб обговорити ситуацію з безпекою та гуманітарну кризу.

Спостерігаємо ключову підтримку не лише з боку ООН, але й ОБСЄ за допомогою надання гуманітарної допомоги людям, постраждалим від війни в Україні. Вони здійснюють документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Окрім того здійснюють спостереження за ситуацією з безпекою в Україні та веде переговори з метою врегулювання конфлікту.

Не можна оминати поза увагою діяльність Української Гельсінської спілки з прав людини в період війни. Станом на лютий 2024 року нею було задокументовано близько 45204 злочинів з початку повномасштабного вторгнення. Майже третина з усіх – 13428 пов'язані із людськими втратами чи порушеннями прав цивільного населення. Документатори узагальнили інформацію про ймовірно скоєні міжнародні злочини повномасштабної російсько-української війни на території України, яку зібрали партнерські організації та регіональні громадські приймальні УГСПЛ у рамках глобальної ініціативи «Трибунал для путіна» та завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Права людини в дії», яка виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини [2]. Це спонукає до необхідності посилення та реагування з боку влади в умовах війни та зміцнення співпраці з міжнародними організаціями.

Важливим є також підвищення освіченості та свідомості населення щодо їхніх прав та можливостей захисту. Сприяння усвідомленню громадянами їхніх прав та засобів їхнього захисту є ключовим елементом у зміцненні правової культури та демократичних цінностей в суспільстві [3]. Це в свою чергу сприятиме будівництву справедливого та демократичного суспільства.

В цей складний час для України важливо залишатися на високому рівні міжнародного співробітництва та сприяти розвитку національних механізмів захисту прав людини. Тільки спільними зусиллями можна забезпечити справедливість, зміцнення демократичних цінностей в Україні та миру на європейському континенті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року з Протоколами. 204 10/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Задokumentовані воєнні злочини у лютому 2024 року: огляд. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/zadokumentovani-voienni-zlochyny-u-liutomu-2024-roku-ohliad/>
3. Опольська Н. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. Підприємство, господарство і право. 2019. № 4. С. 191-195.
4. Ільченко І. М. Імплементация Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини: міжнародно-правовий аналіз практики держав. Науковий вісник дипломатичної академії України. 2009. Випуск 15. С. 311-318.

Віталій КОНЦЕВИЧ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Права людини виступають мірилом розвитку права в суспільстві, показником його цивілізованості. І це зрозуміло, - вказує М. Козюбра, адже за допомогою прав, особистість долучається до матеріальних і духовних благ суспільства, до механізмів влади, до законних форм волевиявлення і реалізації власних інтересів. Від рівня забезпеченості прав вирішальною мірою залежить ступінь досконалості самої особистості, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека. «Людський вимір», нарешті, є пробним каменем і точкою відліку будь-яких перетворень, які здійснюються в суспільстві [3, с. 4]. Сьогодні в наукових колах вже обговорюються проблеми зародження четвертого покоління прав людини, що стосуються зміни статі, трансплантації органів, клонування, використання віртуальної реальності, одностатевих шлюбів, штучного запліднення, евтаназії, вільної від дитини сім'ї та незалежного від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами [1, с. 101].

Поява четвертого покоління прав людини пов'язана з процесами демократизації, гуманізації, інформатизації, розвитком комп'ютерних технологій, з проведенням певних досліджень у науці, медицині, біології, кібернетиці, космічній сфері. Усе це відбувається за допомогою інтеграційних процесів – процесу взаємозближення, поєднання й утворення взаємозв'язків. Основу інтеграції заклали вищий етап розвитку науково-технічної революції, становлення та зміцнення прав людини як державного й суспільного пріоритету [5, с. 59]. Науково-технічний прогрес, зокрема досягнення медицини, генетики, біології та хімії, поставив людину в якісно інший стан. З'явилася реальна можливість не тільки впливати на навколишній світ та трансформувати його, але змінювати саме людське тіло.

Людина отримала можливість припинити своє життя або життя своїх близьких, обирати сексуальну орієнтацію і навіть стать. Роботодавець на підставі генетичних даних може відмовити в прийомі на роботу. Люди однієї статі можуть вступати у шлюб і всиновити дитину, або завдяки репродуктивним технологіям мати свою власну дитину. Для підтримки життя людина може використовувати складні механізми, для відновлення функцій організму - трансплантувати тканини і органи. Тому нині слід говорити про тенденції розвитку доктрини людських прав.

О. Маложон, поділяючи весь каталог прав людини четвертого покоління на дві підгрупи (соматичні та інформаційні права), до переліку новітніх можливостей людини зараховує також право на використання віртуальної реальності і доступ до Інтернету. Автор вважає, що в умовах глобалізаційних змін держава повинна: забезпечувати вільний доступ до

5. Шибаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії “Покоління прав людини” в умовах європейської міждержавної інтеграції. Науковий вісник Ужгородського національного університету

СЕКЦІЯ ІІІ
ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Михайло КЕЛЬМАН
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВО ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ

Сама назва спонукає до роздумів. Без перебільшення від професійності правників залежить майбутнє суспільства. Ми, цілком переконані, про необхідність зміни традиційних підходів до правового регулювання суспільних відносин. І справді перед українським суспільством постало завдання пошуку ефективних чинників поступу вперед. В переважній більшості надії покладають на політичну, адміністративну реформу, тобто в рушієві прогресивного поступу вбачається владно-бюрократичний чинник.

Відомі юристи – науковці пишуть про необхідність також і правової реформи, проте в їх трактуванні вона, як правило, зводиться до інституційних змін та вдосконалення законодавства, тобто дуже спрощено, бо, як засвідчує досвід останніх 33-х років, такі зміни, а їх було чимало, нічого істотного в правове становище пересічного українця не внесли. Нинішній Україні необхідне глибинне реформування права, зміна фундаментальних засад його розвитку, а не камуфляжні, поверхові зміни, які не здатні зробити право потужним рушієм прогресивного розвитку українського суспільства. А право може стимулювати розвиток суспільних відносин і робити це може успішно (досвід демократичних держав, і таку думку поділяють українську теоретики права, філософи М. Братасюк, М. Козюбра, М. Кельман, А. Козловський, М. Костицький, С. Максимов). Але, чи багато політиків, юристів, на українському олімпі, які хочуть щось змінити, власне перетворити право в дієвий чинник суспільного поступу по шляху розвитку демократії?

Суспільство перехідного періоду (або зі слабкими демократичними традиціями) з усіх боків дивне суспільство. Ми спостерігаємо сучасне право як мімікрію старого і нежиттєздатного (приклади, у сучасних підручниках – студенту нав'язують образ права як лише владно-державного, політичного явища, тобто право має лише одну форму – державну, позитивістське право видається за цілісний феномен. Право і державна влада у нерозривному зв'язку. Воно постає як «система загальнообов'язкових правил поведінки», «бажані для держави» не для суспільства чи громадян правила поведінки, «міра належної поведінки», «можлива поведінка» без держави тут не обходиться ну ніяк. Влада сама знає, що для громадян краще. Якщо держава «видає» такі права то вони звісно не можуть мислитися природними і невідчуженими, бо тоді вище зазначене трактування поняття права не спрацьовує. Як бачимо таке трактування права дає можливість зрозуміти, наскільки державне право може бути довільним, штучним, свавільним маніпулюванням людьми владними інституціями.

Такий погляд на право, неминує принижує право перед політикою, стверджує волюнтаризм та суб'єктивізм як в політиці, так і в праві, заперечує право як автономне, самодостатнє явище, відрив його від світу культури, духовного досвіду людства, перетворює його в суто інструментальне явище. Таке право має людиноненависницький зміст. Грунтуючись на таких мисленневих домінантах як: держава, влада, закон, норма, відповідальність, обов'язок тощо, воно здатне до «пресування», насильства, репресивних дій, але не до конструктивно-творчої діяльності. Це репресивне мислення і досі живе в сучасній Україні.

Сучасне право є явно монологічним, це монолог державної влади, що відображає олігархічні інтереси і не чує своїх громадян. Влада є одноособовим творцем права. Судова влада не творить, але захищає «букву закону», тобто позицію законодавця. Сьогодні відоме явище «закону на замовлення» за плату. Цілком очевидно, що таке замовлення принижує право, руйнує його духовний смисл, вихолощення таких вищих духовних цінностей як: справедливість, рівна міра свободи, добра. Таке монологічне право (чи ж право ?) та, відповідно, мислення обминає проблему правової якості влади та закону.

Людині відмовлено в праві бути «автором», творцем свого права. Право є більш ефективним засобом суспільного життя, ніж мораль(а як же тоді те, що мораль найуніверсальніший регулятор суспільних відносин – ні одна сфера нашого життя не може бути вільною від моралі в т.ч. і право, всі його форми, державне право також. Чим більше моралі в праві, тим бажанішим є такий закон для суспільства, тим ефективніше він буде гармонізувати суспільні відносини.

Наша поведінка на 2/3 зумовлена тим, що ми несемо в наших головах, в мисленні, свідомості, ментальності. Заполітизовані юристи ніколи не зроблять право справді правом – вільним від впливу олігархів. Юридична освіта, яка продукує такий образ права, який вивищує державу і закон за рахунок приниження і права, і людини, явно неадекватно реагує на запити сучасності.

Наша мета – готувати юристів із ціннісним світоглядом, який формуватиметься на основі глибокого вивчення та розуміння професійної етики правника, верховенства права та прав людини. Розуміння правничої професії як інструменту для досягнення спільного блага. Для нас важливо, щоб люди, які приходять у професію, мали не тільки потужну теоретичну базу юридичних знань, а й етичний і ціннісний фундамент.

Отже, досить давати в Україні начебто добрий фаховий вишкіл без твердої ціннісної основи і цим самим виховувати лише вправних фальсифікаторів права, які утверджували в країні верховенство сваволі. Лише спираючись на два крила – високий професіоналізм і вірність цінностям – зможе птах добротної правничої освіти в Україні злетіти і впевнено ширяти у висотах. Лише так зможемо відновити в суспільстві справедливий лад, бо «так говорить Господь: Чиніть правосуддя та правду, і рятуйте грабованого від руки гнобителя, чужинця ж, сироту та вдову не гнобійте...» (Єр. 22:3).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бержель Ж.Л. Общая теория права. Пер. с фр. М.: Издат.дом Nota bene, 2000, 576 с.
2. Головатий Сергій. Верховенство права. Книга третя. Верховенство права: український досвід. Іvii-liv, с. 1277-1747.
3. Гаудер Пол. Верховенство права в реальному світі. Пер. англ.: Д.Вовк, В. Гончаров, К. Горобець та ін.; кер. Проекту Д. Лученко; нау. Ред.. Д. Вовк. Харків: Право, 2018. 392 с.
4. Кельман М. С. Загальна теорія права : підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. – Вид. 6-те, доп. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 742 с. ISBN 978-966-289-348-9
5. Мірило верховенства права /правового національного рівня/. За заг. ред.. М. Козюбри, упорядники та автори коментарів: В.Венгер, А. Заєць, Є. Зверєв, М. Козюбра, Ю. Матвеева, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія».Київ, 2020. 144 с.

Антоніна ТОКАРСЬКА
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЛОГІКО-ЕМПІРИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ В УКРАЇНІ: ЗАБОРОНИ, ТАБУ, МАНІПУЛЯЦІЇ

Сфера комунікації в час війни РФ проти України проживає особливі виклики під впливом зневаги ворогом нашого інформаційного суверенітету. Розпочата гібридна атака ще задовго до воєнних дій, вона набула розгорнутих форм нищення не лише українського ментального простору, але й активно почала ширитися у світових масштабах.

Юридико-психолінгвістична наука, на жаль, поки що не набула свого широкого розвитку у цій галузі, незважаючи на постійну критику комунікації, а особливо її галузевого сегменту – правової комунікації.

Суб'єкти дезінформаційної діяльності (а це керівництво РФ, спецслужби іноземних держав та їхня агентура; засоби масової інформації, неурядові організації, інтернет-ресурси [1]), систематично поширюють злочинні наміри в залежності від доручень, часу, обраного об'єкту впливу.

Інформаційно-комунікативна складова скерована на руйнування переконань населення в ціннісних орієнтаціях щодо функціонування суверенної держави; руйнування ментальної, свідомісної складової в геополітичному вимірі щодо підтримки України в її озброєнні; нівелювання психологічного спротиву населення на окупованих територіях України; насаджування зневіри в захисті державою українських військово- і цивільно полонених, викрадених дітей; злочинні впливи на всі сфери життєдіяльності суспільства: політики, економіки, культури, науки, релігії, військової, медичної, спортивної та інших галузей.

Досвід рецепції аналогічних дискурсів у переважній більшості читачів/глядачів (57% орієнтовно) не достатньо розвинений. Герменевтичний варіант (сприймання і тлумачення) потребує певного рівня медіа грамотності. Лише фрагментарні наративи ТБ хоча й почастишали (на відсотків 30), однак, їх, виявляється, недостатньо.

Нелогічні наративи, наприклад, «світ втомився від війни», «не стріляти по російських об'єктах на території РФ», «не сердити Путіна, бо буде ядерна катастрофа» та інші дають підстави для експертів доносити істину. Однак вони подекуди не сягають широкого світового контенту.

Алогізми емпіричного змісту повідомлень виникають у зв'язку із невмінням журналістів освоювати навички на основі юридико-психологічних знань. Наявність міфів про українську історію, сучасний внутрішньодержавний стан, його керівництво супроводжується численними дезінформаційними наративами. За твердженням дослідників, міфи легко засвоюються і не вимагають підпорядкованості єдиній внутрішній логіці [2]. Пропагандистські впливи РФ спрямовані на підриг українських мобілізаційних зусиль і підбурювання до внутрішнього невдоволення в державі. Цьому сприяють анонімні канали, які спотворюють інформацію. Заборона медіа породжує трактування: «в них діє цензура». Табу на те, що не можна українським журналістам повідомляти під час дії воєнного стану, на жаль, ігнорується окремими українськимимедіаканалами.

Журналісти в інтерв'ю намагаються одержати інформацію, що знаходиться під цілковитою заборонаю під час війни.

Логічна культура полягає в оволодінні на основі досвіду і знань сукупністю мисленневих процедур які передбачають освоєння принципів і методів правильного міркування [2].

Тоталітарне суспільство підпорядковує комунікацію лише пропагандистським цілям. Своїми злочинними інтенціями «Терористи-майстри з контролю над свідомістю, за

висловом Даррена Байлера, «вбивають мало людей, і все ж здатні лякати мільярди й вивести з рівноваги величезні політичні структури, такі як Європейський Союз чи Сполучені Штати. Тероризм - це військова стратегія, яку застосовують у сподіванні змінити політичну ситуацію шляхом поширення страху [3]. Автор бачить вихід із такого стану: потребу зосередитися урядам на таємних операціях проти терористичних мереж. Це по-перше. По – друге, медіа мають змінити перспективу розгляду й уникати істерії, а не переслідувати мету нарощування тиражів видань переглядів. Намагання посягти зневіру і страх стимульовані терористами «реагувати надмірною силою»[3,с.212].

Загострюється потреба обов'язкового оволодіння журналістами юри дико-психолінгвістичними знаннями із проекцією на виняткові обставини – воєнні дії та маніпуляційно-дезінформаційні умови, в яких надалі доведеться проживати населенню України в атмосфері ПСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наративні психології Чепелева Н.В., Смульсон М.А., Шиловська О.М., Гуцол С.Ю.; за загальною редакцією Чепелева Н.В. Київ: Главник, 2007. 144 с. [URL: <https://digitallibrary NAES of Ukraine. Lib. Iitta.gov.ua>. перегляд 11.04.2024].

2. Солодка Л.І. Логіка. Методи логічного аналізу тексту: Черкаси: Брама –Україна 2011. 68 с.[URL:<https://eprints.edu.ua>; перегляд 12.04.2024].

3. Байлер Даррен. У таборі високих технологій: Як живуть меншини у Китаї/ пер. з англ. А. Ящук. 2-е вид. К.: Лабораторії, 2023.

4. Харарі Ювал Ной. 21 урок 21 століття/ пер. з англ. О.Дем'янчука; доповн. автор. Київ: Видавництво Букшеф, 2023. 416 с.

Роман ЛУЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького ЗВО “Університет Короля Данила”

ВИКЛИКИ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ НЕРІШУЧОСТІ НАШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРТНЕРІВ

Політика національної безпеки – діяльність органів державної влади та державного управління, суспільних і інших організацій і об'єднань спрямована на організацію оптимального управління загрозами та небезпеками з метою виявлення загроз та небезпек національним інтересам, визначення стратегічних завдань по забезпеченню національної безпеки, удосконалення системи забезпечення національної безпеки, її сил та засобів, створення мобілізаційних ресурсів і визначення порядку їх розгортання [2].

Без ясного усвідомлення того, що являє собою соціальна природа поняття «безпека», які її джерела, рушійні сили, цілі, неможлива подальша діяльність із забезпечення безпеки. Не випадково з найдавніших часів кращі уми людства б'ються над вирішенням завдань для стабільного суспільства, про природу загроз безпеці та шляхи їх подолання.

Прагнення до безпеки стало однією із спонукальних причин об'єднання древніх людей в суспільство. Інтенсивність і масштаби цієї потреби постійно зростали: безпека, від зародження цивілізації виступала найголовнішою метою діяльності окремих індивідуумів, а в подальшому - всього суспільства і держави. Так, необхідність особистої і майнової безпеки викликає до життя державу, в цій необхідності держава знаходить найголовніше роз'яснення свого існування, вона ж вказує державі основну його мету і призначення.

Це ж стверджував і Сократ ще за 400 років до нашої ери, говорячи про необхідність захисту держави, як про одну із спонукальних причин його створення, оскільки без забезпечення безпеки всяка людська діяльність виявляється безцільною [3]. Тому вивчення проблем національної безпеки в порівнянні з іншими напрямками пізнання більшою мірою

відповідає і сприяє розумінню суспільства як єдиного, нерозривного цілісного організму. Саме ця обставина, з одного боку, пояснює величезну складність пізнання проблем забезпечення безпеки і слабку розробленість багатьох її теоретичних і практичних аспектів, а з іншого боку породжує такий високий інтерес до проблем безпеки з боку мало не всіх галузей науки, в першу чергу суспільних.

У наших же теорії і практиці проблема розвитку людини і суспільства, на жаль, розглядається у відриві від проблем безпеки. В результаті досі розвиток і безпеку представляють у вигляді незалежних, паралельних, непересічних напрямків людської діяльності.

Іншою важливою особливістю в розумінні відносин між розвитком і безпекою є ненавмисне, а частіше продумане і цілеспрямоване змішання або підміна цих понять. Об'єктивна основа для цього є: багато завдань, що стоять перед нашою країною в області суспільного розвитку і в галузі забезпечення безпеки, часто близькі і схожі.

Політика національної безпеки спрямована на подолання відповідних загроз. Загрозами безпеки України слід вважати реальні чи потенційні чинники та явища, які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних інтересів в гуманітарній сфері і створюють небезпеку для суверенітету нації та свободи громадянина, а також для цілісності, стабільності і прогресивного розвитку Української держави як рівноправного члена світової спільноти.

Варто виділити такі джерела загроз.

Зовнішні: діяльність іноземних національних і транснаціональних структур державної і недержавної форми власності, спрямована проти реалізації національних інтересів України або послаблення можливостей щодо їх реалізації; прагнення ряду країн до домінування та ущемлення національних інтересів України в світовому просторі, витиснення її із зовнішнього та внутрішнього ринку безпеки; загострення міжнародної конкуренції за володіння найсучаснішими технологіями і системами забезпечення безпеки; космічних, повітряних, морських і наземних технічних та інших засобів (видів) розвідки іноземних держав; діяльність країн світу спрямовану на послаблення інтелектуального потенціалу України шляхом сприяння «відтоку мізків»; посилення потужних негативних інформаційних впливів, що несуть загрозу зовнішньо – та внутрішньополітичній стабільності держави, фізичному та моральному здоров'ю громадян України; збільшення технологічного відриву розвинених країн світу і нарощування їх можливостей по протидії створенню конкурентоспроможних українських засобів і систем безпеки; поширення низькопробної комерційної культурної продукції, що пропагує культ насилля і розпусти.

Внутрішні: відсутність національної ідеї, яка повинна забезпечувати консолідуючі та інтегруючі функції; культурно-історичні відмінності розвитку різних регіонів країни, аксіологічно-світоглядне розшарування українського народу; критичний стан розвитку вітчизняних культурних індустрій; не розробленість ефективної етнонаціональної політики; надмірна політизація гуманітарної сфери (зокрема питань мови, історії, релігії); недостатній рівень підтримки української мови як державної; еміграція вчених, фахівців, кваліфікованої робочої сили; нерозвиненість вітчизняного ринку високотехнологічної продукції та відсутністю його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; недостатній рівень розвитку інноваційних процесів в освітній, культурній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційних галузях; недостатня розробленість нормативно-правової бази, яка регулює суспільні відносини у сфері забезпечення національної безпеки в гуманітарній сфері, а також недостатня практика правозастосування; недостатня розвиненість недержавної складової системи забезпечення національної безпеки; зниження ефективності системи освіти і виховання, недостатня кількість кваліфікованих кадрів у галузі забезпечення національної безпеки; поширення деструктивних сект тоталітарного спрямування; недостатній рівень розвитку соціального капіталу.

Що ж до трансформації законодавства в сфері національної безпеки, то в старій редакції законодавства акцентувалася увага на таких сутнісних складових: національна

безпека це – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [6]. Такого ж сутнісного підходу до визначення національної безпеки (проте акцентуючи увагу на різних аспектах) дотримувалися і деякі вітчизняні науковці.

Зокрема, Х. Приходько, розглядаючи поняття політичної безпеки, розгорнуто виділяє її сутнісне, змістовне та формальне наповнення. На її переконання: «За своєю суттю політична безпека – це стабільний стан політичної системи суспільства і найбільш сприятливий режим взаємодії її суб'єктів, формалізований у політичних відносинах, які охороняються, регулюються й гарантуються Конституцією й законами України.

За змістом – це сукупність факторів (умов), необхідних для функціонування й реалізації політичних основ конституційного ладу України, політичних прав і свобод людини і громадянина, а також демократичного політичного режиму в країні.

За формою політична безпека – це система конституційних політичних відносин, у рамках яких стає можливим і реальним здійснення демократичної влади і конституційної правосуб'єктності учасників цих відносин» [4].

Натомість чинне українське законодавство визначає національну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [5].

Ці положення розкриваються нашими сучасниками та рекомендаціями Фонду національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО, де національна безпека визначається як «система державних і громадських гарантій, що забезпечують стабільний розвиток нації, захист базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від внутрішніх і зовнішніх загроз» [1]. Таке визначення є відмінним підходом від попередніх варіантів визначень цього значення.

Не загострюючи уваги на деяких недоліках окремих визначень, відзначимо, що одна їх частина представляє національну безпеку як стан захищеності відносин, інтересів тощо, а друга – як систему заходів щодо досягнення такої захищеності. Спробою скомбінувати обидва названих підходи є визначення національної безпеки, дане В. Українчуком. Він розуміє під нею «такий специфічний вид суспільних відносин, які складаються між людьми і їх колективами у процесі цілеспрямованої діяльності, результатом якої є досягнення стану оптимального функціонування і розвитку громадянського суспільства, правової держави та їх структурних компонентів» [8, с. 14]. У цьому визначенні термін «стан оптимального функціонування» тотожний терміну «стан захищеності», використовуваному в наведених вище визначеннях, а термін «цілеспрямована діяльність» рівнозначний «системі гарантій, факторів і заходів». Це визначення вдале не тільки тому, що об'єднує сутнісний і формальний підходи. Широко використовуваний термін «стан захищеності» не повною мірою розкриває сутність явища національної безпеки, оскільки «захищеність» – поняття відносне, мінливе й умовне. З іншого боку, сама безпека також відносна – абсолютна лише небезпека. Тому створення гарантій щодо забезпечення стану захищеності виправдовує підхід, при якому система таких гарантій стає центральним елементом визначення.

І все ж, гарантії, фактори, заходи тощо – це механізми забезпечення стану захищеності або стану оптимального функціонування певних інститутів. А тому вони є вторинними стосовно забезпечуваних ними станів. Саме стан суспільних відносин, який обумовлює оптимальне функціонування державних і громадських інститутів, реалізацію та захист прав і свобод особистості, характеризується здатністю відобразити внутрішні та зовнішні загрози, що найбільшою мірою відображає суть явища національної безпеки.

Всі ці фактори враховані у визначенні, даному українським ученим В. Селівановим, який вважав, що національна безпека насамперед відображає оцінку якісного стану суспільних відносин. На його думку, це «такий стан суспільних відносин, який за своїми якісними і кількісними параметрами характеризується здатністю протистояти можливим

внутрішнім і зовнішнім загрозам і їх джерелам, що складають небезпеку для життєво важливих національних інтересів» [7, с. 14].

Правове регулювання національної безпеки здійснюється Конституцією України та іншими актами конституційного законодавства. Отже, вона є повноцінним інститутом конституційного права і підлягає вивченню в рамках предмета конституційно-правової науки. Загальні підходи до вивчення національної безпеки можуть і мають бути застосовні при характеристиці сутності категорії конституційної безпеки.

Таким чином, при визначенні національної безпеки, виділяються два підходи: «по суті» – через поняття «стан захищеності» і «по формі» – як до системи нормативних, організаційних, інституціональних гарантій (заходів), що забезпечують стабільний розвиток конституціоналізму, захист конституційного ладу. Поєднуючи ці два підходи, можна визначити національну безпеку в найзагальнішому вигляді як стан захищеності конституційного ладу і систему нормативних, організаційних, інституціональних гарантій (заходів), що забезпечують його захист.

Якщо підсумувати вище наведені положення, то з впевненістю можна стверджувати, що представлені категоріальні визначення національної, правової та конституційної безпеки, недоліки і переваги цих визначень, можна дати розгорнуте тлумачення змісту цього поняття: національна безпека – це стан конституційних правовідносин, що складаються у процесі цілеспрямованої діяльності, результатом якої є досягнення такого стану функціонування громадянського суспільства, правової держави та їх структурних компонентів, який характеризується здатністю протистояти загрозам, що представляють небезпеку для конституційного ладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бисага Ю.М., Дешко Л.М., Нечипорук Г.Ю. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право» 2020. № 4. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/46471/1/43.pdf>.
2. Ліпкан В.А. Національна безпека України. URL: http://libfree.com/144777971_politologiyaponyattya_geopolitichnoyi_bezpeki
3. Нейлз, Дебра (2020). У Едвард Нупі Залта. Socrates [Сократ]. Стенфордська філософська енциклопедія. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/socrates/>.
4. Приходько Х. В. Політична безпека України: конституційно-правовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 1. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/9.pdf
5. Про національну безпеку України: закон України від 21 червня 2018 року № 2469 – VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T182469?an=386>
6. Про основи національної безпеки: закон України від 15 грудня 2005 року № 3200-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 29. С. 1433.
7. Селіванов В. Національна безпека України та її забезпечення (концептуальний підхід) Право України. 1992. № 7. Ст. 14-15.
8. Українчук В. М. Забезпечення національної безпеки в умовах формування в Україні громадянського суспільства. Харків: Ун-т внутр. справ. 2019. 358 с.

Валерій ЛАСТОВСЬКИЙ
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин
Київського національного університету культури і мистецтв

ЗАКОНОПРОЕКТ 3871 ТА ІДЕЯ ЗАБОРОНИ ДІЯЛЬНОСТІ РПЦ В УКРАЇНІ

Зв'язок між національною безпекою та питанням діяльності в Україні іноземних релігійних структур був цілком очевидний ще у 1990-х роках. І частина українських політиків ще відтоді наголошувала на необхідності більш жорстко вирішувати цю проблему в рамках законодавчих ініціатив. І в першу чергу вже тоді наголошувалося на необхідності встановлення обмеження російського впливу на українське суспільство через релігійні структури. Тим не менше, до 2014 року навіть постановка цього питання у більшості вважалася такою, що суперечить, як мінімум, принципам демократії.

Події 2013-2014 років показали, що думки прихильників заборони діяльності на території України у першу чергу РПЦ (яка була представлена своїм представництвом у форматі УПЦ, більш відомої як УПЦ МП) мали під собою пене підґрунтя. Деструктивна роль саме цієї структури проявилася в цей період достатньо відкрито, що й стало не лише предметом конкретних дебатів та пропозицій від українських політиків, але й предметом наукових досліджень [2].

Тим не менше, з огляду на цілий ряд політичних та правових причин це питання в перший етап українсько-російської війни (2014-2022) так і не було кардинально вирішене. Натомість українське політичне середовище обрало інший шлях – поступове обмеження (якщо не витіснення) УПЦ в українському середовищі за рахунок створення канонічної церковної структури з чітко вираженим національним характером, якою і стала, зрештою ПЦУ. Такий шлях на той час був підтриманий не лише в самій Україні, але й за її межами, зокрема – Варфоломієм I, главою Константинопольського патріархату.

Проте, на другому етапі українсько-російської війни, що розпочався вже у лютому 2022 року, питання заборони УПЦ як складової частини РПЦ знову постало перед суспільством, однак вже у більш гострій формі. І вирішувалося воно різними шляхами. Так, вже 22 березня 2022 року у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект №7204 «Про заборону Московського патріархату на території України». А потім одним із найбільш гучних заходів став розрив 29 березня 2023 р. договору про оренду між Національним заповідником «Києво-Печерська лавра» та Києво-Печерською лаврою як монастирем УПЦ.

Законопроект №7204 від 22 березня 2022 року, автором якого виступила народний депутат Оксана Савчук, так і не був розглянутий, хоча отримав схвалення від комітету з питань бюджету, комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу та комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики. Він викликав заперечення у деяких депутатів. Зокрема. Проти нього виступив народний депутат від партії «Слуга народу» Микита Потураєв, котрий зареєстрував відповідну постанову 22 грудня 2022 року.

Між іншим, у цьому законопроекті було достатньо чітко розставлено кілька аспектів. Зокрема, наголошувалося на захисті національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, запобіганні колабораціонізму, припиненні розпалювання міжрелігійної ворожнечі та дестабілізації релігійного середовища в Україні [4]. У статті 1 законопроекту зазначалося: «На території України забороняється діяльність Московського патріархату – Російської православної церкви та релігійних організацій, які є частиною Російської православної церкви, в тому числі Української православної церкви».

Відхилення законопроекту, зрозуміло, зумовлювалося цілим рядом причин, у т.ч. й суто політичними, породженими різними баченнями врегулювання ситуації із впливом УПЦ-РПЦ на українське населення. Відповідно невдовзі з'явилися й розробки нових законопроектів. В результаті спочатку 19 січня 2023 року був зареєстрований «Проект

Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій» №8371 (ініціатор – прем'єр-міністр Денис Шмигаль), а потім 6 лютого 2023 р. – «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо встановлення обмежень щодо здійснення свободи сповідувати релігію або переконання, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян» №8371-1 (автор – народний депутат Інна Совсун). Проте, останній із цих двох законопроектів, при позитивних рішеннях Комітету з питань бюджету та Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, все ж таки був відхилений 19 жовтня 2023 р.

На сьогодні єдиним, що залишився на розгляді Верховної Ради України, став урядовий законопроект. І по деяким моментах він суттєво відрізняється від відхилених законопроектів. Зокрема, в законопроекті Інни Совсун наголошувалося на обмеженні «щодо здійснення свободи сповідувати релігію або переконання, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян» [5]. В урядовому ж проекті наголошується на тому, що «не допускається діяльність релігійних організацій, які афілійовані із центрами впливу релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка здійснює збройну агресію проти України» [6]. Взагалі ж, цей проект в експертному середовищі вважається найбільш м'яким у порівнянні з іншими [7].

У подальшому робота народних депутатів над цим законопроектом принесла цілий ряд сюрпризів. Як з'ясувалося, в невеликий за обсягом проект, який передбачав зміни усього лиш до трьох статей (статті 5, 16, 30) закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та до однієї статті 4 закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» було внесено не менше ніж 1200 правок. Тобто, фактично, законопроект, що стосувався лише окремих змін в законодавство, вже перетворюється на окремий цілісний нормативно-правовий акт.

Ситуація із законопроектом 3871 на сьогодні викликала достатньо бурхливе обговорення як в українському суспільстві, так і в міжнародному просторі. При цьому наголошувалося на всіх аспектах означеної проблеми – не лише на правових, а й на канонічних та на політичних. Так, цілий ряд зауважень щодо законопроекту здійснила публіцист і дослідник Тетяна Деркач [3]. На багатьох важливих моментах наголосив і відомий церковний діяч та богослов архімандрит Кирило Говорун [1]. Особливістю тих дебатів, що розгорнулися, стало акцентування уваги на тих аспектах, які стосується безпосередньо об'єкта заборони та механізму її реалізації. При цьому особливо важливим моментом, на якому неодноразово наголошується, став принцип дотримання демократизму в парламентській діяльності.

Таким чином, можна бачити, що ідея «заборони РПЦ» має значно ширшу проблематику, ніж просто нівелювання впливу іноземної релігійної організації держави-агресора. І її остаточне вирішення залежить передовсім від розсудливості українських політиків. Разом з тим, прийняття цього законопроекту матиме значні наслідки як для внутрішньої, так і зовнішньої політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архімандрит Кирило Говорун: «Погрози Роберта Амстердама – це перехід через червоні лінії». URL.: <https://www.religion.in.ua/main/recenzii/blogs/50947-archimandrit-kirilo-govorun-pogrozi-roberta-amsterdama-ce-perexid-cherz-chermoni-liniyi.html>
2. Деркач Т. Московский патриархат в Украине: анатомия предательства. Київ, 2018. 224 с.
3. Деркач Т. Як будуть забороняти «Російську церкву». URL.: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/50942-yak-budut-zaboronyati-rpc-komentar-do-zakonoproektu-8371-chastina-1.html>

4. Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України. URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7204&conv=9>

5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо встановлення обмежень щодо здійснення свободи сповідувати релігію або переконання, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян. URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41303>

6. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій. URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>

7. Червоненко В. Чому Верховна Рада не може заборонити УПЦ МП і як це мало працювати. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-65477459>

Павло БОГУЦЬКИЙ
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач наукової лабораторії військового та
міжнародного гуманітарного права
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Національні інтереси як важливі для життєдіяльності людини та існування суспільства, держави потреби є об'єктами права національної безпеки. Національні інтереси розраховані на забезпечення захисту від потенційних і реальних загроз, походження яких має воєнний або ж невоєнний характер [1, с.180-184]. Національними інтересами, захист яких від загроз воєнного характеру здійснюють сили оборони, інші складові сектору безпеки і оборони у визначених законодавством випадках і порядку є державний суверенітет, територіальна цілісність держави. Правове забезпечення оборони полягає насамперед у правовому регулюванні діяльності органів державної влади, складових сектору безпеки і оборони щодо: 1) підготовки до захисту держави від воєнних загроз; 2) відсічі збройній агресії. Однак цим зміст правового забезпечення оборони не обмежується, оскільки передбачає: 1) діяльність відповідних інститутів, що здійснюють правозастосування; 2) формування професійної, компетентної правової культури військовослужбовців, де особливо виокремлюється правова культура офіцерського складу, командирів, військових начальників, а ще більшою мірою – правова культура тих військовослужбовців, які здійснюють правозастосування (слідчих, оперативних працівників військової поліції, військових прокурорів, суддів військових судів). Неefективність правового забезпечення оборони негативно позначається на здатності держави захистити національні інтереси від воєнних загроз. Вказане аксіоматичне правило знайшло своє підтвердження під час організації та здійсненні відсічі російській агресії проти України. Причому за відлік часу необхідно брати не початок широкомасштабної агресії у лютому 2024 року, а весь темпоральний вимір агресії – з лютого 2014 року. Проте більш вірним і таким, що піддається правовій верифікації є період часу проведення гібридної війни рф проти України, що має відлік за різними цілком обґрунтованими оцінками з початку 21-го століття. Власне аналіз діяльності рф, спрямованої проти суверенітету України, у тому числі щодо формування та реалізації не лише зовнішньої, але й фундаментальних основ внутрішньої політики у контексті захисту національних інтересів підтверджують такий висновок. Правове забезпечення оборони передбачає правовий аналіз стану правового регулювання діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони, визначення стратегічних питань, які підлягають законодавчому

урегулюванню, підготовку відповідних пропозицій щодо змін та удосконалення законодавства, правове моделювання реалізації підготовлених пропозицій. Аналітична діяльність щодо правового забезпечення оборони має здійснюватися на основі достовірних емпіричних даних, які пройшли перевірку на відповідність фактичному стану підготовки держави до оборони. Безумовною складовою такого аналізу є найбільш точна інформація про формування потенційних і реальних загроз військовій безпеці держави. Компетентність суб'єктів правового забезпечення оборони, якими розглядаються визначені Конституцією України інститути державної влади, вертикаль яких очолює Президент держави, а також законодавчий орган державної влади, де формуються правові основи правового забезпечення оборони, поєднуються з відповідним рівнем правової обізнаності, здатності до рефлексії проблем забезпечення національної безпеки у сфері оборони, захисту національних інтересів від воєнних загроз. Прикладом неефективної діяльності щодо правового забезпечення оборони України у контексті відсічі російській збройній агресії стала відсутність системи реальної, за іншим більш точним тлумаченням – чистої, оцінки загроз національним інтересам України з боку РФ під час підготовки агресора до широкомасштабного вторгнення в Україну. Така правова оцінка мала бути здійснена з початком певних дій держави-агресора, які вже свідчили про готовність до розв'язання повномасштабної війни. Іншою стратегічною помилкою, що має свою правову оцінку, є визначення здатності держави-агресора до порушення норм і принципів міжнародного права під приводом забезпечення захисту власних інтересів (національних інтересів агресора) у регіональному та глобальному вимірах. Зазначені дефекти правового забезпечення оборони України призвели до невідповідності сектору безпеки і оборони до відсічі збройній агресії, до відсутності необхідного рівня мобілізаційної готовності, до неготовності людських мобілізаційних ресурсів виконувати передбачені у законодавстві заходи щодо мобілізації, до катастрофічного стану обороно-промислового комплексу держави, до відсутності правових механізмів використання Збройних Сил України на певній території для підготовки щодо відсічі агресії. Вказані недоліки та прорахунки вдалося частково виправити лише практичними діями сил оборони, однак втрати стратегічного та тактичного значення не в усіх випадках стали відновлювальними. Важливим аспектом правового забезпечення оборони є якісний стан військової дисципліни, військового правопорядку. Так необхідні для правового забезпечення оборони України дієві інституційні механізми підтримання військового правопорядку, здійснення військового правосуддя у силах оборони були і залишаються несформованими, що перешкоджає не лише вирішенню правозастосовних питань, але й не дозволяє ефективно реалізувати воєнну політику держави [2]. Отже, правове забезпечення оборони України є важливою складовою формування та реалізації воєнної політики держави, необхідною компонентою здійснення заходів щодо підготовки держави до оборони та здійснення заходів щодо захисту національних інтересів від загроз воєнного характеру, про що засвідчила негативна практика підготовки України до відсічі російської агресії у надскладних умовах переважаючого воєнного потенціалу держави-агресора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуцький П. П. Концептуальні засади права національної безпеки України : монографія. Київ-Одеса : Фенікс. 2020. 376 с.
2. Богуцький П.П. Воєнна політика і система військової юстиції: синергія воєнної безпеки. Наука і оборона. 2022. №1. С.10-15.

Олександр Олександрович ДОЛГИЙ
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу впровадження стандартів доброчесності
Наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання
корупції у секторі безпеки та оборони
Національного університету оборони України
Олександр Андрійович ДОЛГИЙ
професор кафедри правоохоронної діяльності
Навчально-наукового інституту економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету

ЗАКОНОДАВЧЕ ГАРАНТУВАННЯ ДЕПУТАТСЬКОЇ ЕТИКИ ЯК УМОВА ПІДТРИМКИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

1. Резонансні факти виявлених в Україні порушень антикорупційного законодавства, особливо – в умовах воєнного стану, не потребують додаткових коментарів, а також – обґрунтування актуальності розробки та запровадження у вітчизняну антикорупційну практику більш дієвих заходів державно-владного реагування на них. До того ж, корупція в нашій державі вже цілком обґрунтовано розглядається як загроза її національній безпеці та національним інтересам, які чітко визначені на законодавчому рівні – Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Звернемо увагу, що в розділі 2 «Підвищення ефективності системи запобігання і протидії корупції» Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки, затвердженій Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20.06.2022 р. № 2322-IX [1], до напрямів підвищення ефективності системи протидії корупції віднесено: врегулювання конфлікту інтересів, дотримання загальних обмежень та заборон, правил етичної поведінки (п. 2.3 Стратегії). У свою чергу, цей напрям охарактеризовано, серед інших, такою проблемою (пп. 2.3.4 Стратегії): на законодавчому рівні дотепер не закріплено стандарти етичної поведінки народних депутатів України, депутатів місцевих рад та виборних осіб місцевого самоврядування. А існуючі правила етичної поведінки не реалізуються належним чином у зв'язку з невиконанням у повному обсязі відповідними посадовими особами своїх повноважень щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні таких правил.

2. Слід погодитись із висловленою в теорії думкою, що в Україні, де відбуваються процеси євроінтеграції, а в її рамках – модернізація державного управління, надзвичайно затребуваними є проектування та впровадження в антикорупційну практику ціннісно-нормативних документів, зокрема, – професійних норм поведінки – кодексів етики (поведінки). Загальновідомо, що кодекс поведінки – це не тільки документ регуляторного характеру, а й зафіксований єдиний стандарт діяльності представників тієї чи іншої професійної сфери. Крім цього, його доцільно також розглядати в якості інструменту дієвого впливу на учасників певної сфери професійної діяльності. Звичайно, такі кодекси не можуть вирішити всі проблеми етичного характеру, що виникають або виникатимуть у процесі професійної діяльності в її учасників, які залучені до тієї чи іншої сфери такої діяльності. Але підвищити поріг довіри до Української держави наших громадян, а також закордонних партнерів, та поліпшити моральну атмосферу в нашому суспільстві, є абсолютно реальним завданням [2, с. 126–127]. Додамо: за умови неухильного додержання вимог кодексів поведінки. І це завдання у нас не має зникнути з порядку денного за будь-яких обставин. Зазначене стосується й народних депутатів України. Тим більше, оскільки кожен народний депутат України є не тільки представником Українського народу у Верховній Раді України (ст. 1 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. № 2790-XII), а й національним публічним діячем (ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму

та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX), формування і впровадження у вітчизняну антикорупційну практику та гарантування дотримання представниками депутатського корпусу професійно-етичних норм поведінки є вкрай необхідними. В першу чергу, саме з точки зору підвищення суспільної довіри до законодавчої гілки державної влади – як однієї з головних умов згуртованості Українського суспільства для надання відсічі збройній агресії росії, захисту національних інтересів.

3. Далі звернемося до оцінки стану вирішення досліджуваної нами проблеми на рівні єдиного органу законодавчої влади, а саме – щодо депутатів Верховної Ради України, які й мають прийняти відповідний нормативно-правовий акт, положення якого визначали б правила етичної поведінки народних депутатів України. Питання депутатської етики висвітлюються у ст. 8 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. № 2790-XII. Тут же фрагментарно наводяться певні обов'язки та заборони, якими мають керуватися народні депутати України. Хоча вважати, що цього достатньо – навряд чи буде доцільним. У площині зазначеного, відмітимо, що вирішення проблеми подолання корупційних проявів в Україні передбачає мобілізацію всіх наявних сил і засобів держави та громадянського суспільства. Результати оцінки законопроектних ініціатив свідчать про, так би мовити, «рішучі», але, на жаль, поки що малорезультативні спроби розв'язати проблему, пов'язану із законодавчим визначенням стандартів етичної поведінки народних депутатів України. Нагадаємо, розроблений ще 2009-го року проект Кодексу добросовісної поведінки народних депутатів України [3] так і залишився нереалізованою законодавчою ініціативою, повернутою на доопрацювання. Разом із тим, навряд чи варто стверджувати, що розробка цього документа та його опрацювання серед самих парламентарів узагалі не вплинуло на формування в них вихідних ідей стосовно необхідності запровадження й доцільності належного функціонування системи етичних норм поведінки народних депутатів України. На наш погляд, це, все ж таки, відбулося.

4. Такою, що заслуговує на позитивну оцінку – в сенсі формування системи етичних норм поведінки народних депутатів України – є розробка у 2022 р. проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу)» [4]. Зокрема, законопроектом пропонується внести відповідні зміни до законів України: «Про статус народного депутата України», «Про комітети Верховної Ради України», «Про Регламент Верховної Ради України». Аналіз положень цього проекту Закону надає підстави для наступних узагальнюючих тверджень, що стосуються законодавчої підтримки реалізації державної антикорупційної політики, загалом – системи протидії корупції як загрози національній безпеці, національним інтересам України. Отже, Закон має передбачати:

- 1) чітке формулювання принципів та правил депутатської етики;
- 2) деталізацію механізму відповідальності за порушення норм депутатської етики;
- 3) формування організаційно-структурного забезпечення контролю за дотриманням дисципліни та норм депутатської етики;
- 4) визначення основоположних засад розгляду скарг на факти порушення норм депутатської етики;
- 5) процедуру оскарження рішень про відповідальність народних депутатів за порушення таких норм.

5. Вважаємо, у разі прийняття вказаного законопроекту – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу)», запровадження його положень в антикорупційну практику сприятиме:

- 1) гарантуванню дотримання народними депутатами України високих стандартів професійної поведінки;
- 2) забезпеченню належного виконання народними депутатами України своїх повноважень;
- 3) формуванню в Українському суспільстві позитивного іміджу єдиного законодавчого органу державної влади;

- 4) підтримці вцілому системи протидії корупції в Україні та, відповідно,
- 5) забезпеченню національної безпеки Української держави, її національних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n144> (дата звернення: 15.03.2024).

2. Див.: Джумагельдієва Г. Д., Сергієнко Л. В., Сергієнко І. Г. Механізм формування етичного кодексу в системі державного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 4. С. 125–129. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2019/21.pdf (дата звернення: 16.03.2024).

3. Проект Постанови Верховної Ради України «Про Кодекс доброчесної поведінки народних депутатів України», реєстраційний № 4827 від 15.07.2009 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=35847 (дата звернення: 17.03.2024).

4. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу)», реєстраційний № 8327 від 30.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41099> (дата звернення: 17.03.2024).

Антоніна ТОКАРСЬКА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Ангеліна ПАШКО

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПІДСТАВИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Обрана тема залишається надзвичайно актуалізована в сучасному світі трагічними подіями в Україні. Злочини проти людяності - це такі діяння, як « злочини проти миру та безпеки людства», що спричиняють серйозний руйнівний вплив на людську гідність, принижують людину та спрямовуються на деградацію особистості, геноцид, військові злочини, злочини проти мирного населення і продовжують відбуватися як особливо жорстокі [8]. Станом на кінець лютого 2023р. зафіксовано понад 6 тис. злочинів російських військових, а на 2024р. – 114 тис. та численні факти використання заборонених засобів введення війни.

До цього додається той факт, що відповідність стандартам міжнародного права, які регламентують відповідальність за злочини проти людяності, залишається однією із головних вимог у міжнародних відносинах і на національному рівні, де відповідно до принципів міжнародного права, держави мають забезпечити відповідальність за такі злочини у своїх національних законах.

Під час війни найбільше страждає мирне населення, тому важливо забезпечувати права людини під час збройних конфліктів. Міжнародне право забороняє війну і засуджує будь-яке насильство. Однак для тоталітарних країн це все ще розглядається як «засіб ведення» їхньої зовнішньої політики. Чи це міждержавний конфлікт, чи недержавний, він завдає шкоди всім правам і свободам людини, включаючи найважливіше право – право на життя [3].

Таким чином, дослідження підстав юридичної відповідальності за злочини проти людяності є актуальним завданням для забезпечення правосуддя, захисту прав людини та попередження майбутніх злочинів проти людяності.

У міжнародному праві до злочинів проти людяності відносять: вбивство; винищення; поневолення; депортація; тюремне ув'язнення; катування; статеве насильство; переслідування; насильницьке зникнення людей, інші нелюдські діяння проти цивільного населення.

Визначення цих злочинів уперше було зафіксовано у статті 6 (в) Статуту Нюрнберзького трибуналу. Однак існує лише проєкт конвенції про злочин проти людяності, окремі документи міжнародного права, рішення міжнародних судів.

В умовах російського вторгнення на територію України важливою є впевненість в особистій безпеці. Але не менш важливим є забезпечення національної оборони, територіальної цілісності, економічної та екологічної безпеки [1]. Проте надзвичайно актуальною є безпека всього людства. Започаткована робота OSINT, яка веде фіксування злочинів проти людяності з (відкритих джерел), починаючи з 2014 р. Актуалізується робота щодо розрізнення злочинів проти людяності і воєнних злочинів у КК України.

У цьому контексті звертають на себе увагу способи правового реагування на масові й серйозні порушення прав людини, вчинювані представниками країни-агресора та їх пособниками в Україні, особливо після повномасштабного вторгнення. Йдеться про реагування на ті порушення, які у міжнародному кримінальному праві прийнято йменувати як злочини проти людяності, які, втім, не мають свого відповідника (і дискурсивного, і семіотичного) у вітчизняному кримінальному законодавстві. І це, на нашу думку, є проблемою, що руйнує засади адекватності правової діяльності.

Війна в Україні завдала серйозного удару національній економіці та економічним системам багатьох країн світу. Експерти Світового банку вважають, що вторгнення РФ на нашу територію створює катастрофічну гуманітарну кризу та загрожує стабільності геополітичних відносин [2].

Хоча приклади злочинів проти людяності вже фіксують, однак, лише проблемною є відповідальність за їхнє вчинення. Варто ще раз підкреслити недосконалість вітчизняного Кримінального кодексу щодо визначення ознак широкомасштабності, систематичності та політичного елементу як визначальних для злочинів проти людяності. Для вирішення цієї проблеми необхідне доповнення до Кримінального кодексу України, зокрема, можливо, виділення у розділі XX Особливої частини групи статей про злочини проти людяності. Згідно з проєктом Конвенції ООН про запобігання та покарання злочинів проти людяності, кожна держава зобов'язана прийняти необхідні заходи для того, щоб злочини проти людяності були кваліфіковані як злочини відповідно до її кримінального законодавства [5].

Переконливими фактами слугують нещодавні події в містах Ірпінь та Бучі Київської області, де відбувалися жорстокі вбивства та катування як жінок так і дітей. Після звільнення Бучі журналісти та українські військові потрапили до міста, де вони виявили факти масових вбивств. Деякі тіла були знайдені на вулицях, деякі мали зв'язані за спиною руки. Правоохоронці виявили місце в дитячому санаторії, де відбували катування. Досі окупанти використовують заборонені види озброєння, міжнародні судмедексперти встановили, наприклад невеликі металеві дротики, відомі за часів Першої світової війни.

Відповідно до міжнародного права, злочини проти людяності є одними з найважливіших та найжахливіших злочинів, які порушують основні принципи гуманізму та цінності цивілізованого світу. Такі злочини підлягають найсуворішому покаранню, включаючи винесення вироку міжнародними судами та національними судами.

Таким чином, підстави юридичної відповідальності за злочини проти людяності є важливим інструментом у забезпеченні справедливості та захисту прав людини, а їх визначення та визнання відіграють важливу роль у міжнародних та національних правових системах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сак Т., Більо, І., Ткачук Ю. (2022). Еколого-економічні наслідки російсько-української війни. Економіка та суспільство, (38). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-6> (дата звернення: 26.03.2024).
2. War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update. Office of the Chief Economist. Spring 2022. World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/europe-and-central-asia-economic-update> (дата звернення: 26.03.2024).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 26.03.2024).
4. Проєкт Конвенції ООН про запобігання та покарання злочинів проти людяності. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/zapobigannya-ta-pokarannya-zlochyniv-proty-lyudyanosti/> (дата звернення: 26.03.2024).
5. Щербак Ю. Україна в епоху війномиру: книга підсумків і пророцтв. Київ : Ярославів вал, 2020. 352 с.
6. Ругало Ю. Злочини проти людяності в Україні з 2014р. і по сьогодні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №6. С.696-699.(дата звернення 30.03.2024).
7. Гнатовський М.М. Злочини проти людяності. Велика українська енциклопедія. . https://vue.gov.ua/%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96(дата звернення : 30.03.2024)
8. Rome Statute of the International Criminal Court (дата звернення 31.03.2024).

Антоніна ТОКАРСЬКА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Владислав СМОЛІЙ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Конституційно-правова відповідальність в Україні є видом соціальної та юридичної відповідальності у сфері конституційно-правових відносин. Суб'єктами цієї відповідальності є посадові особи держави та муніципальної влади, народні депутати, які допустили вчинення конституційного делікту (суспільно небезпечна дія або бездіяльність суб'єкта конституційно-правових відносин, яка не відповідає вимогам конституційно-правових норм).

Цей вид соціальної відповідальності має два аспекти: позитивний та ретроспективний. Позитивний аспект, або позитивна відповідальність передбачає виконання прав та обов'язків суб'єктів конституційних відносин, особливо державних органів та посадових осіб. У свою чергу ретроспективна відповідальність виникає після порушення правових норм і передбачає відповідь за вже скоєне протиправне діяння. Прикладами є імпичмент президента та притягнення суддів до конституційної відповідальності.

Забезпечити конституційно-правову відповідальність допомагають ключові засади права, які передбачають справедливості, гуманізму, законності, невідворотності та винуватості особи. Принцип справедливості передбачає рівність, повагу прав і свобод людини, відповідність правових норм моральним стандартам і розумність. Гуманістичний принцип забороняє застосування засобів, що принижують гідність особи. Принцип законності вимагає чіткого визначення підстав і санкцій за порушення, встановлених законом норм. Принцип невідворотності передбачає розкриття всіх порушень і притягнення

винних осіб до відповідальності. Принцип винуватості встановлює, що особа несе відповідальність лише за дії, щодо яких виявлена її вина.

В Україні наявні нормативно-правові акти, що регулюють конституційно- правову відповідальність, але нині вона не є кодифікованою. Розроблення Конституційно-деліктного кодексу України може вирішити цю проблему, адже вона міститиме всі необхідні підстави для встановлення відповідальності за конституційні порушення. Особливо актуальним постає це питання в умовах воєнного стану, який може порушувати права та свободи громадян, закріплені в Конституції України. Конституційно-правова відповідальність є важливою, особливо у воєнний час, оскільки вона обмежує бездіяльність владних органів, забезпечуючи законність, демократію та захист прав людини.

17 липня 2022 року на сайті Президента були опубліковані Укази про усунення від виконання обов'язків Голови Служби Безпеки та відсторонення від посади Генерального прокурора. Голову СБУ Івана Баканова було відсторонено за неналежне виконання обов'язків, що спричинило тяжкі наслідки. Президент України наголосив на необхідності захисту держави від внутрішніх загроз, зазначивши про реєстрацію 651 кримінального провадження щодо державної зради та колаборації з працівниками правоохоронних органів. З цього числа 198 особам було повідомлено про підозру, включаючи понад 60 працівників органів прокуратури та СБУ, що працюють на окупованій території проти держави.

Механізми парламентського контролю та відповідальності державних посадових осіб в Німеччині та Японії можуть бути корисними для України. У Німеччині громадяни можуть звертатися до Петиційної комісії Бундестагу, що сприяє парламентському контролю. У Японії міністри мають двох заступників і передбачена можливість заміни місцевих зборів загальними зборами мешканців, що підвищує відповідальність місцевих органів самоврядування.

В багатьох європейських країнах як Австрія, Іспанія, Швейцарія, Чехія, Польща та низки інших держав, успішною є процедура подання конституційної скарги до органу конституційної юстиції. Сама скарга являє собою звернення громадянина до суду конституційного контролю, у випадку, якщо на його думку є порушення його конституційних прав і свобод. Види актів або дій, які можуть бути оскарженні залежать від країни, наприклад, у Німеччині будь-які акти державної влади; в Чехії та Іспанії це розпорядження і правові акти; в Австрії – рішення органів управління, а у Швейцарії – лише акти кантонів. В Україні ця тенденція відносно нова, оскільки закон, який вносив зміни до розділу «правосуддя» Конституції України, набрав чинності від 30 вересня 2016 року, згідно з Конституцією України, особа може подати конституційно скаргу лише щодо конституційності закону України, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Запровадження інституту конституційної скарги має на меті удосконалити правову систему держави, а для суб'єктів, чії права були порушенні, є способом відновити справедливість та майбутнього захисту своїх прав і свобод. Сьогодні ставить питання про вдосконалення конституційного та законодавчого регулювання щодо контролю за конституційною скаргою, її забезпечення в реалізації у дійсність, а також виконання рішень Конституційного Суду України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституційне Право України: підручник. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2023. С. 30-35.
2. Червяцова А.О. Конституційно-правова відповідальність в системі видів юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. ун-т внутр. справ. 2004. 20 с.
3. Батанова Н.М. Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин. *Часопис Київського університету права* 2009/2. С. 60-65.

4. Указ Президента України №499/2022 від 17 липня 2022 року. Про усунення І.Баканова від виконання обов'язків Голови Служби безпеки України. <https://www.president.gov.ua/documents/4992022-43321>

5. Бесчастний В. М., Запорожець В. І. Інститут конституційної скарги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3 (72). С. 9-12.

Мирослава СІРАНТ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму,
заступниця директора з науково-педагогічної роботи
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Олеся КОВАЛЬЧУК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНЦЕПТУАЛЬНА БАЗА СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку зовнішньоекономічна діяльність (далі: ЗЕД) посідає все більш важливе місце серед усіх інших чинників для подальшого соціально-економічного зростання країни. Розвинені держави відзначаються тим, що майже всі сектори їхньої економіки, без винятку, взаємодіють у міжнародних економічних відносинах. Ця взаємодія має сприяти національним інтересам і безпеці держави, забезпечуючи взаємовигідне співробітництво відповідно до загальних правил та принципів їх діяльності. Тому дослідження ролі державного регулювання зовнішньої економічної діяльності залишається актуальним.

Серед основних пріоритетних напрямків національних інтересів у сфері зовнішньоекономічних відносин можна виділити зокрема такі:

- підтримка подальшої інтеграції України у світове співтовариство;
- розвиток взаємовигідних відносин з іншими країнами;
- підвищення рівня життя і добробуту населення [1].

Також, варто додати, що оперативне регулювання зовнішньоекономічної діяльності ґрунтується на об'єктивних підставах, таких як можливість виникнення конфліктів між інтересами учасників зовнішньоекономічних відносин, особливо в контексті максимізації прибутку, та загальними інтересами суспільства. Це вимагає забезпечення балансу між ними через використання правових механізмів. Саме з цих причин органи державної влади мають створювати сприятливі умови для розвитку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та вдосконалення механізмів її регулювання [2, с. 127].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», зовнішньоекономічна діяльність це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [3, ст. 1].

Якщо ж проаналізувати безпосередньо основні цілі централізованого контролю зовнішньоекономічної діяльності, то можна відзначити наступне:

- захист економічних інтересів підприємств, що беруть участь у зовнішньоекономічних відносинах;
- забезпечення рівних умов для розвитку всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від їх власності та сфери діяльності;

- стимулювання конкуренції та запобігання формуванню монопольних структур у зовнішньоекономічних відносинах.

Ефективна система державного контролю є важливим елементом подальшого економічного розвитку нашої країни. У сфері міжнародних економічних відносин лежать ключові можливості для реалізації стратегії економічного зростання, модернізації національної економіки та переходу до інноваційного розвитку. Успішне втілення цих завдань вимагає максимального використання потенціалу міжнародного співробітництва, у тому числі через державний контроль за зовнішньоекономічною діяльністю. Подальший розвиток цієї системи має базуватися на впровадженні комплексу організаційно-правових та технічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності державного контролю за зовнішньоекономічною діяльністю в умовах подальшої інтеграції України у світову економічну систему. Важливо підкреслити, що у процесі зовнішньоекономічної діяльності відбувається постійне узгодження інтересів її учасників на всіх рівнях, а система державного контролю за зовнішньоекономічною діяльністю піддається впливу зовнішніх факторів, таких як економічні, геополітичні та соціальні зміни, і реалізується як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні базується на системі різноманітних інструментів, включаючи:

1. Закони України.
2. Акти тарифного і нетарифного регулювання, передбачені в законах України та видані державними органами відповідно до їх повноважень.
3. Економічні заходи оперативного регулювання, такі як валютно-фінансові та кредитні заходи, здійснювані в межах законів України.
4. Рішення недержавних органів управління економікою, що приймаються відповідно до їх установчих документів та законодавства України.
5. Угоди між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, які не суперечать законам України [4].

Треба відмітити, що стаття 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає, що регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється з метою:

- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України;
- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;
- створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн [3, ст. 7].

Регулювання ЗЕД в Україні здійснюється:

- Україною як державою в особі її органів в межах їх компетенції;
- недержавними органами управління економікою (товарними, фондовими, валютними біржами, торговельними палатами, асоціаціями, спілками та іншими організаціями кооперативного типу), що діють на підставі їх статутних документів;
- самими суб'єктами ЗЕД на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними.[3].

Таким чином, залежно від суб'єкта регулювання слід розрізняти державне та недержавне регулювання ЗЕД.

Тобто, підсумовуючи вищесказане, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється:

- Верховною Радою України;
- Кабінетом Міністрів України;
- Національним банком України;
- Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку;
- Митними органами;

- Антимонопольним комітетом України;
- Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі [3].

Отже, у сучасному світі зовнішньоекономічна діяльність в Україні відіграє надзвичайно важливу роль у її соціальному та економічному розвитку. Розробка та вдосконалення ефективної системи державного регулювання цієї сфери залишається актуальним завданням для забезпечення національних інтересів, безпеки країни та підтримки її інтеграції у світову спільноту. Основні пріоритети в сфері зовнішньоекономічних відносин включають підтримку інтеграції України у світове співтовариство, розвиток взаємовигідних відносин з іншими країнами та підвищення рівня життя населення. Ці цілі визначають стратегічний курс держави у напрямку зовнішньоекономічної діяльності.

Ефективна система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є ключовим чинником, що сприяє подальшому соціально-економічному розвитку України. У сучасному світі, міжнародна економічна взаємодія надає унікальні можливості для прискорення економічного зростання, модернізації національної економіки та перехід до інноваційного шляху розвитку. Забезпечення успішної реалізації цих цілей вимагає максимального використання потенціалу міжнародного економічного співробітництва, в тому числі через ефективну систему державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Подальший розвиток цієї системи передбачає впровадження широкого спектру організаційно-правових та технічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, особливо в умовах подальшої інтеграції України у світову економічну систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Машков А.О. Стратегічні напрямки державного регулювання зовнішньо-економічної діяльності України в умовах інноваційного розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2012. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_11_15
2. Платонова І.О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 13-14. С. 125-129.
3. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ: станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
4. Топольницька Т.Б. Напрями підвищення дієвості механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств цементної галузі України. Ефективна економіка. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7783>

Олег ОГІРКО

доктор філософії, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій

НАЦІОНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Ідентичність – це усвідомлення та переживання людиною своєї належності до певної групи, спільноти, соціального статусу. Національна ідентичність - це складне поняття, яке описує відчуття належності до певної нації. Це відчуття формується на основі спільних рис, таких як: спільна історія та знання про важливі події та історичні постаті; спільні традиції, звичаї, вірування та мистецтво; мова, якою спілкуються більшість людей у нації, є важливим фактором у формуванні ідентичності; спільне громадянство, яке дає людям відчуття єднання та спільної відповідальності; спільні цінності, такі як демократія, свобода та справедливість, об'єднують людей.

Національна ідентичність є динамічною та змінюється з часом. Вона може бути міцною та чітко визначеною, або ж більш розмитою та складною. Ось деякі фактори, які впливають на національну ідентичність: глобалізація, бо зростаюча взаємопов'язаність світу може призвести до того, що люди відчуватимуть себе більш космополітичними та менш прив'язаними до однієї нації; міграція, оскільки люди, які переїжджають з однієї країни в іншу, можуть відчувати себе частиною двох або більше націй; інтегральний націоналізм, тому що він може призвести до того, що люди відчуватимуть себе більш відданими лише своїй нації, а також до конфліктів з іншими націями.

Національна ідентичність має як позитивні, так і негативні наслідки:

1. Позитивні, тобто відчуття єднання та спільної відповідальності; збереження культурної спадщини; мотивація до розвитку та процвітання нації.

2. Негативні, а саме: націоналізм, пов'язаний з шовінізмом; дискримінація та ворожість до інших націй; конфлікти та війни.

Важливо пам'ятати, що національна ідентичність - це лише один із аспектів особистості людини. Люди можуть мати багато інших ідентичностей, таких як релігійна, етнічна, гендерна, політична та інші. Всі ці ідентичності співіснують та взаємодіють одна з одною, формуючи унікальну особистість кожної людини. Національна ідентичність є однією з ключових складових культурного розвитку суспільства та особистісного самовизначення людини. Вона відображається у сприйнятті себе як частини певної нації, відчутті приналежності до неї та спільній культурній спадщині. Національна ідентичність здатна зберігати і посилювати єдність суспільства. Коли люди мають спільні цінності, традиції та менталітет, вони сприймають один одного із взаєморозумінням та повагою. Це сприяє формуванню стійких зв'язків між громадянами та підтримує соціальну стабільність. Національна ідентичність є важливим фактором розвитку культури та мистецтва. Кожна нація має свої унікальні традиції, музику, літературу та інші прояви культурного життя, які визначають її ідентичність. Ці культурні багатства передаються з покоління в покоління і зберігаються завдяки національній свідомості та гордості за свою спадщину. Вони також сприяють розвитку туризму та залученню іноземних інвестицій, оскільки привертають увагу до національної культури та спадщини.

У сучасному світі, де межі між країнами постійно перетинаються, і культурна різноманітність стає все більш важливою, національна ідентичність має прогресивний характер. Вона є джерелом взаємовідносин та обміну між різними культурами, що сприяє взаєморозумінню та толерантності. Коли люди поважають та цінують свою власну культуру, вони відкриті для інших культур, набувають нових знань та поглядів, що збагачує їх саморозвиток.

Національна ідентичність є важливим аспектом формування особистості та суспільства. Вона допомагає людям зрозуміти своє місце у світі, встановити зв'язки з іншими людьми та бути свідомими своєї культурної спадщини. Проте, важливо розвивати національну ідентичність з розумінням і толерантністю до інших націй і культур, сприяючи міжкультурному діалогу та співробітництву. Тільки тоді національна ідентичність може стати фундаментом для побудови глобального суспільства, де різноманітність приймається та цінується.

Національна ідентичність також може впливати на політичні процеси і формування державності. Якщо громадяни мають сильну національну свідомість та ідентифікуються зі своєю нацією, вони частіше беруть активну участь у політичному житті, визначають свої політичні цілі та зберігають свої культурні цінності через політичні процеси. Така активна громадянська позиція сприяє розвитку демократії, відкритості та впливовості національних громадських організацій. Однак, в сучасному світі національна ідентичність часто зустрічається з різноманітними викликами. Глобалізація, міграція та інші процеси міжнародної взаємодії часто призводять до змішування культур, що викликає питання про збереження традицій та самобутності націй. У таких умовах важливо знайти баланс між відкритістю до нового та збереженням культурних особливостей. Подолання конфліктів і

побудова спільного майбутнього вимагають розуміння, поваги та діалогу між різними націями та культурами.

Національна ідентичність має важливе значення для економічного розвитку. Країни зі сильною національною ідентичністю часто мають потужну культурну індустрію, яка залучає туристів, стимулює торгівлю та інвестиції.

Отже, на нашу думку, національна ідентичність є складним та багатограним поняттям. Вона є важливою складовою культурного, соціального та економічного розвитку суспільства, що впливає на різні аспекти суспільства та особистості. Національна ідентичність сприяє формуванню соціальної єдності, розвитку культури та політичної активності. Проте, важливо зберігати відкритість, толерантність та повагу до інших націй та культур. Тільки в такому контексті національна ідентичність може виконувати позитивну роль у сучасному глобальному світі, сприяючи розумінню, співпраці та розвитку людства.

Релігійна ідентичність – це складне поняття, яке описує відчуття приналежності до певної релігійної групи та ототожнення з її віруваннями, практиками та цінностями. Вона формується протягом життя під впливом різних факторів, таких як: виховання, бо релігія безпосередньо впливає на духовність людини; культура, оскільки релігійні вірування та практики можуть бути глибоко закорінені в культурі, роблячи їх невід’ємною частиною життя людей; особистий досвід, бо особисті переживання, такі як духовні прозріння, можуть впливати на релігійну ідентичність; соціальні зв’язки, оскільки приналежність до релігійної громади може давати відчуття спільності та підтримки, що зміцнює релігійну ідентичність.

Релігійна ідентичність може бути: сильною, бо людина глибоко вірить і активно практикує свою релігію; слабкою, оскільки людина ототожнюється з релігією, але не дуже активно практикує її; невизначеною, бо людина знаходиться в процесі пошуку своєї релігійної ідентичності; відсутньою, оскільки людина не ототожнюється з жодною релігією.

Релігійна ідентичність відкриває людям сенс життя, оскільки релігія дає відповіді на фундаментальні питання життя і смерті. Вона пропонує моральні орієнтири, бо релігійні вірування слугують компасом для прийняття рішень та поведінки. Релігійна ідентичність теж сприяє створенню відчуття спільності, оскільки релігія дає людям відчуття приналежності до групи людей, які поділяють їхні цінності. Вона підтримує в складні часи, бо релігія надає людям відчуття захищеності і сили в часи життєвих труднощів. Релігійна ідентичність в сучасному світі проявляється в явищах: глобалізації, оскільки зростання міграції та міжкультурних зв’язків призводить до більшої релігійної різноманітності; секуляризації, бо в деяких країнах спостерігається спад релігійності, що може призводити до послаблення релігійної ідентичності; індивідуалізації, оскільки люди стають більш схильними до самостійного формування своїх релігійних вірувань, що призводить до більшої різноманітності релігійної ідентичності.

Релігійна ідентичність – це динамічний процес, що змінюється протягом життя. Важливо поважати релігійні вірування інших людей, навіть якщо вони відрізняються від наших. Ідентифікація – це вписування себе в суспільний контекст за допомогою певного релігійного чи культурологічного вчення, символів, норм, приписів і культових правил стає доволі актуальним способом сучасного самовияву як на особистісному, так і груповому рівнях. Під релігійною ідентичністю треба розуміти певну спільність уявлень членів суспільства про його духовну сферу. Для християн України вона є питанням особистого життя людини з Христом Богом. До головних конфесій в Україні належать: православні, греко-католицькі, римо-католицькі та протестантські Церкви. Православних і греко-католиків, які належать до одного східного обряду, з римо-католиками єднають: святі Таїнства (хрещення, миропомазання, сповідь, Євхаристія, елеопомазання, священство і подружжя), свята Літургія, молитви, правди віри, Заповіді Божі, наука Отців Церкви, святе Передання, Церковне мистецтво, вшанування Богородиці. Протестантів з переліченими вище конфесіями єднає лише свята Тайна хрещення і спогад про Причастя, Заповіді Божі, Святе Письмо та наука Ісуса Христа Богочоловіка. Учителі Церкви навчали: “Lux ex Orient, lex ex Occident” – “Світло зі Сходу, закон із Заходу”. Це є ключ до розуміння східної і

західної християнської ідентичності. Східна християнська ідентичність відзначається містичністю і пошаною духовних знань, а західна ідентичність характеризується легалістичним, реалістичним розумінням, зосередженим на конкретну дію земної людини. Соборноправність і децентралізація церковної влади на Сході – й, навпаки, суворя централізація влади на Заході. У східній традиції найбільшим культом є культ Пресвятої Трійці, а на Заході традиційний христологічний культ, тобто одного Бога. Східні християни вшановують Христа утаєного в Кивоті у святині під видами Хліба і Вина, а західні християни виставляють святі Тайни для публічного почитання в монстранції під видом прісного хліба. Ікони в східному обряді не є декоративними образами з реалістичним зображенням особи, а навпаки, представляючи не реальну, видовжену постать, звертають увагу до її духа. В західному обряді радше вживаються образи або об'ємні статуї святих осіб. Найбільшим святом для західних християн є Різдво Христове, а для східних – Воскресіння Господнє. Східна ідентичність більше звернена до таїнства Воскресіння Христа Господа, а західна до Боговтілення (Бог став людиною).

Об'єктами національної безпеки, згідно ст. 3 Закону “Про основи національної безпеки”, є: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні та інші цінності. Під національними інтересами мається на увазі “життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток”.

В умовах становлення і розбудови незалежної Української держави особливо гостро постає проблема духовного відродження народу на основі засад християнської моралі. Християнство є традиційною релігією українського народу і вже більше 1000 літ формує духовну культуру українців. Без духовних потреб, моральної відповідальності перед ближнім і усім народом, без патріотичних почувань не може набрати одухотвореності і освітньо-виховна діяльність.

В преамбулі Конституції України, прийнятої 28.06.1996 р., наголошується на усвідомленні відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями, а тому слід знати який є Бог і Його закон, щоб реалізувати цю відповідальність на практиці.

Духовні цінності пов'язані з релігією як зв'язком, так і зустріччю та життям людини з Богом, Який є один для всіх, і тому людина повинна правильно будувати свої відносини з Творцем, вбачати у Ньому найвищий сенс свого існування. Кожна людина має природне право на пізнання Бога і Його законів, тому це право не можна обмежувати в навчальних закладах.

В час сьогоденішньої війни особливо актуальною є проблема національної безпеки, яка впливає із зберігання українцями національно-релігійної ідентичності. Ще свого часу німецький рейхсканцлер Отто фон Бісмарк (1815-1898) висловився так: “Війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священники”. Власне, вчителі у школах формують національну ідентичність, а священники у церквах – релігійну ідентичність.

Національна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якого забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Національна безпека України – це комплекс законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на постійну захищеність життєво важливих інтересів: людини і громадянина; суспільства; держави.

Стратегія забезпечення національної безпеки України: забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України; захист прав і свобод людини і громадянина.

Національна безпека України - це спільна справа всіх громадян країни. Кожен з нас може зробити свій внесок у її зміцнення. Разом ми можемо зробити Україну сильною та безпечною країною.

Отже, національне і релігійне в нашому народі тісно переплетені, недарма ми українці словами нашого молитовного гімну виражаємо своє власне, вистраждане і тому особливе прагнення до єдності: “В єдності сила народу, Боже нам єдність подай!”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Огірко Олег. Роль Церкви у збереженні національної ідентичності. Українознавчий альманах. Випуск 15. К., 2014. С. 148-150.

2. Огірко О.В. Християнсько-національні риси українців. Українська національна ідея: генеза, сутність та реалізація : матер. Всеукр. конфер. з міжнар. уч. (м. Острог, 28 черв. 2022 р.) / редкол.: І. Пасічник, Д. Шевчук, В. Жуковський та ін. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2022. С. 91-96.

3. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. К. : НІСД, 2011. 336 с.

Юлія МАТВЄЄВА

кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри

загальнотеоретичного правознавства і публічного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ЗАГАЛЬНОДОСТУПНІСТЬ І ПРОФЕСІЄОРІЄНТОВАНІСТЬ МОВИ ПРАВА

Правова доктрина виробила *низку вимог до мови права*:

- **«адекватність»** – юридична мова має реально відображати наявну правову і політичну, державну дійсність. Кожний юридичний термін, кожна юридична категорія повинні бути як зовнішнім відображенням змісту правових явищ, або державно-політичних процесів, так і точно, достовірно передавати зміст кожного поняття;

- **детермінованість** – кожна юридична категорія проектується на інші юридичні категорії. Однак така детермінованість має не односторонній і лінійний характер, а є взаємопов’язаною. Значення юридичної термінології і категорій не може бути сприйнято без праворозуміння інших юридичних категорій. Логічний взаємозв’язок в юридичному мовному обороті – така сама норма, як наявність логіки в самому праві, тому що відображаючи право зовні, юридична мова відтворює і властивості самого права;

- **лапідарність** – стиль юридичної мови, який полягає у лаконічності, стислості, ясності, виразності. Зайві мовні символи не тільки не мають сенсу і не відображають зміст юридичної мови, але й знижують сприйняття значення юридичної термінології. Юридична мова відтворює лише фактичну основу певних обставин і правові (у більш вузькому сенсі - законодавчі) обґрунтування цих фактів. Стислість юридичної мови – це її функціональна необхідність;

- **формальність** юридичної мови - кожний термін, кожна категорія при юридичному тлумаченні можуть бути тільки однозначними і не повинні припускати подвійного значення;

- **функціональність** – функції юридичної мови полягають не тільки в тому, щоб точно і правильно визначити сенс правових і державно-політичних явищ, а й у тому, щоб спроектувати його в соціальне середовище, надати йому прикладного значення і зробити засобом спілкування, в першу чергу, у професійній юридичній діяльності.» [1, с. 19 - 20]

Таким чином, мова права виконує специфічні функції і слугує особливим засобом спеціального професійного спілкування. Вона не створена для повсякденного вжитку людей;

її використання відбувається у разі необхідності застосовувати правові засоби для вирішення потреб індивіда.

Однак, оскільки адресатом юридичної мови виступає окремий індивід, суспільна група, то правові тексти повинні бути зрозумілими, доступними для сприйняття, що відповідає принципу правової визначеності як елементу верховенства права. Але найважливіше питання, яке виникає при цьому: як цього досягти, враховуючи складність юридичної мови через перераховані вище особливості, з одного боку, і відкритість та багатозначність мови в силу її лінгвістичних особливостей. Юридична мова є складною за своєю природою і не дарма її вивчення інколи порівнюють із вивченням іноземної мови.

Найважливішу дилему окреслюваних питань можна назвати як дилему між:
загальнодоступністю (спрощення) і професієорієнтованістю мови права.

Професієорієнтованість має такі особливості:

- Незрозумілість НПА, інших юридичних текстів – велика проблема, тому, що складнощі з ясністю та доступністю мови закону – об'єктивні;
- Без спеціальної термінології, яка повністю заміняє собою в тексті НПА загальноживану мову, неможливо поєднати стислість та ясність закону з їх точністю та повнотою.

Загальнодоступність мови права направлена на: те, щоб подолати незрозумілість НПА, інших юридичних текстів. Адже інколи може здаватись, що законодавець навмисно створює такі нормативні акти, які складні для розуміння пересічними особами без спеціальної освіти.

Однак без спеціальної термінології, яка повністю заміняє собою в юридичному тексті (НПА, договорі, судовому рішенні, ін. документах) загальноживану мову, неможливо поєднати стислість та ясність закону з їх точністю та повнотою.

На сьогодні у цілому можна вести мову про два основні підходи до розв'язання цієї дилеми: або автор юридичного документу (нормотворець) має послуговуватися простою і зрозумілою для кожного термінологією, або автор (нормотворець) має використовувати спеціалізовану термінологію, що робить необхідним інтерпретацію тексту складеного документу, прийнятого нормативно-правового акта. Не зважаючи на нібито очевидну відповідь на поставлене запитання, воно не є таким однозначним;

Виходом має стати розумний компроміс, який полягає у тому, що

- мова має бути максимально наближеною до звичайної, загальноживаної мови – закон втрачає свою ефективність, якщо люди не розуміють своїх прав та обов'язків, закріплених в ньому.

- Однак повністю уникнути при створенні закону спеціальних термінів неможливо.

Як свідчить практика Європейського суду з прав людини, норма права є «передбачуваною» і відповідає принципу юридичної визначеності, якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі – у разі потреби за допомогою відповідної консультації з професійним правником – регулювати свою поведінку. Закон має з достатньою чіткістю визначати межі дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання. Як вбачається, навіть Європейський суд з прав людини указує на можливість консультування про зміст тексту нормативно-правового акта. Таким чином, виснуємо, що передбачається можливість певного нерозуміння індивідом окремих положень закону.

Однак загальносвітові тенденції свідчать про необхідність створення таких юридичних текстів, які були б зрозумілими для адресата і застосовуючи які не виникало б певних сумнівів у реалізації особою своїх прав чи обов'язків. Варто зазначити, що така вимога стосується всіх юридичних документів: нормативних актів, рішень суб'єктів владних повноважень, судових рішень, різноманітних договорів, довідок та ін. На жаль, наші нормотворчі та нормозастосовчі органи не завжди дотримуються цією вимоги: створення доступних, ясних, точних, однозначних за своїм змістом текстів.

Прикладом нормативного припису, який по суті є невизначеним щодо строку своєї дії є ч. 7 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Цей припис стосується обчислення строків проходження військової служби. Так, для військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період строк встановлюється до строків, визначених рішенням Президента України, у тому числі у зв'язку із закінченням особливого періоду або оголошенням демобілізації. На період воєнного стану, який продовжується вже два роки, цей строк є невизначеним [2].

«Враховуючи нову реальність російської повномасштабної агресії, невизначеність терміну остаточної перемоги, імовірне збереження російської загрози навіть після завершення війни, а також керуючись Конституцією України та принципом справедливості — необхідно обмежити термін мобілізації кожної окремої людини, а також гарантувати відстрочку від наступної мобілізації для людей, котрі відслужили встановлений термін. Згідно зі статтею 24 та частиною 2 статті 64 Конституції України, навіть в умовах воєнного стану громадяни є рівними за своїми правами. Натомість, нині виникла ситуація, коли, попри «загальну» мобілізацію, одні люди служать без відомих їм строків звільнення, тоді як інші не служать взагалі. Більш того, часто служать і зараз знову ті, хто й раніше не уникав військової служби — строкової, служби в особливий період тощо. Натомість, не служать зараз часто ті, хто й раніше не служив. Таким чином, одні люди віддають обов'язку значну частку свого життя, тоді як інші — взагалі нічого не віддають» [3].

Тому наразі існує законопроект про внесення змін до відповідного регулювання, яким пропонується для військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, під час дії воєнного стану, встановити строк військової служби не більше 18 місяців з моменту призову під час мобілізації, якщо вони не висловили бажання продовжувати військову службу [4]. Таким чином, строк військової служби, очікування військовослужбовців, членів їх сімей, планування ротації і ін. питання, пов'язані із формуванням особового складу Збройних Сил України будуть передбачуваними, визначеними, що створить підґрунтя для формування мобілізаційного резерву і ін. питань. А це є особливо важливим в умовах війни.

У висновку хотілося б відмітити, що хоча закони та інші нормативні акти можуть бути професієорієнтованими, їх зміст має бути зрозумілим та доступним для адресатів. Недотримання цих вимог може стати причиною невизначеності для реалізації певних прав людини. А це у свою чергу являється порушенням вимог верховенства права як ключової цінності розвитку демократичної правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маріанна Любченко. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. – Харків, - 2015. – С. 19 – 20.
2. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Режим доступу: <blob:https://itd.rada.gov.ua/36ee7960-a243-4bd7-b976-ee1f9a125292>. Дата доступу: 30.03.2024 р.
4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Режим доступу: <blob:https://itd.rada.gov.ua/271b6e5a-e373-4be1-8cc9-601b67105047>. Дата доступу: 30.03.2024 р.

Євген БУТИРІН

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук та права навчального закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського»

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ ТА ВВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО ПОЛОЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Станом на середину листопада 2022 р. російські окупанти вже знищили або пошкодили понад 12 000 багатоповерхових будинків, понад 100 тис. приватних садиб та більше 500 промислових підприємств в Україні [1]. З тих пір обстріли українських міст та бойові дії на нашій землі фактично не припинялись. Відходи, які були утворені внаслідок повномасштабної військової агресії з боку рф, вимірюються сотнями тисяч тонн. Місцева влада вимушена їх вивозити на територію полігонів побутових відходів та навіть на територію несанкціонованих сміттєзвалищ. Більшість відходів, які стали наслідком російської агресії – це габаритні і важкі матеріали. Треба зазначити, що частину цих відходів можна переробити і використати повторно в промисловості чи будівництві. Багато будівельних відходів містить токсичні речовини, що забруднюють повітря, ґрунт і підземні води. За офіційними даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, орієнтовні екологічні збитки внаслідок засмічення земель відходами перевищують 997 млрд грн. [2]. Найбільше відходів унаслідок російських обстрілів накопилось на території Київської, Житомирської, Сумської, Миколаївської, Херсонської, Чернігівської та Харківської областей. Слід зазначити, що на Луганщині та Донеччині, унаслідок російської окупації, цей підрахунок неможливо здійснити.

Існують три способи поводження з будівельними відходами: захоронення, утилізація або повторне використання. На жаль, в Україні переважають перші два.

На підставі пп. 2 п. 15 постанови Кабміну України № 1073 від 27 вересня 2022 р., органи місцевого самоврядування отримали право перевозити відходи від руйнувань від місця їх утворення до об'єктів поводження з відходами або місць тимчасового зберігання. На нашу думку, ця норма дозволила органам місцевого самоврядування вивозити та зберігати відходи, у тому числі на території несанкціонованих сміттєзвалищ. Наприклад, у м. Ірпінь, де тимчасово «погостювали» рашистські війська, подібне сміттєзвалище було утворено на підставі акту комісії, створеної службовцями органів місцевого самоврядування. Треба зазначити, що це тимчасове сміттєзвалище розташоване прямо на березі річки Буча [3]. Хоча, на підставі п. 26 Постанови Кабміну України № 1073 від 27 вересня 2022 р., місця тимчасового зберігання слід організувати за 2 кілометри від об'єктів водного фонду [4]. Окрім будівельних відходів на територію сміттєзвалища завозиться також побутова техніка [3]. Також на підставі п. 31 Постанови Кабміну України № 1073 від 27 вересня 2022 р., виконавчі органи сільської, селищної, міської ради зобов'язані вживати заходи щодо повторного використання основних компонентів відходів від руйнувань. Наприклад, у місті Гостомелі Київської області, завдяки уряду Франції та іншим донорам, французька компанія Нео-Есо в рамках проєкту відновлення семи житлових будинків демонтувала чотири зруйновані внаслідок збройних дій рф будинки і переробила 15 тис. тонн будівельного сміття. Цікаво, що після сортування тільки 10 % будівельного сміття як потенційно небезпечного відходу (такого, що містить азбест) було відправлено на утилізацію в спеціалізовані та сертифіковані компанії. Решту 90 % будівельних відходів успішно перероблено на місці [4].

Розв'язати проблему будівельних та побутових відходів в м. Ірпінь на Київщині допомагає японська компанія Padeco [5] та японське агентство міжнародного співробітництва JICA. У рамках глобального Проєкту екстреного відновлення та переробки

відходів в Україні, агентство міжнародного співробітництва JICA передало Ірпінській громаді протягом 2023 р. 39 різних машин: екскаватори, навантажувачі, дробарки та ін. [6].

У квітні 2023 р. Асоціація Переробки Відходів України та Литовська Асоціація Знесення підписали Меморандум про створення майданчика з переробки будівельного сміття в Бучі [7]. Також у серпні 2023 року ізраїльська компанія GreenMix, що спеціалізується на переробці будівельного сміття, заявила про готовність інвестувати в будівництво заводу з екологічної переробки будівельного сміття та демонтувати зруйновані під час бойових дій багатоповерхівки в м. Буча [8]. Однак на сьогодні нами не знайдена інформація про затвердження проєкту чи початок будівництва такого заводу.

Таким чином, утилізація будівельних відходів є важливою екологічною проблемою, розв'язання якої необхідно надавати державної ваги, особливо нині. Необхідне спорудження нових переробних підприємств, а також перепрофілювання існуючих, які мають недостатньо завантажені виробничі потужності. Істотним є також питання розроблення відповідної нормативної бази щодо використання вторинних ресурсів з будівельних відходів для виготовлення будівельних матеріалів.

Також військові дії завдали значної шкоди інфраструктурі, яку органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства та приватні компанії використовують у сфері поводження з побутовими відходами. За інформацією Міністерства розвитку громад та територій України, лише в Донецькій, Луганській, Харківській, Київській та Чернігівській областях було знищено та пошкоджено 5 % всіх наявних сміттєзбиральних автомобілів, 17 % всіх біогазових установок, 9 % сортувальних ліній. Прямі збитки сфери управління відходами становили 95,36 млн доларів, орієнтовна вартість вивезення будівельного сміття / завалів становила 320,70 млн доларів, а втрата прибутків підприємствами з утилізації сміття – 11,9 млн доларів [9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міндовкілля: Масштаби шкоди, завдані довкіллю України від агресії РФ, вражають весь світ. Урядовий портал. 11 листопада 2022 р. URL : mindovkillyamasshtabi-shkodi-zavdanoyi-dovkillyu-ukrayini-vid-agresiyi-rf-vra-zhayut-ves-svit.
2. Орієнтовні розрахунки збитків нараховані Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик. URL : <https://ecozagroza.gov.ua>.
3. Росія влаштує нам сміттєзвалища. Міста переповнені відходами руйнації – що з ними робити. URL : <https://vikna.tv/video/ukrayina/smittye-zvalyshha-perepovneni-vidhodamy-rujnacziyi-massht408.ab-problemy/>.
4. Нео-Есо демонтувала чотири будинки в Гостомелі, переробила 15 тис. тонн будівельного сміття. URL : <https://interfax.com.ua/news/general/898650.html>.
5. Японська компанія планує допомогти Ірпеню із переробкою сміття — Маркушин. URL : <https://suspilne.media/597705-aponska-kompania-planue-dopo-mogti-irpeniu-iz-pererobkou-smitta-markusin/>.
6. Відбудова Ірпеня: японське агентство JICA передало партію спецтехніки для переробки будівельного сміття. URL: <https://suspilne.media/530757-vidbudova-irpena-aponske-agentstvo-jica-peredalo-partiu-spectehniki-dla-pererobki-budivelnogo-smitta/>.
7. У Бучі перероблятимуть будівельне сміття. URL: <https://big.informator.ua/uk/2023/04/21/u-buchi-pereroblyatymut-budivelne-smittya/>.
8. Україна зароблятиме на переробці будівельного сміття. URL : <https://spilka.pro/ukrayina-zaroblyatyme-na-pererobtsi-budivelnogo-smittya/>.
9. Вивіз сміття в умовах воєнного стану: Кабмін затвердив порядок управління побутовими відходами. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/20/701350/>.

Майя ПИВОВАР
докторка філософії,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Одним із найважливіших ключових завдань держави є формування та забезпечення національної безпеки, що передбачає готовність та здатність суспільства й держави реагувати на будь-яку небезпеку (внутрішню та зовнішню). Збройна агресія зі сторони росії ще на початку 2014 року довела, що Україна мусить бути готова надати відсіч ворогу з метою збереження своєї незалежності та територіальної цілісності України. Для цього необхідний високий професіоналізм в сфері державного управління в галузі безпеки та оборони, в тому числі сучасне нормативно-правове забезпечення, яке б відповідало сучасним викликам національної безпеки України.

В Законі України «Про національну безпеку України», під національною безпекою слід розуміти «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]. Слід зазначити, що основними показниками національної безпеки можна назвати такі фактори: національна незалежність і суверенітет, територіальна цілісність держави, розвиток громадянського суспільства, рівень демократії, належне формування та ефективність законодавчої бази правової держави, захист особистості, економічні можливості держави, стан Збройних Сил, їх боєздатність і бойова готовність, національна ідентичність, розвиток національної самосвідомості та культури, наявність спільної стратегії національного розвитку, наявність «національної ідеї» та загально визнаної мети, національна єдність, внутрішньополітична стабільність, готовність і здатність політичних сил реалізувати загально визначені цілі.

В Україні на сьогодні, фундаментом для довгострокового планування у сфері національної безпеки виступає Стратегія національної безпеки України прийнятою Рішенням РНБО від 14.09.2020 року і введеним Указом Президента України від 14.09.2020 р.[2]. Вона передбачає забезпечення державної безпеки, а саме створення умов для забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз Україні, передбачає інформаційну безпеку, контрозвідувальний режим. Однак, через загострення кризи на східному кордоні України станом на середину лютого 2022 року через наближення російських військ впритул до українського кордону було введено в дію Стратегію забезпечення державної безпеки прийнятою Рішенням РНБО у 2021 р. Указом Президента України від 16.02.2022 р. [3].

Україна потребує підвищення рівня обороноздатності, отримання зовнішніх безпекових гарантій поза межами НАТО, розвиток двосторонніх відносин із стратегічними партнерами, відновлення економічного та людського розвитку України, підвищення ефективності державного управління. Важливо аби влада та громадяни надалі співпрацювали разом захищаючи внутрішній та зовнішній суверенітет України. З цього приводу хотілось би навести статистику щодо підтримки та довіри громадян України до секторів національної безпеки. В січні 2024 року Центром Разумкова відбулось соціологічне опитування з цього питання. Серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (ім довіряють 95% опитаних), добровольчих загонів (85%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (82%), Національної гвардії України (81%), волонтерських організацій (78%), Державної прикордонної служби (77%), Міністерства оборони України (69%), Служби безпеки України (68%), Президента України (64%). Як бачимо відсоток рівня довіри до представників органів державної влади з боку українців до Міністерства

оборони України, СБУ та Президента України є ані низькою, ані високою. Цей відсоток став помітно нижчий за попередні роки. [4].

Ситуація на фронті є досить складною, однак лише тільки завдяки згурпованості та узгодженості можна виграти війну проти росії. Україну не перестане підтримувати ЄС та провідні країни світу, в тому числі США. Після зустрічі у форматі «Рамштайн» 26 квітня 2024 року міністр оборони США Ллойд Остін оголосив про виділення Україні 6 мільярдів доларівнової військової допомоги в рамках раніше ухваленого пакету підтримки України на 61 мільярд доларів. Він зазначив, що США нададуть Україні додаткові ракети Patriot для її систем ППО, антидронові засоби, артилерійські снаряди, ракети, матеріально-технічне забезпечення [5].

Зараз перед Україною стоїть завдання щодо забезпечення високої оперативності прийняття управлінських рішень у сфері національної безпеки, що забезпечить своєчасне реагування на існуючі та нові загрози. Механізм моделювання і прогнозування має стати основою для прийняття рішень, що дозволить діяти на упередження. Від цього залежить життя наших захисників, які захищають територіальну цілісність України на фронті. Зараз як ніколи потрібна максимальна модернізація галузі безпеки та оборони, який мусить охопити на високому рівні планування озброєння, тилового забезпечення, командування, контролю, управління, постачання, надзвичайних ситуацій цивільного й військового характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Про Стратегію національної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. : Указ Президента України №392/2020 від 14.09.2020 р. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> .

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України №56/2022.

4. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024р.)URL:<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.

5. Україна вже отримує озброєння з нового пакета допомоги від США - Білий Дім. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/news-dopomoha-ukrayina-ssha-viyna-bilyu-dim/32925684.html>

Ярослав МАРЧЕНКО

кандидат історичних наук, перший заступник начальника
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

КРИЗА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ: ФАКТОР КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА

Каталізатором кризи сучасної системи міжнародної безпеки стала тимчасова окупація Росією Кримського півострова. Подія, яка стала точкою відліку російсько-української війни оголила чимало проблем у системі забезпечення міжнародної безпеки, показала недієздатність багатьох міжнародних організацій, з-поміж яких – Організація Об'єднаних Націй (ООН), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та ін.

Згідно з висновками сучасних учених та політичних експертів, окупуваючи Кримський півострів, Росія переслідував дві геополітичні мети: (а) зруйнувати чинний світовий порядок домінування Заходу на планеті та повернути державі-агресору псевдостатус «великої

держави»; (б) повернути світ у реальність середини ХХ століття («зони впливу», «боротьба систем», «баланс сил і баланс інтересів» і т.д.) [1].

М. Уланд, зокрема, небезпідставно стверджував, що Росія знецінивши Будапештський меморандум про гарантії безпеки 1994 року щодо України «підірвала всесвітні зусилля, спрямовані проти поширення зброї масового знищення. Науковець також відзначав, що тимчасова окупація Криму Росією стала на заваді її подальшій європейській інтеграції, поставила «остаточну крапку» у постанні Великої чи Широкої Європи, а також створенню спільної зони торгівлі та безпеки від Лісабона до Владивостока» [2].

На всеохопну кризу системи міжнародної безпеки після окупації Росією Кримського півострова також вказували українські учені. В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень з цього приводу відзначено: «Останні два роки [2014 – 2016 рр. – авт.] виявилися критичними для системи міжнародної безпеки. Російська агресія проти України 2014 р., анексія Криму, розгортання масштабної проксі-війни на території Донбасу, подальші наступальні й непередбачувані дії великої ядерної держави різко підвищили нестабільність глобального безпекового доквілля, значно підсилили дію негативних чинників, що діють у напрямку руйнації існуючого світового ладу... Криза міжнародної безпеки набула системного характеру [3].

Український історик В. Трофимович, проаналізувавши геополітичні реалії початку ХХ ст. відзначав, що російська воєнна агресія проти України продемонструвала зневагу офіційної Москви до міжнародного права, поставила під загрозу основи системи безпеки, сформованої у післявоєнний період, породила її глибоку кризу, стала логічним завершенням тривалої «геостратегії реваншу», розпочала новий виток переділу планети [1].

Віцепрезидент НАН України В. Горбулін також констатував, що міжнародні структури безпеки виявили свою неготовність до поточного розвитку подій в Україні [4]. Ключові елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – шукають термінові відповіді на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій Росії [4]. «Неспроможність міжнародних організацій ухвалювати і реалізувати своєчасні та адекватні рішення для розв'язання кризових ситуацій у регіоні свідчить про низьку здатність існуючих глобальних і регіональних безпекових механізмів, ставить питання про необхідність їх реформування і адаптування до сучасних тенденцій світового розвитку», – читаємо у праці «Донбас і Крим: ціна повернення» [4].

Політична еліта України також немала ілюзій щодо стану міжнародної системи безпеки. Напередодні повномасштабного вторгнення на територію України, Президент України В. Зеленський, виступаючи на саміті «Кримської платформи» (2021 р.) заявив, що тимчасова окупація Криму ставить під сумнів ефективність усієї міжнародної системи безпеки, принципів територіальної цілісності та недоторканності кордонів [5].

Надзвичайний і Повноважний Посол України, міністр закордонних справ України у 2007-2009 рр. В. Огризко констатував, що повномасштабна агресія «підвела ризик під існуючою післявоєнною системою безпеки» [6]. Для того щоб міжнародна система безпеки «запрацювала» він пропонував: встановити чіткий перелік санкцій для агресора; виробити дієві «інструментами примусу»; слова підкріпити діями «глибокої стурбованості» конкретними практичними діями тощо [6].

Таким чином, тимчасова окупація Росією Кримського півострова (2014 р.) стала однією з точкою відліку масштабної кризи сучасної системи міжнародної безпеки. Як видається, без нагальних змін парадигми системи міжнародної безпеки, уже незабаром світ порине у вир невизначеності та диктату «сильніших над слабшими».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трофимович В. Російська агресія проти України як загроза світовій системі безпеки. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6106/1/21.pdf>

2. Умланд А. Глобальні наслідки «української кризи». Занепад Росії та євроазійська безпека на початку XXI століття. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/hlobalni-naslidky-ukrayinskoji-kryzy-zanepad-rosiyi-ta-evroaziyska-bezpeka-na-pochatku>

3. Парахонський Б. Системна криза міжнародної безпеки: Близькосхідно-Чорноморський простір : аналіт. доп. / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. К.: НІСД. 2016. 52 с.

4. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. редакцією В.Горбуліна та ін. К.: НІСД. 2015. 580 с.

5. Окупація Криму ставить під сумнів ефективність усієї міжнародної системи безпеки — Зеленський. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3302679-okupacia-krimu-stavit-pid-sumniv-efektivnist-usiei-miznarodnoi-sistemi-bezpeki-zelenskij.html>

6. Трансформація системи міжнародних відносин в умовах російсько-української війни. URL: <https://nubip.edu.ua/node/122270>

Марина КОВТУН

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного права,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПИТАННЯ ВПЛИВУ КОРУПЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Корупція є найбільшою внутрішньою загрозою для національної безпеки України. Вона підриває фінансову систему, довіру населення до держави та здатність публічних службовців захищати національні інтереси нашої держави. Особливо небезпечна корупція в секторі безпеки, оскільки вона підриває боєздатність наших Збройних сил. Саме боротьба з корупційними проявами у сфері публічного адміністрування може значно посилити державу та її опірність проти російської збройної агресії.

Дані отримані у результаті експертного опитування, що проводилося у квітні – травні 2023 році Національним інститутом стратегічних досліджень у межах реалізації дослідницького проекту «Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики» показали, що серед основних загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики корупція займає одне з основних місць, поряд з проблемами ефективності влади та стійкості державних інститутів; потенціалом горизонтальної дезінтеграції суспільства; наявністю інструментів російського впливу (УПЦ (МП), проросійських політиків та інформаційних ресурсів); демографічними втратами, депопуляцією, втратою людського капіталу [1].

Отже, корупція, цілком очікувано, є серйозною загрозою для нашої держави завдяки своїм руйнівним наслідкам. І хоча експерти, говорячи про корупцію, зосередили увагу на різних аспектах її деструктивного впливу, тим не менш, саме явище корупції на всіх рівнях державного управління та надання адміністративних послуг визначається учасниками опитування як таке, що здатне вже сьогодні роз'єднати українське суспільство, підірвати обороноздатність та економічну стійкість нашої держави, а також позбавити Україну європейської та євроатлантичної інтеграції [2, С.90-91].

Корупційний фактор буде мати вплив і на подальше післявоєнне відновлення нашої держави, стати на перешкоді проведенню якісних системних реформ. Варто звернути увагу на дані дослідження, що проводилося на замовлення Transparency International Ukraine за підтримки USAID «Як відбудувати Україну – соціологічне опитування громадян та представників бізнесу». Так, 73% респондентів назвали «повернення корупційних схем відмивання коштів на великих проєктах» головною загрозою для країни. Крім того, доволі показним є й те що, респонденти у питаннях відновлення країни корупцію вважають навіть більшою загрозою, ніж можливе повторення воєнних дій у майбутньому [3]. Такі показники говорять про необхідність подальшого посилення антикорупційної реформи в Україні.

Ще один аспект впливу корупції на національну безпеку – дискредитація України на міжнародній арені, завдяки чисельним корупційним скандалам, що відбуваються під час війни. І така дискредитація, у першу чергу, погіршує ставлення до України наших міжнародних партнерів, країн-союзників. Кожен черговий корупційний скандал використовується країною-агресором у інформаційній війні проти України, для створення чергової пропагандистської інформаційної атаки проти нашої держави. Як результат, ми отримуємо ускладнення, або ж повне блокування надання Україні воєнної допомоги.

У той же час, необхідно звернути увагу і на позитивні показники, які були висвітлені у міжнародному рейтингу – Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index). Так, Україна за 2023 рік отримала 36 балів зі 100 можливих. За цих даних наша країна посідає 104 місце поміж 180 країн. Спостерігається зростання України на 3 бали. Це один із найкращих результатів за минулий рік у світі. Також Україна стала однією з 17 країн в Індексі сприйняття корупції за 2023 рік, що показали свій найкращий рівень за увесь час [4]. Зростання показників України навіть під час повномасштабної війни є результатом активної роботи антикорупційних та інших державних органів. Ці та інші досягнення стали можливими завдяки продовженню реалізації антикорупційних реформ.

Подальше покращення цих показників можливе лише за умови якісної імплементації розпочатих реформ та забезпечення повної незалежності та автономії антикорупційних органів. Сприяти цьому має Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки, затвержена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. Метою Програми є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагоженості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України. Виконання Програми має сприяти подальшій роботі щодо набуття Україною членства в ЄС, Північноатлантичному Альянсі (НАТО), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)[5].

Упровадження ефективної антикорупційної стратегії, продовження вже розпочатих антикорупційних реформ є життєво необхідними заходами для національної безпеки, відновлення України та її подальшого процвітання як повноцінного члена європейського співтовариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики: експертне опитування НІСД. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/analiz-zahroz-natsionalniy-bezpetsi-u-sferi-vnutrishnoyi-polityky>.
2. Потапенко В., Павленко І., Нагірний В. Внутрішньополітичні загрози під час війни та у повоєнний час: пошук шляхів мінімізації. Політичні дослідження. № 2 (6). 2023. С.87-102.
3. Як відбудувати Україну – соціологічне опитування громадян та представників бізнесу. Transparency International Ukraine. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/research/yak-vidbudovuvaty-ukrayinu-sotsiologichne-opytuvannyagromadyan-ta-predstavnykiv-biznesu>.
4. Індекс сприйняття корупції у 2023. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/#/>.
5. Державна антикорупційної програми на 2023-2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/01.-Derzhavna-antykoryptsijna-programa.pdf>.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТАН ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Сучасна війна не обмежується лише фізичними бойовими діями, вона постійно ставить людство перед новими викликами. Так і Україна, перебуваючи в стані війни, зіткнулася з низкою нових труднощів, пов'язаних, зокрема, з інформаційною безпекою. Ідеться про широкий спектр проблем, таких як масштабне поширення дезінформації, кібератак в інтернеті та інші загрози. Для ефективного протистояння цим викликам потрібно розуміти сутність і масштаб проблем інформаційної безпеки в умовах війни. Україна активно вживає заходи для забезпечення інформаційної безпеки, враховуючи розвиток кіберзахисту, сприяння медійній грамотності та боротьбу з дезінформацією. Однак ці проблеми не втрачають актуальності і потребують постійної уваги й реагування.

Частина 4 статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. визнає інформаційну безпеку як один із напрямів державної політики у сферах національної безпеки і оборони [1]. При цьому в законодавстві визначаються правові засади для запобігання, виявлення й ліквідації загроз інформаційній безпеці, які охоплюють такі аспекти, як захист інформації, кібербезпека, протидія кіберзлочинності, захист критично важливих інформаційних інфраструктур, контроль над телекомунікаційними мережами тощо.

У науці інформаційну безпеку держави визначають як стан її захищеності, коли спеціальні інформаційні операції, акти зовнішньої інформаційної агресії, інформаційний тероризм, незаконне зняття інформації за допомогою спеціальних технічних засобів, комп'ютерні злочини та інший деструктивний інформаційний вплив не завдає значної шкоди національним інтересам [2, с. 11].

Особливу увагу інформаційній безпеці Україна почала приділяти з початком російсько-української війни, і для цього було прийнято низку нормативних документів, які визначають основні пріоритети в галузі інформаційної безпеки. Серед цих документів значиться: Стратегія національної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р.), Стратегія кібербезпеки України (затверджена Указом Президента від 26 серпня 2021 р.), Стратегія інформаційної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 р.) та План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року (затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р.).

Як відзначають І. І. Залевська і Г. І. Удренас, «у Стратегії інформаційної безпеки України відображено інтереси держави, які виражаються у необхідності ефективного захисту конституційного устрою суверенітету та територіальної цілісності країни, встановлення та підтримання політичної стабільності, включаючи стабільність державної влади та її інститутів» [2, с. 20].

Аналізуючи наявні проблеми, варто звернути увагу на думку А. Нашинець-Наумової, яка вважає, що нині основною проблемою у сфері інформації є непослідовність і нерозвиненість правового регулювання суспільних відносин, що ускладнює дотримання необхідного балансу особистих, суспільних і державних інтересів у цій сфері. Недосконале правове регулювання не дає змоги завершити формування конкурентоспроможних українських інформаційних агентств і ЗМІ на території України [4, с. 154].

Для комплексного аналізу актуальних проблем доцільно докладніше розглянути найновіший зі згаданих вище актів – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року». Очевидно, що прийняття цього плану є позитивним кроком, але це мало відбутися раніше, адже підготовка й затвердження плану

заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки є пріоритетним завданням під час повномасштабної війни. Цей план має важливе значення для забезпечення інформаційної безпеки, оскільки встановлює перелік стратегічних завдань, заходи, спрямовані на їх досягнення, а також перелік органів, відповідальних за виконання стратегічних завдань. Серед іншого, стратегічні завдання з розглядуваного плану охоплюють:

1) створення системи раннього виявлення, прогнозування та запобігання гібридним загрозам;

2) вжиття заходів до запобігання та протидії поширенню дезінформації й деструктивної пропаганди стосовно європейської та євроатлантичної інтеграції України;

3) розвиток спроможностей складових сил оборони щодо протидії загрозам в інформаційному просторі;

4) підготовка та проведення складовими сил оборони інформаційно-психологічних операцій та інших заходів, спрямованих на запобігання, стримування й відсіч збройної агресії Російської Федерації проти України тощо [5].

Перелічені стратегічні завдання мають далеко не лише декларативний характер, а відображають практичні напрями, виконання яких дасть змогу зменшити вплив інформаційних заходів держави-агресора. Це підтверджується заявами органів виконавчої влади. Зокрема, представники Міністерства культури та інформаційної політики зазначають, що «російська пропаганда продовжує витрачати значні ресурси для цілеспрямованого створення фейкових новин, історій, веб-ресурсів, пропагандистських акаунтів у соціальних мережах і насичувати ними інтернет. Серед викликів також Telegram-канали, які зазвичай анонімні й не несуть відповідальності за свої публікації» [8].

У Держспецзв'язку повідомили, що лише за перші чотири місяці повномасштабного вторгнення ворожі спецслужби здійснили 796 кібератак, здебільшого фокусуючись на уряді, органах місцевого самоврядування та секторі безпеки і оборони [9].

Заступник міністра культури та інформаційної політики з питань європейської інтеграції Т. Шевченко заявив, що «наразі оперативне донесення суспільно важливої інформації до людей, особливо на деокупованих територіях, а також інформування зовнішньої аудиторії про дії країни-агресора прямо впливає на рівень підтримки України, у тому числі зброєю. Ми сьогодні маємо брати до уваги всі загрози національній інформаційній безпеці та постійно шукати способи їх подолання» [8].

Незважаючи на низку актів, прийнятих для вдосконалення нормативної бази та забезпечення інформаційної безпеки в Україні під час воєнного стану, а також заходів для забезпечення виконання Стратегії інформаційної безпеки України – постійні інформаційні загрози зі сторони країни-агресора доводять необхідність удосконалення у цій сфері, а саме, подальшої нормативної й регуляторної діяльності, а також покращення організації й системи суб'єктів, які борються з інформаційними загрозами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>(дата звернення: 20.03.2024).

2. Залєвська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. Проблеми становлення правової демократичної держави. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2> (дата звернення: 20.03.2024).

3. Інформаційна безпека : підручник / В. В. Остроухов, М. М. Присяжнюк, О. І. Фармагей, М. М. Чеховська та ін. ; за ред. В. В. Остроухова. Київ : Вид-во Ліра-К, 2021. 412 с.

4. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання : монографія. Київ : Гельветика, 2017. 168 с.

5. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

6. Стратегія національної безпеки України, затвердж. Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>(дата звернення 20.03.2024).

7. Стратегія інформаційної безпеки, затвердж. Указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>(дата звернення 20.03.2024).

8. У Міністерстві культури та інформаційної політики обговорили стан виконання Стратегії інформаційної безпеки. Укрінформ. 2023. 8 берез. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3837340-u-mkip-obgovorili-stan-vikonanna-strategii-informacijnoi-bezpeki.html> (дата звернення: 20.03.2024).

9. Чотири місяці війни: статистика кібератак. Вебсайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/chotiri-misyaci-viini-statistika-kiberatak> (дата звернення: 20.03.2024).

Ростислав КЕЛЬМАН

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВІ ЗАБОРОНИ ТА ОБМЕЖЕННЯ ЯК ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ТА СВОБОД

Основним завданням, яке стоїть перед державою, та яке вона має забезпечити, є захист прав та свобод громадянина, та суспільства в цілому. Оскільки саме громадянин, є центральним суб'єктом всіх відносин, незалежно від його соціального та політичного статусу. Саме в результаті аналізу державної політики щодо захисту суб'єктів прав та свобод громадянина можна дійти висновку про якісну характеристику такої держави, та завдяки цьому, фактично та на практиці можна визначити її політичний режим, та відношення до цінності забезпечення правового стану. Тобто, якщо аналізуючи державу, за всіма ознаками впливає, що все ж таки основною метою є захист прав та свобод громадянина, то можна дійти висновку про те, що ця держава є правовою, демократичною. Вона виконує роль наглядача за виконанням та дотриманням тих прав та свобод, які встановлені у державі. Така держава, через органи влади лише забезпечує безперебійне виконання прав громадянського суспільства, без втручання у його розвиток, та без застосування обмеження. У даному випадку правові обмеження та заборони застосовується тільки до апріорі негативних за своїми наслідками дій, а також до таких ситуацій, коли саме заборона є єдиним методом, для того щоб забезпечити права більшості громадян суспільства. До таких держав, станом на сьогоднішній день, можна віднести більшість держав світу, країни Європи (Англія, Франція, Німеччина, Іспанія, Італія, Україна і т.д.) Протилежним прикладом будуть тоталітарні або авторитарні держава. Основна мета та політика таких держав полягає у використанні суспільства, в обмеженні їх прав та свобод, відсутності самореалізації та індивідуалізації, оскільки основна мета такої держави полягає у забезпеченні дотримання або певної ідеї, або збереження при владі правлячого класу. Якщо при розгляді інституту правових гарантій, доходиш до висновку, що роль держави є всезагальна, та присутня повна залежність суб'єктивних прав та свобод людини від державної волі, то у даному випадку обов'язково мова йде про саме тоталітарну державу, держава «Левіафан» [1,с.87-88]. До прикладу, до держав із тоталітарним (або авторитарним) політичним режимом, які існували у сучасному періоді, доцільно віднести: Нацистську Німеччину, Фашистську Італію, СРСР, та інші, які використовували «ідеологічні» основи для захоплення та використання державної влади.

Одні із яскравих особливостей вищезазначених країн (тобто тоталітарної або авторитарної форми політичного режиму), є те, що на міжнародній арені вони не визнають себе такими країнами, в яких основна мета забезпечення волі держави та державного апарату (доцільно навести паралель до слів Вінстона Черчилля, «Фашисти майбутнього будуть називати себе, - антифашистами»)[2]. На сьогоднішній день, ми сміливо можемо навести приклади країн, які зберегли у собі риси авторитарного політичного режиму, а саме: яскравим прикладом такої країни є Російська Федерація, яка основним законом закріплює принципи демократії, але при тому, приймає низку законів та цілих пакетів законопроектів, які своїми нормами не тільки суперечать власній конституції, але й встановлюють заборони (та відповідно обмеження) для правового суспільства. Аналіз вищезазначених законів дозволяє стверджувати що відбувається правовий зсув інтересів держави, тобто коли основна мета держави трансформується, та приймає наступний вираз, у якому основні цілі держави не полягають у забезпеченні прав та свобод громадянина, а також суспільства у цілому, а навпаки, основна мета держави, є підтримання нинішньої політичної системи, та забезпечення виконання інтересів державного апарату (у тому числі їх керівників). Явним прикладом прийняття законів, що обмежують у РФ права та свободи громадян, такі як право на особисте життя, право на свободу та недоторканість, право на свободу думки та слова, та інші [3]. Це так званий «пакет законів Ярової», який містить два закони про боротьбу із тероризмом, та забезпеченню загальносуспільної безпеки, але які по суті обмежують вищезазначені права.

Доцільно також віднести до явно тоталітарних країн сьогодення і Північну Корею, але відмінність її від вже названої вище, полягає у довгостроковій політичній, та економічній блокаді країни. Тому Північна Корея на сьогоднішній день є самою закритою у правовому та інформаційному плані країною. Але у засобах масової інформації містяться основні тези, з яких можна буде зробити приклади заборон Південної Кореї, які не застосовуються наразі ні в одній із цивілізованих країн світу. До таких заборон відносяться:

1) заборона, а точніше відсутність глобальної мережі «Інтернет» (в даній країні є своя мережа, вихід до якої дозволяється тільки із стаціонарних пристроїв);

2) заборона на купівлю нерухомості (вся нерухомість розподіляється державними органами);

3) заборона на ввезення та використання літератури, яка містить історичні довідки (тобто вся література, що містить оповіді про історичні події заборонена);

4) ще однією забороною, яка закріплена на законодавчому рівні є заборона, а точніше повна неможливість, здійснення дзвінків за кордон;

5) і як на закінчення дуже «дивні» або навіть «дикі» як на сьогодення заборони, такі як заборона на імпорт продукції компанії «Coca Cola», заборона на носіння світлих джинсів, заборона фастфудів, а також заборона засобів гігієни та інші[4,с.103-104].

Також доцільно відмітити, що не дивлячись на те, що демократичні країни та країни тоталітарного спрямування, є різні як за сутністю, так і за метою правового спрямування, але при тому, як би це не було дивно, вони теж мають певні спільні риси, особливо у застосуванні та дії правових заборон (у тому числі правових обмежень). Оскільки, і у тому, і в іншому випадку, ведучи мову про дотримання прав та свобод необхідно у першу чергу мати на увазі, що дотримуватися або не дотримуватися можна лише чітко виражених обов'язків та прав, тобто об'єму прав, які мають чітко виражені кордони (межі). Саме при дослідженні вищезазначених кордонів та меж, неминує піднімається питання застосування правових заборон та обмежень. Це пов'язано з тим, що саме за допомогою правових заборон досягається, з однієї сторони, неможливість порушення чітко визначених кордонів зі сторони індивіда (йдеться мова про спробу перевищення та порушення індивідуального права), а, з іншої сторони, правові заборони обмежують можливість держави та державних органів впливати на ту чи іншу сферу суб'єктивних прав та свобод [5].

Сучасність зобов'язує використовувати всі доступні правові, політичні, культурні та економічні засоби для побудови, розвитку та пристосування держави до суспільства, яке розвивається дуже швидко. На сьогоднішній день ноголошує О.Платоненко: «...існує багато

правових методів та засобів, які дозволяють здійснювати регулювання правовідносин, але використання правових заборон як методу регулювання відносин набирає особливого значення, оскільки держава має реагувати на всі зміни, що відбуваються у світі (війни, політичні кризи, природні надзвичайні ситуації). Саме таке масштабне реагування дозволить обрати найбільш ефективну модель правових важелів для регулювання відносин, що виникають. Однією з основ ефективного становлення держави є правові методи та прийоми, оскільки основною рисою сучасної держави є право, яке покликане стати на захист прав та свобод громадян. Право – це «фундамент» держави, який стає основним регулятором всіх сфер суспільних відносин, що виникають у результаті діяльності суб'єктів відносин на міжнародному та локальному рівнях, і засіб обмеження державної влади»[6,с.70].

Резюмуючи вищезазначене, незалежно від того, чи держава «говорить», що вона є демократичною країною, або народною, саме закони через встановлення заборон та обмежень у праві дозволяють зробити висновок про правдивість вектору розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарасимів Т. З. Розбудова громадянського суспільства в Україні: державно-владний підхід. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 86–95.

2. Вінстон Черчилль //Електронний ресурс. Режим доступу: https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%BB%D1%8C

3. Конституция Российской Федерации. Глава 2. Права и свободы человека и гражданина // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>

4. Кан Ден Сік. Міжкорейські відносини: сучасний огляд/ Ден Сік Кан // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 65. – С. 103-108.

5. Дацюк С. Народ і влада.Українська правда. - 31 серпня 2018 р.

6. Платоненко О. С. Використання правових заборон у розбудові сучасної правової держави // Сучасні тенденції розбудови правової держави. Зб. наук. ст. за матеріалами V Міжнар. Наук. - практик. Конференції. Житомир, 18 травня 2017р. С. 70-74.

Юрій ГЕЛЕМЕЙ

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОБМІНУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Зважаючи на те, що військові дії повинні вестися тільки проти збройних сил противника і військових цілей, особливо важливим стає визначення правової межі поведінки між збройними силами і цивільним населенням. Захист цивільного населення наразі є однією з найважливіших проблем, з якими стикаються міжнародне гуманітарне право збройних конфліктів. За статистикою, близько 80-90% всіх жертв конфліктів є цивільними, а також необхідно є забезпечення належного захисту комбатантів і військовополонених, з якими часто поводитися нелюдськи, коли були підпорядковані ворогові.

Питання статусу військовополонених має особливу чутливість для сучасної політико-правової реальності нашої держави. Обмін військовополоненими виступає гуманним інститутом міжнародного права, який потребує особливої уваги наукової школи. Адже перебування в неволі порушує природні права людини, загрожує життю та здоров'ю людей.

Експерти вказують, що «перебування в неволі підвищує ризик множинних розладів, які можуть посилитися в старості» [1].

Розглянемо найвагомші сучасні проблеми, що стосуються обміну військовополоненими.

По-перше, порушення міжнародно-визнаних норм міжнародного гуманітарного права. Сторони конфлікту самостійно визначають політику обміну, часто утримання військовополонених і поводження з ними не відповідає встановленим стандартам, проте додатковими труднощами виступає те, що міжнародні інституції для держав, що їх утримують не мають абсолютного авторитету. Саме сторони конфлікту визначають допуск чи не допуск з експертними оцінками цих інституцій.

По-друге, діяльність обміну полоненими має політичний характер, тому часто стає приводом маніпуляцій, інформаційних засобів впливу та міжнародно-політичних «ігор». Обмінний фонд використовується для політичного тиску на супротивника та є засобом гібридної інформаційної війни, оскільки дестабілізує суспільство держави-супротивниці.

По-третє, суттєвою перешкодою належного правового регулювання та правової діяльності є відмова однієї сторони, чи обох від реалізації цієї можливості. Вказане може бути предметом політичних маніпуляцій, військових стратегій, внутрішньополітичних конфліктів тощо. Щодо останніх внутрішніх перепон то продемонструємо вказане на прикладі сучасної українсько-російської війни. Нині «чеченські війська активно викуповують полонених українців у інших російських солдатів. Воїнів ЗСУ вивозять у місто Грозний у РФ, щоб згодом обміняти на захоплених чеченців» [2].

По-четверте, психологічні та ментальні аспекти. Війна – це завжди агресія та загальнолюдський біль. Негативні стереотипи та ворожість до військовополонених може не дозволяти співпрацювати з супротивною стороною щодо обміну військовополоненими, інколи вказане прикріплюється страхом громадського осуду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lahav Y., Avidor Sh., Stein J. Y, Zhou X., Solomon Z., Length T., Depression Among Ex-Prisoners of War: The Role of Subjective Age, The Journals of Gerontology Series B, 2020. Vol. 75, Is. 1, P. 21–29, <https://doi.org/10.1093/geronb/gby006>

2. Російські війська продають українських полонених чеченцям – The Times. 6 березня 2024. URL: <https://zn.ua/ukr/war/rosijski-vijska-prodajut-ukrajinskikh-polonenikh-chechentsjam-the-times.html>

Наталія ЛОСЬ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Антоніна ТОКАРСЬКА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Конституційні обов'язки людини та громадянина України є невід'ємною складовою громадянської поведінки, визначаються як сукупність правових, моральних та соціальних зобов'язань перед державою та суспільством. Політичні обов'язки, що полягають у здійсненні громадянами активної участі у демократичних процесах. Соціальні обов'язки,

спрямовані на забезпечення соціальної справедливості та допомогу тим, хто перебуває у скрутному становищі.

Економічні обов'язки, пов'язані з виконанням податкових та інших фінансових зобов'язань перед державою. Вони сприяють зміцненню правової держави та забезпечують функціонування демократичного суспільства. Виконання конституційних обов'язків формує громадянську свідомість та відповідальність перед державою та іншими членами суспільства. Конституційні обов'язки не зводяться до виконання прав, але безпосередньо пов'язані з ними, формуючи баланс і взаємодоповнення в правовому просторі.

У сучасному правовому просторі України, конституційні обов'язки громадян є ключовою складовою громадянської поведінки та правового режиму держави. Зрозуміння сутності та значення цих обов'язків є критичним для формування свідомого громадянина та зміцнення правової держави.

Поняття та визначення конституційних обов'язків відображає їх роль у житті громадян та функціонуванні держави. Конституційні обов'язки включають в себе широкий спектр зобов'язань перед державою та суспільством, які впливають з Конституції України та інших нормативно-правових актів. Вони складаються з політичних, соціальних та економічних аспектів, що забезпечують гармонійний розвиток суспільства.

Співставлення прав і обов'язків людини і громадянина в Україні та державах Європи дає можливість зрозуміти сутність громадянських відносин і рівень захисту прав та свобод громадян у різних країнах.

В Україні, як і в багатьох країнах Європи, громадяни мають ряд прав і обов'язків, визначених Конституцією та законами. Серед цих прав є право на життя, свободу, особисту недоторканність, свободу слова та інші. Громадяни також мають право на участь у виборах та громадських обговореннях, право на освіту та медичний захист. Щодо обов'язків, громадяни зобов'язані дотримуватися законів, сплачувати податки, служити в армії (за винятком випадків, передбачених законом), дотримуватися правил дорожнього руху та брати участь у громадському житті.

У державах Європи, таких як Німеччина, Франція, Швеція та інші, права та обов'язки громадян також засновані на основних принципах прав людини і громадянина. Більшість цих країн мають конституційно закріплені права громадян, а також розвинуту систему правового захисту цих прав. У багатьох європейських країнах громадяни також мають право на участь у виборчих процесах, свободу слова та інші політичні та соціальні права.

Однак, існують деякі відмінності між правами і обов'язками громадян України та держав Європи. Наприклад, у деяких країнах Європи існують специфічні права, які можуть бути відсутні в Україні, такі як право на відпочинок, право на екологічну безпеку тощо. Також, хоча багато обов'язків громадян є схожими, в деяких країнах можуть існувати специфічні обов'язки, які в Україні можуть бути менш розвиненими або недостатньо регульованими законодавством [3, с.27].

Крім того, ступінь захисту прав і свобод громадян може відрізнятись в різних країнах Європи в залежності від рівня розвитку демократії, правової системи та дотримання прав людини. Деякі країни мають більш розвинуту систему правозахисту та демократичних інститутів, що забезпечує вищий рівень захисту прав і свобод громадян.

У будь-якій країні важливо забезпечити баланс між правами і обов'язками громадян, щоб забезпечити стабільність, справедливість і розвиток суспільства. Тому порівняння прав і обов'язків громадян України та країн Європи допомагає зрозуміти сутність громадянських відносин і визначити напрямки подальшого розвитку правової системи та захисту прав людини.

У додаток до раніше наведеної інформації про співставлення прав і обов'язків громадян в Україні та країнах Європи, можна розглянути деякі конкретні аспекти правового регулювання цих питань у кожній з цих груп країн.

Україна, як і багато інших пострадянських країн, пройшла складний шлях реформування своєї правової системи після отримання незалежності у 1991 році.

Конституція України, прийнята в 1996 році, визначає основні права і свободи громадян, а також встановлює їхні обов'язки перед державою та суспільством. Зокрема, Конституція гарантує право на життя, свободу та особисту недоторканність, свободу слова, право на освіту та медичний захист, право на участь у виборчих процесах та громадських обговореннях тощо. Українська Конституція також встановлює обов'язок громадян дотримуватися законів, сплачувати податки, служити в армії та брати участь у громадському житті.

Одним із ключових аспектів правового захисту прав і свобод громадян в Україні є система судової влади. Суди в Україні відповідають за забезпечення виконання конституційних прав громадян та вирішення спорів між громадянами та органами влади. Проте, система судової влади в Україні часто стикається з проблемами корупції, впливу політики та неефективності, що ускладнює доступ громадян до справедливого судового захисту.

У Європейському Союзі та інших європейських країнах права і обов'язки громадян також визначаються конституціями, законами та міжнародними договорами. Однак, відмінності можуть існувати в залежності від конкретної країни та історичних, культурних та політичних особливостей [1, с.11].

Наприклад, в Німеччині права та обов'язки громадян регулюються Базовим Законом, який гарантує широкий спектр прав, таких як свобода особистості, свобода віросповідання, свобода слова, право на освіту та соціальне забезпечення. Німецький Базовий Закон також встановлює обов'язок громадян дотримуватися законів, сплачувати податки та брати участь у виборчих процесах. Німеччина має розвинуту систему правового захисту, включаючи незалежну судову систему та органи контролю за виконанням законів.

У Франції права і обов'язки громадян регулюються Конституцією П'ятої Республіки, яка гарантує права на свободу, рівність, справедливість та багато інших. Французька Конституція також встановлює обов'язок громадян дотримуватися законів, сплачувати податки та брати участь у виборчих процесах. Франція має високорозвинену систему правового захисту, включаючи незалежну судову систему та органи, що забезпечують дотримання законів.

Швеція відома своєю прогресивною соціальною політикою та високим рівнем захисту прав людини. У Швеції права і обов'язки громадян визначаються Конституцією та законами, які гарантують широкий спектр прав, включаючи право на життя, особисту свободу, свободу слова, право на освіту та медичний захист. Громадяни також зобов'язані дотримуватися законів, сплачувати податки та брати участь у виборчих процесах [4, с.27].

Важливо відзначити, що нещодавні події, такі як криза біженців, терористичні загрози та зміни в політичному ландшафті, можуть впливати на співвідношення прав і обов'язків громадян у країнах Європи та в Україні. Наприклад, боротьба з тероризмом може призвести до обмеження деяких прав громадян у інтересах національної безпеки, що ставить під сумнів ефективність правових гарантій та захисту прав людини.

Усі ці аспекти вказують на важливість постійного моніторингу та розвитку систем правового захисту та захисту прав людини в Україні та країнах Європи. Тільки завдяки розвиненим та ефективним правовим механізмам можна забезпечити справедливість, рівність та захист прав кожного громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М. Конституційно-правове регулювання прав та обов'язків людини і громадянина України: історико-правовий аспект. Правова доктрина, (3), 2015, 55-60.
2. Іваненко І. М. Громадянське суспільство: формування та правове регулювання. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки, (3), 2017, 71-75.

3. Кузьмін С. М. Формування громадянської свідомості в Україні: конституційні обов'язки громадян у сучасних реаліях. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, (1), 2019, 114-120.

4. Тимчук В. П. Закон та мораль у правовому регулюванні суспільних відносин. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, (2), 2019, 102-108.

5. Шаповал О. М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина як основна конституційна обов'язковість. Правова доктрина, (4), 2017, 77-82.

6. Шевченко С. В. Конституційні обов'язки громадян в контексті зміцнення демократії в Україні. Правова доктрина, (2), 2018, 84-88.

Вероніка ЯКСМАНИЦЬКА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена РОМЦІВ

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОСЯГАННЯ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

Сучасний світ постійно стикається з різноманітними викликами щодо забезпечення як національної безпеки, так і захисту прав та свобод людини, особливо під час військових конфліктів. Спираючись на принципи справедливості, рівності та гуманізму, захист прав та забезпечення безпеки кожного громадянина стає не лише обов'язком, але й мірою гідності суспільства. У цьому контексті варто розглядати не лише законодавчу базу, а й дійсну практику реалізації прав і свобод, здатність держави забезпечити належний рівень захисту та безпеки для кожного індивіда.

Згідно статті 21 Конституції України права людини є невідчужуваними та непорушними [1], але чи справді це так з урахуванням військового стану?

Військовий стан визначається як особливий стан, коли влада в країні може застосовувати певні обмеження щодо прав та свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки та охорони громадського порядку. У таких ситуаціях виникає питання про збалансованість між захистом прав людини та забезпеченням національної безпеки.

Взаємодія прав людини та національної безпеки може бути розглянута через призму того, що будь-які посягання на державний суверенітет та існуючий конституційний лад зазвичай супроводжуються насильством, що порушує всі права людини. І на жаль, нам далеко за прикладом ходити не треба, адже сьогодні ми живемо в реаліях війни, тобто в умовах порушення стану національної безпеки, також ми стикаємося з порушенням права на життя через обстріли цивільних об'єктів, розстріли евакуаційних маршрутів та вбивства мирного населення. Також зафіксовані порушення права на повагу до честі та гідності через катування та гвалтування жінок на окупованих територіях. Таким чином, можна зробити висновок, що без досягнення національної безпеки реалізація фундаментальних прав людини стає фактично неможливою.

Проте дотримання національної безпеки може вимагати обмежень прав людини, але ці обмеження мають бути обґрунтованими та керуватися чіткими принципами. Це включає наявність легітимної мети, дотримання законності та пропорційності обмежень. Такий механізм застосовується, щоб уникнути можливості зловживання державною владою та зберегти роль прав людини у протидії свавіллю та забезпеченні громадянських свобод.

Звідси впливає ряд питань, розглянемо три найактуальніші:

1. Які конкретні обмеження прав і свобод людини встановлюються під час військового стану і наскільки вони обґрунтовані?

Загальна декларація прав людини містить формулювання постійних обмежень, необхідних для існування суспільства, але таких, які може вводити держава "для задоволення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту" [2, с.29]. У ст. 10 Європейській конвенції з прав людини міститься схожа підстава "в інтересах державної безпеки та територіальної цілісності" тощо. Такі обмеження можуть встановлюватися лише законами і у визначеному законодавством обсязі [3, с.10].

Деякі з найбільш поширених обмежень включають:

- військовий стан може передбачати обмеження руху громадян на певних територіях;
- можуть бути заборонені масові заходи або зібрання з метою запобігання можливих випадків теракту;
- у надзвичайних обставинах можуть бути введені обмеження на публікації інформації з метою запобігання поширенню пропаганди, яка загрожує національній безпеці;
- можуть бути введені заходи контролю конфіденційності переписки, електронних комунікацій та інших особистих даних з метою запобігання шпигунству та іншим загрозам тощо.

Усі ці основні обмеження є достатньо обґрунтованими і мають право на існування, якщо вони є тимчасовими і будуть скасовані після завершення надзвичайної ситуації, а також не повинні призводити до систематичного порушення прав громадян.

2. Які механізми контролю і нагляду існують для забезпечення дотримання прав людини під час військового стану?

Деякі з основних механізмів включають:

- Створення незалежних комісій або органів, які мають своїм завданням моніторити дотримання прав людини під час військового стану. Ці органи можуть включати представників громадськості, правозахисників, міжнародних організацій та інших зацікавлених сторін.

- Залучення міжнародних спостерігачів та організацій, які спеціалізуються на захисті прав людини, для моніторингу ситуації в країні під час військового стану. Наприклад, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) має мандат для моніторингу ситуації з правами людини.

- Забезпечення доступу до судового захисту для осіб, які вважають, що їхні права були порушені внаслідок заходів, вжитих під час військового стану. Судові рішення можуть контролювати законність та обґрунтованість обмежень.

- Забезпечення доступу громадськості до інформації про заходи, вжиті в рамках війни, а також про порушення прав людини. Публікація звітів із моніторингу може забезпечити важливий механізм публічного тиску на владу. Наприклад, в Україні діє Перманентна місія ООН з прав людини, яка публікує регулярні звіти про ситуацію, зокрема в зоні конфлікту.

Ці механізми допомагають забезпечити контроль за дотриманням прав людини в умовах військового стану і зменшити ризик систематичних порушень прав громадян.

3. Примусова мобілізація це порушення та обмеження прав людини чи захист національної безпеки?

Принцип прав людини ґрунтується на ідеї, що люди в будь-якому випадку мають право та можливість вибирати для себе певний спосіб життя. Такий вибір необхідно поважати. Але лише доти, доки залишається можливість такого вибору і певної моделі поведінки [4, с. 183]. Тому це питання завжди розглядають з двох різних точок зору:

а) захист національної безпеки. Влада вважає примусову мобілізацію необхідним заходом для оборони країни в разі воєнного конфлікту або інших загроз зовнішнього вторгнення. Це може бути розглянуто як захист інтересів держави та її громадян в умовах загрози.

б) порушення прав людини. З іншого боку, примусова мобілізація може бути розглянута як порушення прав людини, зокрема права на свободу і вільний вибір щодо свого майбутнього і робочої діяльності. Примусова мобілізація може супроводжуватися стримуванням особистих свобод та обмеженням особистого вибору.

То як бути? Який шлях вирішення цього питання?

Найперше уряд повинен розглядати можливість впровадження альтернативних шляхів досягнення національної безпеки, які не передбачають примусової мобілізації. Якщо ж мобілізація є неминучою, то необхідно провести відкриті обговорення між владою та представниками громадянського суспільства щодо необхідності примусової мобілізації, її обґрунтування та можливості захисту прав та інтересів громадян. Також важливо забезпечити соціальну підтримку для тих, хто піддається примусовій мобілізації, включаючи доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки та інших соціальних послуг. І звичайно не можна забувати, що будь-які обмеження прав людини, включаючи примусову мобілізацію, повинні бути введені із дотримання міжнародних стандартів прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Завжди треба шукати такий шлях вирішення проблеми, який би максимально був спрямований на досягнення балансу між захистом національної безпеки та забезпечення прав людини.

Отже, права людини та національна безпека знаходяться у дуже цікавій взаємодії. Права людини можуть бути забезпеченими лише при досягненні стану національної безпеки. Проте досягнення цього стану неможливе без обмеження прав людини. На практиці реалізація цього механізму, особливо коли він застосовується для досягнення національної безпеки, є досить складною і обтяжена великою кількістю суперечностей. Одним з факторів, який звужує можливості держави обмежувати права людини, є існування абсолютних прав, які не можуть піддаватися обмеженню. Такими правами є заборона рабства й заборона катування та нелюдського поводження або покарання, що принижує честь та гідність особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / пер. з англ. Т. Завалія. Л.: Кальварія, 2004. 280 с.

Наталія СЛОБОДА
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Ярина ОЛІЙНИК
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Права людини в умовах воєнної агресії є одним із найважливіших питань в сучасних реаліях і відіграє неабияку роль для можливості гуманізації самої війни. Повномасштабне вторгнення держави-агресора на територію України неабияк актуалізувало вивчення проблем правового регулювання режиму воєнного стану в нашій країні.

Українське суспільство виявило неабияку здатність боротись за свої права, свободи та інші інтереси. Українці довели, що можуть захищатися як від внутрішнього ворога (наприклад, Помаранчева революція, Революція гідності), так і від зовнішнього (агресія росії) [2, с. 77]. Очевидним є те, що введення воєнного стану виступає індикатором існування реальних загроз для життя населення, що зумовлює застосування законних інструментів, які пов'язані з обмеженням прав людини і відступом держави від своїх зобов'язань стосовно них.

Навіть у складні реалії існування держави в умовах воєнної агресії країни-окупанта українське суспільство залишається прихильником демократичного шляху розвитку, а також додержується світових стандартів при вимушеному обмеженні прав людини.

Основні норми, що становлять зміст механізму обмеження прав людини в умовах війни, чітко прописані в Конституції України. Перелік обмежень прав людини в Україні в умовах воєнної агресії можна вважати більш-менш стандартним для світової практики [2, с.79]. Щодо принципів функціонування юридичного механізму обмеження прав людини, то вони мають ґрунтуватись на засадах законності, пропорційності, доцільності, збалансованості, а також обмеженості у часі.

Обмеження прав людини як у мирний, так і у воєнний час являє собою важливий елемент правової системи будь-якої демократичної держави світу. Характерною ознакою обмежень прав під час війни в нашій державі є те, що вони повинні мати винятково правовий характер і накладатися виключно у відповідності до загального інтересу – національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі, прав і свобод іншої людини, проте з обов'язковим врахуванням приватних інтересів через встановлення справедливого балансу інтересів.

У сучасній юридичній доктрині сформувалася усталена практика визначення виправданості та правомірності обмеження прав та свобод людини через аналіз критеріїв трискладового тесту. Варто зазначити, що дані критерії повинні застосовуватись з врахуванням принципу індивідуалізації, який полягає в тому, що необхідно у кожному випадку конкретно вирішувати питання пропорційності обмежень з врахуванням обставин справи [3, с. 51].

«Трискладовий тест» полягає в тому, що обмеження буде визнаватись правомірним виключно за додержанням таких трьох елементів:

- 1) основою обмежень прав людини є закон;
- 2) наявність легітимної мети, тобто можливість такого втручання має бути закріплено у законодавстві і здійснюватись виключно для досягнення легітимних цілей, що завжди підпорядковані конкретним суспільним потребам та інтересам;

3) необхідність у демократичному суспільстві, тобто існування потреби пропорційного обмеження прав і свобод людини. Органи державної влади зобов'язані визначити конкретний перелік прав і свобод людини, що можуть бути обмежені та у який спосіб [1, с.37-40].

У практичній діяльності обмеження прав людини і громадянина може спричиняти існування загрози непропорційності обмеження та відвернутої шкоди. Саме з цієї причини у чинному законодавстві України та міжнародних нормативно-правових актах закріплено низку важливих гарантій охорони прав, зокрема імперативна заборона обмеження переліку прав, передбачених у ст. 64 Конституції України, конкретність строків дії, а також обов'язкова вичерпність і заборона розширеного тлумачення прав [4, с. 382].

Обмеженням прав і свобод люди в умовах введення воєнного стану властивий певний мобілізаційний характер, оскільки держава мобілізує індивідуальні права громадян шляхом їх обмеження, полегшуючи забезпечення державного інтересу. В умовах війни відбувається перерозподіл співвідношення публічного інтересу та особистих прав. Даний підхід є не лише вимушеним, а й цілком гармонійним у сучасних реаліях існування українського суспільства. Одні права і свободи обмежуються з метою збереження тих, що є засадничими.

Під час війни неприпустимим є різке протиставлення державного інтересу, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого. В умовах воєнного стану публічний інтерес, зокрема оборона, національна безпека, акумулює індивідуальні права людини і громадянина. Прикладом є обмеження, пов'язані з пересуванням громадян (комендантська година, блокпости) або вилучення майна громадян для потреб оборони, які спрямовані на захист засадничих прав людини, а саме права на життя, гідності і свободи.

Отже, держава, що потерпає від окупанта та захищає свою цілісність, вимушена в певних випадках обмежувати права своїх громадян. Даний факт є вимушеним і зрозумілим, проте вимагає прозорості, пропорційності та обґрунтованості. Для цього необхідний дієвий і чіткий юридичний механізм обмеження прав людини, що б унеможливив зловживання владою та відповідав міжнародним стандартам, реалізуючи своє основне призначення – сприяння наблизенню перемоги над окупантом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давиденко П. О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану: дис. ... д-р філос. наук : 12.00.02. Харків, 2023. 233 с.
2. Матвеев С. В., Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. Часопис Київського університету права. Київ, 2023. Вип. 2. С. 76-80.
3. Мерник А. М., Стоян Є. О., Артеменко К. С. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. Запоріжжя, 2022. Вип. 11. С. 49-52.
4. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 381-384.

Катерина ГИРЬКА
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Майя ПИВОВАР
докторка філософії в галузі права,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Рада національної безпеки і оборони України відіграє визначальну роль у забезпеченні національної безпеки держави в умовах повномасштабної збройної агресії з боку росії. Відповідно до Конституції України та Закону "Про Раду національної безпеки і оборони України", [далі РНБО] є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, наділеним спеціальним правовим статусом та повноваженнями. РНБО очолює Президент України, до її складу входять керівники силових відомств: Прем'єр-міністр, Міністри оборони, внутрішніх справ, закордонних справ, а також Голова Служби безпеки України. Така представницька структура РНБО дозволяє забезпечити узгодженість дій усіх складових сектору безпеки і оборони держави [1].

В умовах зовнішньої агресії РНБО відіграє роль вищого координаційного органу, що контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки та оборони, зокрема в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Саме РНБО вносить Президентові України вмотивовані пропозиції про введення воєнного чи надзвичайного стану на всій території держави або в окремих регіонах, а також щодо оголошення часткової або повної мобілізації. Акти РНБО, видані в межах його компетенції мають статус вищого нормативно-правового акту та є обов'язковими для виконання на всій території держави в період дії відповідних правових режимів, а також розробляє Стратегію національної безпеки України. Це забезпечує ефективне правове регулювання у сфері оборони, відсічі агресії та захисту суверенітету і територіальної цілісності України. У своїй діяльності конституційно-правовий статус та повноваження РНБО регулюються Законом України "Про Раду національної безпеки і оборони України" [2].

Що стосується громадської підтримки діяльності РНБО під час війни, то ключову роль відіграє забезпечення прозорості та відкритості цього органу в межах, що не становлять загрози національній безпеці. Важливими є положення Закону України "Про доступ до публічної інформації" від 13.01.2011 р. № 2939-VI, які зобов'язують РНБО оприлюднювати інформацію про свою діяльність та прийняті рішення за винятком відомостей з обмеженим доступом. Належне інформування суспільства про мотиви та зміст рішень РНБО сприяє підвищенню довіри та підтримки її діяльності громадянами [4]. Оцінку громадської думки щодо РНБО можна частково простежити в контексті загального рівня довіри до Президента як голови РНБО, а також до органів сектору безпеки і оборони, висновки яких базуються на рішеннях РНБО.

Зокрема, за даними соціологічної групи "Рейтинг", в березні 2022 року, відразу після початку повномасштабної війни, рівень довіри громадян до Президента України Володимира Зеленського сягав 91%. Це був безпрецедентно високий показник за часів незалежності України, який засвідчував консолідацію суспільства навколо вищого керівництва в умовах зовнішньої агресії. Проте вже в липні 2022-го рівень довіри до Президента дещо знизився - до 76%. Це може бути пов'язано із зростанням стурбованості населення військовими втратами та загрозами економічної кризи. Водночас, довіра громадян до Збройних Сил України протягом 2022 року залишалась надзвичайно високою - на рівні 92-96%. Найновіші

дані від цієї ж соціологічної групи, оприлюднені в лютому 2024 року демонструють подальше зниження рівня довіри до Президента - до 63% та певне зменшення довіри до ЗСУ - до 87% [5].

Разом з тим, як свідчать, зокрема, фокус-групи, проведені соціологічною групою "Українське демократичне коло" в різних регіонах у грудні 2023 року, серед частини населення існує невдоволення недостатньою прозорістю діяльності органів сектору безпеки та закритістю деяких рішень РНБО. Водночас, більшість учасників фокус-груп визнавали необхідність обмеження доступу до певної інформації з міркувань національної безпеки.

Отже, соціологічні дані щодо змін у громадській підтримці саме РНБО, аналіз опитувань та фокус-груп засвідчує зниження загального рівня довіри громадян до керівництва держави порівняно з початком повномасштабної війни. Водночас, переважна більшість населення продовжує довіряти військовим та ключовим органам сектору безпеки, визнаючи необхідність обмеження доступу до певної інформації в умовах війни. Корисним могло б стати залучення кращих міжнародних практик. Скажімо, досвід організації системи національної безпеки США, де існує посада спеціального радника Президента з питань національної безпеки, який очолює потужний аналітичний апарат. Для України це могло б бути актуальним в контексті покращення якості стратегічного планування діяльності РНБО.

Беззаперечно, діяльність РНБО в умовах повномасштабної війни набуває визначального значення для забезпечення національної безпеки держави та протидії зовнішній агресії. Його роль зросла в декілька разів в порівнянні з мирним часом після внесення законодавчих змін, які суттєво розширили його повноваження та надали додаткові правові інструменти для реагування на загрози в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05 березня 1998р. № 183/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. №2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
5. Соціологічні опитування «Рейтинг» від 2022-2024 року.
URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/elektoralnye_nastroeniya_naseleniya_11-18_fevralya_2022_goda.html

Вікторія ОЛІЙНИК
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Майя ПИВОВАР
докторка філософії в галузі права,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Служба Безпеки України (далі – СБУ) являє собою державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. Один з найважливіших пріоритетів СБУ – захист державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Окрім цього на нього покладено обов'язок щодо боротьби із злочинністю, запобіганні терористичним актам та контролі над розвідувальною діяльністю внутрішніх і зовнішніх загроз. Він веде розслідування, виявляє та припиняє діяльність осіб і груп, які можуть становити загрозу національній безпеці, здійснює контррозвідку та забезпечує захист конституційних прав і свобод громадян.

25 березня 1992 року національний парламент прийняв закон України "Про Службу безпеки України". Це стало важливим кроком у становленні системи національної безпеки країни. Згодом, випробуванням для СБУ стали події 2014 року, такі як анексія Криму та окупація частини Донецької та Луганської областей [1]. Звичайно це викликано неабиякі труднощі в його діяльності, адже не вдалося ефективно протистояти цим викликам через домінуючий незаконний вплив проросійських сил на цих територіях. Ці події викликали потребу в реформуванні СБУ через низький рівень довіри громадськості. Згідно з даними опитувань новинного інтернет ресурсу «УНІАН», лише 34% громадян вірили СБУ у 2015 році, але до 2023 року цей показник зріс на 34% і становив 63% [2].

24 лютого 2022 року у зв'язку з воєнною агресією з боку російської федерації проти України, Президентом України було видано Указ №64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні" [3]. Вже в перший рік війни СБУ активно протистояло тероризму, екстремізму, колабораційній діяльності населення, злочинності та іншим загрозам суверенітету і безпеки України, як у районах активних воєнних дій, так і в інших областях країни. Одним з основних завдань СБУ, визначених у пункті 11 статті 24 Закону України "Про Службу безпеки України", є сприяння забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану.

На офіційному веб-сайті Служби безпеки було опубліковано повідомлення, в якому він звітує про свої обов'язки як правоохоронного органу під час воєнного стану. Серед цих обов'язків вказані такі дії, як затримка колаборантів та коректувальників вогню, знешкодження диверсійно-розвідувальних груп, фіксація переміщень ворожої техніки разом з громадянами через офіційний чат-бот у Telegram, кібероборона, документування доказів злочинів росія на території України для подальшого пред'явлення у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі, співпраця з фондом "Повернись живим" та іншими волонтерськими організаціями і т. д. Відповідно до даних що містяться на веб-сайті Служби ми можемо побачити результати діяльності: 10 тис критичних кіберінцидентів та кібератак на держустанови нейтралізовано, 124 тис. кримінальних проваджень розслідують слідчі СБУ, 3.5 тис колаборантів та пособників ворога викрито [4].

Протягом останніх років СБУ набуло значного досвіду та прогресу в протидії розвідувально-підривної діяльності служб росії та у виявленні та припиненні діяльності озброєних терористичних груп. Щодня з моменту початку військового вторгнення наші

громадяни українці стикаються з постійними терористичними нападами. Шляхом своїх дій терористи намагаються поширити страх серед українського народу.

Для зафіксування вищевказаної інформації можна стверджувати, що українська контррозвідка активно працює на передовій та в прифронтових районах де відбувається інтенсивне переміщення українських військ. Ворожі агенти намагаються отримати інформацію про їхні маршрути та місця дислокації будь-якими засобами. Одну з таких мереж контррозвідка нейтралізувала під час контрдиверсійної операції на Донеччині. Злочинці збирали розвіддані в районах Слов'янська, Бахмута і Краматорська, які ворожий фронт міг використати для артилерійських ударів по українських позиціях і проведення диверсій поблизу лінії фронту. Відтак, 57 особам було оголошено підозру у незаконному поширенні інформації про переміщення або розташування українських військових формувань [5].

Під час воєнних дій кібербезпека стає надзвичайно важливою, оскільки зростає активність кібератак ворога, що вказує на необхідність надійного захисту інформаційного простору від зовнішнього втручання. За даними Служби Безпеки України, якщо в 2020 році було зафіксовано близько 800 кібератак, у 2021 році їх було вже 1400, а в 2022 році ця кількість значно зросла до 4500. Майже до кінця 2023 року Службі безпеки вдалось нейтралізувати 4000 кібератак на органи влади та критичну інфраструктуру України. Окрім того, кіберспеціалісти СБУ активно працюють над блокуванням десятків ботферм, антиукраїнських YouTube-каналів, розкриттям та притягненням до відповідальності осіб, які поширюють фейки. Засоби, що доступні сьогодні, дозволяють Україні не лише захищатися від кібератак та блокувати деструктивну активність в інформаційному просторі, але й проводити контратаки проти ворога [6].

Отже, в умовах воєнного стану СБУ відіграє надзвичайно важливу роль в забезпеченні національних інтересів та безпеки України. Діяльність СБУ в цей складний період спрямовує свою діяльність на реагування загрози тероризму з боку ворога, розвідувально-підривної діяльності, кібератак та інших форм агресії. Під час воєнного стану СБУ зберігає високий рівень мобільності та готовності до виконання своїх завдань, співпрацюючи з іншими військовими, правоохоронними та державними органами з метою забезпечення загальної безпеки країни. Враховуючи динаміку зростання загроз та ворожих дій, СБУ продовжує вдосконалювати свою стратегію та тактику, щоб ефективно протистояти ворожому вторгненню та захищати національні інтереси України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Служба Безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 560 с.

2. Інтернет-портал новин «УНІАН». Українці найбільше довіряють армії і волонтерам, найменше – російським ЗМІ. Публікація від 03.08.2015 р. URL: <https://www.unian.ua/society/1107480-ukrajintsi-naybilshe-doviryayut-armiji-i-volonteram-naymenshe-rosiyskim-zmi.html>.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. No 64/2022. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

4. Служба безпеки України: офіційний вебсайт. Захищаємо Україну разом! URL: <https://ssu.gov.ua/zakhyshchajemo-ukrainu-razom>

5. Публічний звіт Служби безпеки України за 2022 рік: офіційний веб-сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/publicnyi-zvit-sluzhby-bezpeky-ukrainy-za-2022-rik>.

6. Албул С.В. Фейки як елементи гібридної війни: ознаки та інструменти виявлення. Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Дніпро, 10 листопада 2022 р.). – Дніпро: Дніпропетровський державний ун-твнутрішніх справ, 2022. С. 11–13.

Сніжана ВАСИЛЕНКО
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Соломія ЦЕБЕНКО
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Судова влада відіграє провідну роль у встановленні основних засад правової держави і на неї покладено функцію захисту прав і свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві.

Визнання рішень іноземних судів здійснюється в порядку цивільного судочинства, передбаченого главою 9 ЦПК України (далі – ГПК України). Хоча заяви про визнання та виконання рішень іноземних судів на території України є далеко не найширшою категорією судових справ, вони не є унікальними. Тому в Україні, до прикладу, визнаються та виконуються рішення іноземних судів про стягнення аліментів, підтвердження фактів батьківсько-дитинських відносин, стягнення боргів тощо [1].

Відповідно до частини першої статті 81 Закону України “Про міжнародне приватне право”, в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних провадженнях у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили. Частина 2 цієї ж статті передбачає випадки, коли в Україні не можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів, а саме: у справах щодо стягнення заборгованості з підприємства оборонно-промислового комплексу на користь юридичної особи держави-агресора та/або держави-окупанта або юридичної особи з іноземними інвестиціями чи іноземного підприємства держави-агресора та/або держави-окупанта [2]. Тобто, законодавець в даному випадку непокоїться за національну безпеку нашої держави та унеможливорює фінансування певного суб’єкта підприємницької діяльності, який зареєстрований на території недружньої країни, що на даний час зроблено правильно в контексті неможливості фінансування, фактично, тероризму.

Також, про виконання рішення іноземних судів викладено в статті 462 Цивільного процесуального кодексу. Частина 1 даної статті передбачає наступне: “Рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності”. Зважаючи на думки деяких вчених про те, що міжнародне приватне право тісно пов’язане з цивільним правом європейських країн, в тому числі Україною, то можна сказати, що дана стаття переплітається з проблемою тематики даної роботи.

Якщо такий міжнародний договір відсутній в Україні, то визнання та виконання рішень іноземних судів на території України провадиться за принципом взаємності, тобто держава, яка дотримується цього принципу, відповідно, надає на своїй території аналогічні права і бере на себе аналогічні зобов’язання щодо визнання та виконання судових рішень [3].

Досить часто українські громадяни, іноземці та навіть іноземні державні органи, які беруть участь у судових процесах за кордоном, можуть бути зобов'язані визнавати та виконувати рішення іноземних судів на території нашої країни. Тому варто розповісти також і про порядок подання та задоволення клопотання про виконання рішення іноземного суду на території України. Щодо вищезгаданого принципу взаємності, в історії “українсько-іноземного” судочинства в приклад можна привести такий випадок: рішення національного суду першої інстанції (залишене без змін апеляційним судом) визнає та дозволяє виконання рішення суду м. Амстердам від 13 вересня 2017 року про стягнення боргу, беручи до уваги той факт, що не існує міжнародного договору про взаємну правову допомогу між Україною та Королівством Нідерланди, тому діє принцип взаємності.

Для подання клопотання, потрібно встановити, якому суду підсудна дана справа, і разом з тим, визначившись з підсудністю, подати до нього перелік документів, передбачених законом. Тобто, подати клопотання і відповідні до нього додатки, передбачені статтями 466 та 472 Цивільного процесуального кодексу України.

На перший погляд, список необхідних додатків простий, але неправильні та суперечливі додатки є найпоширенішими причинами для відмови у визнанні та виконанні запитаного рішення іноземного суду.

Щодо примусового виконання рішення іноземного суду, то таке передбачено в статті 463 Цивільного процесуального кодексу України. В ній вказано про строки пред'явлення рішення такого суду про його примусове виконання: “Рішення іноземного суду може бути пред'явлено до примусового виконання в Україні протягом трьох років з дня набрання ним законної сили, за винятком рішення про стягнення періодичних платежів, яке може бути пред'явлено до примусового виконання протягом усього строку проведення стягнення з погашенням заборгованості за останні три роки” [4, с.142].

Також можна згадати про підсудність справ судів, що надають дозвіл на примусове виконання рішення іноземного суду. Про це розповість стаття 464 Цивільного процесуального кодексу України (в даній статті спори відбувається між такими суб'єктами, як стягувач та боржник): Питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцем проживання (перебування) або місцезнаходженням боржника.

Якщо боржник не має місця проживання (перебування) або місцезнаходження на території України, або його місце проживання (перебування) чи місцезнаходження невідоме, питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцезнаходженням в Україні майна боржника.

Після отримання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду суд зобов'язаний у п'ятиденний строк письмово повідомити про це боржника і запропонувати йому подати заперечення проти клопотання протягом одного місяця.

Якщо протягом одного місяця з дня повідомлення боржника про отримане судом клопотання про подання боржником письмового заперечення або відмови від подання заперечення нічого не надійшло, суддя постановляє ухвалу, якою призначає дату, час і місце розгляду клопотання, про що письмово повідомляє сторони не пізніше ніж за 10 днів до розгляду клопотання.

Розгляд клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду здійснюється одноособово суддею у відкритому судовому засіданні.

Неявка сторони або її представника в судове засідання без поважних причин за наявності своєчасного повідомлення суду не є перешкодою для розгляду клопотання, якщо жодна зі сторін не заявила клопотання про відкладення розгляду справи.

Розглянувши подані документи та заслухавши пояснення сторін, суд виносить ухвалу, якою надає дозвіл на примусове виконання рішення іноземного суду або відмовляє у задоволенні клопотання про примусове виконання.

Копія ухвали надсилається судом сторонам протягом трьох днів з дня її постановлення.

Якщо рішення іноземного суду вже виконувалось раніше, суд вирішує, в якому обсязі або з якого моменту рішення підлягає виконанню.

Якщо в рішенні іноземного суду сума, що підлягає стягненню, визначена в іноземній валюті, суд, який розглядає позов, визначає суму в національній валюті за офіційним курсом Національного банку України на день ухвалення рішення [5, с. 98].

У процесі аналізу актуальних питань визнання та виконання рішень іноземних судів у контексті розвитку міжнародного приватного права в Україні виявлено, що ці аспекти мають стратегічне значення для забезпечення правосуддя та захисту прав суб'єктів у міжнародних відносинах. Україна, як суверенна держава, відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної міжнародної правової системи, що базується на принципах правової держави та міжнародного співробітництва. Для успішного вирішення вищезазначених питань в Україні необхідно продовжувати активний розвиток міжнародного приватного права, удосконалювати законодавство, вдосконалювати механізми взаємодії та співпраці з іншими країнами. Подальше дослідження цих питань та прийняття відповідних заходів є ключовими для зміцнення правової системи України та підвищення її авторитету на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.03.2004р. № 1618-IV: станом на 31 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top>(дата звернення: 31.03.2024).

2. “Про міжнародне приватне право”: Закон України від 23.06.2005р. № 2709-IV: станом на 23 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>(дата звернення: 31.03.2024).

3. “Про міжнародні договори України”: Закон України від 29.06.2004р. №1906-IV: станом на 15 березня 2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 31.03.2024).

4. Білоусова О. В. Джерела правового регулювання у рамках Європейського Союзу: уніфікація міжнародного приватного права. Журнал зарубіжного законодавства та порівняльного правознавства. 2021. № 6. С.140–145.

5. Міжнародне приватне право : навч. посібник. І.І. Килимник, А.М. Бровдій; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 111 с.

Аліна ГАЛАБУРДА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЮРИСДИКЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СУДІВ У СПРАВАХ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

З плином часу та зростаючою глобалізацією, справи з іноземним елементом стають невід'ємною частиною судової практики. Також цьому сприяє і воєнний стан в Україні, оскільки дуже багато жінок виїхало за кордон через повномасштабне вторгнення росії на територію України. Українські суди, як і суди багатьох інших країн, стикаються з питанням юрисдикції у таких справах. Юрисдикція українських судів у справах з іноземним елементом відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості та захисті прав та інтересів всіх сторін, що залучені до таких правовідносин. Ця тема є складною та вимагає ретельного аналізу

міжнародних договорів, національного законодавства та міжнародної практики. Розуміння принципів та правил, які визначають компетенцію українських судів у справах з іноземним елементом, є важливим елементом правової системи країни та забезпечує захист прав та інтересів всіх учасників правовідносин.

Задача визначення юрисдикції українських судів у справах з іноземним елементом включає в себе ряд складних аспектів, таких як визначення місця розгляду справи, визнання та виконання рішень іноземних судів, вирішення конфліктів юрисдикції між країнами, інтерпретація міжнародних договорів та стандартів. У світлі швидкого розвитку міжнародних відносин та зростаючої кількості транснаціональних справ, вирішення питань, пов'язаних із юрисдикцією, набуває все більшого значення для забезпечення законності та справедливості.

Важливо також звернути увагу на принципи взаємної допомоги та взаємного визнання рішень міжнародних судів, які сприяють ефективному вирішенню справ з іноземним елементом. Розуміння і використання таких принципів є важливим для підтримки міжнародної правової співпраці та взаєморозуміння між країнами.

Українські суди, у свою чергу, стикаються з викликами та обмеженнями, пов'язаними зі здійсненням юрисдикції у складних справах з іноземним елементом, і тому постійне вдосконалення правової бази та судової практики є важливим для забезпечення високого рівня правосуддя та захисту прав громадян і бізнесу.

Правове забезпечення юрисдикції Українських судів з іноземним елементом – це, в першу чергу, Закон України «Про міжнародне приватне право» від 2005 року, стаття 75 якого закріплює загальні парвила підсудності судам України справ з іноземним елементом [1]. Також Цивільний процесуальний кодекс 2004 року (в редакції Закону 2017 року) в розділі XI «Провадження у справах за участю іноземних осіб» закріплює процесуальні парва та оов'язк іноземних осіб, підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом, звернення уду України із судовим дорученням про надання парвовой допомоги до іноземного суду чи іншого компетентного органу іноземної держави [2]. Важливим аспектом є також забезпечення доступу до правосуддя та рівних можливостей участі у судових процедурах як для іноземців, так і для громадян країни.

Цивільні та адміністративні справи з іноземним елементом становлять складну галузь права, що вимагає уваги до різноманітних правових аспектів та міжнародних норм. Регулювання питань з іноземним елементом в цивільному та адміністративному праві передбачає вирішення питань юрисдикції, визнання та виконання рішень іноземних судів, визначення компетентного суду та застосування відповідного права. [2, с.194]

У цивільному праві це може охоплювати справи про укладення та виконання міжнародних договорів, розподіл майна при розлученні із міжнародними аспектами, а також спадкові спори з участю іноземців. У сфері адміністративного права, ці питання можуть стосуватися, наприклад, здійснення адміністративного контролю над іноземними юридичними особами, реалізації прав та обов'язків іноземних громадян у сфері адміністративних процедур. Законодавство про цивільні та адміністративні відносини з іноземним елементом передбачає механізми взаємодії міжнародних норм та національних правил для забезпечення справедливості та захисту прав всіх сторін. Вирішення питань з іноземним елементом у цивільному та адміністративному праві вимагає постійного оновлення та вдосконалення правового регулювання з урахуванням змін у світовій політиці, економіці та суспільстві.[3, с. 5]

У контексті сучасної глобалізованої спільноти розуміння та вирішення питань юрисдикції українських судів у справах з іноземним елементом є надзвичайно важливим аспектом правової системи України. Зазначені справи не лише вимагають компетентності та професіоналізму суддів, але й сприяють зміцненню довіри до судової системи та забезпеченню захисту прав всіх учасників правовідносин.

Аналізуючи законодавство та судову практику України, можна зробити висновок, що українські суди демонструють готовність та здатність ефективно вирішувати справи з

іноземним елементом, дотримуючись принципів справедливості та законності. Проте, існують окремі аспекти, які вимагають подальшого удосконалення, зокрема, стосовно забезпечення доступу до справедливого судового процесу для всіх учасників, надання якісної правової допомоги та забезпечення виконання рішень у міжнародних відносинах.

Таким чином, удосконалення процедур та механізмів регулювання питань юрисдикції у справах з іноземним елементом є важливим завданням для подальшого розвитку правової системи України та забезпечення міжнародної правової співпраці. Важливою складовою є також постійне вдосконалення законодавства з урахуванням змін у міжнародних відносинах та розвитку суспільства. Ретельний аналіз та вдосконалення правових норм і практики допоможуть забезпечити ефективність та довіру до української судової системи у справах з іноземним елементом.

Подальший розвиток судової системи повинен базуватися на постійному вдосконаленні законодавства, впровадженні новітніх технологій та підвищенні кваліфікації суддів. Тільки шляхом поєднання зусиль можна забезпечити ефективне функціонування судів у справах з іноземним елементом та підтримку міжнародної довіри до української правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс: від 18.03.2004 р. № 1618-IV, в редакції Закону від 03.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Зейкан Я. П. Коментар цивільного процесуального кодексу України.– К.: Юридична практика, 2006.– 560 с.
4. Підсудність судам України справ за участі іноземних юридичних осіб. Логуш Л. В. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2017 . 8с

Мар'яна КУЗЬМ'ЯК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІ ПРИВАТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Збройна агресія росії (далі – рф) проти України має значний вплив на міжнародні приватні правовідносини, викликаючи серію складних юридичних ситуацій та викликів для всіх сторін, які залучені до цього конфлікту. По-перше, така агресія порушує принцип територіальної цілісності, який є основоположним у міжнародному праві. Це створює юридичну невизначеність щодо статусу певних територій та може мати наслідки для правового статусу громадян, бізнесу та майна, що знаходиться на цих територіях. [1] По-друге, конфлікт призводить до порушення прав людини та основних свобод, що може мати прямий вплив на приватні правовідносини, зокрема на право на власність, свободу переміщення та контрактні зобов'язання. По-третє, збройна агресія спричиняє серйозні економічні та фінансові наслідки, які впливають на приватні правовідносини, такі як банківські операції, торгівля та інвестиції. [2] Навіть поза зонами прямого конфлікту, ця ситуація породжує значні правові ризики та невизначеності для всіх осіб та організацій, які мають ділові чи особисті зв'язки з Україною або рф.

У зв'язку з цим, міжнародні приватні правовідносини стають складними та непередбачуваними, вимагаючи від сторін угод та контрактів додаткової уваги до ризиків і відповідних заходів з мінімізації цих ризиків. Крім того, вирішення спорів, що виникають у зв'язку з такою ситуацією, може вимагати складних міжнародних правових процедур та медіації. Подальші виклики, що виникають у зв'язку з збройною агресією РФ проти України, включають порушення міжнародних договорів та угод, які регулюють різні аспекти приватних правовідносин. Це може стати причиною для виникнення спорів щодо виконання контрактів, торговельних угод, інвестиційних домовленостей та інших приватних договорів.

Одним із важливих аспектів є питання захисту прав іноземних інвесторів. Збройний конфлікт може порушити стабільність і передбачуваність умов ведення бізнесу, що може призвести до порушення прав іноземних інвесторів та збитків для їхніх інвестицій. Додатковим викликом є питання визнання та виконання рішень судів, які стосуються приватних правовідносин, особливо у випадках, коли є суперечка щодо юрисдикції суду, який прийняв таке рішення. У цьому контексті виникає потреба в ефективних міжнародних механізмах врегулювання спорів та медіації, які б забезпечували вирішення конфліктів шляхом дипломатичних зусиль та згоди сторін.

Додатковим аспектом є вплив збройного конфлікту на міжнародні міграційні процеси та міграційну політику. Західні країни можуть зазнати значного приросту міграції з України через спричинений конфліктом економічний тиск та загрозу безпеці. Це може мати важливий вплив на міжнародні приватні правовідносини через зміну демографічного складу населення та соціокультурні адаптації.

Також слід враховувати вплив збройної агресії на системи міжнародного торговельного права та судової практики. Конфлікт може призвести до обмежень у торгівлі та міжнародних економічних відносинах, а також до появи торговельних санкцій та інших обмежувальних заходів, що можуть вплинути на приватні підприємства та їхні правовідносини. [3]

Крім того, важливим аспектом є захист прав людей, що перебувають у зоні конфлікту, а також питання статусу біженців та переміщених осіб. Це ставить перед міжнародними організаціями, державами-учасницями та громадськими організаціями великі завдання щодо забезпечення захисту прав цих осіб та врегулювання гуманітарної ситуації. Також збройний конфлікт може вплинути на міжнародні договори та угоди, що регулюють різні аспекти приватних правовідносин, такі як торговельні угоди, угоди про співробітництво, податкові угоди тощо. Це може призвести до перегляду, скасування або зміни умов таких угод та договорів з метою врахування нових реалій та обставин конфлікту.

Ще одним значущим аспектом є вплив збройної агресії на міжнародну політичну та дипломатичну сферу. Конфлікт між РФ та Україною спричинив напруженість у відносинах між цими державами та їхніми союзниками, що може вплинути на міжнародні приватні правовідносини через можливе введення санкцій, обмежень у торгівлі та інші економічні заходи. Збройний конфлікт також може породжувати питання щодо визнання правових актів, укладених у зоні конфлікту, і може призвести до виникнення суперечок щодо юрисдикції та визнання судових рішень. Це ставить під сумнів легітимність та стабільність дії договорів та угод, укладених у цій обстановці.

Подальшим аспектом є військово-політичні наслідки конфлікту, такі як зміни у територіальному контролі, анексія та окупація, які можуть мати безпосередній вплив на правовідносини щодо власності, прав людини та інші правові аспекти. [4]

Нарешті, варто враховувати геополітичний контекст конфлікту та його вплив на міжнародні відносини. Збройна агресія може призвести до загострення міжнародних конфліктів та зміни стратегічних союзів, що може мати далекосяжні наслідки для міжнародних приватних правовідносин через обмеження торгівлі, обміну технологіями та інвестицій.

Отже, вплив збройної агресії на міжнародні приватні правовідносини є комплексним і потребує уважного аналізу різних аспектів, включаючи економічний, соціальний, політичний

та гуманітарний контекст. Це вимагає спільних зусиль міжнародних спільнот для розв'язання конфлікту та відновлення стабільності та мирного співіснування в регіоні.

У майбутньому важливо продовжувати роботу над розвитком та удосконаленням альтернативних методів покарання в Україні, забезпечуючи їхню відповідність сучасним стандартам правосуддя та гарантуючи реалізацію прав людини. Це може допомогти не лише в боротьбі зі злочинністю, але і в побудові більш справедливого та гуманного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бекерман М. О. Вплив збройної агресії російської федерації проти України на виконання зобов'язань за зовнішньоекономічними договорами. Юридичний вісник. № 4. 2022. С. 102-109.

2. Гончаренко О. М. Захист прав інтелектуальної власності в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Вісник Національної академії наук України. № 4. 2022. С. 72-78.

3. Гук О.М. Захист прав інтелектуальної власності в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Вісник Національної академії наук України. № 2. 2022. С. 47-53.

4. Бевзенко О. В. Вплив збройної агресії російської федерації проти України на міжнародні приватні правовідносини Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. № 1. 2022. С. 11-18.

Наукове видання

**НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ:
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА**

Збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції

Національний університет «Львівська політехніка»

12 квітня 2024 р.

Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
кафедра теорії права та конституціоналізму
м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3
(корпус No XIX, к. 311, 327)
контактний телефон: (032) 258-21-16
електронна пошта: tifr.dept@lpnu.ua; idp.dept@lpnu.ua

Підписано до друку 04.06.2024. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 11,04.

ТОВ «КНТ» Тел.(099) 555-19-80
E-mail:knt2012@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК No 581 від 03.08.2001 р.

Віддруковано:
СПД ФОП Марусич М.М.
м. Львів, пл. Князя Я. Осмомисла, 5/11
тел./факс: (032)261-51-31
e-mail: interprint-m@ukr.net